

FİLOLOJİ ALANINDA GELİŞMELER

EDİTÖR

DOÇ. DR. BAHANUR ÖZKAN BAHAR

Filoloji Alanında Gelişmeler

Editör

Doç. Dr. Bihanur Özkan Bahar

İmtiyaz Sahibi
Platanus Publishing®

Editör
Doç. Dr. Bahanur Özkan Bahar

Kapak & Mizanpaj & Sosyal Medya
Platanus Yayın Grubu

Birinci Basım
Aralık, 2024

Yayımcı Sertifika No
45813

Matbaa Sertifika No
47381

ISBN
978-625-6933-89-7

©copyright
Bu kitabın yayım hakkı Platanus Publishing'e aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Adres:Natoyolu Cad. Fahri Korutürk Mah. 157/B,
06480, Mamak, Ankara, Türkiye.
Telefon: +90 312 390 1 118
web: www.platanuskitap.com
e-mail: platanuskitap@gmail.com

PLATANUS PUBLISHING®

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1.....	5
Lütfi Divanında “Ol-“ ve “Bol-“ Fiillerinin Anlam Özellikleri	
Melek Çubukcu	
BÖLÜM 2.....	93
Sezai Karakoç’un Şiir Anlayışı ve <i>Monna Rosa’nın Pişmanlık ve Çileler’i</i>	
Üzerine Bir Tahlil Denemesi	
Seher İlaslan	
BÖLÜM 3.....	123
Kolluk Kuvveti Jandarmanın Manilerdeki Görünümü: Çorum İli Örneği	
Ferhat Özmen	
BÖLÜM 4.....	131
Mehmet Başaran’ın Şiirlerinde Köy Enstitüleri	
Ali Algül & Gamze Özen	
BÖLÜM 5.....	149
Dede Korkut Hikâyelerinde Aile ve Sosyal Hayatla İlgili Gelenekler	
Okan Alay	
BÖLÜM 6.....	163
<i>İhyâ Divânı’nda Kozmik Âlem</i>	
Mehmet Halil Erzen	
BÖLÜM 7.....	185
Türkçe Öğretimi Sürecinde Karşılaşılan Sorunlara Dair Öğretmen	
Deneyimleri: Kilis Örneği	
Selvi Demir & Gülşah Parlak Kalkan	
BÖLÜM 8.....	211
Eski Türkçede Kayınlık Anlam Alanına Giren Sözlük Birimler Üzerine	
Aybüke Betül Doğan	
BÖLÜM 9.....	241
Kazak Dilbiliminin Temel Kavram ve Terimleri Üzerine	
Mehmet Kahraman	

BÖLÜM 1

Lütfi Divanında “Ol-“ ve “Bol-“ Fiillerinin Anlam Özellikleri

*Melek Çubukcu*¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi. Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Sarıçam /ADANA, Orcid: 0000-0001-6821-2681

1.GİRİŞ

“Bol-“ ve “Ol-“ Fiilleri

Karaağaç, *Lütfi Divanı* adlı çalışmasının giriş kısmında, *Oğuz ve Kıpçak unsurları* başlığı altında “bol-/ ol-“ meselesini inceler. Çağataycanın, Türk şivelerinin tasnifinde belli başlı ölçülerden biri olan bol- / ol- fiillerinden bol-‘ı tercih ettiğini, Nevayî öncesinde Çağatayca’da bol- fiili yanında, sık sık “ol-“ fiilinin de kullanıldığını söyler. Ayrıca “ol-“ fiilinin Çağatayca’daki kullanımının Nevāyî’ye kadar azalarak devam ettiğini fakat tamamen ortadan kalkmadığını, fiilin ender olarak Nevāyî tarafından da kullanıldığını, aynı isme bazen ol-, fakat umumiyetle “bol-“ fiili getirilerek birleşik fiiller yapıldığını dile getirir (Karaağaç, 1997, XXII) .

Korkmaz, Tarihî lehçelerde ve Oğuz grubu Türk lehçeleri (Türkmen Türkçesi hariç) dışındaki çağdaş Türk lehçelerinde bu fiilin çoğunlukla “bol-“ “olmak” şeklinde bulunduğunu, ilk olarak Uygur metinlerinde “imkân” ve “imkânsızlık” bildiren bir yardımcı fiili olarak kullanıldığını ama kullanımının seyrek olduğunu, Uygur devrinden sonraki metinlerde ise bu yardımcı fiilin, genellikle -p ekiyle yapılmış zarf-fiillerden sonra görüldüğünü, ancak bu tür yapıların, Uygur döneminden sonra da sık görülmediğini dile getiri (Korkmaz 1959: 120).

Karabacak, kendisinden önce gelen kelime veya kelime grubu cümlelerin bir ögesi olduğunda “bol-“ “olmak” fiilinin başlı başına bir anlam ifade ettiğini, bu durumda söz konusu fiilin, yardımcı fiil olmayıp esas fiil özelliği kazandığını dile getirir. (Karabacak, 2004: 236).

Acarlar, “bol-“ fiilinin özne durumunda olan bir kelime veya kelime grubundan sonra, zaman bildiren zarflardan sonra, edat gruplarından sonra, zarf-fiil gruplarından sonra, yönelme hâli eki almış kelime veya kelime gruplarından sonra, yer bildiren bulunma hâli eki almış kelime veya kelime gruplarından sonra, sebep ifade eden çıkma hâli eki almış kelime veya kelime gruplarından sonra geldiğinde; şartlı ya da başka çekimli fiilli yardımcı cümleye bağlı olarak kullanıldığında; soru ya da istek bildiren cümlelerde geniş zamanın olumlu ya da olumsuz çekimine girerek kabul veya ret bildirmek üzere kullanıldığında esas fiil olarak başlı başına bir anlam taşıdığını ifade etmiştir. (Acarlar, 1969: 714-716)

Acarlar ayrıca Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren yardımcı fiil olarak geniş bir kullanım alanına sahip olan “bol-“ “olmak” fiilinin, isimlere, mastarlara, zarf-fiillere ve sıfat-fiillere çeşitli anlam incelikleri katarak birleşik yapılar oluşturduğunu dile getirmiştir. (Acarlar, 1969: 716-718)

Uçar, Çağatay Türkçesinde “bol-“ “olmak” fiilinin daha çok isimlere gelen yardımcı fiil olarak görüldüğünü, bu fiilin zarf-fiil eki almış bir esas fiille oluştuğu birleşik yapılara seyrek rastlandığını, bu tür yapılarda bol- “olmak” yardımcı fiilinin, esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlanarak esas fiildeki oluş ve kılışın yerine getirilmesi için gerekli olan iktidar ve olabilirliğe işaret ettiğini belirtmiştir (Uçar, 2016, 31).

Uçar ayrıca, Türkçede yüksek kullanım sıklığına sahip olan fiillerden birinin *bol-* “olmak” fiili olduğunu, Tarihî lehçelerde ve Oğuz grubu (Türkmen Türkçesi hariç) dışındaki çağdaş lehçelerde çoğunlukla “*bol-*“ “olmak” şeklinde bulunan bu fiilin, tarih boyunca hem esas hem yardımcı fiil olarak kullanıldığını, “*bol-*“ “olmak” fiilinin, Çağatay Türkçesiyle yazılmış eserlerde de oldukça yüksek bir kullanım sıklığına sahip olduğunu dile getirmiş (Uçar, 2016, 127) ve Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmış eserler incelendiğinde “*bol-*“ “olmak” fiilinin başlı başına bir fiil olarak oldukça zengin bir anlam alanına sahip olduğunu dile getirmiştir (Uçar, 2016, 128)

Uçar, “*ol-*“ “olmak” fiilinin yalın hâlde bulunan ve durum bildiren özneye bağlı isim veya isim soyundan kelimelerle kullanıldığında, durum bildiren bulunma hâli eki almış isimlerle kullanıldığında, sıfat-fiillerin anlamını çeşitli yönlerden tamamladığında yardımcı fiil durumunda olduğunu ifade eder (Uçar, 2016, 136).

Karaağaç, fiillerin, isimlerle birlikte sözlüklerin başlıca ögesini oluşturduğunu, birden çok varlığın aynı eylemi yapıyor olması nedeniyle sözlüklerdeki fiil sayısının isimlere göre çok daha az olduğunu; ancak farklı varlıkların aynı eylemi yapıyor olmasının, fiilleri sayıca sınırlı kılarken onların anlam yapılarını renklendirdiğini ve dolayısıyla sözlüklerdeki anlamlarının artmasını sağladığını söyler. (Karaağaç 2013: 279-280)

“Bol-“ ve “ol-“ fiilleri tarihi Türk lehçeleri çalışmalarında genel olarak, esas fiil veya yardımcı fiil olmaları yönüyle incelenmiştir. Bazı çalışmalarda da “ol-“ fiili Oğuz Kıpçak unsuru olması yönüyle incelenmiştir. Yardımcı fiil veya asıl fiil formlarında bulunan “bol-“ ve “ol-“ fiilleri bu çalışmada bu ayrım gözetilmeden incelenmiş olup, anlamsal özelliklerine göre tasnife tabi tutulmuş, birlikte kullanıldığı eklerle beraber anlamda bir değişiklik gösterip göstermediği, tanımlar verilerek ele alınmıştır.

Lütfi Divānı’nda “Ol-“ Fiilinin Anlam Özellikleri

1.1.1. Belirli Geçmiş Zaman Ekiyle Kullanım

Bir Nitelikte Bulunmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 1 örnekte “bir nitelikte bulunmak” anlamında kullanılmıştır:

tuttu kulak u özge uyattın dem açmadı/ dürge çü rüşen **oldı** tilinnin fesāhatı (LD, 279-3, 1893)- *İnci, dilinin güzel konuşmasını görünce (onu) dinledi ve utancından başka söz söylemedi.* (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 20 örnekte “nitelik kazanmak” anlamında kullanılmıştır:

‘āciz **oldum** vaşlıñız tedbmrine/ veh meniñ bu tālī’im taqsmrine (LD, 467-1, - 2661)- *Size kavuşma çaresini bulmaktan aciz oldum. Vah benim bu talihimin kusuruna.* (SB, 2019) (nitelik kazanmak)

ezelde yüzünüz ‘aksı felek körgüsude tüşti/ bu kün ol nürnuñ ayı cihānda āfitāb **oldı** (LD, 360-2, 2410)- *Ezelde yüzünün aksı, gökyüzü aynasına düştü. Bu gün o nurun ayı güneş oldu.* (SB, 2019) (nitelik kazanmak)

ümmd-i kenārı bile ay vā ki közüm/ dūr tişlerin şevkıda baħr-ı ‘aden **oldı** (LD, 282-6, 1913)- *Gözüm, (sevgiliyi) kucaklama ümidi ve inci dişlerinin arzusu yüzünden Aden denizi (gibi) oldu.* (SB, 2019) (nitelik kazanmak)

ol tar ağız çü lutfidin **oldı** demm cüdā/ tar boldı bu gedāğa cihānnınki sāhatı (LD, 279-5, 1895)- *O dar ağız, Lutfi’den bir an (bile) ayrı düşse bu köleye dünya dar olur.* (SB, 2019)

‘ışkıñ çü kıldı müfred lutfi ezel küni/ ğam baķı kıldı derd-i dil **oldı** izāfeti (LD, 297-7, 2014)- *Aşkın ezel günü Lutfi’yi yalnız bıraktığı için (Lutfi’nin) gamı sonsuz oldu. Gönül derdi de (üzerine) eklendi.* (SB, 2019) (nitelik kazanmak)

ġāfil **oldum** sizdin özgeniñ mü atın atadım/ yazuğum ma’lūm imes eyā ni taqsmr eyledim (LD, 174-4, 1219)- *Gafil oldum (da) sizden başkasının adını mı söyledim? Günahım malum değildir. Ne kusur işledim?* (SB, 2019)

ġarķ **oldı** yüzün hacletidin gül ‘arāk içre/ sarġardı kıyaş baķtı çü ol lutf-ı hāķ içre (LD, 253-1, 1723)- *Gül, senin yüzünden utandığı için ter içine battı. Güneş, Allah’ın lütfuna baktığı için sarardı.* (SB, 2019)

hārūt közüñ sihşini kördi hacil **oldı**/ andın yaşunup ihtiyār itti çeh-i bābil (LD, 143-3, 1015)- *Harut gözünün sihrini gördü ve (kendisinden) utandı. Gözünden saklanıp Babil kuyusuna (girmeyi) tercih etti.* (SB, 2019)

yüzüñni körüp uftanıban gül hacil **oldı**/ miskin yüğüre almadı tikken arasında (LD, 260-3, 1774)- *Gül, (senin) yüzünü görüp utandı. Zavallı, dikenlerin arasında koşamadı.* (SB, 2019)

yüzüñdin bürka algıl tā kaşıñdın cān revān kılsam/ ilig tut kim aramızda nikāb u cān hicāb **oldı** (LD, 360-6, 2414)- *Kaşın yüzünden can vermem için yüzünden örtünü kaldır. Elini ver çünkü yüz örtüsü ve can, aramızda perde oldu.* (SB, 2019)

saçıñı körüp halka-be-güş **oldı** kaşıñda/ her kim ki urur irdi burun lāf-ı siyādet (LD, 28-3, 275)- *Önceden seyitlik (efendilik) sözü söyleyenler, senin saçını görünce önünde köle oldular.* (SB, 2019)

halka-der-güş **oldı** vü yüzün tüşer ol rüh sarı/ güyiyā ‘āşık boluptur dürr-i gālțan yüzige (LD, 17-2, 198)- *Büyük inci, sanki yüzüne aşık olmuş gibi kulağı halkalı (köle) oldu ve o yanağa doğru yüzüne düştü.* (SB, 2019)

nikāh alma kim ol nār tig yañaktın cān kebāb **oldı**/ girişmeñni körüp ‘ālem barı mest ü harāb **oldı** (LD, 360-1, 2409)- *Yüz örtünü kaldırma çünkü ateş gibi yanağın yüzünden can kavruldu. Bütün âlem cilveni görüp mest ve harap oldu.* (SB, 2019)

luțfm-i miskmn helāk **oldı** firākıñ baħrıda/ hayf uşol demdin ki ümmmd-i kenārı bar idi (LD, 324-6, 2185)- *Zavallı Lutfi, ayrılığının denizinde helak oldu. Vah o (sevgiliyi) kucaklama ümidi olan zamana.* (SB, 2019)

feryād iterem tüşkeli min yalguzun andın/ hmç **oldı** tenim kaldı hemmn yalguz ün andın (LD, 214-1, 1468)- *Ondan ayrı düştüğümden beri feryat ederim. Bedenim yok oldu. Ondan (geriye) sadece bir ses kaldı.* (SB, 2019)

nikāb alma kim ol nār tig yañaktın cān kebāb **oldı**/ girişmeñni körüp ‘ālem barı mest ü harāb **oldı** (LD, 360-1, 2409)- *Yüz örtünü kaldırma çünkü ateş gibi yanağın yüzünden can kavruldu. Bütün âlem cilveni görüp mest ve harap oldu.* (SB, 2019)

hotengā çün şabā iltti saçıñ ıdı revān būyı/ gıyāhm kim kiyikler çün yidi ol müşg-i nāb **oldı** (LD, 360-3, 2411)- *Saba rüzgârı, saçının kokusunu Hoten’deki bir bitkiye götürdü. Geyikler, bu bitkiyi yiyince o saf misk oldu.* (SB, 2019)

cān kuşı şayd **oldı** kaşıñ yasına/ ya kabül kıl bu sözümni ya sına (LD, 380-1, 2487)- *Can kuşu, kaşının yayına av oldu. Bu sözümü ya kabul et ya sına.* (SB, 2019)

her kim ki şehmd **olmadı** dilber kılıçındın/ bmcäre barıp tapmadı ol şehd-i şehâdet (LD, 28-2, 274)- Sevgilinin kılıcıyla şehit olmayan zavallılar, çaresiz o şehitlik balını bulamadı. (SB, 2019)

saçtım heves-i la'lıda çün yaş 'aķmķın/ közümge bakıp didi ki hālı yaman **oldı** (LD, 282-4,1911)- Dudağının hevesi yüzünden gözyaşı akikini saçtığım için (sevgili), gözüme bakıp “Hali yaman oldu” dedi. (SB, 2019)

yüzüm **oldı** za'ferân derd ilgidin/ kim 'ināyet kim müdāwā sindedür (LD, 386-2, 2500)- Yüzüm dert çekmekten safran (gibi sarı) oldu. Yardım et çünkü deva sendir. (SB, 2019)

Bir Olayla Karşılaşmak, Başına Bir Şey Gelmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 1 örnekte bir olayla karşılaşmak, başına bir şey gelmek anlamlarında kullanılmıştır:

firāk imgekidin lutfm kul ni **oldı** sağın/ anıñ kızıl kanına niçe köz kara kıldıñ (LD, 138-7, 985)

- Lutfi kul ayrılık zahmeti yüzünden ne hale geldi düşün. Onun kızıl kanına (daha) ne kadar göz dikeceksin? (SB, 2019)

Bir Şeye Dönüşmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 4 örnekte “bir şeye dönüşmek” anlamıyla kullanılmıştır:

hüsünñ kıyāmet **oldı** ki hayrāndur il aña/ hātññ uşol yüz üzre kıyāmet mehāfeti (LD, 297-6, 2013)- Güzelliğın, halkın hayran olduğı bir kıyamet oldu. O yüzündeki tüyler kıyamet korkusu (oldu). (SB, 2019)

bir nazar kıldım kul **oldum** aya min/ ol sebebtin cān u dilni aya min (LD, 463-1, 2653)- Ay gibi güzel sevgiliye bir kere baktım kul oldum. Bu yüzden can ve gönölü (başkalarından) koruyorum. (SB, 2019)

her kim ki senin yüzün üçün kıldı fedā cān/ toprakı barı lāle vü vird ü semen **oldı** (LD, 282-2, 1909)- Her kim senin yüzün için canını feda ettiyse (mezarının) toprağı tamamen lale, gül ve yasemin oldu. (SB, 2019)

sin gam yeme 'ışkımda didiñ kim süñek **olduñ**/ niçe yemesek kaygunı yir bizni ğam ay cān (LD, 223-6, 1527)- Ey can! Sen “Benim aşkım yüzünden gam yeme çünkü kemik gibi (zayıf) oldun” dedin. (Biz) ne kadar gam yemesek de gam bizi yer. (SB, 2019)

Bir Yere Ait Olmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 2 örnekte “bir yere ait olmak” anlamında kullanılmıştır:

rüşendür uşol söz ki şebistānıdadur ay/ bir şem‘ ki ornı yana bir kök leken **oldı** (LD, 282-5, 1912)- “Yeri mavi bir leğen (gökyüzü) olan ay, yatak odasında bir mumdur.” Sözü açıktır. (SB, 2019) (bir yere ait olmak)

ger özge behiştı izdese ol ‘ayn-ı kuşūr ol/ çün lütfm-i miskiñe işikiñ vañan **oldı** (LD, 282-7,1914)- Eşiğin, zavallı Lutfi’nin vatanı olduğu için eğer o, başka cennet isterse kusur gibi (olur). (SB, 2019) (bir yere ait olmak)

Bir Yerde Bulunmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 1 örnekte “bir yerde bulunmak” anlamında kullanılmıştır:

hmç yerde kararım yok idi kūyıda turdum/ cennette muğmm **oldum** u dil-dāra yoluktum (LD, 180-4, 1259)- Hiç (bir) yerde kararım yoktu. (Senin) mahallende durdum. Cennette oturdum ve sevgiliye rastladım. (SB, 2019)

Bir Süreçten Geçmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 1 örnekte “bir süreçten geçmek” anlamıyla kullanılmıştır:

ol cādu közüñ şmvesi tā mekr ü fen oldı/ şabr u hıredim kitti vü cān mümtēhan **oldı** (LD, 282-1, 1908)- O büyücü gözünün işvesi hile ve ilim olduğu için sabrım ve aklım gitti ve can imtihan edildi. (SB, 2019)

“Değeri yok, önemi yok, sözü mü olur?”

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 1 örnekte “Değeri yok, önemi yok, sözü mü olur?” anlamında kullanılmıştır:

köñülsüz itti köz, veh ni **oldı** tiñri üçün/ dudağıdın mini bir sordurup devā kılsa (LD, 18-3, 204)- (Sevgilinin) gözü, benim gönlümü aldı. Allah için dudağından bir kez emdirip bana deva olsa ne olur. (SB, 2019)

Görünmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 1 örnekte “görünmek” anlamlarında kullanılmıştır:

bardı kara yerge uyalıp bābilm hārūt/ tā zāhir uşol ğamze vü cāh-ı zekan **oldı** (LD, 282-3, 1910)- O bakışın ve çene çukurun görüldüğü için Babilli Harut utanıp kara yere (Harut’un içinde olduğu kuyu) girmiştir. (SB, 2019)

Geçerli Olmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 1 örnekte “geçerli olmak” anlamında kullanılmıştır:

mefhum-ı melahatka yüzün mā-sadağ **oldı**/ yok bah bu mefhūm u uşol mā-sadağ içre (LD, 253-4, 1726)- Yüzün, güzellik kavramını doğruladı. Bu kavram ve onu doğrulayan (yüzüne diyecek) söz yok. (SB, 2019)

Gerçekleşmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 1 örnekte “gerçekleşmek” anlamında kullanılmıştır:

bu lutfm köp tiler irdi ki baş koysa işikiñde/ bihamdi’llāh ki tiğindın du’ası müstecāb **oldı** (LD, 360-7, 2415)- Bu Lutfi, eşiğinde başını vermeyi çok isterdi. Allah’a şükür ki kılıcından dolayı duası kabul oldu. (SB, 2019)

Ulaşmak, Gelmek, Değmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 1 örnekte “ulaşmak, gelmek, değmek” anlamlarında kullanılmıştır:

rakibin cevri yok ança ki dmdārı işikiñde/ çü firdevs içre min rüzmm nağu munça ‘azāb **oldı** (LD, 360-4, 2412)- Ben sevgilinin eşiğinde cennette (gibiyim). Orada (cennette) rakibin eziyeti olmaz. Bana neden bu kadar azap kısmet oldu. (SB, 2019)

Vaktin Gelmesi

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 3 örnekte “vaktin gelmesi” anlamlarında kullanılmıştır:

nev-bahār **oldı** velm hierān cefālar kılğusı/ cān kuşı yārınñ hevāsında hevālar kılğusı (LD, 328-1, 2204)- İlkbahar geldi ama ayrılık cefa eder. Can kuşu, yarin aşkına heveslenir. (SB, 2019) (bir zamanın gelmesi, vaktin ulaşması)

nev-rüz-ı cemāl **oldı** çü boyıça durur saç/ teñ boldı çü kün tün bile nev-rüz degül mü (LD, 228-4, 1562)- Yüz güzelliğinin baharı geldi çünkü saçın (yüzünle) aynı boyda durur. Gece ile gündüz eşit olduğunda bahar (nevrüz) değil mi? (SB, 2019)

niçe cānuma cefā kılur sin/ vaqt **oldı** eger vefā kılur sin (LD, 222-1,1516)- Canıma (daha) ne kadar cefa edersin? Vefa etme vakti geldi. (SB, 2019)

Yoktan Var Olmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmış olan ol- fiili 1 örnekte “yoktan var olmak” anlamında kullanılmıştır:

çü gül kördi ki su her kün tiger kutluk yüzünüzge/ yakıldı şevk otında vü bu hasrettin gül-âb **oldı** (LD, 360-5, 2413)- Gül, suyun her gün kutlu yüzünüze değdiğini görünce (yüzünüze kavuşma) arzusu içinde yakıldı ve bu hasretten gül suyu oluştu. (SB, 2019)

2. Geniş Zaman Ekiyle Kullanım

Bu çekime ait tek örnek mevcuttur ve bu kullanım “nitelik kazanmak” anlamıyla geçer:

kanımı tökseñ rakımbler şād **olur**/ itleriñniñ zevki bar ārm kana (LD, 392-2, 2512)- Kanımı döksen rakipler sevinir. Elbette itleriniz kandan haz alır. (SB, 2019)

3. Gelecek Zaman Ekiyle Kullanım

Bu çekime ait tek örnek mevcuttur ve bu ol- fiili “gerçekleşmek” anlamını taşır:

‘ömrüñni lutfm yār işikinde kiçürme/ cāndın ni hāşıl **olğay** u tendin ni fāyide (LD, 263-6, 1798)- Lutfi, ömrünü yarin eşiğinde geçirmese candan ne çıkar ve tenin ne faydası var? (SB, 2019)

1.1.4. Şart Çekimiyle Kullanım

Bir Şeye Ulaşmak

Şart ekiyle kullanılan ol- fiili 1 örnekte “bir şeye ulaşmak” anlamında kullanılır:

korqar ki rahmı kilse közümnünki yaşına / yaş tig sürer mini barur **olsam** çü kaşına (LD, 15-1, 185)- (Sevgilinin) huzuruna gidecek olsam (o), beni göz yaşı gibi uzaklaştırır çünkü gözümün yaşına acıaktan korkar. (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Şart ekiyle kullanılan ol- fiili 2 örnekte “nitelik kazanmak” anlamında kullanılır:

ğāfil **olsam** yādıñızdın bir zāman ‘ömrüm hārām/ bmvefā dip bizge yoq töhmetni peydā kılmağıl (LD, 145-4, 1030)- Bir an sizi hatırlamasam ömrüm haramdır. (Bize) vefasız deyip olmayan suçu var etmeyin. (SB, 2019)

ger istemes **olsa**ñ kara bahtımın permişân/ cem‘ itme yüzün lālesi üstide külāle (LD, 242-6,1654)- Eğer kara bahtımı perişan etmek istemiyorsan kıvırcık saçını, yüzünün lalesi üzerine toplama. (SB, 2019)

Var Olmak

Şart ekiyle kullanılan ol- fiili 2 örnekte “var olmak” anlamında kullanılır:

āb-ı hayāt dünyada bar **olsa** la‘lın ol/ yok irse bir kuruk sözi tig ihtimāl irür (LD, 51-3, 422)

- Dünyada ölümsüzlük suyu varsa o, senin dudağındır. Yok ise bir kuru sözü gibi ihtimaldir. (SB, 2019)

imdi lābūd çāre yok körmek kirek/ her ni tiñri salmış **olsa** alına (LD,469-2, 2666)- Allah, alına ne yazdıysa şimdi çaresiz onu görmek gerek. (SB, 2019)

Zaman İfade Etmek

Şart ekiyle kullanılan ol- fiili 1 örnekte “zaman” ifade eder:

miñi ḥasretinde luṭfm öler **olsa** gamze birle/ barı dāğ-ı ‘ışk tapkay yürekine baksa yarıp (LD, 25-5, 255)- Lutfi (sevgilinin) beninin hasreti ve süzgün bakışı yüzünden öldüğünde yüreğini yarıp baksalar tamamını aşk yarası (içinde) bulurlar. (SB, 2019)

1.1.5. Emir-İstek Çekimiyle Kullanım

Birine Ait Olmak

Emir-istek ekiyle kullanılan ol- fiili 6 örnekte “birine ait olmak” anlamında kullanılır:

ol kaş u közüñ tuḥfesidür cān u dil ü dmn/ her kıysı burun kılsa işāret anıñ **olsun** (LD, 210-2, 1447)- Can, gönül ve dinsenin kaşına ve gözüne hediye dir. Önce hangisi işaret ederse onun olsun. (SB, 2019)

İstek Bildirmek

Emir-istek ekiyle kullanılan ol- fiili 5 örnekte “istek bildirme” anlamında kullanılmıştır:

baḥr tig feyyāz ili yā rab bar **olsun** kim müdām/ her ni kim sāyıl su’āl itti ne ‘am kildi cevāb (LD, 5-12, 91)- Ey rabbim! Deniz gibi bereketli eli sürekli var olsun çünkü soru soranlar, her ne sorduysa “evet” diye cevap verir. (SB, 2019)

kılır kan ğamzeniz közlerni bağlap / helāl **olsun** ki sihr eyler bu fende (LD, 243-4, 1659)- Bakışınız, gözleri bağlayıp kan döker. Bu ilimde sihir yaptığı için helal olsun. (SB, 2019)

hublar köp ilge hüs satadur zarmflenüp/ körgüz yüzün ki hmç **ola** anlar zarāfeti (LD,297-2, 2009)- Güzeller, süslenip halka çok güzellik satıyor. Yüzünü göster ki onların zarafeti yok olsun. (SB, 2019)

min bendeĝa ĥod tiggüsi yok mihr ü vefāsı/ her kayda ki bar cevır ü cefāsı menin **olsun** (LD, 210-3, 1448)- (Sevgilinin) sevgi ve vefasının ben kula ulaşacağı yok. Her nerede eziyet ve cefası varsa benim olsun. (SB, 2019)

cānā bedenin cāndur u cānlar tenin **olsun**/ ĥaķ fażlı anın ĥıfzına pmrāhenin olsun (LD, 210-1, 1446)- Ey sevgili! (Senin) bedenin candır ve canlar senin bedeninin olsun. Allah ‘ın fazileti, onu koruman için gömleğin olsun. (SB, 2019)

Gerçekleşmek

Emir-istek ekiyle kullanılan ol- fiili 1 örnekte “gerçekleşmek” anlamında kullanılır:

luţfm köĝülni zülfıĝa sūd üçün eyledi revān/ kayda ki naķd-ı kalb **ola** kiçe bile revān irür (LD, 53-7, 439)- Lutfi, (sevap) kazanmak için gönlünü senin saçına verdi. Kalbin kazancı gece vakti olur. (SB, 2019)

İhtimal Bildirmek

Emir-istek ekiyle kullanılan ol- fiili 1 örnekte “ihtimal bildirmek” anlamında kullanılır:

ger tenim toprak içinde gerd **ola**/ anda hem mihrin ‘aceb ger serd ola (LD, 382-1, 2491)

- Eğer bedenim toprağın içinde toz olursa acaba ozaman senin sevgin de katılabilir mi? (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Emir-istek ekiyle kullanılan ol- fiili 8 örnekte “nitelik kazanmak” anlamında kullanılır:

‘ālem sini sıvgüçi durur gerçi dem-ā-dem/ ĥaķdın tilerem min ki barı düşmenin **olsun** (LD, 210-4, 1449)- Her ne kadar alem seni daima sevse de Allah’tan dileirim ki hepsi senin düşmanın olsun. (SB, 2019)

könlüm alğan zülfi her sa'at ayagında tüşer/ ğafil **olma** kim ayak üstidedür iy cān belā (LD, 10-3, 155)- Sevgilinin gönlümü alan saç her vakit ayağına düşer. Ey gönül! bela ayağın üstündedir gafil olma. (SB, 2019)

köz ağırdı vü yüzün bir toya körmedim rakmbā/ niçe zülfi tig kafa-gmr **ola** sin yüzün kararıp (LD, 25-4, 254)- Gözüme perde indi ve sevgilinin yüzünü doyana kadar göremedim. Ey rakip! Nasıl sevgilinin saç yüzünü örtüyorsa senin yüzün de kararıp başını örtün. (SB, 2019)

kuş agzı tigse la'l **ola** minķārı tūtm tig/ yākūtun üçün anda ki aksa közum suyu (LD, 354-4, 2374)- Gözümün suyu, dudağın için aktığında kuşun ağzı ona değse gagası papağan gibi kırmızı olur. (SB, 2019)

şartım ol kim yār üçün baş oynasa/ kavlıdın yangan kişi nāmerd **ola** (LD, 382-2, 2492)- Yeminim, yar için başımı feda etmektir. Sözünden dönen kişi namert olsun. (SB, 2019)

cānā bedenīñ cāñdur u cānlar teniñ olsun/ hāķ fażlı anıñ hıfzına pirāheniñ **olsun**(LD, 210-1, 1446)- Ey sevgili! (Senin) bedeninin candır ve canlar senin bedeninin olsun. Allah 'ın fazileti, onu koruman için gömleğin olsun. (SB, 2019)

koymağıl bizni rakmb sözi bile /özge yan her dem iğilmek seh **ola** (LD, 389-2,2506)- Bizi rakibin sözü ile başka tarafa koyma her an (huzurunda) eğilmek kolay olsun. (SB, 2019)

yolıda toprak **olayın** at üçün/ tā maña kılğay güzër ol şeh-süvār (LD, 47-3, 400)- O şahsüvarın benim üzerimden geçmesi için atının yolunda toprak olayım. (SB, 2019)

Sürenin Geçmesi, Zamanın Dolması

Emir-istek ekiyle kullanılan ol- fiili 1 örnekte “sürenin geçmesi, zamanın dolması” anlamında kullanılır:

tā hayātındın kişi kim mehl **ola**/ kiçmegey yārındın ol kim ehl **ola** (LD, 389-1, 2505)

- Ehil olan kişi, ömrünün vadesi dolana kadar yarından vazgeçmez. (SB, 2019)

Şarta Bağlı Olmak

Emir-istek ekiyle kullanılan ol- fiili 1 örnekte “şarta bağlı olmak” anlamında kullanılır:

ger benim toprak içinde gerd ola/ anda hem mihrin ‘aceb ger serd **ola** (LD, 382-1, 2491)- Eğer bedenim toprağın içinde toz olursa acaba ozaman senin sevgin de katılabilir mi? (SB, 2019)

Tavsiyede Bulunmak

Emir-istek ekiyle kullanılan ol- fiili 2 örnekte “tavsiyede bulunmak” anlamında kullanılır:

şād **olma** tiseñ ay dil eger vaşl hānına/ kim zehr-i hecrsiz imes āhır nevālesi (LD, 287-6, 1944)- Ey gönül! Kavuşma sofrasına (ulaştığın için) sevinme demelisin çünkü onun son lokması ayrılık zehirsiz değildir. (SB, 2019)

şād **olma** raķmb olsa eger ‘āşık-ı miskmn/ barçaga tozı tiggüsi bu devr ayakı (LD, 348-6, 2336) Rakip! Eğer miskin aşık ölürse bundan mutlu olma. Bu devrin ayağının tozu herkese ulaşacaktır. (SB, 2019)

6. Zarf Fiil Ekiyle Kullanım

Bir Şeye Dönüşmek

Zarf fiil ekiyle kullanılan ol- fiili 1 örnekte “bir şeye dönüşmek” anlamında kullanılır:

işikiñiz toprağındın gerd **olup** uçsun benim/ mindin olturğunça nāzūk hātırınızğa gubār (LD, 62-6, 500)- Ben nazik hatırınıza toz (kadar) gelince, benim eşliğinizin toprağından toz olup uçsun. (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Zarf fiil ekiyle kullanılan ol- fiili 2 örnekte “nitelik kazanmak” anlamında kullanılır:

tigse yüzün gge bī hōd **olup** yerge baş koyar/ yağlık başında özge ni müşkil hayâlî bar (LD, 105-2, 771) - Başörtüsü (sevgilinin) yüzüne değse (aşık), kendinden geçip yere düşer. Onun aklında başka ne imkansız hayalleri var. (SB, 2019)

yüzünni körüp gül hacil **olğan** cihetindin/ gāhî kızarur gāhî işi hānde degül mü (LD, 231-6, 1581)- Gül, senin yüzünü görüp utandığı için onun işi bazen kızarıp bazen gülmek değil mi? (SB, 2019)

Zaman Bildirmek

Zarf fiil ekiyle kullanılan ol- fiili 1 örnekte “zaman bildirmek” anlamında kullanılır:

āh kim ‘ömrüm tükendi gam bile/ vāsıl **olmay** ol mesmḥā-dem bile (LD, 395-1, 2517)- Ah ki ömrüm o Hz. İsa nefesine kavuşmadan gam ile tükendi.. (SB, 2019)

Lütfi Divanı’nda Bol- Fiilinin Anlam Özellikleri

1.2.1.Belirli Geçmiş Zaman Ekiyle Kullanım

Bir Nitelikte Bulunmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 34 örnekte “bir nitelikte bulunmak” anlamıyla kullanılır:

haq nürnı kör yüzinde luṭfm/ kim āyine-i ḥudā **bolur** bu (LD, 232-7,1589)- Lutfi, Allah’ın nurunu (onun) yüzünde gör. Çünkü bu Allah’ın aynasıdır. (SB, 2019)

bir ağız luṭfī köñül tarlığını sormadı hmç/ gerçi ol beste ağız fikride biryān **boldum** (LD, 173-8, 1215)- Her ne kadar o kapalı ağzın düşüncesi yüzünden kavrulsam da (o) bir kere Lutfi’nin sıkıntısını sormadı. (SB, 2019)

saçını uğrı didim kıldı igrilik peydā/ anıḡ ḥaḡında ni kim luṭfm sözi çın **boldı** (LD, 322-7, 2172)- Saçına hırsız dedim. Lutfi’nin sözü doğru olsa da onun doğruluğunu eğri yaptı. (SB, 2019)

közüm ki ‘ilm-i nazar içre **boldı** deryāym/ yüzünde kıldı ḡamer devride temāşāyi (LD, 311-1, 2098)- Nazar ilminde bir deniz gibi olan gözüm, ay devrinde senin yüzünü seyretti. (SB, 2019)

ol ay ki fitne **boldı** köñül kaş u közige/ cān birdim ü yavutmadı mihrimni özige (LD, 9-1, 148)- Gönül! Ay yüzlü sevgilinin o bela olan kaşı ve gözü için canımı verdim de sevgimi kendisine yaklaştırmadı. (SB, 2019)

miḡ yaşap nūḡ eger bir yolu tūfān kördi/ künde bu yaş bile min ḡarḡa-ı tūfān **boldum** (LD, 173-4, 1211)- Nuh (peygamber) eğer bin (yıl) yaşayıp bir kere tufan gördüyse ben bu yaşımda her gün bin tufana battım. (SB, 2019)

işikiḡ itine tā **bolmadı** gedā luṭfm/ cihānda resm-i ḡilāfetni körmegen tig idi (LD, 267-5, 1820)- Lutfi, eşiğinin itine köle olmadığı için dünyada halifeliği görmemiş gibiydi. (SB, 2019)

çün seniḡ smm tig şaḡaḡıḡdın ṡama’lar **boldı** hām/ niçe altun üzre mevc urgay bu smm-ābım meniḡ (LD, 129-3, 926)- Benim bu civam (gözyaşım), daha ne kadar altın üzerine desen yapsın?Çünkü senin gümüş gibi şakağına tamah etmek beyhudedir. (SB, 2019)

ḡarām **boldı** kadeḡ bizge ehl-i zerk ilidin/ ni yaḡşı devr idi anda ki mey mübāḡ irdi (LD, 359-4, 2407)- İki yüzlüler yüzünden kadeh(içki) bize haram edildi. Şarabın mübarek olduğu zaman ne güzel zamandı. (SB, 2019)

hasretin de ger i **boldı** lu figa uyku  ar m/  ayda bolsan  i ret uykusu sana olsun hel l (LD, 144-7, 1026)- Her ne kadar hasretinden Lutf 'ye uyku haram olsa da sen nerede olursan (ol) i ki uykusu sana helal olsun. (SB, 2019)

i ikin i leri k p lu fmdin k lur fery d/ kim uyku **boldı**  ar m anı  a k b yında (LD, 20-7, 222)- E i inin k pekleri Lutf 'den  ok feryat eder ama (Lutf 'nin) a layıp s zlamaları y z nden (k peklere) uyku haram oldu. (SB, 2019)

i  **bolup** n kes rak mb   ta  boldı ornum z/ i ikin de it e hem bolmadı bizge i tib r (LD, 62-5, 499)- Cimri rakibin yeri i erisi, bizim yerimiz dı arısı oldu. E i inde k pek kadar itibarımız olmadı. (SB, 2019)

 h kim ba rım fir k otı  ze **boldı** keb b/ meclisim nu lı  am u end h u k z ya ım  ar b (LD, 24-1, 246)- Ah ki ba rım ayrılık ate inde kavruldu, gam ve keder, meclisimin mezesi, g zya ım ise  arabı oldu. (SB, 2019)

  blar ilgindin ni e **boldum** keb b/ min yaman tevbem a hi  tayanmadım (LD, 394-2, 2516)- G zeller y z nden ne kadar kavrulsam da yaman t vbemi hi  bozmadım. (SB, 2019)

k  l t   ar zı  a **boldı** m    k/ k z mde geh k zıl g ld r gehm a  (LD, 125-1, 898)- G n l, yana ını  zledi i i in g z mde bazen k zıl bazen ak g l (olur). (SB, 2019)

kim erse kim k z   ka ı  a **bolmadı** niger n/ bel ga u ramay  fetni k rmegen tig idi (LD, 267-3, 1818)- G z ne ve ka ına bakmayan ki i, belaya rastlamayıp afeti g rmemi  gibi idi. (SB, 2019)

 dem hen z rav ada irdi ki **boldı** sayd / bu   l d nesi sarı k  l m  am mesi (LD, 300-3, 2033)- G nl m n g vercini, (sevgilinin y z ndeki) ben tanesine do ru (gidip) avlandı ında Hz. Adem, hen z (cennet) bah esinde idi. (SB, 2019)

bolmadı k  l m ku ı sayd  zge d m u d nega/ ger i bir yolu  in yet k zidin saldı ı mini (LD, 284-4, 1925)- Her ne kadar beni inayetinden uzakla tırsan da g nl m n ku u, ba ka tuzak ve taneye av olmadı. (SB, 2019)

min k  l birdim ya akı  alına/ **bolmadım** v k f bu mekr u alına (LD, 469-1, 2665)- Ben yana ının alına g n l verdim. (Bunun) hile ve aldatma oldu unu bilemedim. (SB, 2019)

  sn neslindin seni  tig ay peyd  bolmadı/ m h-ı ken  nm da ı hem mun a zmb  **bolmadı** (LD, 304-1, 2057)- G zellik neslinden senin gibi ay do madı. Kenanlı ay bile bu kadar g zel olmadı. (SB, 2019)

bigim ni şükür lillāh kim niyāzı **boldı** zāyī' / ugan feryādıga yetti çü köktin aştı efğānı(LD, 124 , 6-18) -Sultanımın duaları boşa gitmediği için Allah'a şükür olsun. Feryadı göğü aştığı için Allah onun feryadına yetiştı. (SB, 2019)

birer yüzün sarı baksam kiçür kerem birle / kutulmas il tilidin ol ki nāzenmn **boldı**(LD, 2168 , 322-3)- Cilveli olan, halkın dilinden kurtulamaz. Biraz yüzüne doğru bakarsam (beni) cömertliğiyle affet. (SB, 2019)

boldı zabtınğın üçün andak ki bir bakmas kişi / her niçe taşt-ı zer iltür çarlı ya 'ni āfitāb(LD, 74 , 4-17)- Gökyüzü, senin idaren altına alındığı için her ne kadar güneş gibi altın leğenler sunsa da kimse (ona) bir kere bile bakmaz. (SB, 2019)

çün 'ariz u irniğdin **boldı** nagu sevdāym / sevdā igige dermān çün gül-be-şeker bolgay(LD, 2064 , 305-3)- Yanağına ve dudağına sevdalandığı için sevda hastalığının dermanı gülbeşeker olacak. (SB, 2019)

çün 'ariz u irniğdin **boldı** nagu sevdāym / sevda igige dermān çün gül-be-şeker **bolgay**(LD, 2064 , 305-3)- Yanağına ve dudağına sevdalandığı için sevda hastalığının dermanı gülbeşeker olacak. (SB, 2019)

hem ol zamān ki kaşın takı **boldı** mihrābm/ köñül murādı vü cān hāceti revā boldı(LD, 2257 , 336-2)- Kaşının kemeri mihrap olduğundan beri gönlümün muradına ve canımın ihtiyacına kavuştum. (SB, 2019)

rāst üçün **boldı** ezelnin küni şaf şaf ervāh / barçadın hüsni ile yektā sini ok kördüm ü bes(LD, 816 , 112-2) Ezel günü ruhlar, sıra sıra olduğunda güzellikte hepsinden eşsiz (sadece) seni gördüm. (SB, 2019)

şekker dudagınğın maña hasret tiger ançak / şmrnm meger ol **boldı** vü ferhād-ı zamān min(LD, 1273 , 183-2) -Her ne kadar baştan ayağa ah ve figan olsam (da) eyvah ki baht, feryadıma uyanıp (bana) ulaşmaz. (SB, 2019)

tuş **boldı** kıyāmet kim ol māh-likā koptı / ösrük közi uyhudın kiç koptı belā koptı(LD, 2135 , 317-1)- O ay yüzlü, kıyamete denk olduğu için koptu. Sarhoş gözü, uykudan geç uyandı (bu yüzden) bela çıktı. (SB, 2019)

ya munuñ tig bolma nāzük tā sini il sivmegey / ya eger **bolduñ** cemālınğın bir ilniñ dādını(LD, 2082 , 308-4) - (Aşığın) Ruhunun yüzü, bakışının oklarına hedef ve göğsündeki kalp, hasretine mekandır. (SB, 2019)

ya munuñ tig bolma nāzük tā sini il sivmegey / ya eger **bolduñ** cemālınğın bir ilniñ dādını(LD, 2082 , 308-4) - Ya böyle nazik olma halk seni sevmesin ya da olduysan halka güzelliğinden ihsan et. (SB, 2019)

yigneñ uçını bir közüme sürmege istep / min yigne kibi **boldum** u müşkil bu hayālīm(LD, 1126 , 160-3) İğnenin ucunu gözüme sürmek istedim (ama) ben iğne gibi (zayıf) olduğum için bu hayalim zor. (SB, 2019)

bolmadım bir kün min ol yārim birle / niteyin kim derdim ol yārim bile(LD, 2525 , 399-1) - Ben, bir gün (bile) o yarimle olmadım. Ne yapayım ki derdim o yarim ile. (SB, 2019)

kim senin hüsñünge baktı āh urup yıglap didi / ‘ışk esmri lutfm āzādem ‘amdā **bolmadı**(LD, 2061 , 304-5) - Senin güzelliğine bakan, ah edip, ağlayıp “Aşk esiri Lutfi, bilerek ve isteyerek azat olmaz.” dedi. (SB, 2019)

Bir Durumdan Başka Bir Duruma Geçmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 18 örnekte “bir durumdan başka bir duruma geçmek” anlamında kullanılmıştır:

bili hayālī birle ‘adem **boldum** u henüz/ tutmas revā bu hastağa bir rişte tābnı (LD, 295-4,1997)- (Sevgilinin) belinin hayali ile yok oldum ve (o), henüz bu hastaya bir ip gücünü bile layık görmez. (SB, 2019)

köz kan saçar irniñni körüp dem-be-dem ay cān/ ağzıñnı tilep tapmağı **boldum** ‘adem ay cān (LD, 223-1, 1522)- Ey can! Gözüm, dudağını görüp daima kan saçar. Ağzını arayıp bulamayarak yok oldum. (SB, 2019)

mağdemindin **boldı** ancak yer yüzi ma‘mūr kim/ devride ösrüktin özge ādemñ körmes ħarāb (LD, 5-13, 92)- Yeryüzü, onun talihinden dolayı bayındır oldu. İnsan, onun zamanında sarhoştan başka harap (olan bir şey) görmez. (SB, 2019)

‘ālem andağ **boldı** ‘adlıñdın bu kün ma‘mūr kim/ dünyada düşmen öyindin özge yer yoktur ħarāb (LD, 4-5, 62)- Dünya bugün onun adaletinden dolayı bayındır oldu. Dünyada düşman evinden başka harap yer yoktur. (SB, 2019)

boldı bahār u sinsiz yoktur çemende nūrm / firdevs **boldı** gülşen yoktur dirmğ ħūri (LD, 306-1, 2067)- Bahar oldu ve sensiz çimende aydınlık yok. Gül bahçesi, Firdevs (cenneti) oldu eyvah, içinde huri yok. (SB, 2019)

kördi kaşın mihridin ħam barçanını kaddın hilāl/ ol dağı **boldı** dü-tā tā özgedin kem bolmagay (LD, 356-2, 2386)- Hilal, kaşının aşkı yüzünden boyu eğri olan (kişileri) gördü. O da diğerlerinden eksik kalmamak için iki kat oldu (eğildi). (SB, 2019)

boldı bahār u sinsiz yoktur çemende nūrm/ firdevs **boldı** gülşen yoktur dirmğ ħūrm (LD, 306-1, 2067)- Bahar oldu ve sensiz çimende aydınlık yok. Gül bahçesi, Firdevs (cenneti) oldu eyvah, içinde huri yok. (SB, 2019)

çeng tig kıddım niçe cevruñ ilindin **boldı** ham/ nāle yok a‘zām üze boldı reg ü
pey tār tār (LD, 62-3, 497)- Boyum, eziyetin yüzünden çeng gibi büküldü. Uzu-
larımın üzerindeki damarlar, tel tel olsa da ağlamam. (SB, 2019)

bir kün ağırıktın teniñ **boldı** hilāl / dāyimmi derdimi hem mundın sağın (LD, 468-
2, 2664)- Bir gün ağrı çekmekten bedeninin hilal (gibi eğri) oldu. Buna bakarak
benim daimi derdimi düşün. (SB, 2019)

boldı kāfir zülfi ħüsn iklimide/ baht u devlet yüzi üzre ħālıdın (LD, 471-2, 2670)-
(Sevgilinin) kafir saçı, yüzündeki benden dolayı güzellik ülkesinde baht ve talih
oldu. (SB, 2019)

zülfdin kat’ kılıp yüzüñe ħayrān boldum/ min eger kāfir idim imdi müselmān **bol-
dum** (LD, 173-1, 1208)- Saçımdan (yüzüne doğru) yol alıp yüzüne hayran oldum.
Ben kafirdim şimdi Müslüman oldum. (SB, 2019)

ğamze tā **boldı** nāyib korçıñ dağı ħācib kaşın/ luţfm köñli mülkini kıldıñ cefā
birle ħarāb (LD, 24-5, 250)- Bakışın süvari, kaşın hacib oldu. Lütfi’nin gönül
ülkesini eziyetle harap ettin. (SB, 2019)

altun kibi çehre **boldı** sarığ / ol smm bigin saķaķıñızdın (LD, 216-5, 1484)- O
gümüş gibi gerdanınızdan (dolayı) yüzüm altın gibi sarardı. (SB, 2019)

bir dem nebātñıñ başıdın kitmedi yıgaç/ tā **bolmadı** tamām su irniñ ħayāsıdın
(LD, 209-2, 1442)- Şeker kamışı, senin dudağından utandığı için su (gibi sıvı)
olana kadar ağaç (dalı), bir an (bile) onun başından gitmedi. (SB, 2019)

izi tozını sürme kılğay diyü közlerge/ su **boldı** meniñ cānım her dem ki şobā kıptı
(LD, 317-3, 2137)- (Ayak) izinin tozunu gözlere sürme yapsın diye saba rüzgarı-
nın çıktığı her an benim canım su oldu. (SB, 2019)

sevād-ı nergis-i ‘aynıñ ħadāyıkü’s-siħr ol/ ki tigme şan’atı tārāc-ı ‘akl u dmn **boldı**
(LD, 322-6, 2171)- Nergis gözünün siyahlığı, her sanatı akıl ve din yağması olan
sihir bahçeleri oldu. (SB, 2019)

işikiñde toprak **boldum** velm/ dimediñ kim ol ħaksārım kanı (LD, 347-3, 2328)-
Eşiğinde toprak oldum ama benim o perişanım nerede demedin. (SB, 2019)

saĥiħ tenge nidin **boldı** za‘f-ı taz‘mfm/ bu sözde ħattıdın anıñ miðāl imiş bildim
(LD, 176-3, 1232)- Sağlıklı vücut neden çok zayıfladı? Bu sözde (söylediğim
şey), onun yüzündeki tüylere benzer imiş anladım. (SB, 2019)

Birinin Bir Yere Ait Olması

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “birinin bir yere
ait olması” anlamında kullanılmıştır:

iç bolup nâkes rakmb ü taş **boldı** ornumız/ işikiñde itçe hem bolmadı bizge i'tibār (LD, 62-5, 499)- Cimri rakibin yeri içerisi, bizim yerimiz dışarısı oldu. Eşiğinde köpek kadar itibarımız olmadı. (SB, 2019)

Bulunmak, Var olmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 4 örnekte “bulunmak, var olmak” anlamında kullanılmıştır:

la'lıñ ğamıdın ikki közüm kan bile toldı/ ağzıñ hevesi birle fenā **boldı** bekāyım (LD, 172-3, 1205)- Dudağının gamı yüzünden iki gözüm kan ile doldu. Ağzının hevesi ile sonsuzluğum yok oldu. (SB, 2019)

yalguz uşbu devrde bmıñl imestür şüretin/ özge devrānlarda hem miñliñ hü-veydā **bolmadı** (LD, 304-2, 2058)- Suretin, sadece bu devirde eşsiz değildir. Başka devirlerde de benzerin ortaya çıkmadı. (SB, 2019)

iç bolup nâkes rakmb ü taş boldı ornumız/ işikiñde itçe hem **bolmadı** bizge i'tibār (LD, 62-5, 499)- Cimri rakibin yeri içerisi, bizim yerimiz dışarısı oldu. Eşiğinde köpek kadar itibarımız olmadı. (SB, 2019)

rahmı peydā **boldı** mu bolğay anıñ taş köñlide / zülfi öksüttü mü irkin munça şūr u şerni hmç(LD, 295, 31-2)- Onun taş gönlünde acıma (duygusu) var mı acaba? Saçı, bunca kavgā gürültüde gücünü hiç azalttı mı? (SB, 2019)

Davranmak, Hareket Etmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “davranmak, hareket etmek” anlamında kullanılmıştır:

rāstlıq hāqqı muhālif **bolmadım** hmç ay nigār/ ney bigin bağrım tilip inretme mini zār zār (LD, 62-1, 495)- Ey sevgili! Hiç doğruluk ve dürüstlüğe karşı olmadım. Ney gibi bağrımı delip beni zar zar inletme. (SB, 2019)

“Değeri yok, Önemi yok, Sözü mü olur?”

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 3 örnekte “değeri yok, önemi yok, sözü mü olur?” anlamlarında kullanılmıştır:

anıñ zülfi sözi içre meniñ kıssam uzun boldı/ şabā ni **boldı** tigürseñ aña bu dāsitanımnı (LD, 364-6, 2440)- Onun saçını anlatırken benim kıssam uzun oldu. Saba! Bu hikâyemi ona ulaştırsan ne olur? (SB, 2019)

köz hāqqı eger bolmasa siz zerre süçüg söz/ iy söz dudagı şekerim nitti ni **boldı** (LD, 351-4, 2353)- Ey sözü, dudagı şekerim! Göz hakkı (olarak) sizin zerre kadar tatlı sözünüz olmasa ne olurdu? (SB, 2019)

yoktur yüzün kaşında kuyaşnıñ zarāfeti/ kündüzki şem‘niñki ni **bolğay** letāfeti (LD, 363-1, 2428)- Yüzünün karşısında güneşin zarafeti yoktur. Gündüz yanan mumun letafeti ne kadar olur? (SB, 2019)

Elde Etmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 3 örnekte “elde etmek” anlamında kullanılmıştır:

ni hoş çıray bolur yā rab ol ta‘ālā’llāh/ ki yādı birle köñül mazhar-ı şafā **boldı** (LD, 336-4, 2259)- Ya Rab! O ne güzel yüz ki onu hatırlamakla gönül huzura kavuştu. (SB, 2019)

şükr kim haq fazlının **boldı** du‘ālar müstecāb/ kim muzaffer **boldı** düşmen üzre şāh-ı kām-yāb (LD, 4-1, 58)- Allah’ın lütfu sayesinde kabul olan dualar için ve duaları kabul olup düşmana karşı zafer kazanan padişah için şükürler olsun. (SB, 2019)

hem ol zamān ki kaşın taķı boldı mihrābm/ köñül murādı vü cān hāceti revā **boldı** (LD, 336-2, 2257)- Kaşının kemeri mihrap olduğundan beri gönlümün muradına ve canının ihtiyacına kavuştum. (SB, 2019)

Gerçekleşmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 14 örnekte “gerçekleşmek” anlamında kullanılmıştır:

cām-ı vaşlınđın maņa hecr ağısı **boldı** naşmb / gūyiyā devründe toldt bendeniñ peymānesi (LD, 276-5, 1879)- Bana kavuşma kadehinden ayrılık zehiri (içmek) nasip oldu. Sanki kölenin kadehi, senin devrinde doldu. (SB, 2019)

riķābınızda maņa saltanat ‘aķā **boldı**/ bu yol kıskalıķı cānıma belā boldı (LD, 336-1, 2256)- Yüz örtünüzden bana saltanat bağışlandı. Bu yol kısalıķı canıma bela oldu. (SB, 2019)

derdiñdin ölüp arzımadım bir sorarıñga/ ay köñli kıatık işve-gerim nitti ni **boldı** (LD, 351-5, 2354)- Ey gönlü katı cilvelim! Derdinden öldüm (de) bir (halimi) sormana layık olamadım. (SB, 2019)

agzıñ u yüzün sebeb **boldı** ezel nakkaşına/ ‘alem-i gayb u şehādetni hüveydā kılgalı (LD, 299-5, 2026)- Ağzın ve yüzün, ezel nakkaşının şahadet ve gayb (görünen ve görünmeyen)alemi yaratmasına sebep oldu. (SB, 2019)

ferah kıl lutfm kim dil-dār kildi/ icābet **boldı** hāzretde du‘āyım (LD, 156-7, 1104)- Ferahla Lutfi çünkü sevgili geldi. Huzurunda duam kabul oldu. (SB, 2019)

cām-ı vaşlıñdın maña hecr ağısı **boldı** naşmb/ gūyiyā devründe toldı bendeniñ peymānesi (LD, 276-5, 1879)- Bana kavuşma kadehinden ayrılık zehiri (içmek) nasip oldu. Sanki kölenin kadehi, senin devrinde doldu. (SB, 2019)

bilmen ki tapuğında ni yazdım ni yañıldım/ ger bolsa kmne genc siverim nitti ni **boldı** (LD, 351-7, 2356)- Sevgilim eğer kin, hazineyse huzurunda ne yanlış yaptım ne yanıldım? (SB, 2019)

ol taş kibi köñlüñe ni hāl durur kim/ kılmas eğer āh-ı seherim nitti ni **boldı** (LD, 351-6, 2355)- O taş gibi gönlünün hali nedir ki seher feryadım, (gönlüne) tesir etmez. (SB, 2019)

yıl kişe birer lutfmniñ atın atamas sin/ iy öz kılıdın bmlhaberim nitti ni **boldı** (LD, 351-8, 2357)- Ey kendi kulundan habersiz (sevgilim)! Yıllar geçse (de) Lutfi'nin adını bir kere söylemezsin. (SB, 2019)

yüz üzre itek südreñ ötüñ siz anıñ üçün/ toprak ile her yerde revā **boldı** tahāret (LD, 26-5, 260)- Siz yer üzerine eteğinizi sürüyüp geçtiğiniz için her yerde toprak ile temizlik uygun oldu. (SB, 2019)

āh kim köydi dil ü cān ol sitemger ilgidin/ **boldı** yagma 'akl u dmn ol közi kāfir ilgidin (LD, 203-1, 1403)- Ah ki gönül ve can o zalimin yüzünden yandı. O gözü kafir (yüzünden) akıl ve din yağmalandı. (SB, 2019)

dmn ü dil ü 'akl **boldı** yagma/ cān alguçı ol karakıñızdın (LD, 216-2, 1481)- O can alıcı gözünüzden (dolayı) din, dil ve akıl yağmalandı. (SB, 2019)

hüsn tonın keydiñ ü iskiñ **boldı** talaş/ tartıñp gül taptı āhir köñlek-i şad pārem (LD, 258-6, 1761)- Güzellik elbisesini giydin ve eski elbiselerin için kavga çıktı. Gül, çekişip sonunda yüz parça (olmuş eski) gömleği aldı. (SB, 2019)

şükr kim haq fañlıdın **boldı** du'alar müstecāb/ kim muẓaffer boldı düşmen üzre şāh-ı kām-yāb (LD, 4-1, 58)- Allah'ın lütfu sayesinde kabul olan dualar için ve duaları kabul olup düşmana karşı zafer kazanan padişah için şükürler olsun. (SB, 2019)

Gerekli Olmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “gerekli olmak” anlamında kullanılmıştır:

gam meniñ zatınga vâcib **boldı** bolmas mümteni’/ özge haml itme cefâ körürge imkân kalmadı (LD, 275-5, 1872)- Gam, benim zatıma vacip oldu. Yok olması mümkün değildir. Başka (gam) yükleme (çünkü) cefa görmeye imkanım kalmadı. (SB, 2019)

Görünmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 3 örnekte “görünmek” anlamında kullanılmıştır:

çün bu sırğa âşinâ **boldı** kamuğ kerrubmler/ iscidü emrin işitip yerge koydılar cebmn (LD, 2-9, 16)- Bütün büyük melekler bu sırrı öğrendikleri zaman “secde edin!” emrini işitince alınlarını yere koydular. (SB, 2019)

hüşn neslindin seniñ tig ay peydâ **bolmadı**/ mäh-ı ken’ânım dağı hem munça zmbâ bolmadı (LD, 304-1, 2057)- Güzellik neslinden senin gibi ay doğmadı. Kenanlı ay bile bu kadar güzel olmadı. (SB, 2019)

rahımı peydâ **boldı** mu bolğay anıñ taş köñlide/ zülfi öksüti mü irkin munça şür u şerni hmç (LD, 31-2, 295)- Onun taş gönlünde acıma (duygusu) var mı acaba? Saçı, bunca kavga gürültüde gücünü hiç azalttı mı? (SB, 2019)

İnmek, Nazil Olmak, Gelmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 2 örnekte “inmek, nazil olmak, gelmek” anlamında kullanılmıştır:

saña hayât bekâsı bolur diyü hergiz/ hudây hazretidin vahy **boldı** mu nâzil (LD, 3-22, 50)- Sana hiç sonsuz hayat olur diye Hz. Allah’tan vahy indi mi? (SB, 2019)

saña hayât bekâsı bolur diyü hergiz/ hudây hazretidin vahy **boldı** mu nâzil (LD, 3-22, 50)- Sana hiç sonsuz hayat olur diye Hz. Allah’tan vahy indi mi? (SB, 2019)

Meydana Gelmek, Oluşmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 7 örnekte “meydana gelmek, oluşmak” anlamında kullanılmıştır:

bir kün sini kördüm dimediñ gerçi okunğa/ kalkan idi ‘ömri cigerim nitti ni **boldı** (LD, 351-3, 2352)- Her ne kadar ciğerim bir ömür (bakışının) okuna kalkan olsa da bir gün seni gördüm demedin. Ne oldu? (SB, 2019)

közdin mini saldıñ siverim nitti ni **boldı**/ ger hüsñüñge tüşti nazarım nitti ni **boldı** (LD, 351-1, 2350)- Sevgilim, beni gözden çıkardın ne oldu? Eğer bakışım güzelliğine geldiyse ne oldu? (SB, 2019)

mindin şadaqañnı ayadıñ bir kıya bakmak/ ay közleri çolpan kamerim nitti ni **boldı** (LD,351-2, 2351)- Ey gözleri çolpan ayım! Benden bir kere yan bakışla bakma sadakanı esirgedin. Ne oldu? (SB, 2019)

bir tār saçın uçını yıl yüzge tigürdi/ nāzüklük üçün **boldı** yüzün üstide hālm (LD, 313-4, 2113)- Rüzgar, bir tel saçının ucunu yüzüne getirdi. Saçın inceliğinden dolayı yüzünün üstünde bir ben oldu. (SB, 2019)

bilmen ki tapuğunda ni yazdım ni yañıldım / ger bolsa kmne genc siverim nitti ni **boldı**(LD, 2356 , 351-7) - Sevgilim eğer kin, hazineyse huzurunda ne yanlış yaptım ne yañıldım? (SB, 2019)

közdin mini saldıñ siverim nitti ni boldı / ger hüsñüñge tüşti nazarım nitti ni **boldı**(LD, 2350 , 351-1)- Sevgilim, beni gözden çıkardın ne oldu? Eğer bakışım güzelliğine geldiyse ne oldu? (SB, 2019)

veh ni **boldı** kim ‘ināyet közidin saldıñ mini / ğam mini öltürdi vāveylā ni taqşmr eyledim(LD, 1217 , 174-2)- Vah! Ne oldu ki beni iyiliğinden uzaklaştırdın. Gam beni öldürdü eyvah, ne kusur işledim. (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 111 örnekte “nitelik kazanmak” anlamında kullanılmıştır:

devlet küni toĝdı açılıp şubh-ı sa’adet/ hicrān tūni **boldı** ‘adem el-minnetü li’llāh (LD, 255-2, 1738)- Saadet sabahı açılıp talih güneşi doğdu. Ayrılık gecesi yok oldu el-minnetü li’llah. (SB, 2019)

ol yüz ü cebmn boldı āşüb-ı cihān **boldı**/ bu kaş dağı köz birle ser-fitne-i devrān sin (LD, 185-5, 1289)- O yüz ve alın, cihanın karıştırıcısı oldu. Sen bu kaş ve göz ile zamanın fitne kaynağısın.(SB, 2019)

‘āşık nige **bolduñ** dime luţfıga yüzin kör/ bu vech-i ‘ayān birle ni muhtāc-ı beyān min (LD, 183-7, 1277)- Lutfi’ye niye aşık oldun deme. (Kendi) yüzünü gör. Bu açık sebep ile niye anlatma ihtiyacı duyayım. (SB, 2019)

cān birür luţfi vū kılmas bir nazar kāfir közüñ / tālī’imğa āh kim esrük iğec **boldı** baħml (LD, 148-8, 1050)- Lutfi, can verir (ama) kafir gözün bir kere (ona) bakmaz. Vah talihime ki sarhoşlar cimri oldu. (SB, 2019)

luṭfiğa **boldı** belā ol saçı ‘anber fırkatı / ārm ārm kim irür ‘aşıklara hicrān belā (LD, 10-6, 158)- O anber saçlı sevgilinin ayrılığı Lūtfiye bela oldu. Elbette ki aşıklara bela (olan), ayrılık acısıdır. (SB, 2019)

meniñ cānımğa belā üstide belā **boldı**/ közüñ kaşında yaratkan çü hāl körgüzdi (LD, 292-5, 1978)- Gözünü ve kaşını yaratan (Allah), (yüzündeki) beni gösterdiğinde benim canıma bela üstüne bela oldu. (SB, 2019)

seniñ ğamzeñ belā **boldı** köñülge / belā-engmz irür hem kayda ğammāz (LD, 109-2, 797)- Senin bakışın gönüle bela oldu. Her nerede fitneci varsa bela çıkarır. (SB, 2019)

kirpük każā okı köz ü hāl irdi fitneler/ kaşın meniñ başımğa belā **boldı** berserm (LD, 291-6, 1972)- Kirpik, kader oku, göz ve ben fitneler idi. En sonunda kaşın, benim başıma bela oldu. (SB, 2019)

riķābınızda maña saltanat ‘atā boldı/ bu yol kıskalığı cānıma belā **boldı** (LD, 336-1, 2256)- Yüz örtünüzden bana saltanat bağışlandı. Bu yol kısalığı canıma bela oldu. (SB, 2019)

ser-nüviştim **boldı** her yandın belā-yı muttaşıl/ başta kim közüm uşol kaşı karağa uçradı (LD, 266-2, 1812)- Her yandan peş peşe gelen bela, alınyazım oldu. (En) başta gözüm, işte o kaşı karaya rastladı. (SB, 2019)

bakmas maña cānāne ‘aceb hālet imes mü/ **boldı** yana bmgane ‘aceb hālet imes mü (LD, 230-1, 1569)- Sevgili bana bakmaz acaba hali mi yok. Yine ilgisiz oldu acaba hali mi yok? (SB, 2019)

mini esrük közüñ nāzı anıñ tig bmħaber kıldı/ ki bmħod **boldı** hālımın maña her kim nazar kıldı (LD, 367-1, 2456)- Sarhoş gözün nazı, beni öyle kendimden habersiz yaptı ki bana bakanlar, benim halimden dolayı kendini kaybetti. (SB, 2019)

tā ki bmħod **boldı** ‘aqlım boyıdın/ kalmadı köñlümde zerre büyıdın (LD, 403-1, 2533)- Aklım, boyundan dolayı kendini kaybettiği için onun kokusundan gönlümde zerre kadar kalmadı. (SB, 2019)

melekü’l-mevt eger bolsa rakımbiñ ni ziyān/ çün lebiñ ‘işvesidin baştın ayak cān **boldum** (LD, 173-5, 1212)- Rakibin, ölüm meleği (Azrail) olsa da zararı yok. Çünkü dudağının işvesi yüzünden baştan ayağı can oldum. (SB, 2019)

közüñ çü merdüm-i cellād **boldı** köñli kara/ kararmasun mu birev köñli munça kan kıldı (LD, 366-6, 2454)- Gözün, gönlü kara bir cellat oldu. Bunca kan döktü gönlü biraz kararmasın mı? (SB, 2019)

dür töker köz ol agızınñ söziğe hayrân kalıp/ hiç ‘aşıkññ munuñ tig közi deryâ **bolmadı** (LD, 304-4, 2060)- Göz, o ağızının sözüne hayran kalıp inci (gibi göz-yaşı) döker. Hiçbir aşığın gözü böyle derya olmadı. (SB, 2019)

dık **boldı** ay ü kün yüzüñüzñünki nūrıdın/ bir ikki haftada anıñ işi tamām irür (LD, 69-6, 543)- Ay ve güneş, yüzünüzün nurundan erime hastalığına yakalandı. Bir iki haftada onun işi tamamdır. (SB, 2019)

sayd kıldı bizni hayrân közleri/ dilü **boldı** cān işitip sözleri (LD, 387-1, 2501)- (Sevgilinin) şaşkın gözleri bizi avladı. Can (onun) sözlerini işitip deli oldu. (SB, 2019)

peri tig çehreñge **boldı** egerçi luţfm dmvāne/ velm insāf yolındın irür ol ‘asr dānāsı (LD, 296-7, 2007)- Lutfi, her ne kadar o (sevgilinin) peri gibi yüzüne divane olsa da merhamet yolunda çağıın bilginidir. (SB, 2019)

sorduñ ki niçe **boldı** dmvāne sin kaşımđın/ dmvānedin sorar sin kim niçe boldı ayğa (LD, 244-2, 1664)- Sen huzurda “Nasıl divane oldun?” diye soruyorsun. Divaneye aya nasıl (aşık) olduğunu soruyorsun. (SB, 2019)

çün sözüm dür **boldı** kiltürdüñ topuğda sıdık ile/ şeh kulağığa irür lāyık bellm dürr-i hoş-āb (LD, 4-21, 78)- Sözüm inci gibi olduğunda içtenlikle huzuruna getirdim. Elbette sultanın kulağına hoş inci layıktır. (SB, 2019)

egerçi ol şeh üçün luţfm sözi dür **boldı**/ kaçan kulağıda bu kışsa cāy-gmr bolur (LD, 36-7, 333)- Bu kıssa (şahın) kulağına ne zaman yerleşirse (o zaman) Lutfi’nin sözü o şah için inci olur. (SB, 2019)

luţfm firākıñ imgekini defter itkeli/ efsāne **boldı** irttekiler ‘ışk nāmesi (LD, 300-7, 2037)- Lutfi, ayrılığının zahmetini deftere yazdığından beri öncekilerin aşk nâmeleri (sadece bir) efsane oldu. (SB, 2019)

tā mısr-ı hüsñ boldı müselleñ cemālıñ/ efsāne **boldı** dünyada yūsuf hikāyeti (LD, 288-3, 1948)- Güzellik ülkesi (ismi) senin yüzüne verildiği için Hz. Yusuf kıssası dünyada (sadece bir) efsane oldu. (SB, 2019)

toyğunça közüm körmes iğec tüşte hayālın / **boldı** sözüm efsane ‘aceb hālet imes mü (LD, 230-5, 1573)- Gözüm düşte hayalini doyana kadar görmez olunca sözüm efsane oldu. Acaba hali mi yok? (SB, 2019)

iy yüzi gül gonce **boldum** cevrdin her dem maña / közlerim kan yaşıdın ‘alemni gülzār eyleme (LD, 238-3, 1623)- Ey gül yüzlü! Eziyetinden gonca (gibi) oldum. Her an gözlerimin kanlı yaşından alemini bana gül bahçesi etme. (SB, 2019)

kıl köz uçı nazar **boldı** gussadın hālāş / iyi barça kaygu ehli közün şād-kertesi (LD, 271-2, 1842)- Gözünün şad ettiği bütün üzüntülülere üzüntüden kurtarmak için (onlara) göz ucu ile bak. (SB, 2019)

esbāb-ı ‘ayş u ‘işret **boldı** tamām hāşıl/ sinsiz ni çāredür kim tapmas köñül huzürm (LD, 306-2, 2068)- Eğlence sebeplerinin hepsi hazır oldu. Ne çare ki gönül sensiz bir huzur bulmaz. (SB, 2019)

hasta **boldum** sorgalı kilmes mü siz/ bende sarı bir nazar kılması mu siz (LD, 431-1, 2589)- Hasta oldum.(Halimi) sormaya gelmez misiniz? Bana doğru bir (kere) bakmaz mısınız? (SB, 2019)

zülfdin kaṭ‘ yüziñe hayrān **boldum**/ min eger kāfir irdim imdi müselmān boldum (LD, 173-1, 1208)- Saçımdan (yüzüne doğru) yol alıp yüzüne hayran oldum. Ben kafirdim şimdi Müslüman oldum. (SB, 2019)

ten **boldı** yüzün mihri üçün gerçi hilāl/ her zerresi birle körünür derdi vü hāl (LD, 313-1, 2110)- Beden, yüzünün güneşi için bir hilal gibi oldu. Onun derdi ve hali her zerresi ile görünür. (SB, 2019)

ay kıtanlap ‘acz üçün **boldı** hisārm tün kiçe / tuttu hüsniñga müsellemin dünyanın naḥiyyetin (LD, 200-4, 1385)- Dün gece ay, acizliğinden dolayı halelenip kale gibi oldu. Ve dünyanın bir bölgesini, senin güzelliğine teslim etti. (SB, 2019)

körse bu bağrımda meniñ ol kirpükün tikenlerin/ hmç **boldı** dip almasını deryāga taşlagay fireng (LD, 142-4, 1009)- Hristiyan, benim bu bağrımda o kirpiğin dikenlerini görse yok oldu diye elmasını denize atar. (SB, 2019)

benefşe sünbülünü kördi müşğ hırmeni dek/ igidi kāmerti güyā ki huşe-çmn **boldı** (LD, 322-4, 2169)- Menekşe, misk harmanı gibi saçını gördü. Boyu sanki başak topluyor gibi eğildi (SB, 2019).

gamzesiniñ zaḥmı çün cānımgā merhem tig yakar/ **boldı** bağrım kan dağı ol ok başakın arzular (LD, 46-5, 395)- (Sevgilinin) bakışının yarası canımı merhem gibi yaktığı için bağrım kan oldu ve o okun ucunu arzular. (SB, 2019)

kan **boldı** cānım velm dem-ā-dem/ otka yakılır dudakiñızdın (LD, 216-4, 1483)- Canım kan oldu lakin dudakiñız yüzünden sürekli ateşte yanıyor. (SB, 2019)

kan **boldı** köñül karañıñızdın/ cān köydi hem iştiyākiñızdın (LD, 216-1, 1480)- Gönül, gözünüz yüzünden kan oldu. Can (da) özleminiz yüzünden yandı. (SB, 2019)

kan **boldı** köñül sinsiz ü yok kıl uçı rahmın/ hey hey ni cefâ kılguçı hûn-hâre kişi sin (LD, 226-4, 1548)- Gönül sensiz kan oldu ve (senin) kıl ucu kadar acıman yok. Hey hey! Ne cefa eden zalim kişisin. (SB, 2019)

kıyâmet ilge cebmn birle yüzi körgüzdi/ 'alâmeti bu ki hırşid u ay kırmn **boldı** (LD, 322-2, 2167)- (Sevgilinin) alnı ve yüzü, halka kıyameti gösterdi çünkü güneş ve ayın (birbirine) yaklaşması (kıyamet) alametidir. (SB, 2019)

çün kara bādām tābūt üzre resmmdür kadmm/ köz cenâzem sarı sal kim sinsizin **boldum** katml (LD, 148-4, 1046)- Tabut üzerine kara badem koyma adeti eski bir adettir. Bu yüzden cenazeme doğru bak çünkü sensizlik yüzünden öldüm. (SB, 2019)

ol ay ki maña **boldı** kaçā 'ışkı belâsı/ mihri bile ölgüçige yok zerre vefâsı (LD, 278-1, 1886)- O ayın aşkının belası benim kaderim oldu. Aşığa sevgide zerre kadar vefası yok. (SB, 2019)

kıyâmet **boldı** hüsñün berserm hem/ uzun saçın kıyâmetniñ kırığı (LD, 485, 2693)- Sonunda güzelliğin kıyamet, uzun saçın da kıyametin kenarı oldu. (SB, 2019)

közün kulu **boldı** köñül ü aõtı rāzımnı/ kâfir kulıdın mü' mine peyveste ziyândur (LD, 74-2, 573)- Gönül, gözünün kulu oldu ve (ona) sırrımı açtı. Kafir kulun yüzünden mümin, daima ziyandadır. (SB, 2019)

luţfı kim üçün hanlarını ıladı közge/ kul **boldı** cemālınğa vü 'ışkında zebündür (LD, 37-6, 339)- Lutfi kimin için sultanlarını dikkate almadı. Yüzünün güzelliğine kul oldu ve aşkın yüzünden aciz oldu. (SB, 2019)

luţfm saña kul **boldı** eyā hüsñ ili şāhı/ sin bir ayıt anıñ şeh ü sultānı mudur sin (LD, 190-5, 1320)- Ey güzellik ülkesinin şahı! Lutfi sana kul oldu. Sen bir söyle onun şahı ve sultanı mısın? (SB, 2019)

aymanıp āh okıdın gamze hadengin kizle/ kim cefā-kmş kaçın yasına kurbān **boldum** (LD, 173-7, 1214)- Ahımın okundan utanıp bakış okunu gizle çünkü zalim kaçının yayına kurban oldum. (SB, 2019)

evvel ādemga vedm'at kıldı nūruñnı uğan / uşbu sırnı bilmegenler **boldı** merdūd u la'mn (LD, 2-8, 15)- Allah, nurunu önce Hz. Âdem'e emanet etti. İşte bu sırrı bilmeyenler kovuldu ve lanetlendi. (SB, 2019)

tā hayālın köñlüme kıldı nüzül/ özgelerniñ mihridin **boldum** melül (LD, 391-1, 2509)- Hayalin, gönlüme yerleştikten beri başkalarının sevgisinden usandım. (SB, 2019)

kün çıkıp yıldız kamuk mensûh bolğan tig revân/ çıktı irse milletin mensûh **boldı** özge dmn (LD, 2-3, 10)- Güneş çıkınca, bütün yıldızlar hükümsüz olduğu gibi senin sünnetin çıkınca da diğer dinler hükümsüz oldu. (SB, 2019)

tā mışr-ı hüsñ **boldı** müselleme cemālın/ efsâne **boldı** dünyada yūsuf hikāyeti (LD, 288-3, 1948)- Güzellik ülkesi (ismi) senin yüzüne verildiği için Hz. Yusuf kıssası dünyada (sadece bir) efsane oldu. (SB, 2019)

göl tig tenidin çün ki 'arağ boldı revâne/ hāmmām gül-āb isı bile **boldı** mu'attar (LD, 58-2, 469)- Gül gibi teninden ter aktığı için hamam gül suyu koktu. (SB, 2019)

boldı müyesser āhirm itleri manşıbı maña/ her kim igesi işikin sakladı boldı mu'teber (LD, 73-3, 567)- Sonunda köpeklerinin yeri bana kısmet oldu. Sahibinin eşliğini koruyan herkes itibarlı oldu. (SB, 2019)

çü mahfım ağzı tekellüm bile mübmñ **boldı**/ kiçikte bizge mesmñā sözi yaqmñ boldı (LD, 322-1, 2166)- Gizli ağzı, konuşmasıyla açığa çıkınca Hz. İsa'nın (o ağzın) küçüklüğü konusunda bize söylediği söz, sağlam ve kesin bilgi oldu. (SB, 2019)

sabā kitürmedi ol tırranın şemāmesini/ meger ki minçileyin anda mübtelā **boldı** (LD, 336-3, 2258)- Saba rüzgarı, o saçın kokusunu getirmede. Meğer ki o da benim gibi (saçının kokusuna) müptela oldu. (SB, 2019)

yüzünüzñüñ hecride söz **boldı** müşkil lutfiga/ bmnevā kılson hezār ārm çü yoktur gülşeni (LD, 284-5, 1926)- Yüzünüzün ayrılığında söz söylemek Lutfi için zor oldu. Elbette gül bahçesi olmadığı için bülbül kısmetsiz olur. (SB, 2019)

bar durur kutluk adakında öküş feth ü zafer/ her kıyan bardı müyesser **boldı** haqdın feth-i bāb (LD, 5-15, 94)- Kutlu ayağında pek çok fetih ve zafer vardır. Her nereye gittiysen Allah tarafından kapıların açılması kolaylaştı. (SB, 2019)

miñ köñül bimes idim hüsñ ilige zālīm dip/ ğamzeñ üstādlığın kördüm ü nādāñ **boldum** (LD, 173-6, 1213)- Ben, güzellik ülkesine zalim diye gönül vermezdim. Bakışının üstatlığını gördüm ve cahil oldum. (SB, 2019)

boldı sözüm nāzük ü köñlüm hoş u tab'ım laṭmf/ her kaçan saldım nazar ol şekli-i mevzün üstine (LD, 240-2, 1636)- O (sevgilinin) ölçülü görünüşüne her ne zaman baktıysam sözüm nazik, gönlüm hoş ve huyum yumuşak oldu. (SB, 2019)

zulmet içinde münfa'il **boldı** nihāñ ölüm kara/ āb-ı hayāt çün haber taptı lebiñ zülālıdın (LD, 218-6, 1497)- Ab-ı hayat, dudağının tatlı suyundan haber alınca gücendi ve karanlık içine saklandı. (SB, 2019)

baş köterdi saçın oğrisı kamer devrinde/ ol teṭāvūlni körüp asru permşān **boldum** (LD, 173-3, 1210)- Saçının hırsızı, ay devrinde baş kaldırdı. O zulmü görüp çok perişan oldum. (SB, 2019)

zūlfı sevdāsı kimiñ başına tüşti bir kiçe/ ol perişān **boldı** vü tapmadı pā vü serni hmç (LD, 31-4, 297)- Saçının sevdası bir gece kimin başına düştüyse o perişan oldu, ayağını ve başını (bir daha) hiç bulamadı. (SB, 2019)

la'lıñız sözidin ol remz ki men fehṁ ittim/ barlığımдын bu cihān içre peşmmān **boldum** (LD, 173-2, 1209)- Dudağınızın sözünden benim anladığım o işaret; bu dünyadaki varlığımdan pişman oldum. (SB, 2019)

sinsiz imgekdin maña **boldı** ölüm cān rāḫatı/ kaydadur yā rab ecel barsam taḳazā kılğalı (LD, 299-8, 2029)- Sensiz çabalamaktansa ölüm, bana rahatlık oldu. Ey rabbim! Ecel nerededir gidip ondan zorla (ölümü) istesem. (SB, 2019)

tā yüzünñüñ vaşfını luṭfı bitidi defterm / **boldı** rengmn ū nesmm-i gül kilür evrākdın (LD, 211-7, 1457)- Lutfi, yüzünün tasvirini bir deftere yazdı. (Bu defter) renkli (süslü) oldu ve yapraklarından gül kokusu gelir. (SB, 2019)

gül tig tenidin çün ki 'araḳ boldı revāne/ ḥammām gül-āb isi bile **boldı** mu'aṭṭar (LD, 58-2, 469)- Gül gibi teninden ter aktığı için hamam gül suyu koktu. (SB, 2019)

bir nazarda köz ḳanar bilmen yüzün māhiyyetin/munça rūşen **boldı** kim oldur köñül cān örtegen (LD, 191-6, 1326)- (Sevgili) bir kere (bana) baktığında gözüm kanar. Yüzünün aslını (neden yapıldığını) bilmem (ama) gönül ve can yaktığı için bu kadar parlaktır. (SB, 2019)

köñlüñe kılay çāre didiñ **boldı** se-pāre/ cān bardı seniñ derdiñ ile imdi ni çāre (LD, 252-1, 1718)- Gönlüne çare olayım dedin. Can senin derdinle üç parça oldu çıktı. Şimdi ne çare. (SB, 2019)

bürḳa' alganda tecellm-i cemālını körüp/ 'ışkdın gāfil cemādidür ki şeydā **boldı** (LD, 304-3, 2059)- Yüz örtünü kaldırırken güzelliğinin tecellisini görüp deli olmayan (kişi), aşktan habersiz ve cansızdır. (SB, 2019)

ol tar ağız çü luṭfmdin oldı demm cūdā/ tar **boldı** bu gedāga cihānnıñ ki sāḫatı (LD, 279-5, 1895)- O dar ağız, Lutfi'den bir an (bile) ayrı düşse bu köleye dünya dar olur. (SB, 2019)

nev-rüz-ı cemāl oldı çü boyıça durur saç/ teñ **boldı** çü kün tün bile nev-rüz degül mü (LD, 228-4, 1562)- Yüz güzelliğinin baharı geldi çünkü saçın (yüzünle) aynı boyda durur. Gece ile gündüz eşit olduğunda bahar (nevruz) değil mi? (SB, 2019)

anın zülfî sözi içre meniñ kıssam uzun **boldı**/ şabā ni boldı tigürseñ aña bu dāsitanımnı (LD, 364, 6, 2440)- Onun saçını anlatırken benim kıssam uzun oldu. Saba! Bu hikâyemi ona ulaştırsan ne olur? (SB, 2019)

yağı **boldı** çeşm-i mestin il kanı/ tutkay irdim zülf-i şastın il kanı (LD, 396-1, 2519)- Sarhoş gözün düşman oldu. Halk nerede? Eğri saçını tutacaktım. Elim nerede? (SB, 2019)

çü mahfım agzı tekellüm bile mübmın boldı/ kiçikte bizge mesmhā sözi yaqmın **boldı** (LD, 322-1, 2166)- Gizli ağzı, konuşmasıyla açığa çıkınca Hz. İsa'nın (o ağzın) küçüklüğü konusunda bize söylediği söz, sağlam ve kesin bilgi oldu. (SB, 2019)

boldı yektā dūr tişi vafında lutfınnıñ sözi/ ni 'aceb tutsa kulakını aña şāhım meniñ (LD, 139-8, 993)- Lutfi'nin sözü, (sevgilinin) inci dişinin tasvirini yaptığı için eşsiz oldu. Benim şahımın onu dinlemesi tuhaf değildir. (SB, 2019)

anda kim **boldı** yığın hüsn ilniñ mecma'ıda / şem' tip encümen-ārā sini ok kördüm ü bes (LD, 112-4, 818)- (Bütün güzeller)güzellik ülkesinin meydanında toplandığı zaman meclisi mum gibi aydınlatan (sadece) seni gördüm. (SB, 2019)

könlümüz yok **boldı** vü agzınga iltür bir gümān/ ni üçün pinhān bolur ger ol yaşurmaydur kanı (LD, 284-3,1924)- Gönlümüz yok oldu ve (bu), ağzının (varlığına) şüphe getirir. (Ağzın) niçin gizlidir? Eğer o saklanmıyorsa hani (nerede)? (SB, 2019)

zülfünı körüp **boldı** köñül meyli ziyādet /ol silsileğa birdi revān dest-i irādet (LD, 28-1, 273)-Saçını görünce gönlümün (sana olan) meyli arttı. (Gönlüm) kendi iradesiyle o silsileye (saça) aktı.(SB, 2019)

tā seniñ 'ışkıñğa **boldum** āşinā/ hmç kıla bilmen topukdın āşinā (LD, 374-1, 2475)- Senin aşkına aşına olduğumdan beri huzuruna hiç gelemem. (SB, 2019)

anda kim **boldum** habersiz dāğ koyduñ cānıma / imdi bilmes min dime özüñni nādān kılmağıl(LD, 1061, 150-4) -Beklemediğim anda canımı yaraladın. Şimdi bilmem deme. Haberin yokmuş gibi yapma. (SB, 2019)

bilgölüg **boldum** çü dāğın birle min / kim mini dāğın bile kılsun qabül(LD, 2510 , 391-2)- Yaran ile (aşk konusunda) alim olduğum için beni senin yaran ile kim kabul etsin? (SB, 2019)

boldı müyesser āhirm itleri manşıbı maña / her kim igesi işikin sakladı boldı mu'teber(LD, 567 , 73-3)- Sonunda köpeklerinin yeri bana kismet oldu. Sahibinin eşliğini koruyan herkes itibarlı oldu. (SB, 2019)

boldı tilekim revā hem ol dem / kim kaşınız oldu kıblegāhım(LD, 1134 , 161-4)- Kaşınız kıblem olduğu zaman dileğim kabul oldu. (SB, 2019)

bu köñül bülbül bigin gül tig yanakın ārzūlar / **boldı** yüz altın u köz smm tig sakakın ārzūlar(LD, 391 , 46-1)- Bu gönül,bülbülün (gülü arzuladığı) gibi gül yanağını arzular. Yüzüm altın (gibi sarı) oldu. Gözüm gümüş gibi şakağını arzular. (SB, 2019)

cām-ı mey öpti lebünni teşne **boldum** kanına / hak tigürse ol açıknı tartay āhir cāmdın(LD, 1461 , 212-4) Şarap kadehi dudağını öptü. (O kadehin) kanına susedim. Allah nasip ederse sonunda o kadehten içki içeceğim. (SB, 2019)

devrünüzde ‘ālim ü ‘ābid koyup ‘ilm ü ‘amel / **boldı** zıkr ü fikr alarga dāyimā savt u ğazel(LD, 1026 , 151-1)- Sizin devrinizde alimler ve abidler, ilim ve ibadet yaptılar (ama) zikirleri ve fikirleri daima şarkı söylemek ve gazel okumak oldu. (SB, 2019)

hāmmānga ‘azm eylegeç ol şūh-ı sitem-ger / hāmmām yüzi ‘aksi bile **boldı** münevver(LD, 468 , 58-1) - O sitem eden şuh kadın hamama gitmeye karar verince hamam, onun yüzünün aksi ile aydınlandı. (SB, 2019)

hayrān kalur yüzünde köz ü yaş haber birür / **boldı** meniñ cānınga belā bigi yaş u köz (LD, 785 , 107-2)- Göz, yüzüne hayran kalır ve gözyaşı (bunu) haber verir. Göz ve gözyaşı, benim canıma bela oldu. (SB, 2019)

hem ol zamān ki kaşın takı boldı mihrābm/ köñül murādı vü cān hāceti revā **boldı**(LD, 2257 , 336-2)- Kaşının kemeri mihrap olduğundan beri gönlümün muradına ve canımın ihtiyacına kavuştum. (SB, 2019)

hüsñ tonın keydiñ ü iskiñ **boldı** talaş / tartışıp gül taptı āhir köñlek-i şad-pārem(LD, 1761 , 258-6) Güzellik elbisesini giydin ve eski elbiselerin için kavga çıktı. Gül, çekişip sonunda yüz parça (olmuş eski) gömleği aldı. (SB, 2019)

‘isā felekke aştı çün **boldı** lebiñ cān birgüçi / şermendeliğin kitmese kökte aña ni bār irür (LD, 692 , 92-6) Hz. İsa, gökyüzüne çıktığı için dudağın, can verici oldu. Utandığı için gitmese gökyüzüne (çıkmakta) ona ne fayda var. (SB, 2019)

iy ezeldin tā ebed köñlüm giriftārın seniñ / çäre kıl kim **boldı** cānım asru efgānıñ seniñ (LD, 948 , 133-1)- Ezelden ebede kadar gönlüm senin esirindir. Canım senin için çok yaralandı bu yüzden ona çare ol. (SB, 2019)

karangulukda hevādār zerre kem **boldı** / kuyaş yaşungalı miskmñ seḥābın as-tında(LD, 1692 , 248-2)- Güneş, misk bulutun altına saklandığından beri karanlıkta havada zerre görünmez oldu. (SB, 2019)

kılça tenge bār-ı ‘ışkñ bar idi / berserm **boldı** fırākñ dağı bār(LD, 2522 , 397-2)- Kıl kadar zayıf bedenimde aşkının yükü vardı. Ayrılığın da sonunda (onun) meyvesi oldu. (SB, 2019)

kıldı raķmb cehd ki düşnām birdñiz / hakkımda uşbu **boldı** raķibñ kifāyeti(LD, 1951 , 288-6)- Rakip sövmeniz için çabaladı. Benim için rakibin kifayeti işte bu oldu. (SB, 2019)

kılğay ni til bile seniñ agzıñnı luţfm vaşf / çün tar irür kavāfm vü **boldı** redmf yok(LD, 866 , 119-5) Kafiyele kısa ve redif yok olduğu için Lutfi, senin ağzını hangi dil ile anlatsın? (SB, 2019)

kümiş bile niçe kim köñleki yiñi bayıdı / özin kötermedi vü başı āstmn **boldı**(LD, 2170 , 322-5)- Ne zamanki gömleğin kolu gümüş ile zenginleşti kendini kaldıramadı ve başı elbise kolu oldu. (SB, 2019)

kün çıkıp yılduz kamuk mensüh bolgan tig revān / çıktı irse milletin mensüh **boldı** özge dmn(LD, 10 , 2-3) - Güneş çıkınca, bütün yıldızlar hükümsüz olduğu gibi senin sünnetin çıkınca da diğer dinler hükümsüz oldu. (SB, 2019)

luţfm kulıñ helākine yitmes mü irdi hūsn/ kim nāz u şmve **boldı** leţāfet izāfeti(LD, 2434 , 363-7) Güzellik, Lutfi kulun helak olmasına yetmez miydi ki naz ve işve de güzelliğe eklendi. (SB, 2019)

luţfm-i ĥasta **boldı** cāndın melül sinsiz / bolğay ĥayāt zāyi‘ çün bolmasa sürürm(LD, 2071 , 306-5)- Hasta Lutfi, sensiz canından usandı. Mutlu olmadığı için hayatı zayı olacak. (SB, 2019)

luţfm-in ĥasta **boldı** cāndın melül sinsiz / bolğay ĥayāt zāyi‘ çün bolmasa sürürm(LD, 2071 , 306-5) - Hasta Lutfi, sensiz canından usandı. Mutlu olmadığı için hayatı zayı olacak. (SB, 2019)

luţfmni baştın meger tırgüzseñ ay ‘msā-nefes / kim tenindin **boldı** köp cān alğalı hicrān gamı(LD, 1840 , 270-7) - Ey İsa nefesli! Lutfi’yi baştan diriltmelisin çünkü ayrılık acısı, onun bedeninden çok can aldı. (SB, 2019)

lütfm-i ĥasta **boldı** cāndın melül sinsiz / bolğay ĥayāt zāyi‘ çün bolmasa sürürm(LD, 2071 , 306-5)- Hasta Lutfi, sensiz canından usandı. Mutlu olmadığı için hayatı zayı olacak. (SB, 2019)

raķmb oldı sebeb kim sin cefāçı raķmsız **boldıñ** / yamannıñ şoĥbeti yaĥşığa körgil ni eğer kıldı(LD, 2460 , 367-5) Rakip sen cefacının acımasız olmasına sebep oldun. Kötünün sohbeti iyide ne eser bıraktı gör. (SB, 2019)

ruhsār u yüzün devletide hasta köñüldin / **boldı** ğam-ı eyyām kem el-minnetü li'llāh(LD, 1740 , 255-4)- Senin yanağın ve yüzünün talihi sayesinde hasta gön-lümde günlerin üzüntüsü azaldı el-minnetü li'llah. (SB, 2019)

sorduñ ki niçe **boldı** divāne sin kaşımdın / dmvānedin sorar sin kim niçe **boldı** ayğa(LD, 1664 , 244-2) - Sen huzuruda “Nasıl divane oldun?” diye soruyorsun. Divaneye aya nasıl- (aşık) olduğunu soruyorsun. (SB, 2019)

sözlemek **boldı** bitig birle vü körmek uykuda / korkarım kim luţfm hālı bol-mağay mundın beter(LD, 530 , 67-5)- (Lutfi'nin hali, sevgiliyi) yazmak ve rü-yada görmek oldu. Lutfi'nin halinin bundan beter olmasından korkarım. (SB, 2019)

su gayretidin kim tenige tigdi dem-ā-dem / cānım barı su **boldı** vü hālım dağı ebter(LD, 470 , 58-3)- Tenine değen suyun gayretinden canımın hepsi su oldu ve ben de çaresiz (oldum). (SB, 2019)

toprak kibi **boldum** işikide / dünyāda yiter bu kadr u cāhım(LD, 1135 , 161-5)- Eşiğinde toprak gibi oldum. Bu itibar ve makam, dünyada (bana) yeter. (SB, 2019)

hecr uzatur irdi köp zulm ilğini ten mülkide / **boldılar** cān u köñül her birisi āva-rem (LD, 1760 , 258-5) -Ayrılık, ten ülkesine zulüm ile elini uzatırdı. Can ve gönül, (onların) her biri avare oldu. (SB, 2019)

ol şeker irni üçün cān birgenim tā **boldı** fāş / kışsa-i ferhād u şmrın **boldı** il efsānesi(LD, 1878 , 276-4) Benim o (sevgilinin) şeker dudağı için can verişim ortaya çıktığı için Ferhat ile Şirin kıssası, (artık sadece) bir efsane oldu. (SB, 2019)

tola tilekim la'l u güher barça behāsız / şarrāf min ü ikki közüm **boldı** dükkānım (LD, 1157 , 165-4) - Eteğim paha biçilemez lal ve inci ile dolu. Ben kuyumcu (oldum) iki gözüm de dükkanım oldu. (SB, 2019)

Ortaya Çıkmak

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 2örnekte “ortaya çıkmak” anlamında kullanılmıştır:

kan yığlamakdın dem-be-dem halk ara sırrım **boldı** fāş/ ‘aşıkñıñ örtüglüg işin köz yaşı köp rüsvā kılur (LD, 97-2, 721)- Sürekli kan ağlamaktan halk içinde sırrım açığa çıktı. Gözyaşı, aşığın gizli işini (aleme)rezil eder. (SB, 2019)

ol şeker irni üçün cān birgenim tā **boldı** fāş/ kışsa-i ferhād ü şmrın **boldı** il efsānesi (LD, 276-4, 1878)- Benim o (sevgilinin) şeker dudağı için can verişim

ortaya çıktığı için Ferhat ile Şirin kıssası, (artık sadece) bir efsane oldu. (SB, 2019)

Sonuca Ulaşmak, Bitmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “sonuca ulaşmak, bitmek” anlamında kullanılmıştır:

bir dem nebâtnın başıdın kitmedi yıgaç/ tā **bolmadı** tamām su irniñ hayāsıdın (LD, 209-2, 1442)- Şeker kamışı, senin dudağından utandığı için su (gibi sıvı) olana kadar ağaç (dalı), bir an (bile) onun başından gitmedi. (SB, 2019)

Zaman Bildirmek

Belirli geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 3 örnekte “zaman bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

boldı bahar u cān kuşu ol yān hevā kıılır/ her niçe ol nigār-ı semen-ber cefā kıılır (LD, 45-1, 386)- Yasemin göğüslü güzel, her ne kadar cefa etse de bahar geldi ve can kuşu o tarafa uçmak ister. (SB, 2019)

yaz **boldı** kirek ol büt-i ‘ayyār tapılsa/ barça tapılır bizge kerek yār tapılsa (LD, 22-1, 232)- Yaz geldi, o aldatıcı güzel bulunmalıdır. Bize yar bulunmalıdır (on-dan başka) her şey bulunur. (SB, 2019)

yaz **boldı** vü yırak min andın ni fāyide/gül bolmasa hezār çemendin ni fāyide (LD, 263-1, 1793)- Yaz geldi ve ben (sevgiliden) uzağım bunun ne faydası var? Gül olmasa bin (tane) çimenin ne faydası var? (SB, 2019)

1.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimiyle Kullanım

Bir Nitelikte Bulunmak

Öğrenilen geçmiş zamanla çekimlenen bol- fiili 2 örnekte “bir nitelikte bulunmak” anlamıyla kullanılır:

harmş üçün yüzüne hār u zār **bolmış** min/ harmş bolsa kişi hār u hem hākır bolur (LD, 36-5, 331)- Senin yüzüne düşkün olduğum için hor ve zayıf olmuşum. Hırslı olan kişi hem hor hem itibarsız olur. (SB, 2019)

sihr işin keşmmr ili gāmzeñdin öğrense kirek/kim cihān içre **boluptur** ol bu fende muḳtedā (LD, 19-4, 212)- Sihir işini Keşmir ülkesi senin süzgün bakışından öğrenmiş olmalıdır. Çünkü o, bu ilimde dünyaya öncü olmuştur. (SB, 2019)

“-den” Kaynaklanmak

Öğrenilen geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “-den kaynaklanmak” anlamında kullanılmıştır:

min felekniñ gerdişindin **bolmamış** min nātūvān/ yārniñ sormaslikūdūr cānıma kār eylegen (LD, 193-5, 1339)- Benim güçsüzlüğüm gökyüzünün dönüşü yüzünden değildir. Benim içime işleyen yarin hatırımı sormamasıdır. (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Öğrenilen geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 8 örnekte “nitelik kazanmak” anlamında kullanılmıştır:

halka-der-güş oldı vü yüzün tüşer ol ruḥ sarı /gūyiyā ‘āşık **boluptur** dürr-i galṭān yüzige (LD, 17-2, 198)- Büyük inci, sanki yüzüne aşık olmuş gibi kulağı halkalı (köle) oldu ve o yanağa doğru yüzüne düştü. (SB, 2019)

ötü iş andın ki kılsam güş nāşih pendini/ **bolmuşam** dmvāne sal boynumğa zülfüñ bendini (LD, 293-1, 1981)- İş, nasihat edenin nasihatini işitmekten geçti (artık). Divane olmuşum, saçının kementini boynuma at. (SB, 2019)

ay yüzüñni küñge oḥşatқан üçün/ ğarқа **bolmış** min uyattın tirge min (LD, 455-2, 2638)- Ay yüzünü güneşe benzettiğim için utancımdan tere boğulmuşum. (SB, 2019)

ol kuyaş yüzüñdin ayru yañı ay tig **bolmuşam** / kim kalurga özge yoktur bir zamān tābım meniñ (LD, 928 , 129-5)- O güneşin yüzünden ayrı yeni ay gibi olmuşum. Çünkü bir an (bile hayatta) kalmaya gücüm yok. (SB, 2019)

zer varak tig **bolmuşam** smmmn sakakıñ şevkıdın / kör ki ni zerd ü ni zār itmiş mini sevdā-yı ḥām(LD, 1119, 159-3)- Gümüş gibi şakağının arzusundan altın yaprak gibi olmuşum. Gör ki bu imkansız sevgi, beni nasıl sarartmış ve nasıl inletmiş. (SB, 2019)

fırkatıñda **bolmuşam** zār u za‘mf / tiñri üçün mundın artuḵ kılma zār(LD, 2565 , 419-1) -Ayrılığın yüzünden ağlayıp güçsüz kalmışım. Allah için bundan fazla ağlatma. (SB, 2019)

raḥmıñız kilmes köñül efgānına / teşne **bolmış** siz bu miskm kanına(LD, 2587 , 430-1)- Gönlün feryadına acımazsınız. Siz, bu zavallının kanına susamışsınız. (SB, 2019)

raḥmbler birle hem-soḥbet **boluptur** / munuñ tig ‘ār ilindin dād u feryād(LD, 309 , 33-6) - Rakiplerle arkadaş olmuştur. Böyle ar (utanma) yüzünden feryat figan (ederim). (SB, 2019)

1.2.3.Geniş Zaman Ekiyle Kullanım

Bir Durumdan Başka Bir Duruma Dönüşmek

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 6 örnekte “bir durumdan başka bir duruma geçmek” anlamında kullanılmıştır:

işikiñizdin ırak bolsa köz **bolur** giryān/ iziñ tozı maña yüz tütüyādın artuk irür (LD, 100-2, 740)- Göz, eşiğinizden uzak olursa ağlar. (Ayak) izinin tozu, benim için yüz (tane) sürmeden üstündür. (SB, 2019)

serv-i āzād boyı birle kıl **bolur**/ tā ki ra’nā boyıdın boy alğa min (LD, 402-2, 2532)- Servi, (sevgilinin) güzel boyundan boy almak için boyu ile ona kul olur. (SB, 2019)

cān taptı ‘imāret kadiñız tüzluki birle/ ma’mūr **bolur** ‘adl ile her kayda vilāyet (LD, 27-3, 268)- Boyunuzun düzgünlüğü sayesinde canım mamur oldu. Her yerde (olursa olsun) ülke adalet ile mamur olur. (SB, 2019)

bolur cānım su vü ot tig tutaşur/ çü yādımga kilür şmrin dudakiñ (LD, 137-4, 975)- Tatlı dudağın aklıma geldiği için canım su olur ve ateş gibi tutuşur. (SB, 2019)

nāzük kadiñız birle kaçan teñ **bolur** serv/ kim yaḥşı imestür kişiniñ asru uzunı (LD, 277-4, 1884)- Servi, nazik (ince uzun) boyunuzla ne zaman denk olsun? Çünkü insanın çok uzununu güzel değildir. (SB, 2019)

köygen köñülde her dem mihriñ **bolur** ziyāde/ tün kün egerçi bizge cevr ü cefā kılur sin (LD, 208-6, 1439) Her ne kadar gece gündüz bize eziyet ve cefa etsen de yanan gönülde sevgin her an artar. (SB, 2019)

Bir Nitelikte Bulunmak

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 24 örnekte “bir nitelikte bulunmak” anlamıyla kullanılmıştır:

divāne köñül sözümge kirmes/ ‘ayb eyleme kim belā **bolur** bu (LD, 232-4, 1586)- Deli gönül, sözüme girmez. Ayıplama çünkü bu beladır. (SB, 2019)

ni hoş çıray **bolur** yā rab ol ta‘ālā’llāh/ ki yādı birle köñül mazhar-ı şafā boldı (LD, 336-4, 2259)- Ya Rab! O ne güzel yüz ki onu hatırlamakla gönül huzura kavuştu. (SB, 2019)

zamāne ehli közüñ sihrine esmr bolur/ ḥudāyrā bu ni eşkāl-i dil-pezir **bolur** (LD, 36-1, 327)- Zamane halkı senin gözünün sihrine esir olur. Allah için bu nasıl göz alıcı görünüştür. (SB, 2019)

bolmas vişāl birle köñül derd ü dağı kem/ ol toymağurca veh ni belā iştiyāk imiş (LD, 114-3, 831)- Kavuşmakla gönül derdi ve yarası eksilmez. O doyumsuz (aşıktaki) ne belalı özlemmiş. (SB, 2019)

vefā vü mihr maña kem **bolur** bu t̄ālī ile/ ni yaşuray işiğin de cefā tiley kıldım (LD, 158-6, 1115)- Bu talih ile bana sevgi ve vefa az olur. Niye saklayayım eşimden cefa dilemeye geldim. (SB, 2019)

suga mahmūr kişi **bolmas** anıñ tig māyil/ ki meniñ kanıma ol nergis-i fettān susadı (LD, 361-2, 2417)- Sarhoş kişi, suya o fitneci gözün benim kanıma susadığı kadar meyletmez. (SB, 2019)

yā rab ki ne meh-lmkā **bolur** bu/ ni çehre dağı şafā bolur bu (LD, 232-1, 1583)- Ya Rab! Bu nasıl ay yüzlüdür?Bu nasıl yüz ve nasıl parlaklıktır? (SB, 2019)

bolmas müşerref öpse ayakınıñ zülfi tig/ yā rab bu baht u devleti yoktur ki yaşırır (LD, 39-4, 350)- Gözyaşı, saç gibi ayağını öpse müşerref olmaz. Ya Rab! Bu baht ve talih göz yaşında yoktur. (SB, 2019)

közüm yüzün sarı nāgāh baksa men' itme/ ni körktin nazar ehliğa nāgüzmr **bolur** (LD, 36-3, 329)- Ansızın gözüm yüzüne doğru bakarsa buna engel olma çünkü (sana) bakanlar, güzelliğinden dolayı çaresizdir. (SB, 2019)

muhtesibka niçe yalbardım mini çaktı rakmb/ dost **bolmas** nākes ālir 'izzet ü ikrāmdın (LD, 212-3, 1460)- Rakibe ne kadar yalvardıysam da beni zabıtaya gammazladı. Cimriye izzet ve ikram (göstersen de) dost olmaz. (SB, 2019)

kiçe tünlücke kirip ivriledür başındın/ tal'atınga **bolur** oñşar meh-i tabān sadağa (LD, 234-2, 1596)- Gece vakti çadırın tepesine gelip (sevgilinin) başında çevriliyor. Parlak ay, yüzünün sadakasıdır. (SB, 2019)

küç bile öz kanına ortak **bolur**/ min kibi ol kul ki sultānnı siver (LD, 414-2, 2556)- Benim gibi sultanını seven kul, zorla kendi kanına ortak olur.(SB, 2019)

ni pāk-itek **bolur** uşbu ki zühreni köktin/ 'azāyım ile tüşürse **bolur** velm sini yok (LD, 120-4, 870)- İşte bu (aşık), ne kadar temiz eteklidir ki dualarla Zühre yıldızını gökten indirmesi mümkün ama seni (indirmesi) değil. (SB, 2019)

nazar mindin ayar gamzeñ 'acebdür / kim ösrüklerde **bolmas** resm-i imsāk (LD, 127-6, 917)- Gözün, benden bakışını esirger (bu) tuhaftır çünkü sarhoşlarda cimrilik adeti olmaz.

yā rab ki ne meh-likā bolur bu/ ni çehre dağı şafā **bolur** bu (LD, 232-1, 1583)- Ya Rab! Bu nasıl ay yüzlüdür?Bu nasıl yüz ve nasıl parlaklıktır? (SB, 2019)

hūblar **bolmas** munuñ tig şūh u şeng ū dil-rübā/ bu kılıglar barçası ol işvenin kânındadır (LD, 60-6, 485)- Güzeller böyle işveli, neşeli ve gönül alıcı olmaz. Bu davranışların hepsi o işvenin kaynağı (olan sevgili) yüzündendir. (SB, 2019)

ya kapkara körmedim cihānda/ alnıda ne turfa ya **bolur** bu (LD, 232-2, 1584)- Dünyada (böyle) kapkara kaş görmedim. Bu alnıda (duran) ne tuhaf yaydır. (SB, 2019)

cemāl kayda ki bolsa cefāsı cānga tiger/ meger ki hūsn ū cefā ittifākm birle **bolur**(LD, 332, 36-6) -Güzellik nerede olursa (olsun) cefası cana ulaşır. Bu, güzellik ve cefanın bir arada olmasındandır. (SB, 2019)

cenāb-ı hāzret-i hākka kaçan **bolur** maqbūl / ezel ināyetindin bolmasa kişi mukbil(LD, 45 , 3-17) - Kişinin Allah'ın ezeli iyiliklerinden mutlu olmaması Allāhūtealā hazretlerine makbul olmaz. (SB, 2019)

felāh ehlini azğurdı yoldın ol kāmēt/ ni kad **bolur** bu ni kāmēt ni fitnelik harekāt(LD, 281 , 29-2) -(Sevgilinin) boyu, kurtuluşa erenleri yoldan çıkardı. Bu nasıl boydur, bu nasıl fitne çıkaran tavidir. (SB, 2019)

ösrük kişi **bolur** çü civān-merd ni üçün / kılmas terahhumm közüñ uşbu harābnı(LD, 1925 , 295-2)- Gözün, işte bu harap (aşığa)niçin acımaz? Çünkü sarhoş kişi civanmert olur. (SB, 2019)

hūsnūnga işenip köp cevır ū cefā kılur sin / körklüg kişi başında ārm **bolur** gurūrm(LD, 2070 , 306-4) - Güzelliğine güvenip çok eziyet ve cefa ediyorsun. Elbette güzel kişi kibirli olur. (SB, 2019)

köñül yitti vü min taptım soragın çmn-i zūlfūñde / belm hindūsitān ili **bolur** tūtm torlağı(LD, 2126 , 315-5)- Gönül kayboldu ve ben, onu saçının kıvrımında buldum. Elbette o papağanın vatani Hindistan ülkesidir. (SB, 2019)

tut körkni biş kün ganmmet / kim 'ālem-i bmvefā **bolur** bu(LD, 1588 , 232-6)- Güzelliği beş gün ganimet (olarak) tut çünkü bu, vefasız dünyadır. (SB, 2019)

Birine Ait Olmak

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 2 örnekte “birine ait olmak” anlamıyla kullanılmıştır:

ay ādemmler cānı permga ni bolur sin/ bu cism ile gül-berg-i termga ni **bolur** sin (LD, 182-1, 1266)- Ey insanların canı! Perinin nesi olursun? Bu beden ile taze gül yaprağının nesi olursun? (SB, 2019)

kâfir közi öltürdi mini hmç günehsiz/ iy vāy bigim kimge **bolur** uşbu vebālīm(LD, 1129 , 160-6) - (Sevgilinin) kafır gözü beni günahsız (yere) öldürdü. Sultanım! Bu vebalim kimindir? (SB, 2019)

Biri ile Akraba, Tanıdık Olmak

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 4 örnekte “biri ile akraba, tanıdık olmak” anlamında kullanılmıştır:

reftār ile bir yolu munıñ dik dağı oñşaş/ ay serv-i sehm kebg-i dermga ni **bolur** sin (LD, 182-3, 1268)- Ey dik servi! Böyle salınarak yürüyüşünle yayla kekliği-nin nesi olursun? (SB, 2019)

sen dik şanem körmedi luţfm çağatayda/ çın söyle hıtā hūblarıga ni **bolur** sin (LD, 182-5, 1270)- Lutfi, Çağatay’da senin gibi güzel görmedi. Doğru söyle Hıta güzellerinin nesi olursun? (SB, 2019)

sendin maña nezzāre tiger ol dağı geh-gāh/ sin çarh-ı felekniñ kameriğa ni **bolur** sin (LD, 182-2, 1267)- Senden bana ara sıra bir bakış gelir. Sen gökyüzünün ayı-nın nesi olursun? (SB, 2019)

yūsuf kibi şmrın durur asru harekātın/ sin mışr nebāt u şekerığa ni **bolur** sin(LD, 1269 , 182-4)- Hareketlerin Hz.Yusuf gibi çok tatlıdır. Sen Mısır (ülkesinin) şe-ker kamışının ve şekerinin nesi olursun? (SB, 2019)

Bir Şeyin Gelecekte Gerçekleşmesinin Beklenmesi

Bol- fiili geniş zamanda 2 örnekte “bir şeyin gelecekte gerçekleşmesinin beklenmesi” anlamında kullanılmıştır:

biliñ ü agzınñ hayālī birle bolgumdur ‘adem / kim **bolur** min kulga fikr-i būs u āgūş eylemek(LD, 920 , 128-2) - Ben kulda (sevgiliyi) kucaklama ve öpme düşüncesi olduğu için belinin ve ağzının hayali ile yok olacağım. (SB, 2019)

ger biliñ ü agzınñ hayālī birle bolgumdur ‘adem / kim **bolur** min kulga fikr-i būs u āgūş eylemek (LD, 920 , 128-2)-Ben kulda (sevgiliyi) kucaklama ve öpme düşüncesi olduğu için belinin ve ağzının hayali ile yok olacağım.(SB, 2019)

Bulunmak, Var Olmak

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 11 örnekte “bulunmak, var olmak” anlamında kullanılmıştır:

saña hayāt bekāsı **bolur** diyü hergiz/ hūdāy hāzretindin vahy boldı mu nāzil (LD, 3-22, 50)- Sana hiç sonsuz hayat olur diye Hz. Allah’tan vahy indi mi? (SB, 2019)

ger körse sini nāz ile bustān arasında/ gül gonca **bolur** bāg u gülistān arasında (LD, 260-1, 1772)- Seni nazlı (bir şekilde) bahçede görse bağ ve bahçede(her yer) gül ve gonca olurdu. (SB, 2019)

ger su'āl titse 'aceb yok bende közüñdin nazar/ kayda kim bolsa nazar ārm **bolur** anda sū'āl (LD, 144-4, 1023)- Bakış, kölenin gözüne soru sorarsa bu tuhaf değildir. Nazar olan yerde soru olur. (SB, 2019)

sünbülünñni taraganda gül üze tañdur 'arağ/ kim bulutluk kiçeniñ elbette **bolmas** şeb-nemi (LD, 270-2, 1835)- Sümbül (saçını) tararken gül (yüzünün) üzerinde ter (olması) tuhafır çünkü elbette bulutlu gecede çiğ olmaz. (SB, 2019)

ānm ki **bolur** hūsn ile yok munça dml-āşūb / andın dağı bir özge leṭāfet turur uşbu(LD, 1591 , 233-2)- Bir anda güzelliğiyle bu kadar gönül karıştıran yoktur. Bu ondan da başka bir güzelliştir. (SB, 2019)

bmmār irür közüñ ki **bolur** rence ğamzede/ nāzūk kişi öküş harekettin bolur sākmm(LD, 1138 , 162-3) - Gözün hastadır bu yüzden bakışında sıkıntı vardır. Nazik kişi çok hareket etmekten hasta olur. (SB, 2019)

cemāl kayda ki bolsa cefāsı cānga tiger / meger ki hūsn ü cefā ittifākm birle **bolur**(LD, 332 , 36-6) - Güzellik nerede olursa (olsun) cefası cana ulaşır. Bu, güzellik ve cefanın bir arada olmasındandır.

körktin başka turur tört belālīg harekāt / kim **bolur** kim kişide barçası hūb u mevzūn(LD, 1391 , 201-3)- Kişide dört belalı davranışın hepsinin güzel ve ölçülü (şekilde) olması güzellikten başka (bir şeydir). (SB, 2019)

saña hayat bekāsı **bolur** diyü hergiz/ hūdāy ḥazretidin vahy boldı mu nāzil(LD, 50 , 3-22) -Sana hiç sonsuz hayat olur diye Hz. Allah'tan vahy indi mi? (SB, 2019)

sevdāym bolup min çü köñül zülfiga birdim / sevdā **bolur** anda ki ḥarmdār tapılsa (LD, 235 , 22-4)- Sevdalanıp gönlümü saçına verdim. Müşterinin olduğu yerde alışveriş olur.(SB, 2019)

köñlümüz yok **boldı** vü agzıñğa iltür bir gümān / ni üçün pinhān **bolur** ger ol yaşurmaydur kanı (LD, 1924 , 284-3) - Gönlümüz yok oldu ve (bu), ağzının (varlığına) şüphe getirir. (Ağzın) niçin gizlidir? Eğer o saklanmıyorsa hani (nere)de)? (SB, 2019)

-den Kaynaklanmak

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “-den kaynaklanmak” anlamında kullanılmıştır:

lāf urur zülfün bile müşğ aşıda bardur haṭā/ her kişinin aşlını bilse **bolur** ahlākđın (LD, 211-6, 1456)- Misk, senin saçın ile konuşur (iddialaşır). (Bu davranışı) aslında hatalıdır. Kişinin (kendi) aslını bilmesi, ahlakındandır. (SB, 2019)

Gerçekleşmek

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 6 örnekte “gerçekleşmek” anlamında kullanılmıştır:

yüzünde zülf sanıça şerh-i gam itkeli/ māni‘ **bolur** dirmğ melālet maḥāfeti (LD, 363-5, 2432)- Eyvah! Usanma korkusu, yüzündeki saç sayısınca derdimi anlatmama mani olur. (SB, 2019)

bir sağınsañ bizni yıl u ay kirek/ yaḥşılarnıñ işi mundağ mu **bolur** (LD, 421-2, 2570)- Bizi bir kere düşünmen için aylar yıllar (geçmesi) gerekir. Güzellerin işi böyle mi olur?

zülfünüz hayrān min kim yılda bir yeldā **bolur**/ ayda kim körmiş ikki yeldā tūni mundağ ṭavml (LD, 148-2, 1044)-Saçınızın hayranıyım çünkü en uzun gece yılda bir kere olur. Bir ayda böyle uzun iki geceyi kim görmüş? (SB, 2019)

‘ışkında egerçi cānga tigdim/ sormas ki ni mübtelā **bolur** bu (LD, 232-5, 1587)- Her ne kadar aşkın yüzünden cana değdimse de bu nasıl müpteladır (diye) sormaz. (SB, 2019)

çün kemend atsa saçındın kayda kim bolsam yiter/ kaçsa **bolmas** kulğa takdir itse çün yezdān belā (LD, 10-2, 154)- Saçını kement olarak atsam nerede olsa yetişir. Allah, kulun kaderine bela yazdıysa bundan kaçmak mümkün olmaz. (SB, 2019)

nağ **bolur** işikiñde raḳmb bizge dūcār/ ‘azābtın çü irür cennet ili ehl-i necāt (LD, 29-6, 285)- Nasıl olur da rakip senin eşiğinde bize yakalanır. Çünkü cennet halkı azaptan kurtulanlardır. (SB, 2019)

Gereklilik Bildirmek

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “gereklilik” anlamında kullanılmıştır:

cān ki ‘ademğa urdı yüz ağzı sarı gūmān irür/ bilse **bolur** ki rūhnıñ menzili lā-mekān irür (LD, 53-1, 433)- Yokluğa yönelen can, ağzına doğru (gitmeyi) ümit eder. (Can), ruhun menzilinin mekansız olduğunu bilmelidir. (SB, 2019)

İhtimal Bildirmek

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte ihtimal bildirir.

bir kün cefâ tükense niter sin kirek **bolur**/ köp şarf kılma lutfmğa cevır ü 'itâbnı (LD, 295-7, 2000)- Bir gün cefa tükenirse ne yaparsın. Lutfi'yeziyet ve azarını çok harcama (sonra) lazım olur. (SB, 2019)

İmkansızlık Bildirmek

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 15 örnekte “imkansızlık” bildirir.

âşık mu **bolur** gün yañağı hecride her dem/ yer yüzini köz kanı bile kılmasa gülfâm (LD, 168-3, 1177) - Gül yanağının ayrılığı yüzünden yeryüzünü her an gözünün kanı ile kırmızı yapmayan aşık mı olur? (SB, 2019)

ğam meniñ zâtımğa vâcib boldı **bolmas** mümteni'/ özge haml itme cefâ körürge imkân kalmadı (LD, 275-5, 1872)- Gam, benim zatıma vacip oldu. Yok olması mümkün değildir. Başka (gam) yükleme (çünkü) cefa görmeye imkanım kalmadı. (SB, 2019)

bir dem raķib ilgidin kaşında/ köz yaşı minizli tursa **bolmas** (LD, 111-3, 812)- Rakip yüzünden (sevgilinin) huzurunda gözyaşı gibi bir an (bile) durmak mümkün değildir. (SB, 2019)

dil-ber işikinde tursa **bolmas**/ bürka'sız ol aynı körse bolmas (LD, 111-1, 810)- Dilberin eşiğinde durmak mümkün değildir. O gözü, örtüsüz görmek mümkün değildir. (SB, 2019)

bmvefâlık içre revnak mu **bolur** / da'vâ-yı 'ışk eylese hak mu **bolur**(LD, 2569, 421-1)- Vefasızlık içinde güzellik mi olur? Aşk davası etmesi doğru mu olur? (SB, 2019)

çün kemend atsa saçındın kayda kim bolsam yiter / kaçsa **bolmas** kulga takdımır itse çün yezdân belâ(LD, 154 , 10-2)- Saçını kement olarak atsa nerede olsam yetişir. Allah, kulun kaderine bela yazdıysa bundan kaçmak mümkün olmaz. (SB, 2019)

şem'-i mühr ü gülñi nisbet kılsa **bolmas** sizge kim / 'ömr-i gül bir hafta künnüñ hem zevâlî bar durur(LD, 642 , 84-6) - Güneşin mumunu ve gülü sizinle kıyaslamak mümkün değildir çünkü gülün bir haftadır. Güneşin de batışı vardır. (SB, 2019)

kanımñı töker lebi yazuksız/ andın niteyin ki sorsa **bolmas**(LD, 811 , 111-2)- Dudağı, günahsız yere kanımı döker. Ne yapayım ki ondan (hesap) sormak mümkün değildir. (SB, 2019)

dil-ber işikinde tursa **bolmas** / bürka'sız ol aynı körse **bolmas**(LD, 810 , 111-1) - Dilberin eşiğinde durmak mümkün değildir. O gözü, örtüsüz görmek mümkün değildir. (SB, 2019)

il yüziğe baksalar öler min / hürşmdni nitey yaşursa **bolmas**(LD, 813 , 111-4) – Başkaları, senin yüzüne baksa ölürüm. Ne yapayım güneşi saklamak mümkün değildir. (SB, 2019)

'ışk otıda lutfm yığlama köp / söz birle anı öçürse **bolmas**(LD, 814 , 111-5)- Lutfi, aşk ateşi yüzünden çok ağlama. Onu söz ile söndürmek mümkün değildir. (SB, 2019)

min hevāsında yıraktın zerre tig āşüfte min / ol kuyaş yüzlüg velm bir zerre **bolmas** māyilim(LD, 1183 , 169-2) - Ben sevgiliden uzakta onun hevesi yüzünden zerre gibi perişanım lakin o güneş yüzlüye bir zerre yaklaşmam. (SB, 2019)

niçe yaşuray derdini çün ölgeli yettim / **bolmas** mu sin āgāh digümdür dağı öl-güm(LD, 1197 , 171-2) - Derdimden ölecek gibi oldum(daha) ne kadar gizleyeyim? (Bundan) haberin yok mu diyeceğim ve öleceğim. (SB, 2019)

bir zerre vefā tapmadı lutfm siveridin / körklüg kişinin **bolmas** imiş mihr ü vefāsı(LD, 2146 , 318-5) - Lutfi, sevdiğinden bir zerre vefa görmedi. Güzel kişinin sevgi ve vefası olmazmış. (SB, 2019)

bolmas ol şehniñ yasaķı kiskü dip āşıķ başın/ bu meniñ yarlı başım ol şeh yasakın ārzülār(LD, 393 , 46-3)- O şahın emri aşığın başını kesecek diye bu benim fakir başım, o şahın emrini arzular. (SB, 2019)

Kesinlik Bildirmek

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 2 örnekte “kesinlik” bildirir.

tüşti köñül saçındın ulam bili fikrine/ sevdāymler tüşer **bolur** ārm hayālga (LD, 257-4, 1752)- Gönül, saçından dolayı belinin düşüncesine daldı. Elbette sevdalılar hayale dalar. (SB, 2019)

sin melek sin yā beşer hayrān bu yerde 'akl-ı kül/ zerrega **bolmas** belm hürşid künhindin yaķmın (LD, 2-4, 11)- Ey her şeyi kavrayan akıl! Sen meleksin insanlar sana hayrandır. Elbette zerre, güneşin esasını bilmez. (SB, 2019)

Mümkün Olmak

Bol- fiili geniş zamanda 7 örnekte “mümkün olmak ” anlamında kullanılmıştır:

bu luṭfm tınmasa tayanmasa ‘aceb yok kim/ cihānnı körmey ötürse **bolur** velm sini yok(LD, 871 , 120-5) -Bu Lutfi’nin (ayrılığına) dayanamaması tuhaf değildir çünkü dünyayı görmeden ömür geçirmesi mümkündür ama seni (görmeden) değil. (SB, 2019)

iligge künni kivürse **bolur** velm sini yok/ yıraktın aynı körse **bolur** velm sini yok(LD, 867 , 120-1)- Eline güneşi alması mümkün ama seni (alması) değil. Uzaktan ayı görmesi mümkün ama seni (görmesi) değil. (SB, 2019)

mihrimizge i ‘tikād itseñ **bolur** / kaygular atınça şād itseñ **bolur**(LD, 2553 , 413-1)- Sevgimize inanman mümkündür. Dertleri adın kadar mutlu etmen mümkündür. (SB, 2019)

ni sūd ‘ūd kibi köygenim ki ‘anber ile/ revān permni kitürse **bolur** velm sini yok(LD, 869 , 120-3) Odun gibi yanmamın bir faydası yok çünkü onun kokusuyla periye derhal getirmek mümkün ama seni (getirmek) değil. (SB, 2019)

zihm mizāc ki her niçe kim şekker-leb bar/ kişidin atını sorsa **bolur** velm sini yok(LD, 868 , 120-2)- Her ne kadar şeker dudaklı varsa onlara adını sorması mümkün ama sana(sorması) değil. (bu), ne güzel huydur. (SB, 2019)

zülfüñ çmnige köñlüm bardı közüm yolındın/ deryā yolındın āsān barsa **bolur** hıṭāyga (LD, 1666 , 244-4) -Gönlüm, gözümün yolundan saçının kıvrımına gitti. Hıta’ya deniz yolundan kolaylıkla gitmek mümkündür. (SB, 2019)

çın köñül birle niçe kim sivmesen / til uçındın bārm yād itseñ **bolur**(LD, 2554 , 413-2)- Her ne kadar gönülden sevmesen de bari dil ucuyla hatırlasan da olur. (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 22 örnekte “nitelik kazanmak” anlamında kullanılmıştır:

sin aytur sin neçük **bolur** kul öz sultānıga ‘aşık/ köñül pendim işitmes hmç niteyim iy bigim hānım (LD, 179-2, 1250) - Ey benim hanım! Sen “Kul kendi sultanına nasıl aşık olur?” dersin. Ne yapayım gönül nasihatimi hiç dinlemez. (SB, 2019)

hüsnüniz anı ni tip kirsün 'ibâretka ki 'aql/ dem-be-dem bmhod **bolur** şerhinde takırmr üstine (LD, 251-3, 1713)- Akıl, güzelliğini anlatırken söze ne nasıl girsin? Güzelliğini izah ederken daima kendini kaybeder. (SB, 2019)

lutfm körmes ol yüz ü körse dagı bmhod **bolur**/ düşmeniğa tüşmesün ay dost yâ rab uşbu hâl (LD, 152-8, 1078)- Lutfi, o yüzü görmez. Görse de kendini kaybeder. Ey dost! Rabbim bu hali düşmanıma (bile) vermesin. (SB, 2019)

egerçi ol şeh için lutfi sözi dür boldı/ kaçan kulağıda bu kıssa cāy-gmr **bolur** (LD, 36-7, 333)- Bu kıssa (şahın) kulağına ne zaman yerleşirse (o zaman) Lutfi'nin sözü o şah için inci olur. (SB, 2019)

muhtesibka niçe yalbardım mini çaqtı rakmb/ dost **bolmas** nâkes âhir 'izzet ü ikrâmdın (LD, 212-3, 1460)- Rakibe ne kadar yalvardıysam da beni zabıtaya gammazladı. Cimriye izzet ve ikram (göstersen de) dost olmaz. (SB, 2019)

zamâne ehli közüñ sihrine esmr **bolur**/ hüdāyırā bu ni eşkāl-i dil-i pezir bolur (LD, 36-1, 327)- Zamane halkı senin gözünün sihrine esir olur. Allah için bu nasıl göz alıcı görünüştür (SB, 2019)

şubh-ı devlet maşrıķı nūr-ı tecellm maṭla'ı/ tal'atındur kim hayāsındın **bolur** her dem gül-āb (LD, 23-2, 240)- Her an utancından gül suyu (gibi kırmızı) olan yüzün, talih sabahının ve tecelli nurunun doğduğu yerdir. (SB, 2019)

harmş için yüzüne hār u zār bolmış min/ harmş bolsa kişi hār u hem haķmr **bolur** (LD, 36-5, 331)- Senin yüzüne düşkün olduğum için hor ve zayıf olmuşum. Hırslı olan kişi hem hor hem itibarsız olur. (SB, 2019)

gül tig kızarur yüzi nazardın/ hey hey ni belā hayā **bolur** bu (LD, 232-3, 1585)- Yüzü, bakış yüzünden gül gibi kızarır. Bu ne bela utançtır. (SB, 2019)

cān köñleki kabā **bolur** elbette gonce tig/ yüz al birle anda ki gülğün kabā kiyer (LD, 99-6, 737) - (Sevgili) gül rengi kaftan giydiğinde can gömleği, elbette yüz hile ile gonca gibi (parça parça) kaftan olur. (SB, 2019)

felek kim barça 'ālemniñ kılur kan bagrını her dem/ iştse bagrı kan **bolur** meniñ āh u fiğānımnı (LD, 364-4, 2438)- Her an bütün alemin bagrını kan eden felek, benim ah ve figanımı iştse bagrı kan olur. (SB, 2019)

seniñ ösrük közüñge kim ki bakşa/ **bolur** reşk otıda lutfm kebābm (LD, 331-5, 2227)- Lutfi, senin sarhoş gözüne bakanlar kıskançlık ateşinde kebab gibi olurlar. (SB, 2019)

salma yüzüñ şubhı üze zinhār zülfüñ leylni/ 'ālem barı mecnün **bolur** kalmas cihānda 'ākilm (LD, 307-3, 2074)- Saçının siyahını, yüzünün sabahı üzerine sakın

salma. (gerçekleşmek)Alemin hepsi deli olur. Dünyada bir akıllı kalmaz. (SB, 2019)

râyın oldur kim mini öltürseñ ammā fikr kıl/ āhmrn **bolur** peşmmān ādemiñ ħod rāyesi (LD, 274-4, 1864)- Senin fikrin beni öldürmektir ama (önce) düşün. İnsanın dikbaşlısı sonunda pişman olur. (SB, 2019)

bmmār irür közün ki bolur rence gamzede/ nāzūk kişi öküş harekettin **bolur** sakim (LD, 162-3, 1138)- Gözün hastadır bu yüzden bakışında sıkıntı vardır. Nazik kişi çok hareket etmekten hasta olur. (SB, 2019)

sevdāym **bolup** min çü köñül zülfiga birdim/ sevdā bolur anda ki ħarmdār tapılsa (LD, 22-4, 235)- Sevdalanıp gönlümü saçına verdim. Müşterinin olduğu yerde alışveriş olur. (SB, 2019)

cān muşhafı sm-pāre **bolur** kayguda her dem/ heykel iligi boynına tā tüşdi ħamāyil (LD, 143-6, 1018)- Heykel (gibi) eli, boynuna kayış olduğu için can kitabı her an kaygıdan otuz parça olur. (SB, 2019)

bolur yüzün ħamıdın çāk çāk gül yañlık/ ni ħırkam kim anı luţfm-i fakmr ki-yer(LD, 600 , 77-7)- O fakir Lutfi'nin giydiği, nasıl bir hırka ki (sevgilinin) yüzünün derdinden gül gibi parça parça olmuş. (SB, 2019)

kıl uçı sözlesem ol tar ağız günāhındın/ vücūd-ı zihni sarı rāci‘ ol zammr **bolur**(LD, 330 , 36-4)- O dar ağzının günahından kıl ucu kadar bahsetsem ağız, zihni varlığa (sadece zihinde tasavvur edilen varlık) döner ve kaybolur. (SB, 2019)

küş bile öz kanına ortak **bolur** / min kibi ol kul ki sultānnı siver(LD, 2556 , 414-2)- Benim gibi sultanını seven kul, zorla kendi kanına ortak olur. (SB, 2019)

barmagın kılsa işāret kökte **bolur** ikki ay/ bir avuç topraknı salsañ tartar ol a‘dā közin(LD, 24 , 2-17) - Parmağın işaret etse gökte ay iki parça olur. Bir avuç toprağını atsan düşmanların gözlerini kör eder. (SB, 2019)

eşheb ilig uzatkalı igniñde kim **bolur** / zmver yiter hem ol kara saç ‘anbermesi(LD, 1806 , 265-3) - Elini, süs olan omzundaki alacalı kumaşa uzatmak için amberden yapılmış o kara saçı yeter. (SB, 2019)

Ortaya Çıkmak

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “ortaya çıkmak” anlamında kullanılmıştır:-

kaçan kim gamzesi közlep okın kirpüki kızlese/ kara kaşlarıdın peydā **bolur** ‘uşşāknıñ yası (LD, 296-6, 2006)- Ne zaman bakışı gözleyip, ok (gibi) kirpiği nişan alsa kara kaşlarından aşıkların yayı ortaya çıkar. (SB, 2019)

Uygun Gelmek

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “uygun gelmek” anlamında kullanılmıştır:

cenāb-ı hāzret-i hāqka kaçan **bolur** maqbūl/ ezel ‘ināyetidin bolmasa kişi muqbil (LD, 3-17, 45)- Kişinin Allah’ın ezeli iyiliklerinden mutlu olmaması Allahütealâ hazretlerine makbul olmaz. (SB, 2019)

Yeterlilik Bildirmek

Geniş zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 2 örnekte “yeterlilik ” bildirir.

yüzün şıfâtını gūyendedin sima’ itse/ kişi turup mu **bolur** ilniñ āh u vāyında (LD, 20-5, 220)- Senin yüzünün tasvirini anlatan (kişiden) dinleyenler, halkın ah vahına dayanabilir mi? (SB, 2019)

ni pāk-itek **bolur** uşbu ki zühreni köktin/ ‘azāyim ile tüşürse **bolur** velm sini yok (LD, 120-4, 870)- İşte bu (aşık), ne kadar temiz eteklidir ki dualarla Zühre yıldızını gökten indirmesi mümkün ama seni (indirmesi) değil. (SB, 2019)

1.2.4.Gelecek Zaman Ekiyle Kullanım

Bir Nitelikte Bulunmak

Bol- fiili gelecek zaman çekiminde 15 örnekte “bir nitelikte bulunmak” anlamında kullanılmıştır:

kāmeti boynında **bolgay** lutfm kanı tig besm / rāstlıkça sorsa sultān-zāde-i ‘ālm-cenāb(LD, 84 , 5-5) - Yüce yaratılışlı sultanın oğlu dürüstçe sorsa, Lutfi gibi pek çok kişinin kanı, onun boynundadır. (SB, 2019)

bozgay uçmak u tamuknı bolmasa zenemr-i nūr / kim ki **bolgay** ol müselsel zülfniñ dmvānesi(LD, 1876 , 276-2)- O zincir (gibi halka halka olan) saçına divane olanlar, (saçında) nur zinciri olmasa cennet ve cehennemi bozacaklar. (SB, 2019)

çün ‘āriz u irniñdin boldı nagu sevdāym / sevda igige dermān çün gül-be-şeker **bolgay**(LD, 2064 , 305-3)- Yanağına ve dudağına sevdalandığı için sevda hastalığının dermanı gülbeşeker olacak. (SB, 2019)

ey felek kaçdı ki **bolgay** himmetiñ deryāsıdın / ay u kün ikki dıraşşān dürr ü yıldızlar habāb(LD, 73 , 4-16) - Gökyüzü, senin gayretinin denizi sayesinde kıymetlidir. (O denizde) ay ve güneş, iki parlayan inci ve yıldızlar da hava kabarcıklarıdır. (SB, 2019)

ger sünek tig **bolmagaylar** ol ağız köz fikride / kim ağızga algay āhir piste vü bādāmı(LD, 2381 , 355-4)- Fıstık ve badem, o ağız ve göz (gibi olma) düşüncesi yüzünden kemik gibi olmasalar (onları) kim ağzına alır. (SB, 2019)

hāl-ı müşğmn kimde bolsa yüzde bir / **bolğay** ammā sizge oḥşaş yüzde bir(LD, 2613 , 443-1)- Kimin yüzünde misk kokulu ben varsa bir tane vardır ama size yüzde bir (oranında) benzer. (SB, 2019)

kanımın töker sin dağı min ‘özr kolar min / bu mihr ü vefā kaysı vefā-dārda **bolgay**(LD, 2195 , 326-2) - Kanımı dökersin ve ben özür isterim. Bu sevgi ve vefa, hangi vefalı (sevgilide) var? (SB, 2019)

kiçti ‘ömrüm žāyi’ vü sindin vefām körmedim / ay cefācı niçe **bolğay** sin dil-āzārım meniñ(LD, 997 , 140-4) - Ömrüm boşa geçti ve senden bir vefa görmedim. Ey cefacı! Daha ne kadar benim gönlümü inciteceksin? (SB, 2019)

korkaram sin hem vefāsızlar bigin / **bolmagay** sin içi küfr ü taşı dmn(LD, 2602 , 437-2)- Senin de vefasızlar gibi içinin küfür dışının din olmasından korkarım. (SB, 2019)

közün köp ilni iltür toğrı yoldın / seniñ devründe **bolgay** azmagan az(LD, 800 , 109-5)- Gözün, çoğu kişiyi doğru yoldan çıkarır. Senin devrinde azmayan (kişi) az olur. (SB, 2019)

maña bmhāberlğımdın ni gam-ı ḥesāb **bolgay** / çü başımda **bolgay** ol kün bu şarāb-i erguvānm(LD, 2055 , 303-4)- Benim sarhoşluğumdan dolayı hesap günü derdim olmayacak çünkü o gün başımda erguvan renkli (kırmızı) şarabın (sarhoşluğu) olacak. (SB, 2019)

ölsem dimeñiz közige kim korkmagay ol / kim bmm-i ecel merdüm-i bmmārda **bolgay** (LD, 2197 , 326-4)- Ölürsem o (sevgili) korkmasın diye gözüne söylemeyin çünkü hastanın gözünde ölüm korkusu olur. (SB, 2019)

sözlemek boldı bitig birle vü körmek uykuda / korkaram kim lutfm hālī **bolmagay** mundın beter(LD, 530 , 67-5) (Lutfi’nin hali, sevgiliyi) yazmak ve rüyada görmek oldu. Lutfi’nin halinin bundan beter olmasından korkarım. (SB, 2019)

yüz farkdın kim ay u yüzün arasındadır / **bolgay** kemmne yir dağı kökniñ mesāfeti(LD, 2433 , 363-6) - Yer ve gök arasındaki mesafe, ay ve yüzün arasındaki yüz (tane) farktan daha azdır. (SB, 2019)

halka-der-güş oldu vü yüzün tüşer ol ruh sarı / gūyiyā ‘āşık **boluptur** dürr-i ğaltān yüzige(LD, 198 , 17-2) -Büyük inci, sanki yüzüne aşık olmuş gibi kulağı halkalı (köle) oldu ve o yanağa doğru yüzüne düştü. (SB, 2019)

Beddua Etmek

Bol- fiili gelecek zaman çekiminde 1 örnekte “beddua etmek” anlamında kullanılmıştır:

mübtelā kıldı felek bizni gam-ı hicrān bile / tā kıyāmet ol dağı yā rab ki hurrem **bolmagay**(LD, 2389 , 356-5)- Felek, bizi ayrılık derdine müptela etti. Ey rabbim! O da kıyamete kadar mutlu olmasın. (SB, 2019)

Birine Ait Olmak

Bol- fiili gelecek zaman çekiminde 1 örnekte “birine ait olmak” anlamında kullanılmıştır:

min gedānı nātüvānlık birle öltürdi közün / kimge **bolgay** āhir ay sultān bu tāvānım meniñ(LD, 1003 , 141-5)- Gözün, ben köleyi güçsüzlükten öldürdü. Ey sultan! Benim bu vebalim sonunda kimin olacak? (SB, 2019)

Bir Şeyin Gelecekte Gerçekleşecek Olması

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 11 örnekte “bir şeyin gelecekte gerçekleşecek olması” anlamında kullanılmıştır:

ni mevhūm ağzı yok mu kim kaçında/ ‘adem **bolgay** inen şahib-vücūdm (LD, 341-2, 2288)-Önünde (Varlığı) şüpheli ağzı yok mu? Çok varlık sahibi (olan) yok olur. (SB, 2019)

āşık kişiniñ işi hūblar bile tüşkünçe/ kāfir bile tüşsün kim hūsn ili beter **bolgay** (LD, 305-2, 2063)- Aşık, güzellerle birlikte olana kadar kafir ile birlikte olsun (daha iyi). Çünkü güzellik ülkesi beter olur. (SB, 2019)

fitneler **bolgay** ki aytıp bolmagay/ çün hıramān çıksa öydin taşkarı (LD, 415-2, 2558)- Salınarak evden dışarı çıksa öyle fitneler çıkacak ki söylemek olmaz. (SB, 2019)

hūsnidin pervāyı yok kim sorsa hālımnı birer/ bay kişiğe yüz çığay ger ölseler gam **bolmagay** (LD, 356-6, 2390)- Güzelliğinden dolayı çekinmesi yok ki halimi bir kere sorsa. Yüz fakir ölse zengininin umurunda olmaz. (SB, 2019)

maña bmhaberlıgımdın ni ğam-ı hesāb **bolgay**/ çü başımda bolgay ol kün bu şarāb-ı ergüvāni (LD, 303-4, 2055)- Benim sarhoşluğumdan dolayı hesap günü

derdim olmayacak çünkü o gün başımda erguvan renkli (kırmızı) şarabın (sarhoşluğu) olacak. (SB, 2019)

yok ümidim eger vefâ kılsan/ **bolğay** ol ğāyet-i kerem sindin (LD, 221-2,1512)- Vefa gösterirsen bu cömertliğin son derecesi olur (ama) benim (bundan) ümidim yok. (SB, 2019)

āb-ı hayāt birle nebāt agzın alnıda/ bir hayātı **bolğay** u biri nebātıdır (LD, 507, 2715)- Huzurunda ab-ı hayat ile şeker kamışı (gibi) ağzının biri (aşığın) hayatı biri nebatı olacak. (SB, 2019)

āhıretka ‘ışkın alıp bardı ‘āhır lutfm kıl/ mundın özge münisi ol yerde hem-dem **bolmağay** (LD, 356-7, 2391)- Lutfi kul, sonunda aşkını (da) alıp ahirete gitti. Orada aşktan daha iyi bir arkadaş olmayacak. (SB, 2019)

fırkatıñdın ölmesem **bolğay** kıyāmetliğ uyar/ ölgenim bih sonra kalğınça ‘itābın astıda (LD, 235-4, 1604)- Ayrılığın yüzünden ölmezsem bu utanç kıyamet olacak. Azarlama altında kalmaktansa ölmek daha iyidir (SB, 2019).

biñ ü agzın hayāl birle **bolgumdur** ‘adem / kim bolur min kulga fikr-i būs u āgūs eylemek(LD, 920 , 128-2) - Ben kulda (sevgiliyi) kucaklama ve öpme düşüncesi olduğu için belinin ve ağzının hayali ile yok olacağım. (SB, 2019)

bolğay uçmak u tamuknı bolmasa zencmr-i nūr / kim ki **bolğay** ol müselsel zülf-niñ dmvānesi(LD, 1876 , 276-2) - O zincir (gibi halka halka olan) saçına divane olanlar, (saçında) nur zinciri olmasa cennet ve cehennemi bozacaklar. (SB, 2019)

Bir Şeyin Gelecekte Gerçekleşmeyecek Olması

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “bir şeyin gelecekte gerçekleşmeyecek olması” anlamında kullanılmıştır:

kiçti ‘ömrüm derd ile hālım tabmbka dirmedim/ **bolmağay** tā bendedin ol tāb-ı nazūkke melāl (LD, 144-6, 1025)- Ömrüm dert ile geçti (ama) köle, o nazik yaratılışlıdan usanmayacağı için halimi doktora söylemedim. (SB, 2019)

Bir Şeyin Gelecekte Gerçekleşmesinin İstenmesi

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 4 örnekte “bir şeyin gelecekte gerçekleşmesinin istenmemesi” anlamında kullanılmıştır:

bolğay eđer-i baht dağı tāli‘-i mesūd/ ger haftada bir körsem uşol māl-likānı (LD, 332-5, 2232)-O ay yüzlüyü haftada bir kere görürsem (bu benim için) baht eseri ve mesut talih olacak. (SB, 2019)

baħr tig deryā ilindin feyz eger alsa bulut/ lāy yaŋlık atlas-ı eflāk **bolğay** ğark-ı āb (LD, 4-10, 67)- Eğer bulut, bereketini denizden aldığı gibi senin elinden alsa çamur gibi (olan) gökyüzü, suya batar (temizlenir). (SB, 2019)

tā kevākib ħaylına seyr içre **bolğay** imtidād/ nuşret ü feth ü zaferğa mevkibiŋ bolsun me’āb (LD, 5-25, 104)- Senin kafilen, dönmekte olan yıldızlar sürüsüne kadar (uzanan) başarı, fetih ve zafere sığınma yeri olsun. (SB, 2019)

felek yulduz kibi ħūblarını yıgsa/ yüzün **bolğay** kıyaş ol encümende (LD, 243-2, 1657)- Eđer gökyüzü, güzelleri yıldız gibi toplasa o toplulukta senin yüzün güneş olur. (SB, 2019)

Bir Şeyin Uzun Süre Devam Edecek Olması

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “bir şeyin uzun süre devam edecek olması” anlamında kullanılmıştır:

bolğay hevesiŋ minde tā cāndın eğer **bolğay**/ ‘ışkıŋ yolıda bolğay yüz başım eger bolğay (LD, 305-1, 2062)- Aşkın yolunda yüz tane başım olsa (hepsini) veririm. Canımdan bir eser kalana kadar senin aşkın bende olacak. (SB, 2019)

Bir Yerde Bulunmak

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “bir yerde bulunmak” anlamında kullanılmıştır:

ķuyunđa tiler luţfm-i bmcāre mezārın/ tā şūretidin **bolğay** işikiŋde ħayālm (LD, 313-7, 2116)- Eşiğinde suretinin hayali olduğu için çaresiz Lutfi, mezarının sevgilinin yakınında olmasını ister. (SB, 2019)

Bulunmak, Var Olmak

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 4 örnekte “bulunmak, var olmak” anlamında kullanılmıştır:

ĥāl-i müşğmn kimde bolsa yüzde bir/ **bolğay** ammā sizge oĥşaş yüzde bir (LD, 443-1, 2613)- Kimin yüzünde misk kokulu ben varsa bir tane vardır ama size yüzde bir (oranında) benzer. (SB, 2019)

eger sin **bolmagay** gül tig çemende / ķişi nitkey uşol beytü’l-ĥazende (LD, 1656 , 243-1)- Eğer sen gül gibi çimende olmasan insan, o hüzn evinde(dünyada) ne yapar? (SB, 2019)

ferĥād ile mecnūn dađı vāmıkda yok irdi / ol ğuşsa vū ĥasret bu efgārda **bolgay**(LD, 2196 , 326-3)- O dert ve hasret, Ferhat, Mecnun ve Vamık’ta yoktu. Bu yaralı (gönülde) olacak. (SB, 2019)

ḥāṣā ki bu cev̄r özge cefā-kārda **bolğay** / yāḥūd bu vefāsızlık ögün yārda **bolğay**(LD, 2194 , 326-1) - Bu eziyet asla başka cefakarda olmaz ya da bu vefasızlık başka yārda olmaz. (SB, 2019)

Gerçekleşmek

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 3 örnekte “gerçekleşmek” anlamında kullanılmıştır:

lutfm ni ‘aceb kılsa yüzüñni körüp efgān/ köpreki çü bülbülñiñ feryādı seher **bolğay** (LD, 305-5, 2066)- Lutfi’nin (senin) yüzünü görünce figan etmesi tuhaf değildir. Çünkü bülbülün feryadı daha çok seher vakti olur. (SB, 2019)

itim dip lutfmni şāhım öger sin/ hemmn **bolğay** gedāga ḥadd-i i’zāz (LD, 109-7, 802)- Şahım! Lutfi’yi “İtim” diyerek översin. Köleyi yüceltmek böyle olur. (SB, 2019)

itim dip lutfini şāhım öger sin/ hemmn **bolğay** gedāga ḥadd-i i’zāz (LD, 109-7, 802)- Şahım! Lutfi’yi “İtim” diyerek översin. Köleyi yüceltmek böyle olur. (SB, 2019)

Gerçekleşmesi Beklenen Bir Şeyin Gerçekleşmemesi

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “gerçekleşmesi beklenen bir şeyin gerçekleşmemesi” anlamında kullanılmıştır:

şehā bir niçe kün sizge tekessür **bolmagay** vāki’/ cihān berhem ura yazdı ulusñıñ kalmadı cānı (LD, 6-17, 123)- Ülkede karışıklık çıkacaktı, halkın gücü kalmadı. Ey şah! size (hiçkimse) bir gün bile kırılmaz. (SB, 2019)

Gerçekleşmesi İstenen Şeyin Geçmişte Gerçekleşmemiş Olması

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 2 örnekte “gerçekleşmesi istenen şeyin geçmişte gerçekleşmemiş olması” anlamında kullanılmıştır:

ay kāşkm min **bolğay** idim allıda ḥādım/ tā vaşl-ı teni **bolğay** idi bizge müyesser (LD, 58-4, 471)- Ah keşke ben (sevgilinin) huzurunda hizmetçi olsaydım da onun tenine kavuşmak kolay olsaydı. (SB, 2019)

ay kāşkm min **bolğay** idim allıda ḥādım/ ta vaşl-ı teni **bolğay** idi bizge müyesser (LD, 58-4, 471)- Ah keşke ben (sevgilinin) huzurunda hizmetçi olsaydım da onun tenine kavuşmak kolay olsaydı. (SB, 2019)

İmkansızlık Bildirmek

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 6 örnekte “imkansızlık bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

perde-dârlık kılğay ançak gül işikinde meger/ ol harrm içre içre cehd itse mahrem **bolmağay** (LD, 356-4, 2388)- Gül, ancak eşğinde kapıcılık yapar. Ne kadar çabalasa da o evin halkından olamaz. (SB, 2019)

iy âyet-i rahmet yüzünüz şânında nâzil/ **bolğay** kaçarıñ birle kaçan mihr muķâbil (LD, 143-1, 1013)- Rahmet ayeti, yüzünüzün şanından dolayı inmiştir. Güneş, ne zaman senin yanağının karşılığı olabilir. (SB, 2019)

közleriñ iltip köñül kaş tig salur başın koyı/ kim uşol agzıda hmç kimniñ murâdı **bolmagay** (LD, 525, 2733)- Gözlerin (de) kaşların gibi gönlümü alıp (aşığın) başını aşağı asar çünkü hiç kimse o ağızdan istediğine kavuşamaz. (SB, 2019)

alma yañakıñ körgeç min yigde niçük **bolgay**/ bādām közi fitne beste deheni nâzûk (LD, 135-3, 962)- (Sevgilinin) elma yanağını gördüğümde nasıl iğde ağacı (gibi) olmayayım? Onun badem gözü fitne, fıstık ağzı incedir. (SB, 2019)

agzına rû-be-rûy kılur lutfm kâminı / yok yerde niçe **bolgay** ol aynıñ havâlesi (LD, 1945 , 287-7)- Lutfi, (sevgilinin) ağzına arzusunu yüz yüze söyler. Olmayan yerde o aya isteğini nasıl söyleyecek? (SB, 2019)

‘aşıqm kim nakd-ı ‘ömrin kıldı yâdıñ birle şarf / ni revâ **bolgay** kim âhir kılmağay sin yâdını (LD, 2080 , 308-2) - Ömrünü seni anmakla geçiren bir aşığı sonunda senin anmaman nasıl reva olur? (SB, 2019)

İstek Bildirmek

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 17 örnekte “istek bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

yüz açğıl köz sini toyğunça körsün/ niçe **bolğay** bu közüm muntazır aç (LD, 30-2, 288)- Ne olur yüzünü aç da bu aç halde bekleyen gözüm seni doyuncaya kadar görsün. (SB, 2019)

tutmasun tiñri revâ içkiñiz **bolgay** rakmb/ vây anıñ tig şüm yüzlüğ kutlug ivdin taşkarı (LD, 273-5, 1858)- Allah, (evinizin) içindekinin rakip olmasını reva görmesin. Onun gibi şom yüzlü, kutlu evden dışarı (olsun). (SB, 2019)

yüz açğıl köz sini toyğunça körsün/ niçe **bolğay** bu közüm muntazır aç (LD, 30-2, 288)- Ne olur yüzünü aç da bu aç halde bekleyen gözüm seni doyuncaya kadar görsün. (SB, 2019)

ikki dünyânı seniñ ‘ışkıñda peydâ kıldı hâk/ hüd ni **bolğay** hıdmetiñde türk ü hind ü rûm u çmn (LD, 2-19, 26)- Allah iki dünyayı senin için var etti. Türk, Hint, Rum ve Çin halkı hizmetinizde olsa ne olur. (SB, 2019)

iy melek-smmā perm ‘ışkıñ ilindin āh āh/ bir nazar kılsañ ni **bolgay** ādemilik gāh gāh (LD, 236-1, 1607)- Ey melek yüzlü peri! Aşkın elinden ah ah! Bir (kere) baksan ne olacak ara sıra insanlık (yap). (SB, 2019)

kayguluklarını eger yād itmesen yoktur ‘aceb/ bir unutup sehv ile kılsañ ni **bolgay** yād sin (LD, 204-4, 1413)- Üzüntüleri (aşıkları) hatırlamaman tuhaf değildir. Bir kere unutup yanlışlıkla hatırlasan ne olur? (SB, 2019)

kiçeler lutfm hayālīñ allıda zārm kılır/ sin dağı kilsen ni **bolgay** āh u vāyın kör-geli (LD, 333-7, 2241)- Lutfi, geceleri hayalinin huzurunda ağlar. Sen de onun ah vahını görmeye gelsen ne olur? (SB, 2019)

ni **bolgay** eger kılsa ziyāret bu köñülñi/ hac kılsa kirek hüsñ ile çün bay körünür (LD, 96-4, 718)- (Sevgili) bu gönlü ziyaret etse ne olur? Güzellikte zengin göründüğü için Hac yapmalıdır. (SB, 2019)

ni **bolgay** eger lutfm-i bmçāreni sorsañ/ kim hayr işidür hastağa kim kılsa ‘ıyādet (LD, 28-7, 279)- Zavallı Lutfi’yi sorsan ne olur. Hastaları ziyaret etmek hayır işidir. (SB, 2019)

ni **bolgay** eger mihri bile ölgüçilerni/ lutf itiben ol ay birer kılsa nezāret (LD, 26-7, 262)- O ay (gibi güzel sevgili) lütfedip aşıklarına sevgi ile biraz baksa ne olur. (SB, 2019)

niçe tilediñ kayda turur tıp rakibiñni/ ni **bolgay** işikiñde bir it bolsa kem ay cān (LD, 223-3, 1524) - Ey can! “Nerededir” diye rakibini ne kadar (çok) aradın. Eşiğin de bir köpek eksik olsa ne olur? (SB, 2019)

munuñ bigin yörümek birle bilmesem kayda/ hārm-i ka’be-i hāzretka **bolga** sin vāşıl (LD, 3-4, 32)- Böyle yürümekle nerede olduğunu bilmesem de Allah katına vasıl olasın. (SB, 2019)

ay çibin ol dem ki irni sarı pervāz eyleseñ / bizni tigürseñ ni **bolgay** alıban bāl üstine(LD, 1700 , 249-5) - Ey sinek! (Sevgilinin) dudağına doğru uçtuğun zaman bizi kanadının üstüne alarak (sevgiliye) ulaştırırsan ne olur? (SB, 2019)

hakimni ay peyk-i sabā salgıl nigārım kūyıda / toprağım üzre ‘ākıbet **bolgay** kim ötkey muķbilm (LD, 2075 , 307-4)- Ey sabah habercisi! Toprağımı, sevgilimin yakınına götür. Sonunda toprağımın üzerinden mübarek (biri) geçsin. (SB, 2019)

hergiz ol devlet maña **bolgay** mu kim ‘ömrümde min / itleriñiz haylıda tapsam maķām-ı çākerm(LD, 2250 , 335-4)- Ömrümde bana köpek sürünüzün içinde kul-luk makamı bulma talihi (kısmet) olacak mı? (SB, 2019)

munıñ dik kirek irmiştür bu ilge bm-bedel zātın / ilāhm ‘ömrñiz barınça **bolgay** çarlı devrānı(LD, 122 , 6-16) -Bu ülkeye senin eşsiz kişiliğin gibi biri gerekir. İlahi ömrünüz var oldukça dünya dönsün. (SB, 2019)

ni beşer taptı bu cāh u menziletni ni melek / öz kuluñ ẖācedin ‘izzet hemmn **bolgay** hemmn(LD, 20 , 2-13)- Bu makam ve rütbeye ne insan ne de melek sahip oldu. Hocası sayesinde kuluna da tıpkı böyle saygı olsa. (SB, 2019)

İşe Yaramaz Olmak, Boşuna Olmak

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili lörnekte “işe yaramaz olmak, boşuna olmak” anlamında kullanılmıştır:

itleriñniñ manşıbın luţfmga ta‘yin eylegil/ devletiñdin kılsa sulţanlığı ni **bolğay** bir gedā (LD, 19-7, 215)- Köpeklerinin yerine Lutfi’yi tayin et. Bir köle senin talihin sayesinde sultan olsa ne olur. (SB, 2019)

Kesinlik Bildirmek

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “kesinlik bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

ay yüzüñe zülfi özin salsā ni tañ **bolgay** belm/tün uzun bolsa niçe kim şubh-demdin çāre yok (LD, 123-6, 889)- Saçın kendisini senin ay yüzüne (doğru) salması tuhaf değildir. Her ne kadar gece uzun olsa da sabah vaktinden başka çare yok. (SB, 2019)

Meydana Gelmek, Oluşmak

Bol- fiili gelecek zaman çekiminde 3 örnekte “meydana gelmek, oluşmak” anlamında kullanılmıştır:

kaşd-i cānım kılsañız min yüz çivürmes min bigim / barı körmiş **bolga** min bir lahza dmdārıñ seniñ (LD, 950 , 133-3) - Sultanım! Bir an yüzünüzün tamamını görmüş olacağım. Canımı almaya niyet etseniz de ben yüz çevirmem (SB, 2019)

kiçeler luţfm hayālın allıda zārm kılur / sin dağı kilseñ ni **bolgay** āh ü vāyın kör-geli(LD, 2241 , 333-7) - Lutfi, geceleri hayalinin huzurunda ağlar. Sen de onun ah vahını görmeye gelsen ne olur? (SB, 2019)

va‘de-i vaşlıñ niçe tañlaga **bolgay** bigim / közdin uçar sin bu kün tañla sini kim tapar(LD, 2725 , 517)- Sultanım! Sana kavuşma vakti nasıl yarın olacak? Sen bugün gözden uçarsın, yarın seni kim bulur? (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 15 örnekte “nitelik kazanmak” anlamında kullanılmıştır:

özgege birme köñül sindin tilekim uşbudur/ mundın artuķ her niçe kılsañ cefā **bolğay** kabūh (LD, 32-4, 302)- Başkasına gönül verme. Senden dileğim budur. Bundan fazla ne kadar eziyet etsen yakışsız olur. (SB, 2019)

itleriñniñ manşıbın lutfiğa ta’ymn eylegil/devletiñdin kılsa sultanlıg ni **bolğay** bir-gedā (LD, 19-7, 215)- Köpeklerinin yerine Lutfi’yi tayin et. Bir köle senin talihin sayesinde sultan olsa ne olur. (SB, 2019)

ger hayālñ kiçe kündüz bizge hem-dem **bolmağay**/ sinsizin özge acunda ‘ömr bir dem bolmağay (LD, 356-1, 2385)- Eğer hayalin gece gündüz bize arkadaş olmasa dünyada sensiz bir an bile ömrümüz olmaz. (SB, 2019)

kaş u közüñge kıılır gūşe-nişmñler iktidā/ turfa mihrābm ki **bolğay** anda ösrükler imām (LD, 167-2, 1169)- Münzeviler (mihrap olarak) kaşına ve gözüne uyar. (O), tuhaf bir mihraptır çünkü orada sarhoşlar imam olur. (SB, 2019)

baħr tig dürbār ilindin feyz eger alsa bulut / lāy yañlık aţlas-ı eflāk **bolğay** ğark-ı āb(LD, 2702 , 494) - Eğer bulut, bereketini denizden aldığı gibi inci saçan (gözünden) alsa çamur gibi (olan) gökyüzü suya batar (temizlenir). (SB, 2019)

çün ‘ariz u irniñdin boldı nagu sevdāym / sevdā igige dermān çün gül-be-şeker **bolğay**(LD, 2064 , 305-3)- Yanağına ve dudağına sevdalandığı için seveda hastalığının dermanı gülbeşeker olacak. (SB, 2019)

çün iltti lahidğa yüzüñüz mihrini luţfm / mahşerde yüzi reşk-i meh-i cārda **bolğay**(LD, 2198 , 326-5)- Lutfi, yüzünün güneşini mezara götürdüğü için mahşerde (sevgilinin) yüzü, tutulmuş ayı kışkandıracak. (SB, 2019)

firkātiñdin ölmesem **bolğay** kıyāmetlğ uyat / ölgenim biħ sonra kalğınça ‘itābñ astıda(LD, 1605 , 235-4)- Ayrılığın yüzünden ölmezsem bu utanç kıyamet olacak. Azarlama altında kalmaktansa ölmek daha iyidir. (SB, 2019)

ger bizni şehmd itse bir ħande bile la’lñ / ħākim gül-i şādmñdin tā ħaşr küler **bolğay**(LD, 2065, 305-4)- Eğer dudağım, bir gülüşü ile bizi şehit ederse alim, gönül ferahlığının gülünden kıyamete kadar gülecek. (SB, 2019)

kand eger irni bile lāf ursa **bolğay** kelle-ħuşk / çün yaşunmışdur kamışlar içre şekker ilgidin(LD, 1406 , 203-4)- Şeker, (sevgilinin) dudağı ile konuşsa deli olur. Çünkü (ağız) şeker yüzünden kamışların içine saklamıştır. (SB, 2019)

kördi kaşın mihridin ham barçanın kaddın hilāl / ol dağı boldı dü-tā özgedin kem **bolmagay**(LD, 2386 , 356-2)- Hilal, kaşının aşkı yüzünden boyu eğri olan (kişileri) gördü. O da diğerlerinden eksik kalmamak için iki kat oldu (eğildi). (SB, 2019)

luţfm-in hasta boldı cāndın melūl sinsiz / **bolgay** hayāt zāyi’ çün bolmasa sürürm(LD, 2071 , 306-5) - Hasta Lutfi, sensiz canından usandı. Mutlu olmadığı için hayatı zayı olacak. (SB, 2019)

lūţfm-i hasta boldı cāndın melūl sinsiz / **bolgay** hayāt zāyi’ çün bolmasa sürürm(LD, 2071 , 306-5)- Hasta Lutfi, sensiz canından usandı. Mutlu olmadığı için hayatı zayı olacak. (SB, 2019)

müneccimniñ atı yalgançı **bolgay** / çü aydın tuttı dervünde hesābı(LD, 2226 , 331-4)- Senin devrinin hesabını, ayın hesabına saydığı için müneccimin adı yalancı olacak. (SB, 2019)

veh kaçan **bolgay** ki la’lın şerbetin / ança çağlıg içke min kim kanga min(LD, 2546 , 409-2) Dudağının şerbetini ne zamana kadar doyacak kadar çok içeceğim? (SB, 2019)

Şarta Bağlı Olarak Gerçekleşmek

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 4 örnekte “şarta bağlı olarak gerçekleşmek” anlamında kullanılmıştır:

ger bizni şehid itse bir hānde bile la’lın/ hākīm gül-i şādmīn tā haşr küler **bolgay** (LD, 305-4, 2065)- Eğer dudağın, bir gülüşü ile bizi şehit ederse alim, gönül ferahlığının gülünden kıyamete kadar gülecek. (SB, 2019)

kand-ı lebinga ger şabā tigse vü ötse yer üze / **bolgay** ögün bahārda barça nebāt ney-şeker (LD, 568 , 73-4)- Eğer saba (rüzgarı), dudağının şekerine değse ve (oradan) yer üzerine geçse sonraki baharda (oradaki) bütün bitkiler şeker kamışı olur. (SB, 2019)

baħr tig deryā ilindin feyz eger alsa bulut / lāy yañlık atlas-ı eflāk **bolgay** gark-ı āb (LD, 67 , 4-10)- Eğer bulut, bereketini denizden aldığı gibi senin elinden alsa çamur gibi (olan) gökyüzü, suya batar (temizlenir). (SB, 2019)

ger hayālın kiçe kündüz bizge hem-dem **bolmagay**/ sinsizin bizge acunda ‘ömr bir dem bolmagay(LD, 2385 , 356-1) - Eğer hayalin gece gündüz bize arkadaş olmasa dünyada sensiz bir an bile ömrümüz olmaz. (SB, 2019)

Tavsiyede Bulunmak

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 3örnekte “tavsiyede bulunmak” anlamında kullanılmıştır:

bizni öltürme niçe kim kaş u köz ü gamzedin/ ‘aşık öltürmek irür āsān velm **bol-gay** vebāl (LD, 144-2, 1021)- Bizi öldürme. Aşığı kaş, göz ve bakışla öldürmek kolaydır ama günah olur. (SB, 2019)

bākm **bolgıl** dünyada köñlün tilegeni bile / ol kiçege digrū kim **bolgay** tañı yevmü’l-ḥisāb(LD, 79 , 4-22) - Sabahı hesap günü olan geceye kadar dünyada gönlünün dilediğince sonsuz ol. (SB, 2019)

közgüğe bakma ki yüzünü körüben nāgāh / lutfm tig **bolmaga** sin bmḥāber ü ḥayrān sin (LD, 1298 , 186-7)- (Sevgilinin) gözüne bakma çünkü birden onun yüzünü görüp Lutfi gibi (kendinden) habersiz ve hayran olmayasın. (SB, 2019)

Uyarıda Bulunmak

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 2 örnekte “uyarıda bulunmak” anlamında kullanılmıştır:

‘aşıkm ‘ömrin kiçürdi tün ü kün yādın bile/ tñrılık **bolgay** birer hem sin anı yād eylegil (LD, 146-4, 1035)- Bir aşık, gece gündüz seni hatırlamakla ömrünü geçirdi. Sen de biraz onu hatırla yoksa (bu), tanrılık olur. (SB, 2019)

sünbülünü gül yüze tarkatma aşup aytkalı / tā-be-key **bolgay** munuñ dik bmser ü sāmānlıgım(LD, 1106 , 157-2)- (Gönül) karıştırıcı (şekilde) konuşmak için sümbülünü gül yüzüne dağıtma. Ne zamana kadar böyle perişan olacağım? (SB, 2019)

Yeterlilik Bildirmek

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1örnekte “yeterlilik bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

ol ağız mihrendin özge bilmegey mindin cevāb/ anda kim maḥşer küni her zerredin **bolgay** su’āl (LD, 152-2, 1072)- Mahşer gününde her zerrenin hesabı sorulacağı zaman benden o ağzın sevgisinden başka cevap gelemeyecek. (SB, 2019)

Zaman Bildirmek

Gelecek zaman ekiyle çekimlenen bol- fiili 1örnekte “zaman bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

her kaçan lutfmni öltürseñ cefâ tmgi bile/ anda hem **bolğay** meniñ rûḥum meded-kârıñ seniñ (LD, 133-5, 952)- Lutfi’yi cefa kılıcı ile her ne zaman öldürürsen işte o zaman benim ruhum da senin yardımcın olacak. (SB, 2019)

1.2. 5. Şart Çekimiyle Kullanım

Bir Nitelikte Bulunmak

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 41 örnekte “bir nitelikte bulunmak” anlamıyla kullanılır:

ol tar ağız ki söz aña sığmas ‘adem üçün / ger **bolsa** lutfm vasfıda ‘aciz mu‘af irür (LD, 101-5, 748)- O söz sığmayan dar ağız, yok olduğu için Lutfi onun tasvirini yapmakta aciz olursa (bundan) muaftır. (SB, 2019)

kümiş bilekleriñizni yiñ içre yaşurmañ / kişiniñ ilgi açuḳ **bolsa** bmnâzir bolur (LD, 36-2, 328)Gümüş bileklerinizi elbisenizin kolunun içinde gizlemeyin. Eli açık olan kişi eşsiz olur. (SB, 2019)

ay tılmayın köñül ğamı cân yitti ırnime/ feryâd eger bu ḥaldın âğâḥ **bolmasa** (LD, 11-5,163)- Eğer feryat bu halden anlamasa gönül derdi söylenmeden can dudığıma ulaşırdı. (SB, 2019)

çü baksañ közgüğe ol dem meger ḥālımnı bilgey sin/ kişi tā **bolmasa** ‘âşık ni bilgey ḥal-i şeydādın (LD, 197-5, 1365) - (Sevgilinin) gözüne baktığın anda benim halimi anlayacaksın. Kişi aşık olmadan delinin halini nereden bilecek? (SB, 2019)

ay köñül cānnı ḥayālı allıda kıl pms-keş/ her nime **bolsa** ‘azmz iltür kişi miḥmān sarı (LD, 269-3, 1829)- Ey gönül! Canı (sevgilinin) hayalinin huzurunda hediye et. Kişi, kıymetli olan her şeyi misafire verir. (SB, 2019)

yüz sürmedin artuḳ tutar iziñ tozını köz/ tartıp salayın **bolmasa** anda bu başâret (LD, 26-4, 259)- Göz, ayak izinin tozunu yüz (tane) sürmeden üstün tutar. O, bunu idrak etmezse (o gözü) söküp atayım. (SB, 2019)

ger tiler sin ḥüsn mülkin kullarıñnı kavlama/ şeh çerigsiz **bolsa** mülk aña müsellem bolmağay (LD, 356-3, 2387)- İstersen güzellik ülkesinin kullarını kovma. Şah ordusuz olursa ülke ona teslim olmaz. (SB, 2019)

ḥarmş üçün yüzüñe ḥār u zār bolmış min/ ḥarmş **bolsa** kişi ḥār u hem ḥaḳmır bolur (LD, 36-5, 333)- Senin yüzüne düşkün olduğum için hor ve zayıf olmuşum. Hırslı olan kişi hem hor hem itibarsız olur. (SB, 2019)

ol senin kafür yanlış 'ārızını ay digey/ ol ki hergiz ıglamas **bolsa** kararını akdın (LD, 211-5, 1455)- O hiçbir zaman kararıktan ayıramayanlar (bile) senin kafur gibi (beyaz) yanağına (bakınca) ay der. (SB, 2019)

işikiñizdin ırak **bolsa** köz bolur giryân/ iziñ tozu maña yüz tütüyädin artuk irür (LD, 100-2, 740)- Göz, eşiğinizden uzak olursa ağlar. (Ayak) izinin tozu, benim için yüz (tane) sürmeden üstündür. (SB, 2019)

köñülün körmes idim bm-karâr sevdâdın/ közüñde **bolsa** idi ger karar-ı şabr u debât (LD, 29-5, 284)- Gözün, sabır ve sebat etmekte kararlı olsaydı gönül sevda konusunda kararsız görmezdim. (SB, 2019)

ehl-i sevdâğa kılur **bolsa** tetâvül tırrañ/ başta köñlüm kara bahtını permişân kıladur (LD, 78-5, 605)- Saçın, aşıklara işkence etse başta gönlümün kara bahtını perişan eder. (SB, 2019)

körgil çü bilmeyin öz haddını sini sivdi/ belâ vü guşsa bile mübtelâ kirek **bolsa** (LD, 13-2, 172)- Bela ve üzüntüye tutkun olan gönül, kendi haddini bilmeden seni sevdi. (SB, 2019)

işikiñ itine kim **bolsa** koldaş/ anıñ iqbâl sultândın kalışmas (LD, 113-5, 826)- Eşiğinin itiyle arkadaş olan kişinin talihi, sultanın (talihinden) farklı değildir. (SB, 2019)

mini her niçe kün mundak zamâne köydürür **bolsa**/ cihânda tapmağay hergiz kişi nâm u nişânımnı (LD, 364-3, 2437)- Zamane, beni günlerce böylesine çok yakarsa kişi, dünyada hiçbir zaman benim namımı ve eserimi bulamaz. (SB, 2019)

ot eger sunı köyürmes **bolsa** iy cân u cihân/ ni üçün bu lutfiñ cânın dudağın köydürür (LD, 93-7, 700)- Ey can ve cihan! Eğer ateş suyu yakmıyorsa dudağın, bu Lutfî'nin canını niçin yakar? (SB, 2019)

kalsa yüzünge köz ni 'aceb hıyre kim nazâr/ kâşir irür çü **bolsa** mukâbil kuyaş u köz (LD, 107-3, 786)- Güneş ve göz, karşı karşıya geldiğinde bakışı kısa olan donuk ve fersiz gözümün senin yüzünde kalması tuhaf değildir. (SB, 2019)

melekü'l-mevt eger **bolsa** rakibiñ ni ziyân/ çün lebiñ işvesidin baştın ayak cân boldum (LD, 173-5, 1212)- Rakibin, ölüm meleği (Azrail) olsa da zararı yok. Çünkü dudağının işvesi yüzünden baştan ayağı can oldum. (SB, 2019)

tigürür **bolsa** çü közüñ ol cihānga yağın/ azuzıga barça düşmen başı talha bolgusı (LD, 510, 2718)- Gözün, düşmanı dünyaya yaysa bütün düşmanın başı, onun azığının tahılı olur. (SB, 2019)

rişte-i cânım ki taptı kalmadı hecr ilgidin/ hām derzm ger tiker **bolsaḡ** irür yahşı hayāl (LD, 152-5, 1075)- Ayrılık yüzünden can ipim kalmadı. Acemi terzi, eğer (onu yeniden) dikecek olursan (bu), güzel hayaldir. (SB, 2019)

ger tutar **bolsaḡ** revā tut il maḡa/ yağılıḡnı koy daḡı bol il maḡa (LD, 445-1, 2617)- Eğer bana yardım edeceksen derhal et. Düşmanlığı bırak ve bana el uzat. (SB, 2019)

saçın yüzün şıfâtın rüşen itey/ uzun tün **bolsa** vü hoş mäh-ı tâbı (LD, 331-2, 2224)- Uzun gecede parlak (hoş) ay ışığı nasılsa saçın, yüzünün sıfatını (öyle) parlak yapar. (SB, 2019)

ay yüzüne zülf özin salsā ni taḡ bolḡay belm/ tün uzun **bolsa** niçe kim subḡ-dem-din çāre yok (LD, 123-6, 889)- Saçın kendisini senin ay yüzüne (doğru) salması tuhaf değildir. Her ne kadar gece uzun olsa da sabah vaktinden başka çare yok. (SB, 2019)

dil-ber saḡınmagan ciheti bu firāk imiş/ yırak **bolsa** köñöldin yırak imiş (LD, 114-1, 829) Dilberin düşünmediği taraf ayrılık imiş. Gözden ırak olan gönülden ırak imiş. (SB, 2019)

ma'zür tut er tüşüm işikiḡdin ırakraḡ/ ten **bolsa** yırak cān u köñül anda degül mü (LD, 231-2, 1577) Eşkiḡinden erkenden uzak düştüm. Beni mazur gör. Beden uzak olsa da can ve gönül onda değil mi? (SB, 2019)

ma'zür tut er tüşüm işikiḡdin ırakraḡ/ ten **bolsa** yırak cān u köñül anda degül mü (LD, 231-2, 1577) Eşkiḡinden erkenden uzak düştüm. Beni mazur gör. Beden uzak olsa da can ve gönül onda değil mi? (SB, 2019)

hıdmetiḡde bağladım bilni vü barmak köz üze/ min kabul kıldım nefes **bolsa** niçe zār u nizār (LD, 62-2, 496)- Senin hizmetine girmeye niyet ettim ve gözümü parmaḡımla kapattım. Ne kadar ağlayıp bitkin düşsem de (bunu) kabul ettim. (SB, 2019)

ziyān **bolsa** kirek ser-māye-i 'ömr/ çü tigmes ḡüsñüñizdin bizge sūdm (LD, 341-3, 2289)-Güzelliḡinizden bize bir fayda gelmediği için ömrün sermayesi ziyan olmalıdır. (SB, 2019)

'ayb imes kılsa köñül ol inçe bilniḡ fikrini / başıda kim **bolsa** sevdā-yı muḡālā bar durur(LD, 639 , 84-3) - Gönülün başında imkansız aşk varken o ince belini düşünmesi ayıp değildir. (SB, 2019)

bolsa hem 'arız irür zātınḡa bu cism-i beşer / **bolsa** ni boldı niçe kün dūr şādef içre mekmn(LD, 14 , 2-7) – İncinin belli bir süre sedef içinde durmasında sakınca olmadığı gibi bedeninin de zatına engel değildir. (SB, 2019)

bolsa hem- ‘arız irür zâtınga bu cism-i beşer / boldı ni boldı niçe kün şadef içre mekmn(LD, 14 , 2-7) İncinin belli bir süre sedef içinde durmasında sakınca olmadı gibi bedeninin de zatına engel değildir. (SB, 2019)

köñül cān tartadur ol leberi mercān sarı / kim ki cānlıg **bolsa** meyl itkey belm cānān sarı(LD, 1827 , 269-1)- Bu gönül, o dudakları mercan (olan sevgiliye) doğru (gitmek için) can çekişiyor. Elbette canlı olan herkes sevgiliye doğru meyleder. (SB, 2019)

cenāb-ı hāzret-i hākka kaçan bolur maķbūl / ezel ‘ināyetindin **bolmasa** kişi mukbil(LD, 45 , 3-17) - Kişinin Allah’ın ezeli iyiliklerinden mutlu olmaması Allahütealâ hazretlerine makbul olmaz. (SB, 2019)

hıṭā türkiniṭ atı niçe **bolsa** / közüñnün şmvesi andın kalışmas(LD, 823 , 113-2)- Her ne kadar Hıta ülkesinin güzelinin ünü olsa da gözünün işvesi, ondan ayrılmaz. (SB, 2019)

iltti zūlfün köñlümüzni vü fūrū-pāy eyledi / ugrısı dirler ki küçlüg **bolsa** ıssını yıñer(LD, 527 , 67-2) – Saçın, gönlümüzü çaldı ve ayak altına aldı. Yavuz hırsız (ev) sahibini bastırır derler. (SB, 2019)

kadem bas köz üze kirpükke bakmay / tiken buşmas ayakka **bolsa** nemnāk(LD, 913 , 127-2) - - Kirpiğe bakmadan gözümün üzerine ayak bas. Nemli olan ayağa diken batmaz. (SB, 2019)

kim ki cānlık **bolsa** cānāni kirek / ḥastanıṭ elbette dermāni kirek(LD, 2583 , 428-1) - Canlı olan herkese cananı gerekir. Elbette hastaya derman gerekir. (SB, 2019)

köñül çü bilmeyin öz ḥaddını sini sıvdi / belā vü ḡuşsa bile mübtelā kirek **bolsa** (LD, 172 , 13-2) – Bela ve üzüntüye tutkun olan gönül, kendi haddini bilmeden seni sevdi. (SB, 2019)

tagrı iritür āhım eḍer kılḡusı bir kün/ köñlün niçe kim **bolsa** timür taş daḡı pūlād(LD, 314 , 34-4) – Gönülün demir, taş hatta çelik olsa bile daḡı eriten ahım, bir gün (gönlüne) iz yapacak. (SB, 2019)

tün kiçe ḥüsn-i ṭal’atıdın taṅga kaldı ay / tuş **bolsa** kün yüzige nişān-ı zevāl-ı dur(LD, 428 , 52-2) – Dün gece ay, yüzünün güzelliğinden dolayı sabaha kaldı. (Ayın) güneş gibi yüzüne denk olması yok olacağının belirtisidir. (SB, 2019)

zūlf ü yüzün firākıda ‘āşık niter ḡayāt / ansız kirek ki sāl daḡı maḡ **bolmasa**(LD, 160 , 11-2)- Aşık, saçından ve yüzünden ayrı hayatı ne yapsın. Onsuz yıl ve ay olmaması gerekir. (SB, 2019)

Bir Şeyden Yapılmış Olmak

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “bir şeyden yapılmış olmak” anlamıyla kullanılır:

kirek ki serv ile gül **bolsa** nahl-ı tábütım/ kim öltürür mini gül-çehre serv-i bālāym ((LD, 311-4, 2101)- Gül yüzlü, uzun boylu servi beni öldürdüğü için tabutumun nahlı gül ile servi (ağacından) olmalıdır. (SB, 2019)

Bir Şeye Benzemek

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “bir şeye benzemek” anlamıyla kullanılır:

hālm irmes yüz miñiñniñ ‘aksidin giryān közüm/ turfa deryāyi ki ‘anber **bolsa** gird-ābı anıñ (LD,134-5, 957) - Yüzündeki beninin aksi yüzünden ağlayan gözüm, (bir an) boş durmaz. O girdabı anber (gibi siyah) olan tuhaf bir denizdir. (SB, 2019)

Bulunmak, Var Olmak

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 34 örnekte “var olmak” anlamıyla kullanılır:

köñlüm yarılğay irdi tarılğap firākđın/ iy vāy eger bu köz yaşı vü āh **bolmasa** (LD,11-3, 161)- Eğer bu gözyaşı ve ah olmasa gönlüm ayrılıktan sıkılıp yarılacaktı. (SB, 2019)

yaz boldı vü yırak min andın ni fāyide/ gül **bolmasa** hezār çemendin ni fāyide (LD, 263-1, 1793)- Yaz geldi ve ben (sevgiliden) uzağım bunun ne faydası var? Gül olmasa bin (tane) çimenin ne faydası var? (SB, 2019)

cānnı örter nār yañaqıñ al ile/ ger gümāniñ **bolsa** közğü al ile (LD, 404-1, 2535)- Ateş (gibi) yanağın hile ile canı yakar. Eğer şüpheden varsa eline ayna al (yüzüne bak). (SB, 2019)

la’lınğ hayālı **bolmasa** köz nūrı bolmasun/ ger bolmasa ‘aqmıq yemendin ni fāyide (LD, 263-2, 1794)- Dudağının hayali olmazsa gözümün nuru (da) olmasın. Akik (taşı) olmasa Yemen’in ne faydası var? (SB, 2019)

luţfm körer irdi hōd ol ay yüzini bir kün/ baht-ı bed ü tāli’ arada **bolmasa** hāyil (LD, 147-6, 1042)- Talih ve kötü talih arasında engel olmasaydı Lutfi, o ay yüzünü bir gün görürdü. (SB, 2019)

ay vücūd ol tar ağızdın hmç **bolsa**ñ ni ‘aceb/ uşbu yolda yörügenlerge ‘ademdin çäre yok (LD, 123-2, 885)- Ey varlık! O dar ağız yüzünden yok olman tuhaf değildir. İşte bu yolda yürüyenlere yokluktan başka çare yok. (SB, 2019)

ol smm-ten ki rūḥ anıñ tig latmf yok/ ger ḥulle **bolmasa** aña köñlek zarmf yok (LD, 119-1, 862) Ruh, o gümüş beden gibi hoş değildir. Cennet elbisesi olmasa o (beden) için (başka) zarif elbise yok. (SB, 2019)

şer‘ içinde **bolsa** ger ösrük sözige i‘tibār/ kanıma birgey tanukluk ikki ‘ayyārın seniñ (LD, 133-2, 949)- Eğer din kuralları içinde sarhoşun sözüne itibar (etmek) olsaydı senin iki hilekarın (gözün), kanımı dökmek için şahitlik ederdi. (SB, 2019)

karakçı **bolmasaḡ** ay yār közi/ nagu peyveste her bir ḥamda sin sin (LD, 195-4, 1352)- Ey yarin gözü! Talancı olmasan nasıl daima her bir kıvrımda sen olacaksın? (SB, 2019)

niçe tilediñ kayda turur tıp raķibiñni/ ni bolḡay işikiñizde bir it **bolsa** kem ay cān (LD, 223-3, 1524)- Ey can! “Nerededir” diye rakibini ne kadar (çok) aradın. Eşiğinde bir köpek eksik olsa ne olur? (SB, 2019)

közümde ḡayālın bar iḡeç yaş ‘acebtür/ kün **bolsa** ‘acāyib körünür āri sitāre (LD, 252-4, 1721)- Gözümde hayalin varken gözyaşımın(olması) tuhaftır. Elbette gündüz yıldız olması tuhaf görünür. (SB, 2019)

ger **bolsa** idi zerre vüçüd agzıda mevcūd/ luṭfm kaçan endmşe kılur irdi fenānı (LD, 332-7, 2234)- Eğer ağzında zerre kadar varlık olsaydı Lutfi fenayı (yokluğu) nasıl düşünürdü? (SB, 2019)

arturdı köñül cān ile ol gamze behāsın/ artar nimeniñ kıymeti çün **bolsa** mezādı (LD, 314-3, 2119)- Gönül, canını vermekle o bakışın değerini artırdı. Malın kıymeti açık artırma ile (talipleri olunca) artar. (SB, 2019)

ger su’āl titse ‘aceb yok bende közüñdin nazar/ kayda kim **bolsa** nazar ārm bolur anda su’āl (LD, 144-4, 1023)- Bakış, kölenin gözüne soru sorarsa bu tuhaf değildir. Nazar olan yerde soru olur. (SB, 2019)

ay köñül cānnı ḡayālı allıda kıl pms-keş/ her nime **bolsa** ‘aziz iltür kişi mihmān sarı (LD, 269-3, 1829)- Ey gönül! Canı (sevgilinin) hayalinin huzurunda hediye et. Kişi, kıymetli olan her şeyi misafire verir. (SB, 2019)

her nime **bolsa** aña bardur nihāyet ‘ākıbet/ nāz u bmdādın durur kim bm-nihāyet-tür maña (LD, 16-6, 195)- Her ne olursa olsun hepsinin nihayet bir sonu vardır. Benim için sonsuz olan senin nazın ve zulmündür. (SB, 2019)

la‘lın ḡayālı bolmasa köz nūrı **bolmasun**/ ger bolmasa ‘aķmķ yemendin ni fāyide (LD, 263-2, 1794)- Dudağının hayali olmazsa gözümün nuru (da) olmasın. Akik (taşı) olmasa Yemen’in ne faydası var? (SB, 2019)

kıbledin yâ rab öler hâlette ivrûlsün yüzüm/ ger seniñ kaşıñdın özge **bolsa** mihrâbım meniñ (LD, 129-2, 925)- Eğer senin kaşıñdan başka mihrabım olursa yüzüm, kibledeñ ölüme çevrilsin. (SB, 2019)

tâ yüzin körgüzmedi zülfî cihânı tutmadı/ **bolmasa** sultân ni kilgey hayl u leşker ilgidin (LD, 203-3, 1405)- Yüzünü göstermediği için saçî cihana yayılmadı. Sultan olmasa at ve asker in elinden ne gelir? (SB, 2019)

cân u köñül irniñ sarı pervâz kılurlar/ her kayda şeker **bolsa** gulüvv-i megesi bar (LD, 75-6, 582)- Can ve gönül, senin dudağına doğru uçar. Her nerede şeker varsa oraya sinek hücumu olur. (SB, 2019)

cemâl kayda ki **bolsa** cefâsı cānga tiger / meger ki hüsñ ü cefâ ittifâkı birle bolur(LD, 332 , 36-6) – Güzellik nerede olursa (olsun) cefası cana ulaşır. Bu, güzellik ve cefanın bir arada olmasındandır.

ölgen sonındadır min uşol yâr hecridin / cân **bolmasa** ten içre bedendin ni fâyide(LD, 1795, 263-3)- İşte o yar in ayrılığı yüzünden ölen (kişilerin) sayısı kadar (canım var). Tende can olmasa beden in ne faydası var? (SB, 2019)

bolsa dūzahda hayâliñ tenge köymeklik helâl / **bolmasa** cennette yadıñ cānga āsāyiş harām(LD, 1121 , 159-5)- Hayalin cehennemde olsa (orada) yanmak tene helaldir. Cennette seni hatırlamak olmasa (orada) huzur cana haramdır. (SB, 2019)

cānâ haqmkat irmiş bu söz ki dil belâdur / ger **bolmasa** köñül min körgeymüdim belânı(LD, 2087 , 309-4)- Ey can! “Gönül beladır.” sözü hakikatmış. Eğer gönül olmasa belayı görür müydüm? (SB, 2019)

çün kemend atsa saçındın kayda kim **bolsam** yiter / kaçsa bolmas kulga takdmır itse çün yezdân belâ(LD, 154 , 10-2)- Saçını kement olarak atsa nerede olsam yetişir. Allah, kulun kaderine bela yazdıysa bundan kaçmak mümkün olmaz. (SB, 2019)

hâl-ı müşğmn kimde **bolsa** yüzde bir /bolgay ammâ sizge oğşaş yüzde bir (LD, 2613 , 443-1)- Kimin yüzünde misk kokulu ben varsa bir tane vardır ama size yüzde bir (oranında) benzer. (SB, 2019)

nigārâ sinsizin mindin ni hâşıl / eger cân **bolmasa** tendin ni hâşıl (LD, 1093 , 155-1)- Ey güzel! Sensiz benden ne çıkar? Eğer can olmasa tenden ne çıkar? (SB, 2019)

ol köz ü gamze vaşfıda kılğay mu irdi sihr / lutfm hakkında **bolmasa** haknıñ hidâyeti (LD, 1938 , 286-7) - Lutfî, Allah’ın yardımını olmasaydı o gözünün ve bakışının tasviri ile sihir yapabilir miydi? (SB, 2019)

öltürgey irdi luṭfmni her dem firāk zār / ger **bolmasa** arada ḥayālın ḥimāyeti(LD, 1952 , 288-7) - Eğer arada hayalinin himayesi olmasaydı ayrılık, Lutfî'yi her an inletip öldürürdü. (SB, 2019)

tünni kitürür irdi yüzün nūrı cihāndın / ger **bolmasa** ol kaş u köz ü zülf sevādı(LD, 2118 , 314-2) - Eğer kaşının, gözünün ve saçının siyahı olmasaydı yüzünün nuru, dünyadan karanlığı kaldırırdu. (SB, 2019)

tā yüzin körgüzmedi zülfi cihānnı tutmadı / **bolmasa** sultān ni kilgey ḥayl u leşker ilgidin(LD, 1405 , 203-3)- Yüzünü göstermediği için saç cihana yayılmadı. Sultan olmasa at ve askerin elinden ne gelir? (SB, 2019)

cemāl kayda ki **bolsa** cefāsı cānga tiger/ meger ki ḥüsn ü cefā ittifākın birle bolur(LD, 332, 36-6) -Güzellik nerede olursa (olsun) cefası cana ulaşır. Bu, güzellik ve cefanın bir arada olmasındandır. (SB, 2019)

bolmasa ger ol senem-i gül-izār / bizge ḥazān tig ola bu nev-bahār(LD, 398 , 47-1)- Eğer o gül yanaklı güzel olmasa bu ilkbahar bize sonbahar gibi olur. (SB, 2019)

sizge āsāndur eger min **bolmasam** / sinsizin lmkin maṇa düşvār irür(LD, 2576 , 424-2) - Benim yokluğum sana kolaydır. Fakat sensizlik bana zordur. (SB, 2019)

“En azından, Hiç olmazsa”

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “en azından, hiç olmazsa” anlamıyla kullanılır:

şeker irniñ sarı köz niçe baksun/ eger hmç **bolmasa** köz ḥakkı yok mu (LD, 486, 2694)- Göz, şeker dudağına daha ne kadar baksın. Hiç olmazsa göz hakkı yok mu? (SB, 2019)

Gerçekleşmek

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “gerçekleşmek” anlamıyla kullanılır:

ol közi ḥarāmın ilimizge/ tüşkey yana **bolsa** ger ḥelālm (LD, 285-3, 1929)- Eğer o gözü haydut, yine ülkemize gelirse helal olsun. (SB, 2019)

Görünmek

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 2 örnekte “görülme” anlamıyla kullanılır:

ḥoş yaraşur yüzi birle zülf-i pūr-tābı anıñ/ iy ḥoş ol tün kim tecellm **bolsa** meh-tābı anıñ (LD, 134-1, 953)- Pırıl pırıl saç onun yüzüne çok yakışır. Ay ışığının görüldüğü gece güzeldir. (SB, 2019)

hoş yaraşur yüzi birle zülf-i pür-tâbı anı/ iy hoş ol tün kim tecellm **bolsa** meh-tâbı anı (LD, 134-1, 953)- Pırıl pırıl saçı onun yüzüne çok yakışır. Ay ışığının görüldüğü gece güzeldir. (SB, 2019)

İhtimal Bildirmek

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 11 örnekte “ihtimal” bildirir:

zülf ü yüzün sarı şeb-revliğ bile / bargay irdim **bolmasa** kiçe ayas (LD, 372-2, 2472) - Gece ayaz olmasa saçına ve yüzüne doğru gece yolculuğu ile gidecektim. (SB, 2019)

kanımnı sordı irniğ ü sormadı andın hmç kişi/ da'vā kıılır **bolsam** maña aytur ki iski kan irür (LD, 91-2, 683)- Dudağın, kanımı emdi ve hiç kimse ondan (hesap) sormadı. (Dudağın) dava etsem bana “(o), eski kandır.” Der. (SB, 2019)

cefânı cānıma az kıl ki nāgehān bir kün/ cefā tükense niter sin cefā kirek **bolsa** (LD, 13-3, 173)- Gönlüme az eziyet et ki ansızın bir gün eziyet tükenirse ve sana eziyet gerekirse ne yaparsın. (SB, 2019)

cemāl u cāh ilidin yüz ferāğatım bardur/ orāmuñ iti maña āşinā kirek **bolsa** (LD, 13-6, 176)- Sokak köpeğinin (yerini) bilmem gerekirse güzellik ve makamdan yüz kere vazgeçerim. (SB, 2019)

cemal u hüsnüñe söz yok vefā kirek **bolsa**/ mini hōd öltüredür sin revā kirek **bolsa** (LD, 13-1, 171)- Eğer vefa gerekirse yüzünün güzelliğine (diyecek) söz yok. Bana layık olan beni kendin öldürmendir. (SB, 2019)

kişi ki öz cānığa kaşd iter sini sivsün/ dağı işikiñe kilsün belā kirek **bolsa** (LD, 13-5, 175)- Bela gerekirse kendi canına kast eden kişi seni sevsin hatta kapına gelsin. (SB, 2019)

oķu bu luţf-i mmskmn niyāz-ı nāmesini/ sevāb u alkış u yüz miñ du'a kirek **bolsa** (LD, 13-7, 177)- Sevap, takdir ve yüz bin dua gerekirse bu miskin Lutfi'nin niyaz namesini oku. (SB, 2019)

visāl-i dost kirek **bolsa** kil özünđin kiç/ kim arada bu özün körmekiñ turur hāyil (LD, 3-13, 41)- Dosta kavuşmak gerekirse gel sen kendinden vazgeç çünkü arada kendini görmen dostu kavuşmana engeldir. (SB, 2019)

devlet atığa miner **bolsa** tutar ikbāl u taht/ ahtaçılar tirig revān biri 'inān biri riķāb (LD, 4-7, 64)- (Baysungur) devlet atına binse baht ve taht, (atın üstünde) giden bir seyis gibi biri dizgini biri üzengiye tutar. (SB, 2019)

ehl-i sevdāga kılır **bolsa** teṭāvūl ṭurraṅ/başta köñlüm akra bahtını permişān kıladur (LD, 78-5, 605)- Saçın, aşıklara işkence etse başta gönlümün kara bahtını perişan eder. (SB, 2019)

yār eger nāgeh kizer **bolsaṅ** çemende nāz ile/ gül ayağıña tüşüp bülbül du‘ālar kılğusu (LD, 328-3, 2206)- Yar, eğer sen ansızın çimende naz ile gezersen gül,(senin) ayağına düşer, bülbül (bunun için) dualar eder. (SB, 2019)

İstek Bildirmek

Bol- fiili şart çekiminde 5 örnekte “istek bildirmek” anlamında kullanılmıştır: ger kara kayğu nasımbim **bolmasa** yüz sarıydın/ min kim irdim cān bile zülfüñni sevdā kılğalı (LD, 299-7, 2028)- Saçını can ile sevdiğim için yüzün tarafından bana kara kaygı nasip olmasın. (SB, 2019)

kıyāmette tiler **bolsaṅ** devābı / maṅa kıl her zamān nāz u ‘itābı(LD, 2223 , 331-1)- Kıyamette sevap istersen bana her zaman naz yap ve beni azarla. (SB, 2019)

miḡāl-i ḥükmine bolsun kamuk sitāre muṭm‘ / felekte niçe **bolursa** mümeḡsil ü ḡāmil(LD, 55 , 3-27) - Gökyüzünde temsilci ya da sahip ne kadar yıldız varsa hepsi senin hükümlerine itaat etsin. (SB, 2019)

özgege yüz lūṭf u ihsānıñ tiger / kāşkm **bolsaṅ** bende özgeçe(LD, 2622 , 447-2)- Başkalarına yüz lütuf ve ihsanın ulaşır. Keşke başkaları gibi köleye de ulaşsa. (SB, 2019)

yār iseṅ nākes raḡmbniṅ sözidin eymenmegil / çın köñül birle eger **bolsaṅ** gi-riftārim meniṅ(LD, 995 , 140-2) – Eğer gönülden benim yarım ve esirim isen cimri rakibin sözünden çekinme. (SB, 2019)

Meydana Gelmek, Oluşmak

Bol- fiili şart çekiminde 1 örnekte “meydana gelmek, oluşmak” anlamında kullanılmıştır:

tā nazar eyledi kuyaş ṭal‘atınıñ kemālına / özgege **bolsa** bir ölüm künde aṅa zevāl irür(LD, 557 , 71-5)- Güneş, yüzünün mükemmelliğine baktığından beri başkaları bir kere ölse de o, her gün yok olur (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 10 örnekte “nitelik kazanmak” anlamıyla kullanılır:

nişân tapkay beḳādın anda luṭfm/ ki ḥākm oklarıṅğa **bolsa** āmāç (LD, 30-7, 293)-
Lutḫi senin topraktan yapılan oklarına hedef olduḡu zaman sonsuzluktan bir iz
bulacak. (SB, 2019)

kümiş bilekleriṅizni yih içre yaşurman/ kişiniṅ ilgi açuḡ **bolsa** bmnāzır bolur
(LD, 36-2, 328)-Gümüş bileklerinizi elbisenizin kolunun içinde gizlemeyin. Eli
açık olan kişi eşsiz olur. (SB, 2019)

dmvāne **bolsam** ni ‘aceb mundaḡ ki ḡaşıṅ tāḳıdın/ ḡudret ili ḡurşmd üze müşḡmn
hilāli baḡlamış (LD, 115-4, 839)- Kaşının kemeri yüzünden divane olmam tuhaf
deḡildir. Kudretli el, güneşin üzerine siyah hilali baḡlamış. (SB, 2019)

cāṅ nitkey irdi derd aṅa hem-rāḡ **bolmasa**/ dünyāda mu’nisi gam-ı dil-hāḡ bol-
masa (LD, 11-1, 159)- Dert ona yoldaş olmasaydı ve dünyada en yakın dostu
gönül arzusunun üzüntüsü olmasaydı gönül ne yapacaktı. (SB, 2019)

ḡüsn devridür ḡanmmet imdi ḡoy yüzümge yüz/ ay niçe kim **bolsa** kāmil yüz urar
noksan sarı (LD, 269-6, 1832)- Güzellik devridir. Şimdi ganimet (olarak)yüzüme
yüz koy. Ay, her ne kadar kemale ulaşsa da noksana yüz koyar. (SB, 2019)

bu ḡām-ṡama köḡlüm eger **bolmasa** mecnūn/ sin smm-bedendin mü tiler irdi
vefānı (LD, 332-2, 2229)- Eğer bu boş hevesli gönlüm, mecnun olmasaydı sen
gümüş bedenliden mi vefa isterdi? (SB, 2019)

luṭfm-i hasta **boldı** cāndın melül sinsiz/ bolḡay ḡayāt zāyi’ çün bolmasa sürürm
(LD, 306-5, 2071)- Hasta Lutḫi, sensiz canından usandı. Mutlu olmadığı için ha-
yatı zayı olacak. (SB, 2019)

cevrüṅni tiler bende velm yaḡşı imes kim/ yaḡşı kişiler **bolsa** yamanlık bile meş-
hūr (LD, 40-5, 356)- Kul eziyetini ister fakat güzel kişilerin kötülükle meşhur
olmaları iyi deḡildir. (SB, 2019)

baḡmayın kaşınḡ barında kıble **bolsa** ḡüsn ili/ özgelerniṅ yüzide bu bende ay kör-
mey turur (LD, 529, 2737)- Güzellik ülkesi, senin kaşının varlığında bakmadan
kıble olsa bu köle başkalarının yüzünde ay görmez. (SB, 2019)

çeng tig kaddım niçe cevrüṅ ilindin boldı ḡam / nāle yok a’zām üze **bolsa** reg ü
pey tār tār(LD, 497 , 62-3) Boyum, eziyetin yüzünden çeng gibi büküldü. Uzu-
larımın üzerindeki damarlar, tel tel olsa da ağlamam. (SB, 2019)

“Olduḡu Sürece”

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “olduḡu sürece” anlamını verir:

könülün özgege birgil dimen ki müşkildür/ cihānda siz kibi bir dil-rübā kirek **bolsa** (LD, 13-4, 174)- Dünyada sizin gibi bir gönül alan oldukça gönlünü başkasına ver deme çünkü bu zordur. (SB, 2019)

Ortaya Çıkmak

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “ortaya çıkmak” anlamıyla kullanılır:

yüzüne baksam közüm yaşın körüp ‘ayb itmegil/ yaz bulutı **bolsa** peydā gülge nemdin çäre yok (LD, 123-4, 887)- Yüzüme bakınca gözümün yaşını görüp (beni) ayıplama. Yaz bulutu ortaya çıkınca güle nemlenmekten başka çare yok. (SB, 2019)

Söylemek, Demek

Şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “söylemek, demek” anlamıyla kullanılır:

dil-ber ‘itab u cev̄r ü cefā kılsa işidür/ bizdin kirek vefāda ki bir āh **bolmasa** (LD,11-4, 162)- Azar, eziyet ve haksızlık etmek güzelin işidir. Bizim bir ah bile etmeden sevgiyi sürdürmemiz gerekir. (SB, 2019)

Şarta Bağlı Olmak

Bol- fiili şart çekiminde 8 örnekte “şarta bağlı olmak” anlamında kullanılmıştır:

bilmen ki tapuğun̄da ni yazdım ni yanıldım / ger **bolsa** km̄ne genc siverim nitti ni boldı(LD, 2356 , 351-7) – Sevgilim eğer kin, hazineyse huzurunda ne yanlış yaptım ne yanıldım? (SB, 2019)

bolsa düzaḥda ḥayālın̄ tenge köymeklik ḥelāl / **bolmasa** cennette yadıḡ cānga āsāyış ḥarām(LD, 1121 , 159-5) - Hayalin cehennemde olsa (orada) yanmak tene helaldir. Cennette seni hatırlamak olmasa (orada) huzur cana haramdır. (SB, 2019)

bozgay uçmak u tamuknı **bolmasa** zencmr-i nūr / kim ki bolgay ol müselsel zülfiniḡ dmvānesi(LD, 1876 , 276-2)- O zincir (gibi halka halka olan) saçına divane olanlar, (saçında) nur zinciri olmasa cennet ve cehennemi bozacaklar. (SB, 2019)

cān nitkey irdi derd aḡa hem-rāḥ **bolmasa**/ dünyāda mu’ nisi ḡam-ı dil-ḡ-āḥ **bolmasa**(LD, 159 , 11-1) - Dert ona yoldaş olmasaydı ve dünya da en yakın dostu gönül arzusunun üzüntüsü olmasaydı gönül ne yapacaktı. (SB, 2019)

hāl-ı müşğmn kimde **bolsa** yüzde bir / bolğay ammā sizge oħşaş yüzde bir(LD, 2613 , 443-1)- Kimin yüzünde misk kokulu ben varsa bir tane vardır ama size yüzde bir (oranında) benzer. (SB, 2019)

köygen köñülñi ħam-ťama‘ kılmas irdi yār / köz uçıdın girişmesi geh gāh **bolmasa** (LD, 164 , 11-6) - Yar ara sıra göz ucuyla cilve yapmasa yanan gönlümü hoş hevesli yapmazdı. (SB, 2019)

la‘lñ ħayālñ **bolmasa** köz nūrñ bolmasun/ ger **bolmasa** ‘aķmķ yemendin ni fāyide (LD, 1794 , 263-2) - Dudağının hayali olmazsa gözümün nuru (da) olmasın. Akik (taşı) olmasa Yemen’in ne faydası var? (SB, 2019)

luťfm körer irdi ħōd ol ay yüzini bir kün/ baht-ı bed ü řālñ‘ arada **bolmasa** ħāyil(LD, 1042 , 147-6) - Talih ve kötü talih arasında engel olmasaydı Lutfi, o ay yüzünü bir gün görürdü. (SB, 2019)

Tavsiyede Bulunmak

Bol- fiili şart çekiminde 2 örnekte “tavsiyede bulunmak” anlamında kullanılmıştır:

intizār otında koyma bizni ay ārām-ı rūĥ / ger kiřiře řabr-ı eyyūb **bolsa** yoktur ‘ōmr-i nūĥ(LD, 299 , 32-1) – Ey sevgili! Bizi ayrılık ateřinde bırakma. Kiřide Eyüp peygamberin sabrı olsa da Nuh peygamberin ömrü yok. (SB, 2019)

başımda serv tig kaddiñ hevāsñ **bolsa** ‘ayb itme / kiři maķřūdına yitmes bülend itnese himmetini(LD, 2046 , 302-2) - Başımda servi gibi boyunun arzusu olmasını ayıplama kiři çok çalışmazsa amacına ulaşamaz. (SB, 2019)

Zaman Bildirmek

şart ekiyle çekimlenmiş bol- fiili 1 örnekte “zaman bildirmek” anlamıyla kullanılır:

bolsa kıyāmet barçadın kılğın işin ĥaķ sorgusı/ az kıl cefā vü cevriñi munça firāvān eyleme (LD, 239-4, 1631)- Kıyamet olunca Allah, herkesten yaptığı işin (hesabını) soracaktır. Bunun için cefa ve eziyeti az yap bu kadar çok yapma. (SB, 2019)

1.2. 6. Emir Çekimiyle Kullanım

Beddua Etmek

Emir kipiyle çekimlenen bol- fiili 2 örnekte “beddua etmek” anlamında kullanılmıştır:

hūblarda siz kibi kân-ı melâhat körmedim/ özgeni ger közge ılsam tozuñuz **bol-sun** Һarâm (LD, 167-5, 1172)- Güzeller içinde sizin gibi güzellik kaynağı görmedim. Eğer başkasına bakarsam (ayağınızın) tozu haram olsun. (SB, 2019)

yüzi Һara **bolsun** közüm andın körer min bu belâ/yok bolsun ol şeydâ köñül kirmes meniñ fermânıma (LD, 241-4, 1645)- Gözümün yüzü kara olsun (utansın). Bu belayı onun yüzünden görüyorum. O deli gönül yok olsun (çünkü) benim emrime girmez. (SB, 2019)

Bir Nitelikte Bulunmak

Emir kipiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “bir nitelikte bulunmak” anlamında kullanılmıştır:

Һadd-ı maḥlūkâtındır nârm ol Һüsn ü cemâl/ol ki yoktur raḥm irür ol hem ‘atâ **bolsun** saña (LD, 8-2, 144)- Yaratılmışların en üstünü olan peri (gibi güzel sevgili), o acıması olmayan güzellik sana ihsandır. (SB, 2019)

İmkansızlık Bildirmek

Emir kipiyle çekimlenen bol- fiili 2 örnekte “imkansızlık bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

körgüzür sin ağıznı Һande bile/ cān niçük **bolmasun** ‘adem sindin (LD, 221-3, 1513)- Sen ağzını gülüşünle gösterirsin. Cansenin yüzünden nasıl yok olma-sın? (SB, 2019)

çün vefâsızlarga birmişler ezelde körkni/ bu kemâl-i Һüsn ile kayda vefâ **bol-sun** saña (LD, 8-4, 146)- Ezelde güzelliği vefasızlara verdikleri için bu mükemmel güzellik ile sende nasıl vefa olsun. (SB, 2019)

İstek Bildirmek

Emir kipiyle çekimlenen bol- fiili 28 örnekte “istek bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

cihānda miḥribān bigim bile bāḳm **boluñ** yâ rab/ bu taḥt u tâc bolsun tâ kıyâmet sizge erzânım (LD, 6-27, 133)- Ey Rabbim! Mihriban hatun ve beyim ile birlikte dünyada sonsuz olun bu taht ve taç kıyamete kadar size layık olsun. (SB, 2019)

iy perm yüzlüg bigim cānlar fedâ bolsun saña/ dünyada Һüsn atı bar irken bekâ **bolsun** saña (LD, 8-1, 143)- Ey peri yüzlü sultanım! Canlar sana feda olsun. Dünyada güzellik adı var oldukça sen de sonsuz ol. (SB, 2019)

yüz ivrüp gül yüzün birle talaşmış bagda zibâlık/ anı yüz pâre kıl andağ yana bir **bolmasun** bağı (LD, 315-3, 2124)- Gül, yüz çevirip bahçede senin yüzünle tartışmış. Güzellik, onu öyle yüz parça yap ki tekrar bir (parça) olmasın. (SB, 2019)

‘ayşınız bolsun kevâkib seyri yañlık bm-kıyâs/ ‘ömrünüz **bolsun** felek devri miñizlig bm-hisâb (LD, 5-26, 105)- Yaşamınız yıldızların hareketi gibi eşsiz olsun. Ömrünüz gökyüzünün dönüşü gibi uzun olsun. (SB, 2019)

‘ayşınız **bolsun** kevâkib seyri yañlık bm-kıyâs/ ‘ömrünüz bolsun felek devri miñizlig bm-hisâb (LD, 5-26, 105)- Yaşamınız yıldızların hareketi gibi eşsiz olsun. Ömrünüz gökyüzünün dönüşü gibi uzun olsun. (SB, 2019)

cihân emni için kim câvidân **bolsun** ikbâlî/ benm âdemğa bolğunça bekâ-yı devlet imkânı (LD, 6-28, 134)- İnsanoğlunda devleti devam ettirme imkanı olduğu sürece dünyanın güvenliği için bahtınız sonsuz olsun. (SB, 2019)

bir kıya baksan zekât-ı hüsn için ay körkke bay/ lutf-ı miskmndin ölgünçe du‘â **bolsun** saña (LD, 8-5, 147)- Ey güzellik zengini! Güzelliğinin zekatı olarak bir kere yan bakışla baksan zavallı Lutfi öldüğünde sana dua eder. (SB, 2019)

cihânda mihrîbân bigim bile bâkm boluñ yâ rab/ bu taht u tâc **bolsun** tâ kıyâmet sizge erzân (LD, 6-27, 133)- Ey Rabbim! Mihrîban hatun ve beyim ile birlikte dünyada sonsuz olun bu taht ve taç kıyamete kadar size layık olsun. (SB, 2019)

iy perm yüzlüg cânlar fedâ **bolsun** saña / dünyada hüsn atı bar irken bekâ bolsun saña (LD, 8-1, 143)- Ey peri yüzlü sultanım! Canlar sana feda olsun. Dünyada güzellik adı var oldukça sen de sonsuz ol. (SB, 2019)

tañ yili zülfün ‘anberin kiltürür/ cân fedâ **bolsun** anıñ salkıma (LD, 412-1, 2551)- Tan yeli, saçının amberini getirir. Onun rüzgarına can feda olsun. (SB, 2019)

çü lutfm kanını tökse koyuñ işikinde/ ki haşr çağında ğalať **bolmasun** meniñ vatanım (LD, 164-7, 1153)- Lutfi’nin senin eşiğinde kanını dökmesine izin ver çünkü mahşer gününde benim vatanım yanlışı olmasın. (SB, 2019)

kanımnu hecr-i yâr töker ay hayâl-ı dost/ ‘arz eylemekke alnıda **bolgıl** güvâh sin (LD, 188-4, 1307)- Ey dostun hayali! Yarın ayrılığı kanımı döker. Onu, huzuruna sunmak için şahit ol. (SB, 2019)

cânım hedef **bolsun** seniñ gamzeñ okığa niçe kin/ peyveste kaşın ıgmesi ok tig kadımnu ya kılur (LD, 97-6, 725)- Her ne kadar kaşının kıvrımı, daima ok gibi (düz olan) boyumu yay (gibi eğri) yapsa da canım senin bakışının okuna hedef olsun. (SB, 2019)

hasretinde gerçi boldı lutfmğa uyku haram/ kayda bolsañ ‘işret uykusu saña **bol-sun** helâl (LD, 144-7, 1026)- Her ne kadar hasretinden Lutfî’ye uyku haram olsa da sen nerede olursan (ol) içki uykusu sana helal olsun. (SB, 2019)

ger tutar bolsañ revân tut il maña / yağılığını koy dağı **bol** il maña (LD, 445-1, 2617)- Eğer bana yardım edeceksen derhal et. Düşmanlığı bırak ve bana el uzat. (SB, 2019)

barçanı **bolsun** didi mahv-ı tecelli-i cemâl/ol ki hüsnuñni munuñ dik ‘âlem- ârâ eyledi (LD, 345-4, 2317)- Güzelliğini böyle alemleri süsleyen (olarak) yaratan, güzelliğinin tecellisinin hepsi mahvolsun dedi. (SB, 2019)

tâ kevâkib haylına seyr içre bolğay imtidâd/ nuşret ü feth ü zaferğa mevkibiñ **bolsun** me’âb (LD, 5-26, 104)- Yaşamınız yıldızların hareketi gibi eşsiz olsun. Ömrünüz gökyüzünün dönüşü gibi uzun olsun. (SB, 2019)

aymanıp hâsîd tilindin dest birmes çün selâm/ köz uçı birle yıraktın merhabâ **bol-sun** saña (LD, 8-3, 145)- Kıskanç dilinden utanıp selam için el vermez. Sana uzaktan göz ucu ile merhaba olsun. (SB, 2019)

miðâl-i hükmine **bolsun** kamuk sitâre muñi’/ felekte niçe bolursa mümeşşil ü hâmil (LD, 3-27, 55)- Gökyüzünde temsilci ya da sahip ne kadar yıldız varsa hepsi senin hükümlerine itaat etsin. (SB, 2019)

bir yaşıñğa tıñrı miñ yaş birsün aytur lutfm kıl/ yâ ilâhm bu du’â hâzrette **bolsun** müstecâb (LD, 23-7, 245)- Lutfî kul, “Allah bir yaşına bin yaş versin, Ey Allah’ım bu dua senin katında kabul olsun.” der. (SB, 2019)

‘ışk okına bu ten-i hâkm nişân **bolsun** didi/ başta kaşını kemân u gamzeni tımr eylegen (LD, 189-2, 1310)- Başındaki kaşını keman, bakışını ok yapan “Bu top-raktan yapılmış vücut aşk okunun hedefi olsun. “ dedi. (SB, 2019)

yırak bol-: iy seniñ cevri ü cefânıñ mihr ü vefâdın yahşırak /ol seniñ ay tıg yüzün **bolsun** yaman közdin yırak (LD, 116-1, 843)- Senin eziyetin ve cefan sevgi ve vefandan daha iyidir. Senin o ay gibi yüzün kötü gözden uzak olsun. (SB, 2019)

yüzi kara **bolsun** közüm andın körer min bu belâ/ yok **bolsun** ol şeydâ köñül kirmes meniñ fermânıma (LD, 241-4, 1645)- Ey candan fazla sevdiğim! Sonunda canıma kast ettin. (Bana) acı, beni öldürme, haksız yere kanıma giriyorsun. (SB, 2019)

miðâl-i hükmine **bolsun** kamuk sitâre muñm’/ felekte niçe bolursa mümeşşil ü hâmil (LD, 55 , 3-27) - Gökyüzünde temsilci ya da sahip ne kadar yıldız varsa hepsi senin hükümlerine itaat etsin. (SB, 2019)

bir kıya baksan zekât-ı hüsn için ay körkke bay/ lutfm-i miskmndin ölgünçe du'â **bolsun** saña(LD, 147 , 8-5) -Ey güzellik zengini! Güzelliğinin zekatı olarak bir kere yan bakışla baksan zavallı Lutfi öldüğünde sana dua eder. (SB, 2019)

hı'ahm ay u künde hı'ahm sinde **bolsun** bu cemāl / çün vişālın itekine tüşte hem yitmes ilim(LD, 1186 , 169-5) - Bu güzellik, ister ay ve güneşte ister sende olsun. Çünkü elim, kavuşma eteğine rüyada (bile) ulaşamaz. (SB, 2019)

cihān emni için kim cāvidānm **bolsun** ikbālın / benim ādemga bolgunça bekā-yı devlet imkānı(LD, 134 , 6-28)- İnsanoğlunda devleti devam ettirme imkanı olduğu sürece dünyanın güvenliği için bahtınız sonsuz olsun. (SB, 2019)

miḍāl-i hükmine **bolsun** kamuk sitāre muṭm' / felekte niçe bolursa mümeḍsil ü ḥāmil(LD, 55 , 3-27) - Gökyüzünde temsilci ya da sahip ne kadar yıldız varsa hepsi senin hükümlerine itaat etsin. (SB, 2019)

'aql u dinni **bolmasun** didi min-i bmçārede / ol қarakçı közleriñni mest ü 'ayyār eylegen(LD, 1338 , 193-4) - O talancı gözlerini sarhoş ve hilekar yapan (sevgili), biçare olan bende "Akıl ve din olmasın." dedi. (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Emir kipiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte "nitelik kazanmak" anlamında kullanılmıştır:

ay şabā tıñrı için **bolgıl** resül/ anda kim salgay kanatın cebre'ml (LD, 449-1, 2625)- Ey saba rüzgarı! Allah Cebrail'in (Hz. Muhammet için) kanadını çırpıtı gibi (sen de benim için) elçi ol. (SB, 2019)

Şarta Bağlı Olmak

Emir kipiyle çekimlenen bol- fiili 2 örnekte "şarta bağlı olmak" anlamında kullanılmıştır:

kanımga köz kararttı birevniñ қарақları/ kurbān **bolayın** uçrasa közge kapakları (LD, 334-1, 2242)- Her bir gözü, kanımı (dökmeye) göz kararttı. Göz kapakları gözünün üzerine gelirse kurban olacağım. (SB, 2019)

Şaşkınlık Bildirmek

Emir kipiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte "şaşkınlık bildirmek" anlamında kullanılmıştır:

ay melāmet ger niteg ol yüzge āşık **bolmayın**/ kim yūsuf tig barça nāzūklerni ḥayrān eyledi (LD, 298-5, 2019)- Ey ayıplanan! Hz. Yusuf gibi bütün güzelleri (kendine) hayran eden o yüze nasıl aşık- olmadın? (SB, 2019)

Tavsiyede Bulunmak

Emir kipiyle çekimlenen bol- fiili 14 örnekte “tavsiyede bulunmak anlamında kullanılmıştır:

közünge uyku harām it bu yolda āgeh **bol**/ kim asru maksad ırak u haţarlık ol menzml (LD, 3-2, 30)- Gözüne uykuyu haram et. Bu yolda uyanık ol çünkü gaye çok uzak ve yol tehlikelidir. (SB, 2019) (SB, 2019)

baķm **bolgıl** dünyāda köñlün tilegeni bile/ ol kiçege digrū kim bolgay taņı yevmū’l- hisāb (LD, 4-22, 79)- Sabahı hesap günü olan geceye kadar dünyada gönlünün dilediğince sonsuz ol. (SB, 2019)

sin eger ‘ahdıñnı bozduñ iy vefāsız bāķm **bol**/ şükır kim barduķ cihāndın bir hem ol miðāk ile (LD, 247-4, 1689)- Ey vefasız! Eğer sen yeminini bozduysan sonsuz ol. Şükür ki aynı o yemin ile dünyadan gittik. (SB, 2019)

közünni tikme özin yumağan yüziğe salıp/ habib yüzini tañla körerde **bolma** hacil (LD, 3-14, 42)- Gözünü, kendini yıkamayan (kişinin) yüzüne dikme. Yarın sevgili, yüzünü gördüğünde utanma. (SB, 2019)

secde-i şükır ile luţfm devlet-i dmdār üçün/ kāni’ vū hursend **bolgıl** bir zamān nezzarega (LD, 250-7, 1710)- Lutfi, yüz görme talihi için şükür secdesi ile bir zaman (sevgiliye) bakmaya kanaatkar ve tok gözlü ol. (SB, 2019)

‘ışkdın men’ itse zāhid **bolmagıl** meşgūl hmç/ kim irūr aħmak cevabı luţfm hāmūş eylemek (LD, 128-5, 923)- Lutfi! Zahit aşkı yasaklarsa (onu) hiç dinleme çünkü susmak ahmak cevabıdır. (SB, 2019)

ya munuñ tig **bolma** nāzūk tā sini il sivmegey/ ya eger bolduñ cemālındın bir ilniñ dādını (LD, 308-4, 2082)- Ya böyle nazik olma halk seni sevmesin ya da olduysan halka güzelliğinden ihsan et. (SB, 2019)

bolmagıl nevmmd cāndın luţfm köp hicrān tūni/ vaşlığa bir kūn tigürgey nāle-i zārım mini (LD, 283-7, 1921)- Lutfi! Ayrılık gecesi candan çok ümitsiz olma. İnlleyici feryadım beni bir gün sana kavuşturacak. (SB, 2019)

yüz üzre zūlf tağıtma permşān **bolmasun** cem’i/ ‘azmz cān üzre az salgıl munuñ tig köp beliyetni (LD, 302-5, 2049). Saçını yüzünün üzerine dağıtma (aşıkların) hepsi perişan olmasın. Bu kadar çok belayı aziz canın üzerine az sal. (SB, 2019)

luţfm hayāl birle yıraktın sabūr **bol**/ ol pāk iteklig asru çün ‘ālm-cenāb irūr (LD, 43-8, 380)- Lutfi, uzaktan onu hayal ederek çok sabırlı ol çünkü o temiz etekli (sevgili), çok yüce yaratılışlıdır. (SB, 2019)

bākm bolgıl dünyada köñlün tilegeni bile/ ol kiçege digrū kim **bolgay** tañı yevmü'l-hisāb (LD, 4-22, 79)- Sabahı hesap günü olan geceye kadar dünyada gönlünün dilediğince sonsuz ol. (SB, 2019)

kıldın ol berg-i gül yañlık köñülni luṭf itip/ **bolmasun** anıñ dili zār imdi āzār eyleme (LD, 238-5, 1625)- Gönlü gül yaprağı gibi yaptın. lūtfedip onu azarlama, gönlü ağlamasın. (SB, 2019)

yārın cefāsı içre cān tig şabūr **bolgıl**/ hūblardın ay köñül köp köz tutmağıl vefānı(LD, 2088 , 309-5) - Ey gönül! Yarın cefasını çekerken can gibi çok sabırlı ol. Güzellerden çok vefa bekleme. (SB, 2019)

birer köz uçı birle luṭfığa mürebbm **bol**/ ki hūsn hūsevi sin sin anıñ zamānında(LD, 170 , 12-5) - Biraz göz ucuyla Lūtfı'yi terbiye et çünkü onun zamanında güzelliğın sultanı sensin. (SB, 2019)

Uyarıda Bulunmak

Emir kipiyle çekimlenen bol- fiili 5 örnekte “uyarıda bulunmak” anlamında kullanılmıştır:

köñülni bağlama fānm cihānge ay ‘ākıl/ sefer yaragını kıl **bolma** bir nefes gāfil (LD, 3-1, 29)- Ey akıllı kişi! Gönlünü fani dünyaya bağlama sefer hazırlığını yap bir an bile gafil olma. (SB, 2019)

iy miñleri fülful közi kāfir yüzi kāfir/ asru dağı **bolma** bu kiçer hūsnüñe mağrūr (LD, 40-1, 352)- Ey benleri karabiber, gözü kafir, yüzü kafur olan! Bu geçici güzelliğınle fazla gururlanma. (SB, 2019)

heves kininçe yörüp sanmağıl hūdāy yolın/ dıraḥt şāhı bigin **bolma** bil hile māyil (LD, 3-9, 37)- Heveslerin ardınca yürüyüp bunu Allah'ın yolu sanma. Ağaç dalı gibi beli eğri olma. (SB, 2019)

rencmde **bolmağıl** işikinde sin iy şabā/ ḥākimni iltseñ ayma kim ol ni gubār irür (LD, 85-4, 647)- Ey saba rüzgarı! Toprağımı (sevgiliye) ulaştırdığında hangi toprak olduğunu söyleme. (Sevgilinin) eşiğinde rencide olma. (SB, 2019)

hecride ölsem raqımbler **bolmañız** māğrūr u şād/ bizge hem andın sizin tig i'tibārı bar idi (LD, 324-5, 2184)- Rakipler! Sevgilinin ayrılığı yüzünden ölürsem mutlu ve gururlu olmayın. Onunsize olduğu kadar bize de itibarı vardı. (SB, 2019)

Yeterlilik Bildirmek

Emir kipiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “yeterlilik bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

la'lına 'akmk oşşamas öz bagrın itip kan/ yahşı **bola** almas belm çün aşı yemen-
dür (LD, 489, 2697)- Akik, kendi bağrını kan etse de senin dudağına benzeyemez.
Onun aslı kötü olduğu için o, iyi olamaz. (SB, 2019)

Zaman Bildirmek

Emir kipiyle çekimlenen bol- fiili 1 örnekte “zaman bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

ol cādū közüñ lutfığa ança nazar itmes/ kalmas kişi pervāsı aña kim **bola**
maḥmūr (LD, 40-7, 358)- Kişi sarhoş olduğunda çekinmesi kalmaz. O büyücü
gözün, Lutfi'ye öyle (çekinmeden) bakmaz. (SB, 2019)

1.2. 7. Sıfat Fiil Ekiyle Kullanım

Bir Nitelikte Bulunmak

Sıfat fiil ekiyle kullanılan bol- fiili 21 örnekte “bir nitelikte bulunmak” anla-
mında kullanılmıştır:

hayālīñ hem birer tüşümğa kirmes / belā **bolğan** maña baht uykusıdır (LD, 49-3,
410)- Hayalin biraz olsun rüyama girmez. Bahtın uykusu bana beladır. (SB, 2019)

'ışk dāğı birle biryān **bolğanımmı** bi birle/ ol ki birmeydür köñül bir sin kibi
'ayyāreğa (LD, 250-5, 1708)- O, aşk yarası ile kebab olduğumu ne bilir? Çünkü
senin gibi bir hilekara gönül vermemiştir. (SB, 2019)

bu kün cevāhir-i ma'nāğa cevherm **bolğan**/ irür şehenşeh-i dānā vü ḥusrev-i 'ādil
(LD, 3-25, 53)- Bugün mana cevherlerine mücevher olan, bilgili ve adaletli padi-
şaktır. (SB, 2019)

türbetimniñ taşığa mundaķ bitiñ kim lutfm kul/ taş bağırlık yār üçün fersüde **bol-
gan** ḥāk irür (LD, 104-5, 769)- Mezarımın taşına şöyle yazın: “Lutfi kul, taş ba-
ğırlı yar için yıpranmış olan topraktır.” (SB, 2019)

ḥüsn ili birle ma'ışet kılmas ırmış aḡladım/ 'akl tedbmrin koyuban gul ū nādān
bolmağan (LD, 199-6, 1380)- Aklın tedbirini alarak ahmak ve cahil olmayan
(kişi), güzellik ülkesi ile yiyip içmezmiş anladım. (SB, 2019)

min yıraktın cān birür min takatım yok bakḡalı/ yüz katık közgü kim **bolmuş** sin
aynıñ hem-demi (LD, 270-4, 1837)- Ben uzakta can veririm. Ay ile aynı görün-
düğün (o) acımasız aynaya bakmaya gücüm yok. (SB, 2019)

baş ayak yalğan irür 'ışk aḡrığının ursa dem / bir meniñ tig sargarıp yüzi kan
bolmağan (LD, 199-2, 1376)- Benim gibi yüzü sararıp yara ve kan olmayan (bir
kişi) aşk ağrısından söz ederse onun (o sözü), baştan sona yalandır. (SB, 2019)

iy cefâdın bir zamân köñli peşmmân bolmağan/ kanı bağrım zerrem kayguñ bile kan **bolmağan** (LD, 199-1, 1375)- Ey cefadan bir an (bile) gönü pişman olmayan (sevgili)! Bir zerre kaygınla (bile) kan olmayan bağrım hani. (SB, 2019)

dünyanın zibâlarındın sizge kıl **bolğan** üçün/ bildiler ehl-i başâret lutfmñ ehliyyetin (LD, 200-7, 1388)- Dünya güzelleri size kul olduğı için görüş sahibi Lutfi'nin ustalığını anladılar. (SB, 2019)

uşbu kül **bolğan** felekni kim irür kün şu'lesi/ hasretindindür bigim bu âh-ı sūzân örtegen (LD, 191-5, 1325)- Sultanım! İşte bu kül olan feleği yakan o yakıcı feryat, (aşğın) güneş ışığına olan hasreti yüzündendir. (SB, 2019)

vaşl tedbmrim kim itsün min çü medhuş **bolmuşam**/ ol burunğı tig kanı tedbmr ü 'aql-ı kâmilim (LD, 169-6, 1187)- Ben şaşırılmış olduğum için kavuşma çaresini kim bulsun? Hani benim o önceki gibi iradem ve tam aklım nerede? (SB, 2019)

kün çıkıp yıldız kamuk mensüh **bolğan** tig revân/ çıktı irse milletin mensüh boldı özge dmn (LD, 2-3, 10)- Güneş çıkınca, bütün yıldızlar hükümsüz olduğu gibi senin sünnetin çıkınca da diğer dinler hükümsüz oldu. (SB, 2019)

ösrük köz ü la'lıñ mini körgeli lutfm/ **bolmuş** yiri mey-hâne 'aceb hâlet imes mü (LD, 230-7, 1575)- Lutfi, (sevgilinin) sarhoş gözünü ve dudağını gördüğünden beri yeri meyhane olmuş. Acaba hali mi yok? (SB, 2019)

kim senin nâzük teniñni kördi sağındı harmır/ muṭṭalı' **bolğan** velm köñlünge sindân atadı (LD, 330-3, 2218)- Senin nazik tenini görenler ipek diye düşündü ama gönlünü bilenler (ona) örs adını verdi. (SB, 2019)

haq saña körgüzmesün dip dünyâda gam yüzini/ mübtelâ **bolğan** kişiler köñlini şād eylegil (LD, 146-3, 1034)- "Allah sana dünyada gam yüzü göstermesin" deyip (sana) müptela olan kişilerin gönlünü mutlu et. (SB, 2019)

ol senin sünbül bigin zulfünñni gül 'ârız üze/ âdemim irmes körüp 'aqlı permşân **bolmagan** (LD, 199-4, 1378)- O senin sümbül gibi saçını, gül yanağının üzerinde görüp aklı perişan olmayan, insan değildir. (SB, 2019)

ay cefâçı tökmeğil bu lutfm kanın fıkır kıl/ kanı nâḥak kan kılıp âḥir peşmmân **bolmağan** (LD, 199-7, 1381)- Ey cefacı! Bu Lutfi'nin kanını dökme. Düşün. Haksız yere kan döküp sonunda pişman olmayan hani? (SB, 2019)

iy cefâdın bir zaman köñli peşmmân **bolmagan**/ kanı bağrım zerrem kayguñ bile kan bolmagan (LD, 199-1, 1375)- Ey cefadan bir an (bile) gönü pişman olmayan (sevgili)! Bir zerre kaygınla (bile) kan olmayan bağrım hani. (SB, 2019)

ol sa'adet yarı **bolgan** hıalldın/ yüz kıyâmet kıldı peydâ hıalldın (LD, 471-1, 2669)- O saadet yardımını olan beniyle yüz tane kıyamet kopardı. (SB, 2019)

iy ezeldin cānuma zülfün kaçā **bolgan** belā / kaş u közün biri birniñ üstide kilgem belā(LD, 153 , 10-1) - Saçın, ezelden beri gönlümün kaderi olan beladır. Kaşın ve gözün birbirinin üzerinde gelen beladır. (SB, 2019)

tā ebed hergiz unut **bolgusı** yok / bu cemāl u hüsñ kim yādımdadır(LD, 2568 , 420-2) - Bu hatırımdaki güzellik, sonsuza kadar asla unutulmayacak. (SB, 2019)

Bir Şeyin Gelecekte Gerçekleşmesinin Beklenmesi

Sıfat fiil ekiyle kullanılan bol- fiili 5 örnekte “bir şeyin gelecekte gerçekleşmesinin beklenmesi” anlamında kullanılmıştır:

bilin ü ağzın hayāl birle **bolğumdur** 'adem/ kim bolur min kılğa fıkır-i būs u āğuş eylemek (LD, 128-2, 920)- Ben kulda (sevgiliyi) kucaklama ve öpme düşüncesi olduğu için belinin ve ağzının hayali ile yok olacağım. (SB, 2019)

'aklım kitiben lutfm tig divāne **bolğum** anlagıl / 'ışkın kilip köñlüm ili içre iğen gavğa kılur (LD, 97-7, 726)- Aşkın gönlümün ülkesine gelip çok kavga çıkarıyor. Aklım gidecek ve Lutfi gibi divane olacağım anla. (SB, 2019)

fāş **bolgusı** köz yaşı vü sarığ yüzüm hecr ilgidin/ kolnuñ kümiş altunını kın āşikārā kılğusı (LD, 320-1, 2154)- Ey sevgili! Ayrılığın halkın içinde beni rezil edecek. Gözyaşım, gönülde saklanan sırrını ortaya çıkaracak. (SB, 2019)

çün sizge meded-kār turur gayb çerigi/ düşmen barı güy **bolgusı** meydān arasında (LD, 237-5, 1618)- Görünmeyenler ordusu size yardımcı olduğu için düşmanın hepsi meydanda top olacak. (SB, 2019)

çü anın sarı durur mmrżā vü bigim himmeti/ 'ākıbet ol **bolgusı** sâhib-kırān-ı kām-yāb (LD, 5-8, 87)- Beyzade ve beyin gayreti ona yönelik olduğundan sonunda o, dileğine kavuşan talihli kişi olacak. (SB, 2019)

Meydana Gelmek, Oluşmak

Bol- fiili sıfat fiille kullanılan 1 örnekte “meydana gelmek, oluşmak” anlamında kullanılmıştır:

ikki cihān metā'ı vişālın tufeylidür / sinsiz acun ni **bolgusı** bāğ-ı cihān dağı(LD, 1956 , 289-4)- İki cihanın sermayesi, sana kavuşmak için yardımcılık (yapmaktır). Sensiz dünya ve cennet bağı (olsa) ne olur? (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Sıfat fiil ekiyle kullanılan bol- fiili 7 örnekte “nitelik kazanmak” anlamında kullanılmıştır:

şıbgatu’llāh fi’lidür kim kaṭ’-ı nesl-i ḥaşm üçün/ ol zümürürd tig kılıcınıñ öñi **bolmış** sedd-i āb (LD, 5-22, 101)- Düşmanın soyunu sona erdiren, Allah yolundaki amelleridir. Bunun için o zümrüt gibi kılıcının önü su seddi olmuş. (SB, 2019)

yüzünj üzre nāgehān zülfünj tağıtsa sabā/ zāhirā ḥayvān irür şeydā vü hayrān **bolmağan** (LD, 199-5, 1379)- Saba (rüzgarı), ansızın saçını yüzünün üzerine dağıtsa (buna) deli ve hayran olmayan açıkça hayvandır. (SB, 2019)

müdde’i körmek tiler külgende tişij gevherin/ körmes ol dūr yığılayu közleri ‘ummān **bolmagan** (LD,199-3, 1377)- (İsteğinde) inat eden, sen gülerken dışının incisini görmek ister. Ağlayarak gözleri umman olmayan (kişi) o inciyi göremez. (SB, 2019)

ḥarmş üçün yüzünje ḥār u zār **bolmuş** min/ ḥarmş bolsa kişi ḥār u hem ḥakmr bolur (LD, 36-5, 331)- Senin yüzüne düşkün olduğum için hor ve zayıf olmuşum. Hırslı olan kişi hem hor hem itibarsız olur. (SB, 2019)

ezelde bildiler kim sin kibi ferzendi **bolgusı** /seniñ yüzündin ādemga melāyik secdeler kıldı(LD, 2457 , 367-2)- Melekler, ezelde Hz. Adem’in senin gibi bir evladı olacağını bildikleri için ona secde ettiler. (SB, 2019)

köp müselmān dmn koyup tersā **bolurnı** kolmasañ / sin bu kündin soñra ol zülfünj zünnār eyleme(LD, 1624 , 238-4) - Müslümanlığı bırakıp Hristiyan olmayı çok istemesen. O saçını bu günden sonra papazların bağladığı kuşak etmesen. (SB, 2019)

kün çıkıp yulduz kamuk mensüh **bolgan** tig revān / çıktı irse milletin mensüh boldı özge dmn(LD, 10 , 2-3) - Güneş çıkınca, bütün yıldızlar hükümsüz olduğu gibi senin sünnetin çıkınca da diğer dinler hükümsüz oldu. (SB, 2019)

Şarta Bağlı Olmak

Sıfat fiil ekiyle kullanılan bol- fiili 1 örnekte “şarta bağlı olmak” anlamında kullanılmıştır

tigürür bolsa çü közünj ol cihanga yagını/azugıga barça düşmen başı talḥa **bolgusı** (LD, 510, 2718)- Gözün, düşmanı dünyaya yaysa bütün düşmanın başı, onun azığının tahılı olur. (SB, 2019)

1.2. 8. Zarf Fiil Ekiyle Kullanım

Bir Nitelikte Bulunmak

Zarf fiil ekiyle kullanılmış olan bol- fiili 2 örnekte “bir nitelikte bulunmak” anlamında kullanılmıştır:

min yalguz u her sarı kanımga **bolup** tanuk/ köz yaşı gulüv kıldı feryād-ı cüdā koptı (LD, 317-5, 2139)- Ben yalnızım ve her yer kanıma şahit.Göz yaşı haddini aştı ve ayrılık feryadı koptu. (SB, 2019)

kılıç birle cüdā **bolgınça**-mindin / başım tendin cüdā kılmas mu sin sin(LD, 1416, 205-2) - Benden ayrı olduğunda kılıçla başımı vücudumdan ayırmaz mısın? (SB, 2019)

Bulunmak, Var Olmak

Bol- fiili zarf fiille kullanılan 2 örnekte “bulunmak, var olmak” anlamında kullanılmıştır:

kevder suyu cennet güli altun tarag algaç / hūrlar kilür irdiler aña **bolğalı** çāker (LD, 472 , 58-5)- (Sevgili) kevser suyu, cennet gülü ve altın tarak alınca huriler ona köle olmaya gelirlerdi. (SB, 2019)

cihān emni üçün kim cāvidānm bolsun iķbāliñ/ benm ādemga **bolğunça** beķā-yı devlet imkānı(LD, 134 , 6-28)- İnsanoğlunda devleti devam ettirme imkanı olduğu sürece dünyanın güvenliği için bahtınız sonsuz olsun. (SB, 2019)

Nitelik Kazanmak

Zarf fiil ekiyle kullanılmış olan bol- fiili 17 örnekte “nitelik kazanmak” anlamında kullanılmıştır:

ķaldı kıl uç ‘adem **bolğalı** cān ağzıñ üçün/ ol ki bilgey bu mu‘ammā sini oķ ķördüm ü bes (LD, 112-6, 820)- Canın ağzın için yok olmasına kıl ucu kaldı. Bu bilmeceyi bilen sadece seni gördüm. (SB, 2019)

luţfm ger āşık **bolup** kıldı fedā cān ni ‘aceb/ ķorse ger kāfir anı kiltürgey mmān yüziğe (LD, 17-5, 201).- Lutfi eğer aşık olup canını feda ederse bu tuhaf değildir. Eğer kafir onu görürse yüzüne iman gelir. (SB, 2019)

sāķiyā bmħod **bolup** bir cūr’a tōkme cāmdın/ muħtesib ķanı tōkülse yaħşıraktur kim şarāb (LD, 482, 2690)- Ey saki! Kendinden geçip kadehten bir yudum (bile) dōkme. Muhtesibin (zabıta memurunun) kanının dōkülmesi, şarabın dōkülmesinden daha iyidir. (SB, 2019)

birer köz uçdın lutfi sarı bakqay mu dip nāgeh/ **bolup** min der-be-der mundaḳ salıp min han umānımnı (LD, 364-7, 2441)- (Sevgili) göz ucuyla biraz Lutfi' ye doğru bakacak mı diye ansızın evimi ocağımı bırakıp derbeder olmuşum. (SB, 2019)

ilm-i nazar içre közüm deryā eger **bolmay** durur/ kirpükler üzre kandın ol menşür-ı ālı bağlamış (LD, 115-2, 837)- Eğer gözüm, bakış ilmi içinde derya olmadıysa neden kirpiklerin üzerine o kırmızı örtüyü bağlamış. (SB, 2019)

kün kündin özge özige kilmedi dıḳ **bolup** / ol kiçedin ki kördi sini māh cārda (246-8, 1684)- Ay, seni ay tutulması (sırasında) gördüğü o gecede erime hastalığına yakalanıp o günden sonra kendine gelemedi. (SB, 2019)

her qaysı perm şüretiñiz 'aksini kördi/ dmvāne **boluban** iligin tişlep ölüptür (LD, 87-4, 661)- Peri yüzünüzün yansımasını gören herkes delirerek elini dişleyip ölmüştür. (SB, 2019)

bu heves birle **bolup** min ḥāk-i rāh/ tā basıp ötkey mü bir kün atıñız (LD, 439-2, 2606)- Atınız bir gün basıp geçecek mi diye (düşünüp) bu heves ile yolunun toprağı olmuşum. (SB, 2019)

bu heves birle **bolup** min ḥāk-i rāh/ tā basıp ötkey mü bir kün atıñız (LD, 439-2, 2606)- Atınız bir gün basıp geçecek mi diye (düşünüp) bu heves ile yolunun toprağı olmuşum. (SB, 2019)

mihrāb qaşı sarı zinhār bakma zāhid/ ḥayrān **bolup** namāzıñ barça kazā kılur sin (LD, 208-4, 1437)- Zahid! (Sevgilinin) mihrap (gibi) kaşına doğru kesinlikle bakma. (Bakarsan) hayran olup namazlarının hepsini kaza edersin. (SB, 2019)

ḳadr u cāhıñnı körüp ḥurrem **bolup** aytur felek/ saltanat āḥir seniñdür kılmağıl ḥālā şitāb (LD, 4-12, 69)- Felek, senin makam ve değerini görüp neşelenir. "Saltanat sonunda senindir, şimdi acele etme." der. (SB, 2019)

ay köz tutar irdim sini ḥūrşmd **bolup** sin/ ḥūrşmd nidü rûḥ-ı muşavver yetilip sin (LD, 227-2, 1553)- Seni ay (diye) beklerdim güneş olmuşsun. Güneş nedir? ci-simleşmiş ruh olmuşsun. (SB, 2019)

gerçi zülfüñ çmnide kāfir **bolup** irdi köñül/ bürka' algıl çehredin kim t̄alib-i mmān irür (LD, 102-6, 754)- Yüzünden örtünü al çünkü gönül, her ne kadar saçının kıvrımı yüzünden kafir olmuşsa da (o), (yüzünden) iman ister. (SB, 2019)

köñlüm aldıñ ḡamze-i fettān ile/ işikiñde ḳul **bolup** min cān ile (LD, 384-1, 2495)- Fitneci bakışınla gönlümü aldın. Can ile eşğinde kul olmuşum. (SB, 2019)

sevdāym **bolup** min çü köñül zülfiğa birdim/ sevdā bolur anda ki ħaridār tapılsa(LD, 235 , 22-4)- Sevdalanıp gönümü saçına verdim. Müşterinin olduğu yerde alışveriş olur. (SB, 2019)

köz uçıdın bu garımb aĥvālını sor luţf ile / kim seniñ üçün **bolup** min dünyānıñ āvāresi(LD, 1850 , 272-4)- İyilik olarak (aşığın) bu garip halini göz ucuyla sor çünkü ben senin için dünya avarisi olmuşum. (SB, 2019)

ol kaş u kirpükün karasın luţfm körgeli / nūn ve’l-kalem **bolup** turur evrād-ı kerdesi (LD, 1846 , 271-6)- Senin o kaşının ve kirpiğinin karasını gördüğünden beri Lutfi’nin diline doladığı nūn ve’l –kelam (nūn suresi) olmuştur. (SB, 2019)

Sebep Bildirmek

Zarf fiil ekiyle kullanılmış olan bol- fiili 2 örnekte “sebep bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

sin çemen şahnıda vü cerge bile serv ü çenār/ ayak üstinde saña **bolgalı** her yan sadaka (LD, 234-6, 1600)- Servi ve çınar (ağaçları) yeşillik alanda topluluk halinde senin sadakan olmak için ayak üstünde (duruyorlar). (SB, 2019)

başındın ivrülür sadaka **bolgalı** kamer/ benden durur eger meh ü ger āfitāb irür (LD, 43-6, 378)- Eğer (sevgili) güneş ise ay, onun kölesidir. Ay, sadaka olduğu için (güneşin) başının (etrafında) çevrilir. (SB, 2019)

Şarta Bağlı Olmak

Zarf fiil ekiyle kullanılmış olan bol- fiili 1 örnekte “şarta bağlı olmak” anlamında kullanılmıştır:

ol ağız birle kıl kerem düşnām/ **bolalı** zerre muhterem sindin (LD, 221-4, 1514)- Zerrenin saygıdeğer olması için o ağız ile söverek cömertlik yap. (SB, 2019)

Zaman Bildirmek

Zarf fiil ekiyle kullanılmış olan bol- fiili 7 örnekte “zaman bildirmek” anlamında kullanılmıştır:

‘ārızın şem’ine āşık **bolgalı** pervāne tig/ köymek ü ser- geşteliktin özge yoktur ħāşılım (LD, 169-4, 1185)- Pervane gibi yanağının mumuna aşık olduğumdan beri yanmaktan ve şaşkınlıktan başka elde ettiğim (bir şey) yoktur. (SB, 2019)

kaddınğa bende **bolgalı** bustān içinde serv/ yığmas kişi katında uzaktan ayağını (LD, 319-2, 2148)- Bostan içindeki servi, senin boyuna köle olduğundan beri uzattığı ayağını kişinin huzurunda toplamaz. (SB, 2019)

iç **bolğalı** rakmb turur lutfm ornı taş/ ‘aşıknıñ itçe hem қаşıда і‘tibarı yok (LD, 117-7, 854)- Rakibin yeri içerisi olduğundan beri Lutfi’nin yeri dışarısı oldu. Aşığın senin huzurunda it kadar itibarı yok. (SB, 2019)

ol kuyaş kurşı üçün bir lebğa muñluk **bolğalı**/ közlerimniñ yaşını yüz sarı sayıl kıldılar (LD, 55-3, 449)- O güneş küresi için bir dudağa kederlendiğimden beri gözümün yaşını yüzüme doğru akıttılar. (SB, 2019)

lā’lın hayālı zihn içide naqş **bolğalı**/ köñlüm irür cevāhir-i ğaybm hāzmnesi (LD, 265-2, 1805)- Dudağının hayali, zihin içine naqş olduğundan beri gönlüm görünmeyen cevherler hazinesidir. (SB, 2019)

cemāl mülkige sin pādīşāh **bolğalı** gül/ tiken taşıp kiçürür kün hezār hārı bile (LD, 21-3, 225)- Sen güzellik ülkesine padişah olduğundan beri gül, diken taşıyarak bin hakirlik ile gün geçirir. (SB, 2019)

türk neslindin anıñ dik şāh-zāde togmadı/ mülk-i tūrān üzre sultān **bolğalı** efrasiyāb (LD, 5-11, 90)- Efrasiyap, Turan ülkesine sultan olduğundan beri Türk neslinden onun gibi şehzade doğmadı. (SB, 2019)

1.2. 9. İsim Fiil Ekiyle Kullanım

Bir Nitelikte Bulunmak

Bol- fiili isim fiille kullanılan 1 örnekte “bir nitelikte bulunmak” anlamında kullanılmıştır:

ya munuñ tig **bolma** nāzūk tā sini il sivmegey / ya eger bolduñ cemālınñ bir ilniñ dādını(LD, 2082 , 308-4) - (Aşığın) Ruhunun yüzü, bakışının oklarına hedef ve göğsündeki kalp, hasretine mekandır. (SB, 2019)

Sonuç

1. LD’de ol- fiili toplam 83; bol- fiili ise toplam 608 örnekte geçer.
2. LD’de ol- fiili 39 örnekte belirli geçmiş zaman ekiyle, 25 örnekte emir-istek çekimiyle, 6 örnekte şart çekimiyle, 1 örnekte geniş zaman ekiyle, 1 örnekte gelecek zaman ekiyle, 4 örnekte zarf fiil ekiyle kullanılmıştır.
3. LD’de ol- fiili en çok belirli geçmiş zaman çekiminde kullanılmıştır.
4. LD’de ol- fiili en çok “nitelik kazanmak” anlamında kullanılmıştır (33 örnek)
5. LD’de bol- fiili 121 örnekte şart çekimiyle, 208 örnekte belirli geçmiş zaman ekiyle, 11 örnekte öğrenilen geçmiş zaman ekiyle, 108 örnekte geniş zaman ekiyle, 58 örnekte emir-istek çekimiyle, 100 örnekte gelecek zaman ekiyle, 30

örnekte sıfat fiil ekiyle, 31 örnekte zarf fiil ekiyle, 1 örnekte ise isim fiil ekiyle kullanılmıştır.

6. LD’de bol- fiili en çok belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmıştır.

7. LD’de bol- fiili en çok “nitelik kazanmak” anlamında kullanılmıştır (191 örnek)

8. LD’de ol- fiilinin öğrenilen geçmiş zaman ekiyle ve sıfat fiille kullanımına rastlanmamıştır.

9. LD’de ol- fiili “değeri yok, önemi yok,sözü mü olur?, bir nitelikte bulunmak, bir olayla karşılaşmak, bir süreçten geçmek, bir şeye dönüşmek, bir şeye ulaşmak, bir yerde bulunmak, bir yere ait olmak, birine ait olmak, geçerli olmak, gerçekleşmek, görünmek, ihtimal bildirmek, istek bildirmek, nitelik kazanmak, sürenin geçmesi, şarta bağlı olmak, tavsiyede bulunmak, ulaşmak, vaktin gelmesi, var olmak, yoktan var olmak, zaman bildirmek”olmak üzere 23 farklı anlamda kullanılmıştır.

10. LD’de bol- fiili “ “değeri yok, önemi yok,sözü mü olur?, -den kaynaklanmak, en azından, olduğu sürece, beddua etmek, bir durumdan başka bir duruma geçmek, bir nitelikte bulunmak, bir şeye benzemek, bir şeyin gelecekte gerçekleşecek olması, bir şeyin gelecekte gerçekleşmesinin beklenmesi, bir şeyin gelecekte gerçekleşmesinin istenmesi, bir şeyin gelecekte gerçekleşmeyecek olması, bir şeyin uzun süre devam edecek olması, bir yerde bulunmak, biri ile akraba, tanıdık olmak, birine ait olmak, bir yere ait olmak, var olmak, davranmak / hareket etmek, elde etmek, gerçekleşmek, gerçekleşmesi beklenen bir şeyin gerçekleşmemesi, gerçekleşmesi istenen şeyin geçmişte gerçekleşmemiş olması, gereklilik bildirmek, görünmek, ihtimal bildirmek, imkansızlık bildirmek, gelmek, istek bildirmek, işe yaramaz olmak, kesinlik bildirmek, meydana gelmek, mümkün olmak, nitelik kazanmak, ortaya çıkmak, sebep bildirmek, sonuca ulaşmak, söylemek, şarta bağlı olmak, şaşkınlık bildirmek, tavsiyede bulunmak, uyarıda bulunmak, uygun gelmek, yeterlilik bildirmek, zaman bildirmek” anlamlarında olmak üzere 45 farklı anlamda kullanılmıştır.

11. LD’de bol- fiilinde olduğu halde ol- fiilinde bulunmayan 31 adet anlam özelliği tespit edilmiştir. Bunlar: -den kaynaklanmak, en azından, olduğu sürece, beddua etmek, bir şeye benzemek, bir şeyin gelecekte gerçekleşecek olması, bir şeyin gelecekte gerçekleşmesinin beklenmesi, bir şeyin gelecekte gerçekleşmesinin istenmesi, bir şeyin gelecekte gerçekleşmeyecek olması, bir şeyin uzun süre devam edecek olması, biri ile akraba, tanıdık olmak, davranmak / hareket etmek, elde etmek, gerçekleşmesi beklenen bir şeyin gerçekleşmemesi, gerçekleşmesi

istenen şeyin geçmişte gerçekleşmemiş olması, gereklilik bildirmek, imkansızlık bildirmek, gelmek, işe yaramaz olmak, kesinlik bildirmek, meydana gelmek, mümkün olmak, ortaya çıkmak, sebep bildirmek, sonuca ulaşmak, söylemek, şaşkınlık bildirmek, uyarıda bulunmak, uygun gelmek, yeterlilik bildirmek'tir.

12. LD'de ve Çağatay Türkçesi dönemine ait olan diğer eserlerde sanatçının eserinde genellikle vezinden dolayı bazen “ol-“ bazense “bol-“ fiilini tercih ettiği görülür. Bu çalışmada ayrıntılı olarak işlenen çok anlamlılık özellikleri, bize belki de sanatçının “ol-“ ve “bol-“ fiilleri arasında tercih yapma nedenlerini açıklayabilir. Zira “bol-“ fiilinin kullanım alanında olup “ol-“ fiilinde olmayan 31 farklı anlam özelliği vardır. Bu bakımdan bu çalışma “ol-“ ve “bol-“ fiillerinin kullanım tercihlerine ve bu fiillerin çok anlamlılık özelliklerine başka bir gözle bakmayı sağlayabileceğinden alana katkı sağlaması düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acarlar, K. (1969). Olmak fiilinin özellikleri. *Türk Dili Dergisi*, XX/216, 714-718.
- Bağci, S. (2019). Lutfi divanı'nın Türkiye Türkçesine aktarımı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaağaç, G. (1997). Lutfi divanı (Giriş-metin-dizin- tıpkıbasım). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). Anlam (Anlam bilimi ve iletişim), Kesit Yayınevi.
- Karabacak, E. (2004). Olmak fiili üzerine . Zeynep Korkmaz Armağanı, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1959). Türkiye Türkçesinde iktidar ve imkân gösteren yardımcı fiiller ve gelişmeleri”, *TDAY-Belleten* 1960, 107-124.
- Uçar, F. M. E. (2016). Çağatay Türkçesinde tasvir fiilleri. *Türkbilig* (32). 21-56.
- Uçar, F. M. E. (2016). Çağatay Türkçesinde bol- “olmak” fiilinin çok anlamlı yapısı”. *Dil Araştırmaları* (19). 125-151.

BÖLÜM 2

Sezai Karakoç'un Şiir Anlayışı ve *Monna Rosa'nın Pişmanlık ve Çileler'i* Üzerine Bir Tahlil Denemesi

Seher İlaslan¹

¹ Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID ID: 0000-0002-9288-8187

Giriş

“Hayat, insanın sürekli kendini aramasıdır.”
(Sezai Karakoç)

Sezai Karakoç, resmi kayıtlara göre 22 Ocak 1933'te, Yasin Efendi'yle Emine Hanım'ın oğlu olarak Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde dünyaya gelir. Babası tüccar olan Karakoç'un, annesi Emine Hanım, nüfus memuru Ahmet Efendi'nin kızıdır ve ev hanımıdır. 1889-1963 yılları arasında yaşayan Yasin Efendi, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine tanık olmuş bir baba iken, oğlu Sezai Karakoç bir Cumhuriyet çocuğudur. Yaşamının ilerleyen yıllarında Karakoç'un düşünce, inanç ve yazı hayatının şekillenmesinde bu olgunun da önemli bir rolünün olduğu görülecektir. O tarihlerde kışın bir metreden fazla kar yağan, yaz aylarında ise elli dereceye ulaşan sıcaklarla toprağı çatlayan Ergani coğrafyasında geçim sıkıntısı yaşayan baba Yasin Efendi, Sezai Karakoç 1-2 yaşlarında iken ailesini Maden kasabasına taşır ve aile bu kasabada üç yıl kalır. (Mengüşoğlu, 2017, s. 13-14; Karataş, 1994, s. 1) Sezai Karakoç'un babası tarafından önce Muhammet Sezai konulan adı, sonradan ağabeyinin adı ile değiştirilerek Ahmet Sezai, ağabeyinin adı ise Mehmet Şefik olarak nüfusa kaydedilir. (Bilge, 1996, s. 5) Babasının işi nedeni ile çocukluğu Ergani, Maden ve Piran'da (şimdiki Dicle) geçen Karakoç, 1939 güzünden 1940 yazına kadar ilkokul ikinci sınıfı Piran'da okur. (Karataş, 1994, s. 2-3) Henüz beş yaşındayken, okula gitmeden okumayı öğrenen Karakoç, Ergani'de başladığı ilkokulu 1944 yılında yine Ergani'de bitirir. Bu yıllarda İkinci Cihan Harbi de tüm şiddetiyle devam etmektedir. (Mengüşoğlu, 2017, s. 14) Ortaokulu 1947 yılında Maraş Ortaokulunda, liseyi 1950 yılında Gaziantep Lisesinde tamamlayan Karakoç, her iki kademedeki tahsilini de burslu olarak tamamlar. “Birçok Anadolu insanının askerlik münasebetiyle, kasaba ve şehirler[in]den bir süreliğine ayrı kalabildiği, bunun ötesinde herkesin tek bir mekânda ve tekdüze bir hayat sürdüğü yıllarda, şairin yaşadığı bu çok yönlü tecrübe [de onun edebî seyrine] bir hayli malzeme kazandıracaktır” (Mengüşoğlu, 2017, s. 15). Liseyi Gaziantep'te tamamlayan Karakoç, üniversite öğrenimine ise ülkeyi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtaracağına inandığı Büyük Doğu hareketi ve öncüsü Necip Fazıl'a daha yakın olmak için İstanbul'da devam etmek isteyecektir. Fakat ailesini güçlüklerle geçindiren baba Yasin Karakoç, oğlunun burs imkânı sunan Mülkiye (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) veya İlahiyat Fakültesinde okumasını istemektedir. (Fikriyat, 2019)

Birinci Cihan Harbinde elli beş ay askerlik yapan baba Yasin Efendi, bu sırada Kafkas Cephesi'nde savaşırken Ruslara esir düşecek; iki yıl süren esaret hayatının ardından ülkeye dönerek hayata tutunmaya çalışacaktır. O tarihlerde güçsüz,

sermayesiz, yalnızca azami emeğini ortaya koyarak geçinmeye çalışan nice kasaba esnafından biri de Yasin Efendi'dir. Birinci Cihan Harbi, Osmanlı devrinin sona erışı, İkinci Cihan Harbi, pahalılık, kıtlık, kalabalık aile yaşantısı, ölümler, hastalıklar, servet kaybı vb. sebeplerle çok çile çeker. Yaptığı küçük ticaret işinde iflas etmesiyle aile büyük bir yoksulluk yaşamaya başlar ve evden/ailesinden uzaktaki Karakoç'un elinden üzülmekten başka bir şey gelmez. Karakoç 1947'de lise birinci sınıfta okurken, küçük ağabeyinin vefat etmesi de onda büyük üzüntü yaratır ve yaşadığı travmaların izleri ilerleyen zamanlarda şiirlerine de yansır. (Karataş, s. 4-6; Mengüşoğlu, 2017, s. 15-16) Karakoç'un ağabeyinin vefatı kendi deyişi ile onun "sürekli bir hüznün yüreğine konuk olmasına sebep ol[acaktır]"² (aktaran Bilge, 1996, s. 5-6). Ağabeyinin vefatının verdiği hüznle biçimlenen bir şiirini Mehmet Leventoglu imzası ile *Büyük Doğu* dergisine göndermesi üzerine lise son sınıftayken ilk şiiri yayımlanmış olur. Henüz bir ilkokul öğrencisi iken okumaya duyduğu ilgi, ortaokulda onu Mehmet Akif, Ziya Paşa, Namık Kemal eserleri, *Büyük Doğu* dergisi ve İslamiyetle ilgili eserlerle buluştururken; lise birinci sınıf yıllarından itibaren de Batı edebiyatı okumalarına yönlendirir. Shakespeare piyesleri, Duhamel'in bazı eserleri ve Andre Gide'in *Dünya Nimetleri* ise lise birinci sınıfta iken okul kütüphanesinden alıp okuduğu bazı eserlerdendir. (Bilge, 1996, s. 5-6) Karakoç'un okuma kabiliyeti, onda iz bırakan derin yaşantılarla tasvirini bulurken, yazma kabiliyeti de bu minvalde biçimlenip gelişir. Henüz Gaziantep'te bir lise öğrencisi iken *Büyük Doğu* cemiyetine mektup yazan Karakoç, cemiyetin kurucu üyelerinden Mehmet Sait Çekmegil ile Malatya'da tanışır ve kendisi de lise yıllarında bu cemiyete üye olur. (Mengüşoğlu, 2017, s. 16) Felsefe alanında okumak istese de Ankara'da İlahiyat Fakültesiyle başlayan üniversite tahsilini maddi olanaksızlıklar nedeniyle bırakarak İstanbul'a giden Karakoç'un, üstadı olarak addettiği Necip Fazıl'la tanışması bu yıllara denk gelir:

Yıllardır mücadelesine uzaktan tanık olduğu önderiyle tanışabilmek umuduyla velayetin karşısındaki *Büyük Doğu* idaresine gider. Heyecanla içeri girer ve sessizce çalışmakta olan çalışanlara "selam size" der. Bu *Büyük Doğu* camiasında uygulanan bir ritüeldir. İki kişi karşılaşıncı biri "selam size" diyecek, öbürü de "size selam" diyerek karşılık verecektir. Ne yazık ki şairin selamına kimse karşılık vermez. Ayrıca üstat Ankara'dadır. Karakoç bu duruma aldırılmaz ve idarehanenin işlerine yardım eder. Birkaç gün sonra pardösülü biri hızla içeri girer ve çalışanlarla heyecanla konuşur. Babacan tavrıyla dikkat çeken bu adam, üstattır. (Fikriyat, 2019).

Necip Fazıl'ın kırk altı, Karakoç'un on yedi yaşında olduğu 1950 yaz aylarında, Necip Fazıl kendisine samimiyetle inanan bu genci de Moda'daki evindeki

² Karakoç, Sezai. "Hatıralar". *Diriliş Dergisi*, S. 34, 13 Mart 1989. s. 7.

sohbetlere davet eder. Birçok üniversite öğrencisinin katıldığı bu sohbetlerde bulunmaktan büyük zevk alan Karakoç, aynı günlerde Mülkiye’yi kazandığını öğrenir ve yine Ankara’ya döner (Fikriyat, 2019). Karakoç, *Büyük Doğu*’da yayımlanan şiiri için “üç yüz küsur şiir arasından seçilmiştir; o şiirin şairi[dir] diye ortaya çıkmayacak” kadar mütevazı bir düşünce yapısına sahiptir:

Üstada o şiiri kendisinin yazdığını bile söylemez. Zaten üstat da ona şair muamelesi yapmaz. Bir sohbette, üstat varsa eğer divanda Sezai Karakoç konuşmaz, soru sormaz, sadece dinler... “Dergisinde şiirim çıksın, çevresinde bulunayım da itibarım artsın” diye bulunmaz üstadın yanında, tek gayesi var; hayatını kolaylaştırmak ve inandığı “davasına” hizmet etmek... Onun yanında kendini işe yarar hissediyor çünkü, şiirinden çok üstada inanıyor, üstat onun nezdinde baştan ayağa şiirdir, hatta şiirden de öte bir şeydir, mukaddes bir ‘dava’dır o... (Kızılkaya, 2024).

Karakoç’un, büyük bir inanç ve hayranlıkla bağlandığı Necip Fazıl yolculuğu Maraş’ta henüz bir ortaokul öğrencisi iken başlar. Çocuk yaşlarda okumaya başladığı *Büyük Doğu* dergisinin tesiri ile “Ondan sonraki bütün hayatı da bir tür ‘üstadı’ arama, bulunca da onun yanında hayatını geçirme macerası” olarak geçen Karakoç “Üstat İstanbul’dadır diye İstanbul’a gider. O, o şehirde yaşıyor diye o şehirde okumak ister... Hatıratında [da] tanıdıkları içinde en çok yer kaplayan şahsiyet Necip Fazıl Kısakürek’tir” tespitinde bulunan Kızılkaya’ya (2024) göre Karakoç ile Necip Fazıl ilişkisi biraz Dante ile Vergilius’u, daha çok da Ahmet Hamdi Tanpınar ile Yahya Kemal’in ilişkisini hatırlatır:

Dante gerçek hayatta Vergilius’la karşılaşmamış ama ona olan hayranlığını “İlahi Komedyâ”da ete kemiğe büründürmüştü. Ben anlatıcı; kitabın “Cehennem” ve “Araf” bölümlerini Vergilius’un rehberliğinde dolaşır durur. Talebesi Ahmet Hamdi Tanpınar da hocası Yahya Kemal’in ‘gölgesi’ altında yaşar o yaşadıkça; onun kadar iyi şiir yazamayacağını düşündüğü için şiir yazmaktan vazgeçip romana yönelir. Hocasıyla İstanbul’un yoksul semtlerini dolaşarak, içinde bulunduğumuz durum için birlikte kederlenirler. Garplılaşma maceramız üzerine düşünürken aklında hep hocası Yahya Kemal’in bu konudaki fikirleri vardır. “Mektep” okumak üzere Batı’ya gitmiş, mezun olduktan sonra da İstanbul’a ‘evine’ dönmüştür Yahya Kemal. (Kızılkaya, 2024).

Üstat addettiği Necip Fazıl’ın izini süren Sezai Karakoç’un arayışı da Ahmet Hamdi Tanpınar’ın, hocası Yahya Kemal’in izini süren arayışının bir benzeridir. Gerek Tanpınar gerekse Karakoç, üstatlarının izinde attıkları bu adımlarla kendi edebî şahsiyetlerini bulacaklardır. Yahya Kemal’in “Batı karşısında hiçbir kompleksi yok[tur], onları üstün, kendini aşağıda bir yerde görm[ez]. Batıyla kurduğu ilişki bir ‘hayranlık’ ilişkisi değildir. İki ‘eşit’ olarak konuşmak ist[er] Batı’yla. Tilmizi Tanpınar da benzer görüşler benims[er]. Feyz aldığı hocasının fikrinden

yola çıkarak ne körü körüne Batı hayranlığı ne de bizi Batı'dan tamamen uzaklaştıracak çığ bir 'millilik' yalnızlığı... İkisinin at başı ilerlediği bir medeniyet tasavvuru var[dır] kafasında..." (Kızılkaya, 2024). Sezai Karakoç'un eserlerindeki Doğu-Batı anlayışı için de; Doğu inanç ve geleneklerine sahip çıkan bir üslupla birlikte, Batıdan azade olmayan bir Doğu-Batı sentezinin oluşturulduğu söylenebilir. 1970 yılında yazdığı *Fecir Devleti* adlı şiirinde "Yırtılsın inkârın zarı / Reddin seddi yıkılsın / İncanın fecri doğsun / Ağsın sabah yıldızı gibi ufku muza / Batı ve Doğu bütün anlamıyla / Geçmiş ve gelecek bütün anlamıyla / Açılsın önümüze bir kitap gibi" diyen Karakoç'un (2021, s. 7-14) "Çağırdığım fecirde yoğrularak bir yapı / Dumanlar içinde / Alevler içinde bir Şeyh Galip'tir ustası / Taş-ses mercan kitap doğurgan yara / Fırtına öncesi bir uygarlık / Dumanlar alevler kan içinde bir usta" dizelerinden de anlaşılacağı üzere, şairin iki medeniyetin mukayesesıyla inşa ettiği edebî sentezden "Yeni bir dünyanın / Dünya ötesi dünyanın ülküsünü / ... / Bir gül bulutu gibi yüksel"me çabasında olduğu / olacağı muhakkaktır. Bu anlayışı yapılandırırken feyz aldığı edip ise Necip Fazıl'dır. Sanki 'mürşidi' günahattan azade kılmak ister gibi bir halle üstadını hep pamuklara saran, ona toz kondurmayan Karakoç'un, üstadının en akıl dışı davranışına bile akilane bir izahla yaklaştığını vurgulayan Kızılkaya (2024), Karakoç'un hatıralarında çizdiği Necip Fazıl portresinin çoğu davranışıyla Cemal Süreya'yı çağırıştırdığını da ifade eder: "Zaman zaman onun kadar uçarı, onun kadar savruk, onun kadar hayata şairane bakan bir adam... [lakin bu tutumlarına karşın Karakoç için] hep 'biricik', herkesin üstünde [ve] yüksek bir katta[dır]". Büyük Doğu, Ankara'ya taşındıktan sonra da her işine gönüllü olarak koşan Karakoç'u; yazı işleri müdürüyle tartıştığı bir gün, üstadının müdürden yana tavır alması üzecek ve yine üstadının 1956'da Karakoç'un kefilliği ile bankadan aldığı borcu ödemesinin Karakoç'u zor duruma düşürmesi aralarının soğumasına yol açan bir diğer neden olacaktır:

Bu hadise üzerine 1960'lı yılların ortalarına kadar az görüşürler. Bu sırada çıkan "Şahdamar" kitabına dair Necip Fazıl bir yazı yazar, şiirini över. Karakoç, "kendini önemsemek için" üstadı arayıp teşekkür etmez, bu durum üstadın çok zoruna gider, ilk görüşmede "Yoksa yazımı beğenmedin mi?" diye sorar üstat. Beğenmemek de laf mı, o "utancından" üstadı aramamıştır. (Kızılkaya, 2024).

Maddi olanaksızlıklar nedeniyle hayal ettiği bölümü okuyamayarak, babasının önerisi üzerine İstanbul'da girdiği sınavla burs olanağı sunan Mülkiye'yi kazanan Karakoç, derslerini geçecek kadar çalıştığı bu fakülte öğrenimi yıllarında tüm ağırlığını sosyolojiye verir. 1952'de 19 yaşında bir Mülkiye ikinci sınıf öğrencisiyken, yazın dünyasına büyük ses getirecek şiiri *Monna Rosa* üzerine çalışmaya başlayan Karakoç, 1952'yi 53'e bağlayan gece bu şiirini tamamlar. (Bilge,

1996, s. 6-7) Arkadaşlarının da desteğiyle bir bölümü *Hisar*'da yayımlanan *Monna Rosa*'nın, öteki bölümleri Mülkiye mecmuasında Mehmet Sezai imzasıyla yayımlanır:

Şiir umulandan, beklenenden daha fazla sükse yapar. O artık büyük bir şairdir birçoklarının gözünde. Okul arkadaşları arasında şiirle meşgul olanlardan en yakınında Cemal Süreya ve Gülten Akın vardır. İdeolojik anlamda kendisine muhalif olmalarına rağmen, onunla arkadaşlıklarını kesmez, kıymetini takdir ederler. “Monna Rosa” bilindiği gibi akrostiş tarzında, yer yer hece vezni ve kafiyelerle süslenmiş, harika bir sevda şiiridir. Sevdanın karşılıksız ve habersiz karşı tarafı da hayatta, hatta okulda kendisine çok yakın bir yerdedir. Ancak bir münasebet kurulamamıştır taraflar arasında. Bu olay aslında şiirin değerini birkaç kat daha artıracaktır. (Mengüşoğlu, 2017, s. 16-17).

Aynı yıllarda filizlenen ‘bir dergi çıkarma fikri’ ise yine maddi olanaksızlıklar nedeniyle bir süre gerçekleşemese de, tanıştığı okul arkadaşı Mehmet Şevket Eygi ile *Yeni Ay* adlı bir dergiyi yayımlamayı başarır. Tunus ve Cezayir’in bağımsızlık savaşları üzerine kaleme alıp bu dergide yayımladığı bir yazısı vesilesiyle, sonraları bir sistem haline getireceği “Diriliş” düşüncesi de doğmaya başlar:

İşte diriliş fikri bende o yıllardan itibaren oluşmaya başladı. Bir yanda ülkemizde İslâmî özleyen aydınlar üzerinde büyük bir baskının bulunmasından doğan umutsuzluk, öte taraftan Tunus ve Cezayir’in bağımsızlık savaşlarında Fransızların yaptığı zulüm ve katliamlar, halkın çektiği çile, bende, ancak metafizikten politikaya kadar geniş kapsamlı diriliş atılımının bir çıkış, bir kurtuluş yolu bulmaya imkân vereceği düşüncesini doğurmuştu.³ (Bilge, 1996, s. 7).

1954 yılında, yayınlarına destek olmak için bir müddet Necip Fazıl’ın İstanbul Feneryolu’ndaki evinde kalır. 1955 yılında, fakültenin son sınıfındayken ise toplam iki sayı sürecek olan *Şiir Sanatı* dergisini yayımlar. Karakoç’un bu çalışmasını gerçekleştirdiği yıl, Türkçe edebiyat dünyasına “artık ben de varım” diyerek mührünü bastığı yıl olarak değerlendirilebilir. Fakülteden mezun olunca 1956’da başladığı muavinlik görevi ardından, maliye müfettişliği/gelir kontrolörlüğü görevinde bulunur. 1960-61 yılları arasında askerlik görevini yaparak yine maliye müfettişliğine döner. Görevi nedeniyle Anadolu’nun muhtelif yerlerini dolaşırken ülkenin bütün bölgelerini yakından tanır. 1965’te maliyedeki görevinden istifa eden Karakoç, İstanbul’a tam yerleşerek *Diriliş* dergisi ve hareketinin önderi olur. Dergisi ve eserleri art arda yayımlanmaya başlar. *Yeni İstanbul* gazetesinde de köşe yazıları yayımlanan Karakoç, 1967’de *Babıalide Sabah* ve en son da *Milli*

³ Karakoç, Sezai. “Hatıralar”. *Diriliş Dergisi*, S. 56, 11 Ağustos 1989. s. 11

Gazete'ye yazılar yazar. 1974 sonrası bir daha gazetelere yazı yazmaz. 1965 yılında istifa ettiği görevine 1971 yılında geri dönerek yeniden Ankara'da resmi görevine başlar. Dergi ve kitap yayını satışları ile kendisini geçindiremediği için istifa ettiği görevine geri dönen Karakoç, 1973 yılında artık geri dönmek üzere maliye müfettişliği görevinden istifa eder. 1990 yılında "Diriliş Partisi"ni kurar ve genel başkanı olur. Seçimlere giremediği için kapatılan partisini "Yeniden Diriliş Partisi" adı ile yeniden açar ve İstanbul Fındıkzade genel merkezindeki haftalık sohbetleriyle partisini diri tutmayı sürdürür. (Mengüşoğlu, 2017, s. 17-19) Bu öz yaşam hikâyesinden hareketle Karakoç'un, hayatının merkezine "şairlik/yazarlık" kimliğini konumlandırarak insanlık idealleri için yaşamış ve yazmış bir şiir ve fikir insanı olduğu söylenebilir.

16 Kasım 2021 tarihinde vefat eden Sezai Karakoç'un Türk ve dünya literatürüne kazandırdığı; şiir türündeki (*Monna Rosa - Şiirler I, Şahdamar/Körfez/Sesler - Şiirler II, Hızırla Kırk Saat - Şiirler III, Taha'nın Kitabı Gül Muştusu - Şiirler IV, Zamana Adanmış Sözler - Şiirler V, Ayinler/Çeşmeler - Şiirler VI, Leylâ ile Mecnun - Şiirler VII, Ateş Dansı - Şiirler VIII, Alınyazısı Saati - Şiirler IX, Gün Doğmadan - Şiirlerin Toplu Basımı*); hikâye türündeki (*Meydan Ortaya Çıktığında - Hikâyeler I, Portreler - Hikâyeler II*); piyes türündeki (*Piyesler I, Armağan*); çeviri şiir türündeki (*Batı Şiirlerinden, İslâmın Şiir Anıtlarından*); düşünce yazısı türündeki (*Ruhun Dirilişi, Kıyamet Aşısı, Çağ ve İlham I-II-III-IV, İslâm, İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü, Dirilişin Çevresinde, İslâmın Dirilişi, Diriliş Neslinin Âmentüsü, İnsanlığın Dirilişi, Yitik Cennet, Gündönümü, Makamda, Diriliş Muştusu, Düşünceler I-II, Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi I-II-III, Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı I-II, Unutuş ve Hatırlayış, Varolma Savaşı, Çağdaş Batı Düşüncesinden, Samanyolunda Ziyafet*); deneme türündeki (*Edebiyat Yazıları I / Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir, Edebiyat Yazıları II / Dişimizin Zarı, Edebiyat Yazıları III /Eğik Ehramlar*); inceleme yazısı türündeki (*Yunus Emre, Mehmed Âkif, Mevlâna*); günlük yazı türündeki (*Farklar - Günlük Yazılar I, Sütun - Günlük Yazılar II, Sûr - Günlük Yazılar III, Gün Saati - Günlük Yazılar IV*); söyleşi türündeki (*Tarihin Yol Ağzında / İki Röportaj, Çıkış Yolu-I / Ülkemizin Geleceği / konferans, Çıkış Yolu-II / Medeniyetimizin Dirilişi / meydan konuşması, Çıkış Yolu-III / Kutlu Millet Gerçeği / meydan konuşması*) adlı eserleri, onun hayat ve sanat anlayışının ifadesi niteliği taşıyan edebî mahsulleridir.

1. Sezai Karakoç'un Şiir Anlayışına Genel Bir Bakış

“İnsanın kendi gönlüne tuttuğu ayna. Görüneceklerle göre yol alan bir deniz kılavuzu.” (Karakoç, 2020a, s. 27)

1976 yılında “*Bir Kaç Söz*” adı ile *Diriliş Pazartesi – Perşembe Günlüğü*’nde yayımladığı yazısında “Diriliş Görüşü”nü, henüz o tarihlerde estetik dünyanın havasını soluma mutluluğundan mahrum bırakılmamış ve sonrasında da bırakılmayacak gelişim ve açılımını sürdürmekte olan bir akım olarak tanımlayan Karakoç’un “Diriliş”i, hakikati arayan bir inanç, düşünce, ülkü ve estetik akımıdır ve bu akım bir yandan “Diriliş İnsanı”nın ana çizgilerini yakalamaya çalışırken, diğer yandan bu insanın estetiğinin inşasına yardım eder. (2015b, s. 7-8) “Ben insanın ruh, ruhun da bir tapınak olduğuna inanıyorum.” diyen Karakoç’a (2020a, s. 9) göre insan orada kendi içine eğilir; “o dupduru suda bulanıklığa ait ne varsa temizlenmeli ve o mermersi geometride tek ışık ve tek aydınlık yansmalıdır: Allah’a inanma ışığı ve ona inanma aydınlığı”. Zaman ve mekânla diyalog kurmayı, yaşamayı, ölmeyi bu inanç üzere anlamlandıran Karakoç için Tanrı aşktır, yoldur, anlamdır, sestir, ülküdür, varoluştur; kısacası yüreğinin çarpma nedenidir. Şiir ise ruh penceresini Allah’a açtıkça şiir, estetik de O’na ilişkin oldukça estetiktir; aksi halde balmumundan petektir, bal değil. Bir diriliş cephesi bulunduğu ve kendisinin de o cephede bir savaş adamı olduğuna/olması gerektiğine inanan Karakoç’a göre, bu savaşlarda bedenlerden/maddi vücutlardan önce ruhlar/manevi vücutlar, yani varoluşlar düşer, tutsak olur, yenilgiye uğrar ya da tersine düşürür/tutsak eder/yenilgiye uğratır. Karakoç için maddi vücudu, benliğinin özü olan ruhunun bir aleti/kemanı/silahı/donatımıdır. Benimsediği bu görüşü bir hayat tarzı, bir dünya görüşü, bir medeniyet ve zihniyet savaşı olarak gören Karakoç, kendisinin de bu savaşın bir diriliş eri olduğuna inanır. Ve onun için diriliş, ruhun açtığı bu sürekli savaşı sürdürmek ve bu savaştan sürekli olarak başarılı çıkmak demektir. (2020a, s. 7-9)

Şahsi sanat tutumu için “genel dünya görüşümün bir bölümünden başka bir şey değildir” (2016a, s. 44) diyen Karakoç’un “Nice geçmiş zaman insanların hatıralarını ya da hayatlarını yansıtan kitapta belki de çalakaalem geçilen birkaç satırın o günün toplumunu anlatmak açısından ne denli önem taşıdığına hep şahit olmuşuzdur.”⁴ sözleri ise onun sanat anlayışının öz yaşamı ve toplum yaşamından mürekkep bir yapı olduğunu vurgular niteliktedir. Karakoç için tarih her konuda sürekli; bu dünya hayatının yapısı gereği inançsızlığın sürmesi gibi inanç da

⁴ Karakoç, Sezai. “Hatıralar”. *Diriliş Dergisi*, S. 1, 25 Temmuz 1988. s. 12. Karakoç’un haftalık Diriliş dergisinin 1. Sayısında başladığı ve 133 sayı süren hatıraları, Diriliş, 133. sayı ile yayına ara verdiği için yarım kalmıştır. (Karakoç’tan aktaran Bilge s. 5)

sürüp gidecektir/gitmektedir. İnancın sürüp gitmesi karşısında süren inançsızlığı sürüp giden inanca bir kontrpuan olarak ifade eden Karakoç'a (2020a, s. 11) göre hakikat, ilk insandan beri sancaktarlarını bulmuştur ve en büyük hakikat sancaktarları peygamberlerdir. Buna inanan ve kendisini bir diriliş eri olarak addeden Karakoç, gelecek zamanın biricik kenti diriliş kentinin/diriliş sitesinin kurulması için taş taşıyan, harç taşıyan biri olarak onların izinden gitmekten başka bir erlik ve yapıcılık bulunmadığına inanır. İnsanın kendini anlatmasını; şehirleri, toplumu, çağı, yaşanan çağı anlatması (aktaran Bilge, 199, s. 5) olarak gören Karakoç'un, *Şahdamar-Körfez-Sesler* kitabının *Şahdamar* bölümünde yer alan "*Kar Şiiri*"nin;

Karın yağdığını görünce

Kar tutan toprağı anlayacaksın

Toprakta bir karış karı görünce

Kar içinde yanan karı anlayacaksın

Allah kar gibi gökten yağınca

Karlar sıcak sıcak saçlarına değince

Başını önüne eğince

Benim bu şiirimi anlayacaksın (2017a, s. 9).

dizelerindeki "başını önüne eğince / benim bu şiirimi anlayacaksın" dizelerine, diriliş düşünceleri bağlamında bakıldığında, okurundan da inşası için çabaladığı mecazi kent fikrini anlamaları beklentisi içinde olduğu düşünülebilir. "Sanat eserinde 'saf yaratılış' karşısında duyulan heyecan verici bir çarpıcılık gizlidir. Büyüyük bir şiiri okumadan önceki insanla okuduktan sonraki insan arasında bir fark vardır. Eser insanı değiştirmiştir; çarpmış, büyülemiş ve metamorfoza uğratmıştır" (2016a, s. 45) diyen Karakoç'un, bu düşüncelerinden hareketle, okur bilincini değişim ve gelişime uğratan eserin, sanat eseri veya şiir olarak addedilebilecek eser olacağı sonucuna ulaşılabilir. "*Kar Şiiri*"nin devamındaki;

Bu adam o adam gelip gider

Senin ellerinde rüyam gelip gider

Her affın içinde bir intikam gelip gider

Bu şiirimi anlayınca beni anlayacaksın

Ben bu şiiri yazdım âşık çeşidi

Öyle kar yağdı ki elim üşüdü

Ruhum seni düşününce ııdı

Her Şeyi beni anlayınca anlayacaksın (2017a, s. 10).

dizelerinde ise Şiirinin anlaŐılmasını kendisinin de anlaşılması olarak dile getiren Karakoç'un "bu Şiirimi anlayınca beni anlayacaksın" dizesi içindeki beklentisini, tüm Şiirleri için okurundan beklediği ifade edilebilir. Nitekim Karakoç Şiiri, İkinci Yeni düşünceleeri tesiriyle biçim almış bir Şiir olmakla birlikte; Şairin "ben bu Şiiri yazdım âşık çeşidi" dizesinde gelenekle olan bağlarına vurgu yaptığı görölür. Kar yağınca üŐüyen eller imgesiyle ise çağının gelenekten uzaklaŐan Şiir atmosferine vurgu yaptığı söylenebilir. Bu tespitlerden hareketle, İkinci Yeni Şiir ikliminde boy vermiş bir Şiir olmasına karşın, Şiirinin imge dünyasını çözümlenmeyle sınırlı bir çabanın Karakoç Şiirini anlamak için yeterli olmayacağını söylemek mümkünüdür. Karakoç Şiiri, ne geleneksel ne de modern olandan tamamen azade bir Şiirdir. Bu bağlamda denilebilir ki Karakoç'u ve Şiirini doğru anlayıp yorumlayabilmek için onun yaşantısı ve sanatı ile ortaya koyduğu dünya ve medeniyet görüşünü de iyi anla(mlandır)mak gerekir.

Ali İhsan Kolcu'nun "*Modern Türk Şiirinin Tematik Panoraması*"nı çizdiği kapsamlı Şiir tahlilleri kitabı incelendiğinde, kitaba bir Âkif Paşa Şiirini tahlil ederek baŐlandığı görölmektedir. "*Âkif Paşa: Şiirde Belleğin Sesi Yahut Yüzyılların Mirası: Mersiye*" başlıklı bu tahlil metninin son cümlesinde "Modern Türk Şiiri Âkif Paşa'yla baŐlamazsa da milli ve tarihsel hafızadan getirdiği saf ve samimi sesle yeni Türk Şiirinin oluŐumuna katkıda bulunduğu muhakkaktır." diyen Kolcu'ya (2014, s. 17) göre Âkif Paşa'nın "*Mersiye*" adlı Şiiri, dönemine göre sade olan dili ile Tanzimat edebiyatının habercisi metinlerden biridir. Yine Kolcu'ya göre her ne kadar adı itibariyle de klasik Şiir sınırları içinde görünen bir Şiir olsa da bu Şiirin son dörtlüğündeki ses divan edebiyatından değil, halk edebiyatının ağıt geleneğinden bir sestir ve bu bağlamda divan geleneği içinde yeni bir söyleyiş ihtiva eden bir Şiirdir. Kolcu'nun *Modern Türk Şiiri* tahlilleri kitabında yer verdiği ikinci Şair, Ziya Paşa'dır. Ziya Paşa'nın "Efsün tükendi denmedik efsâne kalmadı" dizesi ile biten *Gazel* adlı Şiirini tahlil ettiği "Ziya Paşa: Yitip Giden Bir Dünyaya Mersiye: Gazel" başlıklı bu tahlil metninde "Divan Şiirinin artık yeni tema ve konulara, değişen hayat ve anlayıŐlara cevap veremeyeceği temi, bir XIX. yüzyıl Şairi olan Ziya Paşa'nın [bu] gazeliyle son noktasını bulacaktır" (2014, s. 18) der. Şiirin 9. beytini, eski Şiir anlayışının efsane, mazmun ve metaforlara bağlı muhtevasına bir reddiye ve aynı zamanda da yitip giden o estetik Şiir anlayışına bir mersiye olarak yorumlayan Kolcu "Zira edebiyat ve sanat da hayatla birlikte yürür." (2014, s. 18) diyerek, hayatın değişen akıŐının Şiir/sanat dünyasında da deđiŐime yol açmasının kaçınılmaz olduğunu vurgulamıŐ olur. "Bir sanatı yaratan ve yaŐatan çevre, anlayış ve kültür ortadan kalktıkça tabiatıyla

onun sanatı da aynı akıbeti yaşar” (Kolcu, 2014, s. 19). Kolcu’nun tahlil kitabının üçüncü sırasında yer verdiği isim Şinasi’dir. “Şinasi: Şiirde Yeni Bir Paradigmaya Doğru: Reşid Paşa İçin Kaside” başlıklı tahlilinde “Şinasi, Mustafa Reşid Paşa’yı överken Tanzimat Fermanı’nın önemli maddeleri, mal, can, namus, hak, adalet gibi kavramlara da vurgu yaparak manzumeyi aynı zamanda sosyal bir muhteva ile de süslemesini bilir [ve] bunlar doğal olarak yeni şeylerdir” (Kolcu, 2014, s. 26) der ve “yeni Türk edebiyatının Tanzimat’la başlayıp günümüze değin, insanı kulluktan kurtarıp önce vatandaş ve sonra da birey yapma sürecinin izlendiği düşünsel bir mücadelenin tanıklığını yapm[ış]” (Kolcu, 2014, s. 27) olduğunu ifade eder. Dördüncü adımda incelediği Namık Kemal’in *Hürriyet Kasidesi* için “hürriyet, hamiyet, zulümle mücadele, insan olmanın hükmü ve değeri, vatan aşkı, korku, acizlik, hak, meşveret, millet gibi kavram ve unsurlar üzerinde yoğunlaşan şair edebiyatımızda ‘sosyal şiir’in en güzel örneklerinden birini vermiştir” (2014, s. 35) yorumunda bulunan Kolcu, bu bölümde ise klasik Türk şiirinin modern şiire evrilmiş sürecinde geçirdiği tematik değişimlere önemli vurgular yapar.

Tanzimat öncesinde değişim haberleri vermeye başlayan Türk şiirinde, Şeyh Galib’i başlangıç noktası sayanlar olduğu gibi Ahmet Haşim’i ve Yahya Kemal’i başlangıç kabul edenlerin de olduğunu; pek çok yazıda ihmal edilmelerine karşın Tevfik Fikret, Mehmet Âkif ve Nâzım Hikmet’i de bu başlangıca tabi tutmanın mümkün olacağını vurgulayan Hayriye Ünal’a (2008) göre ise bu şairlerden ilk ikisi ısmarlama bir modernleşme çabası içinde olmayıp, şiirlerini çağlarına tanıklık üstüne kurarak sahipsiz bir şiire varırken, Nâzım Hikmet de bunların şiirde açtığı kanalı devrimci bir noktaya taşımıştır. Batılılaşma sürecinin başından Cumhuriyet’in başına gelene kadar Türk şiirinin, Divan şiirinin estetik zemini üzerinde ve Batının etkisinde bir varlık sürdüğü tespitinde bulunan Ünal’a göre, bu durum özellikle yirminci yüzyılın başında, Servet-i Fünûn topluluğunun dağılışıyla hemen sonra hissedilir biçimde bir boşluk doğurur. 1928’de Harf Devrimiyle başlayan yılların belirgin özelliğinin, halkın dönemin hızlı değişimlerine ayak uydurma zorunluluğu olduğunu ifade eden Ünal, “*Modern Türk Şiiri Nereye?*” adlı seminer çalışması devamında Orhan Veli şiirine kadarki Türk şiiri sürecini şu cümlelerle açıklar:

Öncesinde büyük bir savaştan çıkmış Türk halkı için millî birlik duyguları aynı toprağa bağlı olmanın anlamlandığı duygulara dönüşür... [Sonrasında] şiir daha bireysel çabalara sahne olur. Bir yanda artık serbest yazarak en güzel şiirlerine imza atan Nâzım Hikmet, bir yanda Batıyla temaslarıyla geliştirdiği “zaman” duygusunu modern şiir anlayışının temeline oturtan Ahmet Hamdi Tanpınar vardır. Necip Fazıl Kısakürek ilgisini maddenin derunî boyutuna yöneltmiştir. Ken-

dine has şiiriyle Asaf Halet Çelebi zamanını aşarak bugün bile hayretle ve beğeniyle okuduğumuz şiirlere imza atar. Fazıl Hüsnü Dağlarca neredeyse Cumhuriyet kurulalı beri şiirini her dönemde sürdürür. (Ünal, 2008).

1930’larda, Türk şiirinde “Garip hareketi/ Garip akımı/ Birinci Yeni” olarak adlandırılacak bir şiir anlayışı belirmeye başlar. Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet ’in öncüsü olduğu bu anlayış, şairanelik ve basmakalıp söyleyişlere karşı çıkarak, şiirini konuşma dili ile kaleme alan ve şiirinin öznesi sokaktaki sıradan insan olan bir anlayıştır. Bu anlayış doğrultusunda şiirlerini kaleme alan Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet, “*Garip*” ön sözlü *Garip* adlı bir kitapta şiirlerini toplayarak 1941 yılında yayımlarlar. “İkinci Dünya Savaşı yıllarına denk düşen bu yıllarda, dönemin baskıcı etkisi bu grup üzerinde ayrıntı merakı olarak görülürken sol eğilimli şairler için kışkırtıcı olur. 1938’de tutuklanan Nâzım hâpistedir. Sol eğilimli şairlerden Ahmed Arif, Niyazi Akıncıoğlu, Cahit Irgat, A. Kadir, Attilâ İlhan, Enver Gökçe serbest nazmı savunuyorlardır. Bu dönemde, toplumcular ve Garip dışında bağımsız şairler vardır. Asaf Halet, Necatigil, Can Yücel, Metin Eloğlu, Cahit Sıtkı, Dıranas ve Fazıl Hüsnü” (Ünal, 2008). Sürecin devamında İkinci Yeni şiiri vardır. Garip (Birinci Yeni) şiir anlayışına tepki olarak doğan İkinci Yeni şiiri, 1950’li yılların şiiridir. Ünal, bu şiirin içine doğduğu tarihi süreç ve kendini var ediş biçimini şu cümlelerle izah etmiştir:

1950’de Türkiye çok partili döneme geçer. Liberal bir iktidar ve solcu aydın muhalefeti ortamına doğar İkinci Yeni. Alabildiğine çağrışımsal, anlatım olanaklarının dili iyice zorladığı, belli bir manifestodan doğmayan bir şiirdi bu. Kentli bir şiir olmaklığıyla, Modern Türk şiirini o dönemde en ileri noktaya taşır İkinci Yeni. Yoğun imge düzeni ve “bireysel” sorunları işlemeleri nedeniyle toplumdan uzak ve biçimci olmakla suçlanır; ancak kanımca, bu akım, Turgut Uyar’dan, Cemal Süreya’dan başlayarak en genç şairlerinden Zarifoğlu’na varana dek, “toplumsal”ın tam ortasındadır. Ancak, bilinen, terimleşmiş Toplumcu Gerçekçilik anlamında değil de, bireyin açlığını, cinselliğini, çıkmazlarını, insanın sınırlarını son kertesine kadar dile getirmekle toplumsalın ortasındadır. (Ünal, 2008).

“İkinci Yeni Şiiri” nitelemesini ilk kez, 19 Ağustos 1956’da *Son Havadis* gazetesinde Muzaffer Erdost’un kullandığını vurgulayan Salih Bolat; 1956-1958 yılları arasında “*Sanat-Edebiyat*” köşesi yöneticisi olduğu *Pazar Postası* dergisinin sayfalarını, o günün genç, tutkulu ve yetenekli şairlerine açan Muzaffer Erdost’un, henüz o sıralar edebiyat tarihimizin bazı kilometre taşlarını döşediğinin farkında olmadığını ifade eder. 2019’un Ekim ayında Erdost’la yaptığı bir söyleşide ona sorduğu “İkinci Yeni’nin bu kadar önemseneceğini, hâlâ tartışılacağını düşünmüş müydünüz?” sorusuna her ne kadar “Ben bu konuyu çoktan bıraktım, böyle olacağını bilmiyordum.” (Bolat, 2020) yanıtını vermiş olsa da Muzaffer Erdost’un İkinci Yeni şiirinin önemli bir aktörü olduğu muhakkaktır. Müfettişlik

görevi yıllarında ülkenin belli başlı yeni şairleri arasında telaffuz edilen Sezai Karakoç ise o tarihlerde bir araya gelmiş kimi şairlere atfedilen “Mahşerin Dört Atlısı” içinde Muzaffer Erdost, İlhan Berk ve Cemal Süreya ile birlikte adı anılan şairlerdendir:

Pazar Postası dergisi [Mahşerin Dört Atlısı olarak] nitelenen şairlerin buluşma noktasıdır. 1957 yılında artık insanlar Türkçe şiirde İkinci Yeni adında bir cereyandan haberdar olmaya başlar. Sezai Karakoç “Dişimizin Zarı” başlıklı bir yazı yazarak bu cereyanın baş aktörlerinden biri olduğunu gocunmadan ortaya koyar. Cemal Süreya ise “Folklor şiire düşman” der, sözlerini ‘şiir geldi kelimeye dayandı’ diyerek sürdürür. (Mengüşoğlu, 2017, s. 17).

Konuşma dilinin basit/sıradan olarak nitelenen kelimelerini kullanarak da bir şiir/sanat üslubu oluşturulabileceği görüşünü benimseyen ve sokaktaki sıradan insanı şiirin öznesi haline getiren Garip anlayışına “karşı tepki” olarak; “şiirin kendine özgü bir dili olmalı” anlayışını benimseyen İkinci Yeniciler, bu ilkeden hareketle imgesel anlatım üslubunu benimser. Kendilerinden önceki “katıksız toplumcu”lar, bu berikileri tatlısu toplumculuğuyla, samimi olmamakla suçlasalar da bu şiir “salt yaşama” şiiridir diyen Karakoç’a göre İkinci Yeni, “salt yaşama” apriori bir tekvin teorisi ve ona dayalı bir hükümler mecellesi olmayan, postülasız bir yaşama demektir. Realist, pragmatik, plüralist. Karakoç’a göre “Evrende insan” sözü İkinci Yeni şiirinin özetidir:

Bu akım, insanın insanlar arasındaki yeriyle birlik[te], kâinattaki yerini de arayan şairlerin geçidi. Arayan, fakat bulmaya niyeti olmayan. Bir pasaj, bir bulvardır bu akım. Forum daha sonra gelecek, metropol daha sonra olacak. Bir imar olayı olmaktan çok, bir istimlak olayı yani bu şiir. Yer yer akıl dışına kaçar, düşlerde gezinir. Bazı bazı düşüncenin sansüründen kurtulur. Bir parça ekmek, bir parça hayal ve biraz da fantezi şiiridir bu. Dekart insanı bu şairleri pek ilgilendirmez; ondan çıkarlar ama o, artık natüremorttur. (2016a, s. 35-36).

Tanrı’nın yarattığı maddi (beden) ve gayrimaddi (zihin/ruh) iki cevherin insanda birbiri ile nasıl irtibatlandığını izah etmeye çalışan Descartes “kökten farklı iki tür cevherin mevcudiyetini kabul ede[rek], doğada bu iki cevherin birbiri ile irtibat kurduğu yegâne canlının insan olduğunu savunur. Zira ona göre hayvanlar, doğadaki mekanik aksesuarlardan öteye gidemez ve [bu bağlamda] Descartes açısından ‘hayvan bilinci’nden söz etmek hiç mi hiç kabil değildir” (Altınörs, 2020, s. 79, 89). İmgelerin ardına gizlenen anlamsallığı ile birlikte İkinci Yeni şiiri Karakoç’a (2020a, s. 15) göre “bir parça ekmek, bir parça hayal ve biraz da fantezi”den başkaca bir derinlik ihtiva etmeyen bir şiiridir. “Kelimelerin dış anlamlarına saplanıp kalmamaya çalışmak bana ve diriliş nesli kardeşlerime düşen bir

disiplin borcudur. Peşin hükümlere savaş açmanın ve zahire saplanıp kalmamanın doğal sonucudur bu.” sözlerinden ise Karakoç’un görünenin ardındaki anlama verdiği önemi fark etmek mümkündür. Bununla birlikte denilebilir ki İkinci Yeni şiiri Descartes’ın ardına düştüğü beden-ruh cevherinin birbiri ile irtibatını sorgulayan bir mana derinliğinde kaleme alınan şiirler değildir. Bu şiirde “Yaşama ilk prensiptir. Yaşamayı yaşama açıklar. Yaşama kendi kendine yeter. Akıl ve düşünce onu içermez. Belki ona dahil, ona aittir.” diyen Karakoç’a (2016a, s. 36) göre düşünce tarihi bir perspektiftir ve bu nedenledir ki “şiirin temeli ne düşünce, ne anlamdır. Anlamsızlığın da olmadığı gibi”. İkinci Yeni şairleri ‘anlam’ı varlığın ve şiirin cevheri kabul etmeyen; onu bir şart, bir tarz sayan, onun yanına ‘akt’ı da ekleyen şairler olmakla birlikte metafizik ve mistik dünyanın kürevî çeperine birkaç noktada dokunan şairlerdir ve “[bu akımda] ‘mutlak’la ilgili her güç, silahlardan tecrit edilmiş olarak, her vahşi hayvan, dişleri, tırnakları sökülmiş, pençeleri koparılmış olarak bu sirkte uslu uslu yaşar. Aslanlar görürsünüz, belki de bir kediye dönüşmüştür” (Karakoç, 2016a, s. 36). İlhan Berk’i ise kim ne derse desin bu yeni şiirin önderi olarak gören Karakoç; İlhan Berk şiiri, İkinci Yeni şiirinin “en soyutçusu, en dılcısı, en ülkücüsü, en toplumcusu, en gerçekçisi, en düşçüsü, en yabancı, en yerlisi[dir]”, “en” kelimesinin kullanılması gereken her yerde İlhan Berk bu sıfatın da temsilcisidir derken “İlhan Berk[’in], bu şiire nasıl vardı[ğı]” sorusuna ise şu ifadelerle cevap verir:

Vaktiyle yazdığım “Dişimizin Zarı” yazısında, bu yeni akımın, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki insanın yeni realizmine uygun, onun dünya görüşünde, onun umudunda, onun şüphelerinde, onun deney ve tedbirlerinde geliştiğini söylemiştim. Harp sonrasının şiiriydi bu. Dünyaya tekrar alışmaya çalışan, ölümden nasılsa kurtulmuş (yani yaşamaya taparcasına bağlı, hayatı tanrılaştırmış) insanın, acılarını yavaş yavaş unutmaya çalışan, yaralarını sarmaya çalışan insanlığın şiiriydi bu... [ve İlhan Berk için de] en önemli, tek önemli, hep önemli olan, YAŞAMAK’tır. Yaşamaksa İstanbul’un ve insanın değişmeyen, değişmeyecek yanı. Ve en çok İstanbul’un. Bu sebeple, İlhan Berk, zamanı İstanbul’dan çekip atar (veya İstanbul’un bütün zamanlarını bir zamana getirir). Zaman gidince zamanın getirdiği her şey de gidecektir. Buraya kadar İlhan Berk, seyircidir ve paradidedir (ve iyi). Ama birdenbire niçin olduğu bilinmez, bu yaşamının heyecanına kapılır, ona katılır. Onu över. (2016a, s. 39).

Karakoç’un “Bu akım, insanın insanlar arasındaki yeriyle birlikte, kâinattaki yerini de arayan şairlerin geçidi. Arayan, fakat bulmaya niyeti olmayan” (2016a, s. 36) cümlelerindeki İkinci Yeni şairi tasvirinden hareketle bu husustaki şahsi edebî kişiliği yorumlanacak olursa “Onun hiçbir eserini salt dünyacı, seküler kaygılarla kaleme aldığı söylenemez. Sezai Karakoç, hemen bütün eserlerinde, şiir, hikâye ve denemelerinde, ne yazıyor, ne söylüyor, ne iddia ediyorsa, bunun illa

da bir ucunu mutlaka getirip ahiretteki ebedî hayata dayandırır.” (Mengüşoğlu, 2017, s. 65) tespitinin kendini doğruladığı görülecektir. Şairlik yolculuğunun ve gençlik yıllarının ilk önemli şiiri olan *Monna Rosa* şiirleri ile devamında bu şiiri tamamlayan “*Ve Monna Rosa*” şiirinin imgesel akışına bakıldığında da Karakoç şiirindeki imgelerin, henüz ilk şiirlerinden itibaren dünyevi imgelerden dinî/ilahi/manevi imgelere evrildiği görülecektir:

Peygamber çiçeğinin aydınlığında ara

Sana doğru uzanan çaresiz ellerimi.

Sırrımı söylüyorum vefakâr balıklara:

Yalnız onlar tutacak bu dünyada yerimi.

Koyverip telli pullu saçlarını rüzgâra,

Bir çocuğun ardına düşen heykellerimi

Peygamber çiçeğinin aydınlığında ara... (Karakoç, 2020b, s. 41-43).

Şiirde dinî imgelere başvurma yönündeki tutumunu diğer İkinci Yeni şairlerinden daha başat bir noktaya taşıyan Karakoç; İkinci Yeni şiirinde dinî imgelere başvurma ediminin İlhan Berk şiiriyle “Hristiyanlık” imgeleri olarak ortaya çıktığını ve dolayısı ile din imgesinin de İkinci Yeni şiirine İlhan Berk’le birlikte kazandırıldığını ifade eder:

O, yaşamanın soluk aldığı havayı, Hristiyan göğünü, bir hayli rengini değiştirerek, okuyucunun üstüne germek ister. Şair “salt yaşama”ya bir dayanak olarak mı alır Hristiyanlığı? Sanmıyorum. Belki dini de kendi görüşüne uydurmak, varlığını o açıdan yorumlamaktır niyeti. Bir istisna değil, bir teyit olsun ister hayata din. Hatta dini, sanırım, hayatla “müeyyet” görmek ve göstermek de vardır işin içinde. İsa, türlü hastalığı iyi eden biridir, havariyun balıkçısıdır.. vs. gibi din Hristiyanlık kılığında yavaş yavaş İlhan Berk’in şiirinde hayata adapte edilir. (2016a, s. 39).

1957 yılında *Pazar Postası*’nda yayımlanan “*Dişimizin Zarı*” adlı yazısında, İsa ve İncil var diye, bu şiiri mistik ya da dinî bir şiir sanmayın diyen Karakoç, yine aynı yazıda İkinci Yeni şiirini şu ifadelerle tanımlar: “Tam anlamıyla laik bir şiirdir. Din bir dekor, ya bir benzetim ya bir sonda aletidir. Yaşamayı çekip çıkarmak için bir alet. [Bu şiirde] alelade kadınlar konuşur, ama mutluluğu. Bir kantar memurunun sıkıntısı, varoluş sıkıntısı konu olur. Sevişme vardır aşk yerine daha çok. Tanrı’yı, aşkı, ölümü anlamaz bu şairler; toplumu, kadını, varlığı anlarlar. En pragmatik ispat, dokundurmadır. Bu şairler insanı şiire dokundurur” (2016a, s. 32). Her ne kadar İkinci Yeni şiirini bu cümlelerle tasvir etmiş olsa da, Karakoç şiirleri için “*birey, toplum ve din*” olgularına derin vurgular yapmış

“Tanrı’ya, aşka ve ölüme” derin imgesel anlamlar kazandırmış şiiirlerdir denilebilir. İkinci Yeni şiiirinin “insanın insanlar arasındaki yeriyle birlikte, kâinattaki yerini arayan” bir şiiir olduğunu vurgulayan Karakoç’un “*Ve Monna Rosa*” şiiirinin birbiri ile aynı olan ilk ve son yediliğinde yer alan “Bir çocuğun ardına düşen heykellerimi / Peygamber çiçeğinin aydınlığında ara...” dizeleri de, şairin içinde bulunduğu kişisel arayışı özetler niteliktedir. “1952 Kış”ında 19 yaşının “Yılbaşı Gecesi” bu şiiirini tamamlarken artık o, çocukluk dönemini geçmiş bir gençtir fakat “Bir çocuğun ardına düşen heykellerim” imgesi ile sonraki yaşlarında da bir çocuk “arı”lığıyla hayatını sürdürmeyi amaç edineceğini söylemek mümkündür. Nitekim yakın okul arkadaşı Cemal Süreya, Sezai Karakoç’u “Çok daha yetenekli bir Mehmet Akif’in tinsel görüntüsüyle, adamakıllı dürüst bir Necip Fazıl’inkini iç içe geçirin, yaklaşık bir Sezai Karakoç fotoğrafı elde edebilirsiniz.” cümlesi ile tasvir ederken, tarihten ona benzer bir isim arayan başkaları da Karakoç’un en yakınına daima Mehmet Akif’i konumlandırır. (Mengüşoğlu, 2017, s. 19) Fikri ve inanç algısı benzerliği yanında ahlak ve tutum olarak da kendisi ile uyumlu görülen Mehmet Akif benzetmesine Karakoç’un kendisi ise şu cevabı verir: “Akif, biten bir dönemin son savaşıydı, bizler de başlayan bir dönemin ilk savaşçılarıyız” (Mengüşoğlu, 2017, s. 19). Yakın arkadaşı Ömer Öztürkmen ise onun “vitriini yoktur” tabiri ile Karakoç’u tasvir eder. Mithat Cemal Kuntay’ın anlatımı ile sade, gösterişsiz, utangaç bir çocuk ruh halindeki Akif’in bu karakter yapısı, Karakoç’ta da alıngan, biraz evhamlı ve mutlaka gösterişten uzak bir Mehmet Akif huyu olarak yorumlanırken; her iki şairin hayatında da laubalilik ve malayaniliğe yer olmadığı (Mengüşoğlu, 2017, s. 19-20) tespitinde bulunulur.

2. *Monna Rosa*’nın *Pişmanlık ve Çileler*’i Üzerine Bir Tahlil Denemesi

“Şiiirimizin geleceği dünyanın genel psikolojisine bağlıdır. Sağlam ve huzurlu bir dünyanın şiiiri de mutlak değerlere ve ebedî biçimlere yaklaşır. Savaş kokuları geldikçe sanatı da bir sar’a nöbeti sarsar.” (Karakoç, 2016a, s. 47)

Sezai Karakoç’un *Monna Rosa* adlı şiiir kitabının *Monna Rosa* şiiirleri bölümünde *I- Aşk ve Çileler*, *II- Ölüm ve Çerçeveseler*, *III- Pişmanlık ve Çileler* olmak üzere üç şiiir yer almaktadır. Şiiirin bu üç bölümünün altına sırası ile “1952, İlk-bahar”, “1952, Yaz”, “1952, Güz” tarihleri not düşülürken, devamındaki “*Ve Monna Rosa*” şiiirine “1952, Kış (Yılbaşı Gecesi)” tarihi not düşülmüştür. 1952 yılında yazmaya başladığı *Monna Rosa* şiiirlerini yine 1952 yılının yılbaşı gecesi

tamamlar. Karakoç, *Monna Rosa*'yı yazmaya başladığında, 1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı üzerinden henüz yedi yıl geçmiştir. Octavio Paz “Tarih olmadan şiir olmaz; ama şiirin tarihi başka bir biçime sokmaktan başka bir amacı yoktur.” (aktaran Ünal, 2008) sözüyle, tarihten beslenen şiirin tarihe biçim verme amacı ile var olduğunu vurgular. Şiirin bu var oluş amacını, Türk şiirinin tarihi olgular ardından yaşadığı evrilişlere bakarak somutlaştırmak da mümkündür. “6. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi” kitabında yer alan “Felsefe Açısından Şiir Sanatı” adlı metinde “Şiirin diğer sanat nevirlerinden ayrılan en mühim yanı dil denilen mucizenin serbest oyununa göre şekillenmiş olmasıdır.” diyen Ulaş Bingöl’e (2019, s. 13) göre “Diğer edebî türler gibi malzemesi dil olan şiir, diğer türlerden farklı olarak dil üzerinde oynanmaya daha müsait olan bir sanat şubesidir [ve] şairlerin şiir hakkındaki düşünceleri [de] genel itibarıyla bir döneme veya bir grubun anlayışına göre şekillenmiştir”. Bingöl’ün bu tespitinden hareketle, İkinci Yeni şiirinin de tüm dünya insanın psikolojisine tesir eden İkinci Dünya Savaşı sonrası varlık bulmuş ve o dönem insanının dönem olgularının tesiri altında geçirdiği ruhsal kırılmaların etkisiyle biçim almış bir şiir anlayışı olduğu söylenebilir. “Birinci Dünya Savaşı’ndan uzaklaşılan ve İkinci Dünya Savaşı’nın henüz yaklaşmadığı dönemde, şiirimizde, dünyadaki şiire, dünya görüşlerinin dogmatik yapısına ve dünyadaki sessizlik ve huzura paralel olarak (mutlakçı) bir perspektif vardı. Şiir mutlak değerlerin tebliğiydi [ve] şair üstün insandı.” diyen Karakoç’a (2016a, s. 45) göre ise o dönemde ebediliğe ve mükemmelliğe ayarlı şiirin konuları da aşk, ölüm gibi ebedî konulardır; biçim ise vezin ile kafiye’nin saltanatını yaşar niteliktedir fakat İkinci Dünya Savaşı ile birlikte değişen dünya psikolojisi Türk şiirinde de hemen etkisini gösterir. Savaş sonrasında mutlak değerlerin ikinci plana itildiği, insanın öneminin arttığı, şairlerin bir çocukluk melankolisi ve duyarlılığı içine düştüğü, şiirin biçiminde deformasyonun başladığı, sonrasında ise şiirde biçim ve konuların değiştiği tespitlerinde bulunan Karakoç, Türk şiirinin savaş öncesi ve sonrası profiline şu cümlelerle izah etmiştir (2016a, s. 46):

Mutlakçı ekolün götürücülerini Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer ve arkadaşları iken, harp öncesi ekolün kurucuları Fazıl Hüsnü Dağlarca, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Muhip Dıranas, Celal Sılay ve arkadaşlarıdır. Sonra savaş geldi çattı... İnsanoğlu, dünya tarihinde eşi görülmemiş bir allak bullak oluşa maruz kaldı. Bunun şiirimizdeki sonucu Orhan Veli ve arkadaşlarının ekolüdür. Mutlak değerleri inkâr ve reddetme, var oluşa açılışın açısından bakan, katı realizm ekolü. Savaş boyunca ve sonra da savaşın kalıntıları ortadan kalkıncaya kadar bu ekol, tam hükümran oldu. Arkasından “Nekahat dönemi” şiiri geldi. Yani İkinci Yeni dedikleri şiir.

Necip Fazıl, Ahmet Hamdi ve Ahmet Kutsi’de şairane, soyut, insani konuları işleyen şiir, zekâ ve duyarlılığını yalnızlık-ölüm-zaman gibi ebedî, soyut, insanın adeta dışında bağımsız varlığı olan yaşama anlamlarına uygularken; şair de kendine inmeyerek kendini ustalıklı görüş alanından çeker, eşya ve günlük olaylar bile şiirde ebedî soruların işaretlerine çevrilir, günlük yaşamların üstündeki yüce duygu ve düşünceler bu şairleri ilgilendirir. Fazıl Hüsnü, Cahit Sıtkı, Ahmet Muhip’te şiir “yüce yaşamalar şiiri”nden yaşamaya indirgenmeye çalışılırken, şair şiirini alelade kişiye yaklaştırır; öncekilerin Fransızca yazar gibi yazdığı şiiri, bu şairler sadece Türkçe yazar olur. Zaman ve ölümün yamanlığı, aydınlık ve parlak dünya karşısındaki insanın zayıflığı olgularından beslenen Cahit Sıtkı şiiri, şiirin şiddetini sağlarken; Necatigil, bu insana uygun bir çerçeveyi de vererek şiirinin gücünü bu uzlaşıdan çıkarır. Necip Fazıl ve arkadaşlarının şiirinde yalnız “mutlak” varken; Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet şiiri dar ve özel anlamda gerçekçi, şairanelikle alay eden ve aleladeligi anlatan bir şiirdir. Kelime, şiir ve düz yazıda farklı kullanılıştadır. 1930-40 arası klasik şiiri yıkan Orhan Veli Akımı yeni bir şiir grameri getirmekle birlikte şiire pek bir cevher katamamış bir şiirdir; yani bu şiir yeni bir dil konuşamamıştır. Herkesin düz, hatta bayağı laf etme sanatında yarışa girdiği bu sanat algısını karşı bir şokla Attila İlhan yıkacaktır. “Orhan Veli Akımı”nın yüzeyde kalmış toplumculuğuna ve fikirciliğine karşılık, Attila İlhan marazi denecek kadar duygulu, hatta neredeyse trajik bir yaşayışı ortaya koymaya çalışmış, onların toplumcu anlayışına karşılık bireyci bir şiir kurmuş, büyük şehirden kaçışı, uzak ülkelere özlemi, aşkla melankoliyi şiirlerinde resmetmiştir. Mistik bir şiir olması nedeniyle cevher gereği aleladelikten kaçan 30-40 yılları şiirinde insanın günlük yaşayışı söz konusu bile değilken; Attila İlhan, yaşamayla ilgili, büyük metafizik gerçeklerle ve değerlerle değil, salt yaşamayla ilgili bir şairanelik getirecektir. İlhan’ın bu üslubu ile bir bakıma yeni, bir bakıma Servet-i Fünûn kadar eski bir şairaneliği denediği tespitinde bulunan Karakoç, fonksiyonunu tamamlar tamamlamaz biten bu reaksiyon şiirinin bir akım haline gelemediğini ifade eder. “*Dişimizin Zarı*” adlı yazısında modern Türk şiirinin İkinci Yeni öncesi evrelerini bu tespitleriyle özetleyen Karakoç’a (2016a, s. 27-33) göre bu dönemlerin devamındaki evreyi oluşturan İkinci Yeni şiiri; Turgut Uyar’da “bir ağaç gibi büyüyen, gelişen, bir orman gibi uğuldayan” bir şiirken, Cemal Süreya bu akımın “resimler çizen, heykel figürleri işleyen, somutun somutuna plastike giden, bir şarkıcı, bir dans şairi”dir ve her iki şair de bir behavior şiirini yürütür. İlhan Berk bu şiire “tarih öncesinden egzotik ve hayalî bir ülkeden/toplumdan renkli evrenler getirir”ken; yeni şiirin Necatigil’i olarak adlandırdığı Ece Ayhan “insanın çarpık ve negatif realitesini olduğu gibi anlatır, kelimeyi bundan dolayı çarpıtır”. Karakoç’a göre “insana yakından bakan, evre-

nin ve gerçeğin anlamını insanda arayan, insanın değişmez yanlarıyla otobiyografyasını, duyarlılığını ve sansüalitesini yapan, öbür şiirlerden ayrı, yeni gerçekçilik şiiri” olan İkinci Yeni şiiri; savaş sonrasında umutlu, realist ve canlı insanına da uygun düşer. Günlük çırpınışların şiiri olan Orhan Veli şiiri karşısında bu şiir; yaşamayı, gerçek yaşamayı cevheriyle görmeye/yakalamaya çalışan bir şiirdir. Cemal Süreya’nın *Üvercinka* şiirinin “Lâleliden dünyaya doğru giden bir tramvaydayız” dizesinden de anlaşılacağı üzere bu yolculuk artık ne klasik şairin ne de Orhan Veli Akımı şiirlerinin yolculuğuna benzememektedir. Dünyevi bir aşkın tesiri ile başlayıp manevi bir hissiyata evrilerek tamamladığı *Monna Rosa* şiiri hakkındaki düşüncelerini ise aşağıdaki cümlelerle ifade eden şairin, buradaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, İkinci Dünya Savaşı sonucunda şiir dünyasında meydana gelen olgular kendi şiirine de tesir edecektir:

1952 baharına girerken 19 yaşında ve Mülkiye ikinci sınıftayım. Bir şiir üzerine çalışıyorum. Bu şiir gittikçe beni kendi dünyasına çekiyor. Yıllar, serbest şiir denen ölçüsüz, kafiyesiz şiirin zafer yılları. Orhan Veli akımı bir sel gibi edebiyatımızı kaplamış. Okul kitaplarında henüz Yahya Kemal’in saltanatı devam ediyorsa da piyasayı Orhan Veliciler istila etmeye başlamıştı. Yaşlılar, edebiyat fakültesi profesörleri, makalelerinde Yahya Kemal’den bahsediyorlardı, ama dergilerde gençler Orhan Veli ve arkadaşlarının açtığı çığırdan giderek tüm geleneksel şiir değerleriyle ilişkilerini kesmiş bulunuyorlardı. Şairanelik hor görülüyordu. Edebiyatımızın ‘gül’, ‘bûlbûl’ gibi mazmunları alay konusuydu. Bütün değerler yere serilmiş gibi gözüktüyordu. Kadın; “*tak takıştır, sür sürüşdür, muhallebiciye gel, piyasa vakti*” çerçevesinde algılanıyordu. Ben hecede ısrar ediyordum. “Gül” kavramını yeniden diriltmenin gereğini düşünüyordum hep. “Monna Rosa” böyle doğdu. Modern bir Leyla ile Mecnun denemesiydi bu. Bir gencin dilinden anlatılış şeklinde başladı şiir. “Rose” bilindiği gibi “gül” demektir. Böylece, aşağılanan “gül” kavramını yeniden gündeme getirmek istedim... Aslında “gül” mazmunu ve modern anlamda “Leyla ile Mecnun” hikâyesi, şiirimize tekrar bu şiirle girdi denebilir.⁵ (aktaran Akbayır, 2007).

Yukarıdaki izahından da anlaşılacağı üzere Karakoç, *Monna Rosa* şiirlerinde ön planda olan “gül” imgesi için bir “yaşatma” amacını prensip edinir. “Kelimelerin dış anlamlarına saplanıp kalmamaya çalışmak bana ve diriliş nesli kardeşlerime düşen bir disiplin borcudur. Peşin hükümlere savaş açmanın ve zahire saplanıp kalmamanın doğal sonucudur bu” (2020a, s. 15). ifadelerinden ise şairin görünenin ardındaki manaya verdiği önemi gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda şairin İkinci Yeni anlayışını benimsemesindeki en önemli neden, “görünenin ardındaki mana”yı yani “batın”ı hisset(tir)mek olarak yorumlanabilir. Nite-

⁵ Karakoç, Sezai, *Hatıralar, Diriliş*, S. 49, 23 Haziran 1989. (Akt.: Karataş, Turan, a.g.y.)

kim İkinci Yeni şiiri de kelime işçiliği ile mana cevherine ulaşan bir şiirdir. Karakoç'un *Monna Rosa* (2020b, s. 13-20) şiirlerinin ilki "Aşk ve Çileler" in "Monna Rosa, siyah güller, ak güller; / Gülce'nin gülleri ve beyaz yatak. / Kanadı kırık kuş merhamet ister; / Ah, senin yüzünden kana batacak, / Monna Rosa, siyah güller, ak güller!" dizeleri üzerinde de bu tespitlerimizi somutlaştırmak mümkündür. Karakoç'un şiirindeki "gül" ve "kuş" imgeleri divan şiirinin "gül" ve "bül-bül" imgesine bir telmih (anıştırma/hatırlatma) niteliğindedir. Şiirde kanadı kırık "kuş"a benzetilen "âşık"tır ve "sevilen"i imgeleyen "gül" yüzünden "siyah ve ak güllerin kana batacağının" ifade edilmesi; divan şiirinin "beyaz gülün dikenine göğsünü sürerek kanatan ve beyaz gülü kızıla boyayan bülbül" anlatısını hatırlatır. Karakoç'un *Monna Rosa* şiirleri art arda okunduğunda ise yine divan şiiri "gül-bül-bül" anlatısının modern üslupla kişileştirilmiş hikâyesini hatırlamak mümkündür. 19 yaşında iken yazdığı bu şiiri, sonraki yıllarda yazdığı şiirleri ile mukayese edildiğinde; şairin, şiir üslubundaki imgesel kararlılıktan vazgeçmediği ifade edilebilir. Fakat *Monna Rosa* şiirlerinin ilk şiiri olan ve yaygın adı ile *Monna Rosa* olarak bilinen "Aşk ve Çileler" adlı şiirindeki imgeler, devamındaki şiirlerin imgeleriyle mukayese edildiğinde, sevgiliye duyulan dünyevi aşk beklentisinin coşkun imgelemine, şiirin sonraki bölümlerinde umutsuz ve karamsar duygularla örülü bir imgeleme dönüştüğü görülür. "Ve Monna Rosa" adlı şiirinde kullandığı dinî/ilahi/manevi imgelerle ise, şiirini *Monna Rosa* şiirlerinin umutsuz karamsarlığından kurtararak, şiirin öznesine manevi bir nefes alma alanı açar.

Monna Rosa şiirlerinin birinci şiiri "Aşk ve Çileler"de sevgiliden merhamet bekleyen kanadı kırık bir kuşa benzetilen âşık, *Ölüm ve Çerçeveler* adlı ikinci şiirinde "Gece kar yağacak sabaha kadar. / Toprakta et, kemik çıtırtıları... / Yarı ölüleri bir korku tutar / Değince bir taş kafa tasları. / —Ölüler ki yalnız tırnakları var, / Ve yalnız burkulmuş diz kapakları... / ... / Bir lamba yanıyor, hafif ve sarı, / Esmer delikanlı, hatıra ve kan. / Yeşil gözlü kızın hıçkırıkları / Sızıyor bir kapı aralığından; / ... / İnce yelkenleri alıyor yeller; / ... / Beyaz pelerinli hür tayfaları / Kendine bağlıyor siyah kediler / Titriyor gönüller ve kara bayrak, / Bir yosun köküne hasret kalacak" (Karakoç, 2020b, s. 22, 23, 27) dizelerinden de anlaşılacağı üzere, umutsuz bir aşkın imgelerine sürüklenir. Bu şiirdeki "kar", "sarı lamba", "beyaz pelerin" imgeleri ölümü ifade eden imgelerdir ve ölüm tasavvuru içinde olan âşığı imgeleyen kelime "lamba"dır. "Yeşil gözlü kızın hıçkırıkları" dizesinden de anlaşılacağı üzere, âşığın sevgisine karşılık vermeyen sevgilinin, âşığın akıbetine duyacağı pişmanlıklar "*Pişmanlık ve Çileler*" adlı üçüncü şiirde imgeleşecektir. "Ateşte sarı gül açan saksılar, / ... / Ahırda bir ata eyer vuruyor," (Karakoç, 2020b, s. 32) dizelerinden de anlaşılacağı üzere "sarı gül", "sakı" ve

“at” imgeleri, âşğın ölümünden duyacağı pişmanlıkla ölümü tasavvur eden sevgilinin ölüm duygusuyla ilgili imgelerdir ve “gül” sevgilidir:

Artık ben gideceğim, ata eğer vuruyorlar.

Hatıralarımı birer birer yakacağım.

Entarimi parça parça edip

Zehirli kirpilere bırakacağım.

Beyaz bir kayanın üstüne çıkıp

Göğsüme siyah bir gül takacağım.

Batan güne doğru kurşunlar sıkıp

Kendimi boşluğa bırakacağım. (Karakoç, 2020b, s. 35-36).

“*Pişmanlık ve Çileler*” şiirinde yer yer tekrarlanan “Ben günah kadar beyazım, o tövbe kadar kara...” dizesinde ise “renklerin değerleri[nin] açık bir şekilde tersine çevril[diği görülür]. Bu sıra dışı benzetme, Karakoç’un yazınsal kalıplara karşı çıkma eylemi olarak değerlendirilebil[eceği]” (Akbayır, 2007) gibi, İkinci Yeni şiirinin “gücünü imge dünyasından alan bir şiir olma” vasfına vurgu yapan bir dize olarak da değerlendirilebilir. Buraya kadar izahına çalışılan üç şiirde âşık ve sevgilinin yaşamdan ölümüne evrilen duyguları, “*Ve Monna Rosa*” adlı şiirde ise “manevi bir aşk” söylemine dönüşürken, üslup ve imgelerin daha da keskinleştiği bir söyleyiş dikkat çeker:

Ve yalnızlık, sigara külü kadar yalnızlık!

Ve toprağın rüyaya yılan gibi girişi.

Sana da, Monna Rosa, taş bebeği bıraktık.

Ellerinde kılçıklı balıkların bir dişi.

Senin hatıran gibi büyük, yeni, karanlık;

Senin hatıran kadar Allah ve şeytan işi...

Ve yalnızlık, sigara külü kadar yalnızlık! (Karakoç, 2020b, s. 41).

Bu şiirin “Parçalanmış gemiyi ve yırtılan yelkeni / Katıvermek sessizce söylenen bir türküyü. / Ve sonra bir köşede öldürmek ölmeyeni / Ve son vermek bitmeyen, bu bitmeyen şarkıya,” (Karakoç, 2020b, s. 42) dizelerindeki ölmeyeni öldürmek imgesi ise âşğın “dünyevi aşktan vazgeçiş”i olarak yorumlanabilecekken, şiirin dokuz yedilikten oluşan birbiri ile aynı ilk ve son yediliği, şairin dünyevi olandan ilahi olana yönelişinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir:

Peygamber çiçeğinin aydınlığında ara

Sana doğru uzanan çaresiz ellerimi.

Sırrımı söylüyorum vefakâr balıklara:

Yalnız onlar tutacak bu dünyada yerimi.

Koyverip telli pullu saçlarını rüzgâra,

Bir çocuğun ardına düşen heykellerimi

Peygamber çiçeğinin aydınlığında ara... (Karakoç, 2020b, s. 39, 43).

“Benim şiirim aşk, hürriyet, yaşayış ve ölüm gibi varolmanın dinamitletiği noktadaki trajik espriyi, irrasyonele ve absürde bulanmış (MUTLAK)ı zaptetmektir.” diyen Karakoç, “Ses ve biçim, motifler ve imajlarda, başlangıçta çok yakın olduğumuz şair arkadaşlardan, gittikçe o biçimi dolduran ve o sesi fırlatan varoluşu idrak farkı yüzünden ayrılıyorum. Kişilik farkından ya da baştan beri olan bu farklılık, gittikçe daha çok beliriyor.” ifadeleri ile kendi şiir ve sanat anlayışını özetler. (2016a, s. 44) Dünya gerçekleri içinde kalarak dünya nimetlerine övgü ve imreniş ya da ret ve kaçış içinde bulunan İkinci Yeni şairleri, cemiyette sıkıştıkça kadın (yasak yemiş) çevresinde pervane gibi dönüp dolaşarak kadın olgusuna sığınacaktır (2016a, s. 36-37) tespitiyle İkinci Yeni şairinin kaçış ve sığınmış biçimini tasvir eden Karakoç’ta bu kaçış ve sığınış; genel manada dinî, ilahi, uhrevi, manevi, ahlaki vurgular olarak ortaya çıkacaktır. “Sezai Karakoç’un edebî projesi klasik İslam kültürünün imge ve mecazlarını modern bir şiir anlayışı çerçevesinde yeniden yorumlayarak onları çağdaş Türk edebiyatına kazandırmak ve böylece siyasi projesini edebî alanda gerçekleştirmektir” (Akbayır, 2007). Bu derin amaçla birlikte Karakoç şiiri de kadın imgesinden azade bir şiir değildir. Ondaki kadın tasviri “bazen umutsuz bir sevdanın öznesi bir kadında, bazen kerpiç bir evin taş ocağında ekmek pişirirken dumandan gözleri kızarmış bir annede, bazen Malatyalı, Geyveli ya da Gülceli⁶ bir kızcağızın ağzından dökülen teren-nümelerde” (Mengüşoğlu, 2017, s. 142) kendini bulacaktır. *Monna Rosa*’nın “*Piş-manlık ve Çileler*” adlı şiirinden alınan aşağıdaki dizeler irdelendiğinde, Karakoç’un bu şiirindeki kadın imgesinin geleneksel yaşantı ile bağları olan bir kadın imgesi olduğu tahayyül edilebilir:

⁶ Sezai Karakoç’un Mülkiye öğrencisi iken *Monna Rosa* şiirini kendisine yazdığı okul arkadaşı Muazzez Akkaya, Geyve doğumludur. Gülce adı, Karakoç’un Geyve adı yerine kullanmak için tasarladığı bir addır. *Monna Rosa* şiirinin ilk yayımlarında “Geyve’nin gülleri” olarak imgelene dize sonraki yayımlarında “Gülce’nin gülleri” olarak imgeleştirilir. “Sevgilinin doğduğu Gülce (ya da Geyve) diye bir yerden söz edilmesi şairin şiiri gerçekçi bir coğrafi ortamda, yani gerçek dünyada yerleştirmek istemesinden kaynaklanır; Gülce, şiirde adı geçen kişinin gerçekliğine dair bir uzamdır.” (Akbayır, 2007)

Rüzgâr eser, yağmur yağar, tilkiler üşür;

Bir odun parçası aydınlatır ocağı.

Anne ateşin önünde perişan,

Anne ateşin içinde hür...

Rüzgâr eser, yağmur yağar, tilkiler üşür.

...

Annenin başı elleri arasında,

Parmağında aydınlık günlerden kalma yüzük.

Bir fotoğraf asılıdır duvarda:

Aynaya, geceye, maziye dönük,

Annenin başı elleri arasında, (Karakoç, 2020b, s. 28, 30).

Şiirin bu dizelerinde tasvir edilen kadın tipi, yoksul Anadolu evlerinin odun yakılan ocaklarında ekmek yapan, aş pişiren çileli bir “anne” imgesi olarak yorumlanabilir. “Annenin başı elleri arasında” dizesinden “Parmağında aydınlık günlerden kalma yüzük” dizesine yansıyan vurgu ise bu çileli annenin içinde bulunduğu ruh halini imgeler niteliktedir. Behçet Necatigil’in “Yılların çarmıhında vücudumu günler, / Taşa tuttu. / Çivilenip kaldı ufkumda, / Mevsimler var, yağmur bulutu. / Kapalı kaynar tencerem bilinmez, / Et mi pişer, dert mi pişer... / Ümitlerim, ne var ne yok, bitti; / Nöbete geçti korkular. / Üstüme çekilen aydınlıklar içinde, / Gece – beni kurtar!” (Behçet Necatigil, Hal Tercümesi, İzdiham) dizelerindeki insan hâletiruhiyesinin, Karakoç şiirinde de bu hâletiruhiyedeki bir “anne” imgesine büründüğü söylenebilir. Şiirin devamındaki şu dizelerde ise anne imgesinden bir kız çocuğu imgesine geçiş söz konusudur:

Bir tüfeğin burnu havadadır,

Ateş almak üzredir, mermisiz.

Ben bir küçük kızım, ben bir deli kızım,

Siz beni ne anlarsınız siz!

Bir tüfek ateş almak üzredir, mermisiz...

Bir saman çöpüne tutunmuş kızların

Eteğini ben çektim.

Neyleyim göğsümü kara dağın sert rüzgârı doldurmuş,

Annemden ilk sütü Gülce'de içtim.

Ankara'ya, çatal dağa bir zindandan gün vurmuş;

Az kalsın yerine ben ölecektim

Bir saman çöpüne tutunmuş kızların... (Karakoç, 2020b, s. 30-31).

Bu dizelerdeki kız çocuğu tasvirinin, Anadolu coğrafyalarının zor yaşantıları sonucu kendine yabancılaşan kız çocuklarını imgeleyen genel bir tasviri çağrıştırdığı söylenilebilecekken; “Kediler halıları parçalıyor, / Kırmızı bir ışık düşüyor yere. / Annenin dizinde derman yok, / Annenin kafası iki parçadır. / Hükmedemiyor insan ruhuna ateş, / Rüzgâr hükmedemiyor incecik perdelere; / Kediler halıları parçalıyor.” (Karakoç, 2020b, s. 31-32) dizelerinin ise şiirdeki anne ve kız çocuğunun korkularını/acılarını/üzüntülerini/pişmanlıklarını tasvir eden dizeler olduğu söylenebilir. Şairin “kediler” ve “kırmızı ışık” imgeleriyle anlatmak istediği şey ise olumsuz yaşantıların insan ruhunda meydana getirdiği sanrılar olarak yorumlanabileceği gibi, İkinci Yeni şairinin anlatmak istediği şey okurun yorumu ile sınırlı bir muammadır da denilebilir. Nitekim Karakoç’un da ifade ettiği gibi İkinci Yeni “şiirin[in] temeli ne düşünce, ne anlamdır. Anlamsızlığın da olmadığı gibi” (2016a, s. 36).

Ben bir şarkı, ben bir tüyüm;

Ben Meryem’in yanağındaki tüyüm.

Beni bir azizin nefesi uçurur,

Kalbimde Allah’ın elleri durur.

Cici ayaklarım iplikle bağlı,

Ben onun sılası, kendimin gurbetiyim;

Ben bir azizin hasreti,

Ben Meryem'in yanağındaki tüyüm.

Benim gözlerim yeşildir, evet evet, onun gözleri kara;

Ben günah kadar beyazım, o tövbe kadar kara... (Karakoç, 2020b, s. 33).

Şiirin “Anne ateşin önünde perişan, / Anne ateşin içinde hür” dizelerindeki “perişanlık - hürlük” vurguları; “Ankara'ya, çatal dağa bir zindandan gün vurmuş” dizesindeki “zindan - gün” vurguları ve “Cici ayaklarım iplikle bağlı, / Ben onun sılası, kendimin gurbetiyim” dizelerindeki “iplikle bağlı - onun sılası - kendimin gurbeti” vurguları, Anadolu coğrafyalarında kadının yaşadığı çileli hayatın bir hatırlatması, serzenişi, haykırışı ve kadınların / kız çocuklarının ezilmeden

yaşa(tıl)masına duyulan arzunun dile getiriliş biçimidir denilebilir. Ve şairin dünyevi bir aşkın verdiği ilhamla kaleme almaya başladığı “*Pişmanlık ve Çileler*” adlı bu şiirinde çizdiği “anne” ve “kız çocuğu” portresi ile Anadolu kadınının bir yazgıya dönüş(türül)müş kaderinin de “satır”ını yaptığı söylenebilir.

Ocak sönüyor, ateş kül oluyor.

Annenin saçları beyaz,

Anne saçlarını yoluyor.

Ateşin içinde gül açar, servi büyür, ardıç büyür, çocuk büyür;

Ocak sönüyor, ateş kül oluyor,

Anne ruhunda ruhuma eğiliyor. (Karakoç, 2020b, s. 34).

Annesi Emine Hanım, 1957 yılında 52 yaşında iken vefat eder (Mengüşoğlu, 2017, s. 17). Annesi vefat ettiğinde Sezai Karakoç 24 yaşındadır. “1952 Yaz”ında, 19 yaşında iken *Monna Rosa* şiirlerini yazdığında ise annesi Emine Hanım henüz hayattadır. Lakin yoksullukla mücadele eden bir ailenin ferdi olan bu çileli Anadolu kadının hayatından derlediği imgelerle şiirindeki “anne” imgesini örüntülemiş olacağı kanaatine ulaşmak mümkündür. İkinci Yeniciler için “Yaşama ilk prensiptir. Yaşamayı yaşama açıklar. Yaşama kendi kendine yeter.” (2016a, s. 36) diyen Karakoç’un İkinci Yeni cereyanı için ifade ettiği bu cümlelerdeki mana “*Pişmanlık ve Çileler*” şiirinin muhtevasında da kendini göstermektedir:

Yaralı kuş kanadını ısıtan

Bir güneş toprağı yarıp çıkacak.

Kadınlar sansa da yaşadığını,

Şarkısız kaldıkça yaşamayacak.

Kadınları şarkılar, geceler aydınlatır.

Kadınları şarkılar, akrepler aydınlatır.

Kadınları şarkılar, zehirler aydınlatır... (Karakoç, 2020b, s. 34-35).

“Ateşin içinde gül açar, servi büyür, ardıç büyür, çocuk büyür; / Ocak sönüyor, ateş kül oluyor, / Anne ruhunda ruhuma eğiliyor.” dizeleri ile “Kadınlar sansa da yaşadığını, / Şarkısız kaldıkça yaşamayacak.” dizelerinden de anlaşılacağı üzere, şiirin “özne”leri için de “yaşa[t]mak” ilk prensiptir. Hayatları çile ve pişmanlık olgularına yol açan “neden”lerle biçimlenen bir anne ve kız çocuğu

imgesinden hareketle bu şiirin, insanın insana hayatı zorlaştırmadığı ve değer verdiği bir yaşam beklentisi barındırdığı tespitinde bulunulabilir. *Ayinler / Çeşmeler* (2015c, s. 46) şiir kitabının “Çeşmeler” şiirinin II. bölümüne ait “O insanların susuzluğunu giderir / Arıtır ellerini ayaklarını / Şair de giderir ruh susayışını / Yıkar çirkefe batmış insan ruhunu” dizelerinde Karakoç’un şairliğe yüklediği anlam şiire yüklediği insani misyonla eş değerdedir. Yani bir şair, insan ruhlarını olumsuz duygu ve edimlerden arındıracak güce sahip bir potansiyeli bir şiirin bünyesinde toplayabilir. “*Pişmanlık ve Çileler*” şiirinin aşağıdaki bölümünde yer alan “Siz beni ne anlarsınız siz!” dizesine toplum tarafından anlaşılamamış ve zor yaşantılara maruz bırakılmış annelerin / kadınların / kızların haykırışı perspektifinden bakıldığında ise, şair Karakoç’un bu şiirinde çok önemli bir toplumsal sorun(sal)a değindiği ve “*Pişmanlık ve Çileler*” şiirinin bu bağlamda, toplumdaki insanlarca duyumsan(a)mamış insanların içine düş(ürül)düğü yalnızlaş(tırıl)ma olgusunun bir temsili olduğu da söylenebilir:

Ayaklarımın altından geçiyor bir deniz...

Ben bir küçük kızım, ben bir deli kızım,

Siz beni ne anlarsınız siz!

Artık ben gideceğim atım kişmiyor;

Bir bebek mum istiyor, bir ölü şarkı istiyor,

Ayaklarımın altından geçiyor bir deniz, bir deniz;

Beni onun gözleri çağırıyor, duramam duramam. (Karakoç, 2020b, s. 36).

Karakoç’a göre eski şiirde kafiye, ölçü, sonradan, şiirsel deyimler denilecek mazmunlar şiiri evrenden çekip almaya yeterken; günümüz şiiri her şeyin temelden şüphe ederek, dış şartları şiirin tekniğini ve biçimini yapmaya yeter olmaksızın çıkarmıştır. Yeni şiirin klasik şiirden farkı ise fon olarak düşüncenin yanı sıra, şuuraltını, davranışları, benliğin en geniş anlamıyla vaziyet alışını da seçmesidir. Düşünce ile başlayan klasik şiir, kafiye ve ölçü ile dinlendirilirken; yeni şiirse en az düşünceyle başlar, bütün oluş jesti harekete geçer ve ancak zekâ ile dinlenir. “Yeni şiir yeni mantığı deniyor. Freud, Bergson, W. James’in doğuşunu hazırladıkları mantığı, Aristo ve Kant’ın (mantık) ve (akıl)ı yerine, insanı soyut değil, somut olarak anlayan yeni mantık.” (2012, s. 81-82) diyen Karakoç’un şiiri, modern şiir yapısı ile geleneksel dokuyu bütünleştirmeyi başararak yeni bir şiir mantığını tasavvur edip gerçekleştirmeyi de başarmış olur. “Sanatı, birtakım duyguları heykeltıraş gibi yontmaktan ibaret sayanlarla, sanatı sadece doktrinlerin propaganda aleti sayanlardan ayrılıyorum.” (2016a, s. 45) cümlelerinden de anlaşılacağı üzere onun sanata ve dolayısı ile şiire yüklediği işlev bir duygu aktarım ve

propaganda aracı olarak kullanılmasından farklı bir mana içerir. Karakoç’a (2016a, s. 45) göre bir sanat eseri öyle bir varlık ve yaratık olmalıdır ki “bir açıdan insanı metafizik yüksek fırınlarına sokup çıkarırken, öte yandan tek başına bulutsuz ve sakın, zeytin dalı, çam kokusu ve güvercin dolu yaz göklerinde, yüksek heyecanlarda dolaştır[malıdır]”. Edebiyatı bilinmeyen, edebiyatıyla insanı etkilemeyen ülke, yok demektir (2015a, s. 9) sözü ile sanat ve edebiyatın toplumdaki önemini vurgulayan Karakoç (2014, s. 115), her medeniyetin durağanlaşmasında özcülüğü ikinci plana düşürüp biçimciliği ön plana almasının etkili olduğunu da ifade eder ve kurtuluşu bu akışı tersine döndürmekte görür. Bu düşünceleri bağlamında şair/yazar Karakoç’un gerek şiirinin gerekse yaşamının içinde “öz”ü esas edinmiş bir sanat insanı olduğu söylenebilir.

“Sen ‘diriliş’i unuttuğun zaman ‘klasik’ bile, dilencilerin torbalarının dış maskesi, ambalaj olarak ortalıkta gözüktür. Zavallı toplum, yeraltı çarşılarında eskimeyen eskinin yeni cilalarla nasıl boyaya batmış olarak maskaralaştığını, fukaralaştığını, nelerin aleti olduğunu görür.” (2018, s. 13) diyen Karakoç, üslup edindiği İkinci Yeni anlayışıyla ise, klasik Türk şiiri imgelerini yaşatma çabası içindedir. “Oysa sen, ‘klasik’in yeni fişkıran fidanı olacaktın. Yeryüzünü kutlu nimetle donatan zeytini, gökyüzünü donatan çınarı, arzın güler yüzlü gülü olacaktın. Sen, ‘klasik’in zamanı nasıl dize getirdiğinin ispatı, hep doğan, yeniden doğan, tekrar doğan, fakat eskimeyen, eskimeyecek olan ay’ı olacaktın. Sen de bir Edebilik Sütunları korosunda klasiğin bir sütunu olacak gibi çağda duracaktın. Sen büyük teslimiyetin, Tanrı’ya teslim oluşun özgün sütunu olacaktın.” (2018, s. 13) cümleleriyle Karakoç’un edebiyatı hayatla bütünleştiren dünya ve sanat görüşünün ifadeleri gibidir. Karakoç için “diriliş”, “hakikat”ın sesidir ve “diriliş”i unutan insanın duyacağı sesler “hakikat”ın sesi hariç bütün seslerdir: Tilki sesi, sırtlan sesi, domuz homurtusu, köpek havlaması, yılan ısıltısı, eşek anırtısıdır; asla ve asla insan sesi, aslan sesi, at kişnemesi, horoz ötüşü, kuş cıvıltısı değildir. (2018, s. 13-14) Ve bu bağlamda denilebilir ki Karakoç’un ebedî ve edebî âlemde aradığı ses, “hakikatin sesi”dir. “Kendi kişiliğini aramak: insanın bu dünyadaki görevi budur. Özgürlükle aramak. Kaba kuvvete ve ekonomik baskıya aldırış etmeksizin aramak. ‘Sabır içinde aramak. / Tanrı’ya güvenerek aramak. / Sevgiyle aramak. / Özgeçi ve özveriyle aramak.’ İnsan kendini arama borcunda yani.” (2017b, s. 77-78) diyen Karakoç’un bu “öz” arayış yolculuğunun ana vasıtası ise “edebiyat”tır.

Sonuç

Henüz beş yaşında iken, okula gitmeden okumayı öğrenen ve küçük yaşlardan itibaren okumaya duyduğu sevgi, ilgi ve hevesle dikkat çeken Sezai Karakoç'un yazma kabiliyeti lise yıllarında belirmeye başlar. İlk şiiri, lise son sınıftayken *Büyük Doğu* dergisinde yayımlanan Karakoç'un şiiri; Birinci ve İkinci Cihan Harplerinin getirdiği ruhsal olgular, toplumun ve ailesinin o yıllarda içinde bulunduğu ekonomik zorluklar ve lisede okurken ağabeyinin vefat etmesi gibi olay ve olguların atmosferinde biçimlenir. Yani onun ilk şiirlerinin duygu, düşünce ve yapı evrenini bu önemli olay, durum, olgular ve okuma sevgisi biçimlendirirken; yazın hayatı yolculuğundaki tanınma süreci ise 1952 yılında 19 yaşında bir Mülkiye öğrencisi iken kaleme aldığı *Monna Rosa* şiiri ile başlar. Yayımlandığı süreçten itibaren büyük ses getiren *Monna Rosa* şiirlerinin yazın dünyasında bıraktığı yankı, Karakoç'un edebî yolculuğunun ilk güçlü adımı olarak nitelenebilecekken; yine *Monna Rosa* şiirleri bağlamında, şairin sonraki yıllarda sürdüreceği İkinci Yeni şiir anlayışının da henüz 19 yaşında bir genç iken biçim almaya başladığı vurgulanabilir. Üniversite öğrenimini siyasal bilgiler alanında yapmasına karşın, gerek öğrencilik gerekse memuriyet yıllarında edebî alanda bir şeyler üretme hevesine hiçbir olanaksızlık engel olamaz. Bir ülke varlığının en önemli cevheri olarak addettiği “edebiyat”, Sezai Karakoç'un hayatının da mihenginde yer alan en önemli cevher(i) olur. 16 Kasım 2021 tarihinde vefat eden Karakoç'un hayatı, bir anlam arayışı üzerine sürmüş bir hayattır ve 88 yıl süren bu anlam arayışı yolculuğunda “edebiyat” a sadakatle hizmet etmekten hiçbir zaman vazgeçmez. “Önüne çıkar hayat yolkesen gibi / Soyulur çırılçıplak gider şair / Bir deri bir kemik öteye geçtiğinde / Arkasında kalır şiir tomarı kefeni” (2016b, s. 33) dizelelerinden de anlaşılacağı üzere, Karakoç'un Türk ve dünya literatürüne kazandırdığı şiir, hikâye, piyes, çeviri şiir, düşünce yazısı, deneme, inceleme, günlük yazı (gazete yazısı), söyleşi (röportaj, konferans, meydan konuşması) türündeki eserleri, onun “edebiyat” ı kendi öz varlığının en değerli cevheri olarak gördüğünün ve ömrünce bu cevheri işleyerek parlatmaya çabaladığının birer göstergesidir.

Kaynakça

- Akbayır, S. (2007). Yüzyılın Aşk Şiiri Mona Roza'nın Öyküsü. Erişim Tarihi: 24.03.2024, <https://www.40ikindi.com/ edebiyat/oku.php?id=2165>.
- Altınörs, S. A. (2020). Descartes'ın Felsefesinde Zihin ile Beden Arasındaki İrtibat. Felsefe Dünyası Dergisi. S. 71, s. 79-90. Erişim Tarihi: 21.03.2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1454879>.
- Bilge, M. (1996). Sezai Karakoç'un Diriliş Düşüncesinde Medeniyet Anlayışı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Erişim Tarihi: 15.03.2024, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=UoVi9vHMdtY-RME MrAwomw&no=UoVi9vHMdtY-RMEMrAwomw>.
- Bingöl, U. (2019). Felsefe açısından şiir sanatı. 6. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi. Yayın Yönetmeni. Muhammet Özcan. Erişim Tarihi: 13.04.2024, https://www.academia.edu/88680856/Felsefe_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_%C5%9Eiir_Sana_t%C4%B1.
- Bolat, S. (2020). 'Pazar Postası' ve 'İkinci Yeni' Şiiri. Gazete Duvar. Erişim Tarihi: 15.04.2024, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kultur-sanat/2020/06/21/pazar-postasi-ve-ikinci-yeni-siiri>.
- Fikriyat (2019). Sezai Karakoç'un Necip Fazıl'ı Anlattığı Hatıralar. Erişim Tarihi: 15.03.2024, <https://www.fikriyat.com/edebiyat/2018/11/04/sezai-karakocun-necip-fazili-anlattigi-hatiralar>.
- İzdiham (t.y.). Behçet Necatigil, Hal Tercümesi. Erişim Tarihi: 23.03.2024, <https://www.izdiham.com/behcet-necatigil-hal-tercumesi/>.
- Karakoç, S. (2014). Çağ ve İlham II: Sevgi Devrimi. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2017a). Şahdamar-Körfez-Sesler: Şiirler II. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2017b). Gündönümü. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2020a). Diriliş Neslinin Âmentüsü. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2020b). Monna Rosa: Şiirler I: İlk Şiirler. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2012). Edebiyat Yazıları I: Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2016a). Edebiyat Yazıları II: Dişimizin Zarı. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2016b). Ateş Dansı: Şiirler VIII. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2015a). Edebiyat Yazıları III: Eğik Ehlamlar. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2015b). Batı Şiirlerinden: Çeviriler. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2015c). Ayınlar / Çeşmeler: Şiirler VI. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2018). Unutuş ve Hatırlayış. İstanbul: Diriliş Yayınları.

- Karakoç, S. (2021). Zamana Adanmış Sözler: Şiirler V. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karataş, T. (1994). Sezai Karakoç (Hayat-Sanat-Tenkit). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Erişim Tarihi: 06.06.2024, <https://www.atauni.edu.tr/yuklemeler/a888851b656fc869db1d6cc62ac20e0ea.pdf>.
- Kızılkaya, M. (2024). Sezai Karakoç'taki Necip Fazıl..., Erişim Tarihi: 15.03.2024, <https://www.haberturk.com/ozel-icerikler/muhsin-kizilkaya2291/3668771-sezai-karakoc-taki-necip-fazil>.
- Kolcu, A. İ. (2014). Modern Türk Şiiri: Şiir Tahlilleri: Modern Türk Şiirinin Tematik Panoraması. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Mengüşoğlu, M. Ö. (2017). “Felsefe Sıfır Din Bir’di” Sezai Karakoç. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık.
- Ünal, H. (2008). Modern Türk Şiiri Nereye?, Ankara Üniversitesi DTCF Yeni Türk Edebiyatı Bölümünde verilen seminer metni). Erişim Tarihi: 01.04.2024, <https://edebistan.com/deneme/modern-turk-siiri-nereye>.

BÖLÜM 3

Kolluk Kuvveti Jandarmanın Manilerdeki Görünümü: Çorum İli Örneği

Ferhat Özmen¹

¹ Dr. Öğr. Gör., Samsun Üniversitesi, ORCID: 0000 0003 2969 5726

GİRİŞ

Sözlü kültür ürünlerinden biri olan maniler, ait olduğu toplumun sosyal dokusunu yansıtarak kültürel belleğin önemli bir unsuru olmuştur. Düğünlerde, bayramlarda, asker uğurlamalarında, tarlalarda, Nevruz törenlerinde, Hıdırellez’de vb. toplumsal yaşamın her kademesinde kendine yer bulan maniler, kısa ve özlü anlatımı sebebiyle Türk halkının duygu ve düşüncelerinin tercümanı olmuştur. Doğan Kaya maniye “Az sözlerle çok anlamların ifade edildiği, sevda konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş, yedi heceli, müstakil dörtlülükli anonim şiirlere mani denir” şeklinde açıklamıştır. (1999:10). Esmâ Şimşek ise mani için şunları söylemiştir: “Maniler, başta sevda ve ayrılık olmak üzere, insanoğlunun, acı-tatlı her türlü duygusunu konu alan, az sözle çok anlamın ifade edildiği, genellikle 7 heceli (4+3 şeklinde duraklı) olup, aaxa şeklinde kafiyeyle müstakil (diğer ma nilerden bağımsız) dörtlülüklerdir.” (2015:64). Çoğu zaman sevgiliyi duyulan aşkın ifade edildiği manilerde ayrılık, vatan hasreti, sitem, vefa vb. olgular da dile getirilir.

Bir gelenek etrafında söylenen manilerde ifade edilen duygu ve düşünceler sözlü kültür yoluyla nesilden nesle aktarılır. “Kendine özgü bir gelenek içinde söylenen maniler bir ucuyla geçmişe, bir ucuyla günümüze uzanır. Diğer halk kültürü ürünleri gibi toplumu ayakta tutan dinamikleri belirlemekte önemli bir rolü olan manilerde, Anadolu insanının dünyaya bakışının yanı sıra estetik modelleri de temsil edilir.” (Artun, 2008:111). Hayatı bütün yönleriyle ele alan manilerde kimi durumlar öne çıkartılarak söz konusu olgulara karşı farkındalık geliştirilmeye çalışılır. Özellikle askere gitme üzerine söylenen manilerde askerliğin kutsal bir görev olduğu dile getirilerek askerlik hizmetine karşı bireylere teşvik ve telkinde bulunulmuştur.

Özelde jandarma genelde ise askerlik üzerine söylenen manilerde Türk töresinde asker olmanın önemi vurgulanarak bireylerde söz konusu değerlere karşı bir farkındalık oluşturulmuştur. Jandarma “Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamın koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet” (URL-1) şeklinde açıklanır. “Eski Türk devletlerinde Göktürk Kitabelerinde bahsedildiği üzere jandarma görevini üstlenen, emniyet ve asayişten sorumlu olan yargalar bulunurdu.” (URL-2). Türk tarihinin her döneminde çeşitli adlarla anılan ve jandarmanın görevini icra eden kolluk kuvvetleri her zaman bulunmuştur.

Bir kolluk kuvveti olarak jandarmanın toplumsal emniyeti sağlama ve kamu düzenini koruma gibi hassas görevleri vardır. Jandarma bu görevleri yerine getirirken toplumla sürekli iletişim halindedir. Bu durum jandarmanın manilerde kendisine yer bulmasını sağlamıştır. Halk bilimi ürünleri ile toplum arasında organik bir bağ vardır. Bu bağdan hareketle manilerin söylenişine ve onların ortaya çıkışına neden olan unsurları ortaya koymak mümkündür.

Kültürel belleğin önemli bir unsuru olan, genellikle sözlü edebiyat geleneği içerisinde oluşan ve gelişen, kimi zaman söyleyenin bilindiği ama çoğu zaman anonim olan, genellikle dörtlülüklerden oluşan, çoğu zaman yedi geceli olan, kısa ve etkili bir anlatıma sahip Türk edebiyatına özgü bir nazım türünün adına mani denir. Toplumsal yaşamın ifadesi; ulusal bilinç ve duygu beraberliğinin bir göstergesi olan manilerde jandarmadan söz edilmesi maninin içinde yaşatıldığı toplumu bütün boyutlarıyla gösterdiğini bir kanıttır. Kolluk kuvveti jandarmanın manilerdeki görünümü üzerine anlam okumaları yapmak jandarma-toplum ilişkisi üzerine kimi çıkarımların yapılmasına yardımcı olabilir.

1.Çorum Manilerinde Jandarmanın Görünümü

Karadeniz bölgesinin İç Anadolu'ya yakın kesiminde yer alan ve Türkiye'nin önemli yerleşim yerlerinden biri olan Çorum, tarihi süreç içerisinde çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaparak çok kültürlü bir sosyal dokuya kavuşmuştur. Çorum'un bu çok kültürlü dokusu zengin bir sözlü kültürün oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Çalışmanın kaynağını oluşturan ve İbrahim Gösterir tarafından hazırlanan "Ölüm Var Ayrılık Var Çorum Manileri" adlı eserde Çorum'un çok kültürlü yapısının izleri görülür. Toplam 3600 maniye yer verilen eserde yazlı ve sözlü kültürde derlenen maniler bir araya getirilmiştir.

"Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi Çorum'da da gündelik yaşamın her alanında mani vardır. Çorum insanının manilerle iç içeliği doğumundan kulağına söylenen ninniler ile başlar, ölünceye değin de sürer." (Gösterir, 2011: 31). Düğünlerde, nişan törenlerinde, akşam oturmalarında, köy seyirlik oyunlarında ve yas törenlerinde maniler söylenerek yörenin sözlü kültürü yaşatılmaya çalışılmıştır.

Bu maniler üzerine içerik çözümlemesi yapmak, bir kolluk kuvveti olarak jandarmanın nasıl ele alındığının anlaşılmasına yardımcı olur. "İçerik çözümlemesi iletilerin açık, aşıkâr içeriğinin nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklanmasını yapabilmek amacıyla yapılır." (Bal, 2001: 61). İçerik çözümlemesi ile Çorum manilerinde jandarmanın işlevleri üzerine anlam okumaları yapılabilir: Toplumun jandarmadan beklentisinin nelerdir? Jandarmaya yüklenen işlevlerin nere-

lerde toplanmıştır? Jandarma- vatandaş ilişkisinde ortaya çıkan sorunlar nelerdir? vb. sorulara cevap bulunabilir. Çorum manilerinde jandarma şu nitelikleri ile yer alır:

1. Sevgili Kimliği ile Jandarma

İlgi, duygusal bağ ve şefkat ile ilgili olan sevgi, bir duygu olarak bireylerin kendi aralarında samimiyet, anlayış ve bağlılığın gelişmesine yardımcı olur. Bireyler arasındaki bağ somutlaştıran ve yaşamın bir armağanı olan sevgi, insan ilişkilerinin temeli olarak kabul edilir. İnsanlar birbirlerini tamamlamaları için kadın ve erkek olarak yaratılmıştır. Yaratılış gereği hem kadının hem de erkeğin birbirine ait tamamlayıcı özellikleri vardır. Sevgili kavramı bu tamamlanma duygusunun bir göstergesidir.

Manilerde sevgili tasvir edilirken hem fiziksel özellikleri hem de psikolojik özellikleri ile tanıtılır. Manilerde sevgililer zalim, kadir kıymet bilmeyen, nazlı vb. psikolojik özellikleri; kara saçlı, uzun boylu, ince belli, ele gözlü vb. fizyolojik özellikleri ile ele alınır. Fizyolojik özelliklere kimi zaman sevgilin askerliği de eklenir. Aşağıdaki dörtlükte askerlik hizmetini jandarma olarak yapan sevgili örnek verilmiştir:

“Deniz dibi bandırma

Benim yârim jandarma

Jandarmanın yediği

Şeker ile dondurma” (Gösterir, 2011: 78)

Asker bir millet olarak bilinen Türkler, askerliği asli görev olarak algılamış ve bu görevi yerine getiren bireyleri de kutsamıştır. “Askerlik yapmamak, Türk genci için adam yerine konulmamak anlamına gelir. Halk arasında askere gitmeye kız verilmez, askere gitmemiş olan genç kendini ispatlamış sayılmaz.” (Önal, 2004:137). Nitekim askere gitme üzerine söylenen birçok manide asker olmanın büyük bir gurur kaynağı olduğu vurgulanır. Askerliğini yapacak bireylerin görevlendirileceği sınıflardan biri olan jandarma söz konusu manide diğer sınıflara (piyade, havacı, komando, denizci vb.) göre üstün tutulur. Manide jandarmanın zorlu bir askerlik geçirmedeği “şeker” ve “dondurma” yiyerek vatani görevini tamamladığına yönelik bir halk görüşü söz konusudur. Aşağıdaki manide de herkesin jandarma olamayacağı, jandarma olmak için açıkgozlü, uyanık ve kurnaz olunması gerektiği ifade edilir:

“Kolcular geziyorlar

Künyeni kazıyorlar

Şimdi gözü açığı

Cenderme yazıyorlar.” (Gösterir, 2011: 261)

Halk ağzında “cenderme” şeklinde telaffuz edilen jandarma, söz konusu manide askerliğin diğer sınıflarından üstün görülmüştür. Aslında her askerlik sınıfının çeşitli zorlukları vardır. Bu zorluklar askerliğin nerede ve kimlerle yapıldığına, askerlerin hangi görevleri yerine getirdiğine bağlıdır. Terörün söz konusu olduğu bir bölgede askerliği jandarma olarak yapmanın kolay olmayacağı söylenebilir. Aşağıdaki manide de sevgilisi jandarma olanın bir kızın jandarmayı diğer sınıflardan üstün tuttuğu görülür:

“Üsküdar’ın çarşısı

Aydınlıktır karşısı

Benim bir sevdiğim var

Jandarma yüzbaşı” (Gösterir, 2011: 137)

Manide, sevdiği kişinin jandarma yüzbaşı olduğunu vurgulayan kadın onun varlığı ile övünmek ister. Emniyet ve asayişin sağlanmasında somut bir güvence olarak görülen jandarma kırsal bölgelerde güven ve huzurun simgesidir. Manide kız, şu an asker ocağında jandarma yüzbaşı olarak göre yapan bir sevgilisini öne çıkartarak kendisinin emniyette olduğunu vurgulamıştır.

Diğer sınıflara göre jandarmanın halk ile içi içe olması ve polisin bulunmadığı kırsal kesimlerde polisin görevlerini yürütmesi jandarmayı askerliğin tekdüzeliğinden kurtarır. Askerlikte en çok aranan sınıf olan jandarma, manilerde de üstün tutularak jandarma olmanın güzelliği vurgulanır.

2. Emniyet ve Asayiş Sağlama Kimliği ile Jandarma

Kırsal bölgelerde polisin görevini üstlenen jandarmanın emniyet ve asayiş hizmetlerinin sağlamasında önemli bir rolü vardır. Kırsal kesimde bireylerin karşılaştığı pek çok soruna kanun kendisine verdiği yetki çerçevesinde çözüm bulan jandarma bu yönüyle devletin kırsaldaki temsilcisidir.

Jandarma bireylerin ırz ve namusunu korur; suç işlenmesini önler; kırsal bölgelerde kamu düzenini sağlar; yardım isteyenlere yardım eder; emniyet ve asayiş

bozmaya çalışan kişileri de yargı önüne çıkarır. Bu görev ve sorumluluklar manilerde de dile getirilmiştir. Aşağıdaki manide jandarmanın ağlayanları güldüreceği vurgulanır:

“Jandarmalar gelecek

Ağlayanlar gülecek

Nazlı yar mendilimle

Gözyaşını silecek” (Gösterir, 2011: 175)

Kırsal bölgelerde halkın sorunlarını çözen ve onlara yardım eden jandarma, görev alanı içinde devletin halk ile temasını sağlar. Bununla birlikte bireylerin temek hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik idari faaliyetlerde bulunur. Kaplan ve Eren tarafından yapılan “Jandarma Algısına Yönelik Metaforik Analiz” adlı çalışmada jandarmanın “aile”, “baba” ve “anne” metaforlarıyla öne çıktığı tespit edilmiştir (2023: 147). Bu metaforların ortak nitelikleri güven, koruyuculuk, fedakârlık, şefkat ve hoşgörüdür. Çorum manilerinde “ağlayanları güldüren” kimliği ile jandarma bir anne ve baba gibi düşünülmüştür.

Köylerde askerlik çağına giren ya da asker kaçağı olan bireyler, askerlik yükümlülüklerini getirmeleri konusunda jandarma tarafından haberdar edilir. Aşağıdaki manide bu duruma dikkat çekilir:

“Kaya dibinde kalkan

Kanadım yok ki kalkam

Köye jandarma gelmiş

Sevdiğim yok ki korkam” (Gösterir, 2011:189)

Söz konusu manide askerlik yükümlülüğünün neden olduğu ayrılığa gönderme yapılır. Seveni sevdiğinden ayıran sebeplerin birisi de askerliktir. Askerliğin eskiden çok uzun sürmesi ve savaşlarda askerlerin şehit olması, sevgililerin ayrılık acısı çekmesine neden olmuştur.

3. Eğitimli Kimliği İle Jandarma

Askerlik hizmetinde yer alan bireylerin çeşitli eğitimlerden geçmesi ve askerliğe dair temel bilgileri kazanması gerekir. Askerliğin temeli olan disiplin ile birlikte, spordan atışa kadar birçok alanda eğitim alması zorunludur. Çorum manilerinde jandarmanın atış eğitimine gönderme yapılarak onun korkusuz bir güvenlik görevlisi olduğuna vurgu yapılmıştır:

“Jandarma nişan atar

Dinlenir tüfek çatar

Nazlı yârin kaşları

Sanki sineme batar.” (Gösterir, 2011: 263)

Askerlikte spor, atış ve tatbikat, eğitimin önemli unsurlarıdır. Bu alanlarda jandarmanın başarılı olması gerekir. Yukarıdaki manide atış eğitimi öne çıkartılarak jandarmanın iyi bir nişancı olduğu vurgulanır.

SONUÇ

Sözlü kültürün önemli bir ögesi olan maniler, kültürel belleği bir unsur olarak toplumsal değerleri geleceğe taşır. Maniler vasıtasıyla geleceğe taşınan toplumsal değerlerin bir tanesi de asker olmanın/askerlik yapmanın kutsallığıdır. İçinde yaşatıldığı toplumu bütün yönleri ile yansıtan manilerde genelde askerlik ve özelde ise jandarma bağlamında güvenlik güçlerine mesajlar gönderilmiştir.

Çorum manilerinde jandarma farklı işlevleri ile öne çıkartılmıştır. Manilerde jandarma halkın can ve namusunu korur, onlara zorda kaldığında yardım eli uzatır ve ağlayanları güldürür. Jandarma aynı zamanda askere giden bir sevgilidir. Söz konusu sevgili, açıkgozlü ve uyanık olduğu için jandarma yapılmıştır. Jandarmanın askeri yapısı ve disiplinli duruşu üzerine de değerlendirilmeler yapılarak jandarma diğer askeri sınıflardan üstün tutulmuştur. Bu durum jandarmanın kırsal bölgelerde bir polis gibi görev yapması ile açıklanabilir. Tarihsel ve kültürel olarak kırsal hayatın bir parçası olan jandarma, yıllar boyunca köylerdeki etkinliği ve varlığı nedeniyle sosyal hayatın bir parçası olmuştur. Halkın yanında destekçi bir unsur olarak benimsenmiştir. Kırsal bölgelerde bireylerin sorunlarına çözüm üreten bir merci olarak algılanan jandarma, manilerde yardım ve müdahale konularında hızlıca hareket eden adli birim olarak görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Artun, E. (2008). *Türk halk edebiyatına giriş*. Kitapevi Yayınları: İstanbul.
- Bal, H. (2001). *Bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri*. Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları: Isparta.
- Gösterir, İ. (2011). *Ölüm var ayrılık var çorum manileri*. Çorum Belediyesi Yayınları: Çorum.
- Kaplan, M ve Eren H. (2023). Jandarma algısına yönelik metaforik analiz. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, s.131-150.
- Öcal, M. N. (2004). Trabzon’da asker düğünü. *Milli Folklor*, Yıl 16, Sayı 64, s. 137-141.
- Şimşek, E. (2015). Anonim halk şiiri içerisinde manilerin yeri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 5, 59-87.
- URL-1: <https://sozluk.gov.tr/>
- URL-2: <https://islamansiklopedisi.org.tr/jandarma>

BÖLÜM 4

Mehmet Başaran'ın Şiirlerinde Köy Enstitüleri*

Ali Algül¹ & Gamze Özen²

* Bu makale Gamze Özen tarafından 2021'de hazırlanan *Mehmet Başaran'ın Şiirleri Üzerine Tematik Bir İnceleme* adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

² Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi 2021 yüksek lisans mezunu.

*“Sürer, eker, biçeriz güvenip ötesine.
Milletin her kazancı, milletin kesesine.
Toplandık baş çiftçinin Atatürk'ün sesine
Toprakla savaş için ziraat cephesine”
(Köy Enstitüleri Marşı'ndan)*

Giriş

Atatürk'ün önderliğinde kazanılan savaşlar sonrasında kurulan Cumhuriyet, eğitime büyük önem verir. Atatürk 1924'te tüm Türkiye'de zorunlu eğitimi uygulamaya koyar. Uzun yüzyıllar önce işlevini yitiren, çağdışı kalan medreseleri kapatır. İlerleyen yıllarda Türk dilinin sesine de yapısına da uygun olmayan Arap alfabesi atılır. Dönemin bilim insanlarının çalışmaları sonrasında yeni Türk alfabesi kabul edilir. Özgürlüğüne kavuşan Türkçe ilk olarak 1929'da faaliyete geçen Millet Mektepleriyle birlikte gerçek sahibi olan Türk ulusuyla buluşur. Milyonun üzerinde yetişkin insan kısa sürede okur-yazar olur: “1929-1932 yılları arasında bir buçuk milyon insana okuyup yazma öğretilti” (Türkdoğan, 1977). 1930'ların başında kendini gösteren dildeki yalınlaşma çabaları sonuçlarını hemen göstermeye başlar. Yunus Emre'den XX. yüzyıla kadar Türkçeyi istila ve işgal eden Arapçaya, Farsçaya ait sözcükler, dil kuralları atılır. Çocuklar altı, yedi yaşında hem okumayı hem de yazmayı kolayca öğrenirler. Bu hızlı ilerleme kısa süre içinde kırsala da yansır. Bu yansımanın ilk izleri 19 Şubat 1932'de açılan Halkevleridir (Gediklioğlu, 1991, s. 11-15). Halkevlerini 1937'de kabul edilen Köy Eğitim Kanunu güçlendirir: “11 Haziran 1937'de Köy Eğitim Kanunu ile Eskişehir Çifteler, İzmir Kızılçullu ve Edirne Karaağaç'ta birer eğitim kursu açılır. Daha sonra 1938-1939'da Lüleburgaz Kepirtepe'de, 1939-1940 yılları arasında ise Kastamonu Gököy'de bunlara 3 yeni kurs daha eklenir. Açılan bu kurslar, 3704 sayılı yasa ile kabul edilen Köy Öğretmen Okulları'nın temelini oluşturmaktadır” (Turan, 1999: 40). Laik Cumhuriyet bu devrimci duruşuyla Orta Çağ zihniyetinden Türk ulusunu kurtarma yolunda sağlam temelleri atar. Bunlara dünyanın savaşta olduğu yıllarda Köy Enstitüleri de eklenir. 17 Nisan 1940'da 3803 sayılı yasayla Köy Enstitüleri kurulur. Bu kurumların doğmasında ve yayılmasında Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in ve İsmail Hakkı Tonguç'un büyük çabaları, emekleri bulunmaktadır. Türkiye'nin farklı bölgelerinde kurulan enstitülerin dağılımı şöyledir:

(Dündar, 2015, s. 31)

Görüldüğü gibi enstitüler tüm Türkiye’ye dengeli olarak yayılmış durumdadır. Köy Enstitüleri imkânsızlıklar içinde yaşayan çocuklar için Türkiye’nin dört bir yanında onlara okuma olanağı sağlar. Bu nedenle Köy Enstitülerinin kurulma amacı kalkınmayı temelden yapmaktır: “Köy öğretmenleri ile köye lüzumlu diğer mesleklerin erbabını, iş eğitiminin ilkelerine uyarak yetiştirmek amacıyla ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde bölge müessesesi olarak açılan, öğrencisi köyden alınan ve yatılı bulunan eğitim kurumlarıdır” (Tonguç, 2000, s. 13). Bu kurumları gerçekleştirenler herhangi bir bölge ayrımcılığına gitmeyerek ulusal devlete göre davranmasını bilmişlerdir.

1940’a kadar kent merkezlerindeki eğitim sorununu çözen laik Cumhuriyet, Osmanlının cahil ve yoksul bıraktığı köylüyü de ayağa kaldırmak ister. Cahilliğin ve gericiliğin yok edicisi olan bilgi böylece kırsaldaki halka ulaştırılır. Atatürk’ün şu sözleri açılan okulların nedenini açıklar: “Bilgiyi insan için bir süs, baskı aracı veya medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta başarı sağlayan uygulamalı ve hesaplanabilir bir hale getirmek” (Akyüz, 2009, s. 331). İşte Köy Enstitüleri bu felsefenin sonucunda kurulmuştur. Amacı da Türk aydınlanmasını pekiştirmektir.

Enstitülerde uygulama ve teorik dersler birlikte verilir: “*Yürür mü bir arada derslikle işlik / Öküz araba bir çuval kitap / Bu nasıl öğretmenlik?*” (Başaran, 1960, s. 43). Böyle bir eğitim sistemi daha önce görülmediği için bir şaşkınlık da yaratır haliyle. Fakat bu durum enstitülerin kuruluş ilkelerine uygundur. Köy Enstitülerinin kurulumundan işleyişine kadar bütün işler öğretmen ve öğrencilerin iş birliği ile yapılır. Köy Enstitülerinde imece usulü iş yapılır. Yeni kurulan enstitülere diğer enstitülerden ekipler gönderilir: “Her enstitü ürettikleriyle kendi kendine yeten, öbür enstitülerle dayanışmayı sürdürerek bağımsız işletmelere, çağdaş, demokratik yaşam birimlerine dönüşmeyi amaçlar” (Başaran, 1999, s. 17).

Köy Enstitülerinin mimarlarından olan İsmail Hakkı Tonguç³ ve büyük emekler veren Sabahattin Eyüboğlu da enstitülerin inşasında öğrencilerin yanında yer alır. İsmail Hakkı Tonguç yeri geldi mi enstitü inşaatına destek verir: “*Kodu yükünü yere doğruldu Kocamüdür / Alını ıslaktı / Doğruldu uykusuz geceler irak tepeler*” (Başaran, 1960: 21). Tonguç öğrencileri motive eder: “*Yorulmak yok çocuklar!.. dedi / Yankıdı koca bir koro / Yorulmak yok... / ‘Kendimizi kurtaracağız kendimizi*” (Başaran, 1960, s. 21). Herkes üzerine düşen görevi bilir ve bu görevi yapmak onlara büyük bir zevk verir. İsmail Hakkı Tonguç enstitülerin geleneksel okullara benzememesi için elinden geleni yapar. Her enstitü kendi koşullarına, kendi gereksinimlerine göre örgütlenir (Başaran, 1999, s. 32). Teknik dersler, bölgenin iklim şartlarına ve çevre koşullarına göre enstitüden enstitüye farklılık gösterir. Denize yakın enstitülerde balıkçılık, daha kırsal alanlarda tarımsal faaliyetlerle ilgili dersler verilir. Karlı bölgelerde kayak dersleri yer alır⁴:

Fotoğrafta da görüldüğü gibi yoğun bir şekilde kar yağışının görüldüğü Kars'ta kayak dersi verilir. 1940'ların Türkiye'sinde kayak derslerinin olması enstitüleri kuranların sporun insan yaşamındaki önemini fark ettiklerini de gösterir.

Köy Enstitülerinde teknik dersler ve çalışmalar kapsamında dönemin en önemli meslekleri verilir. Erkek öğrenciler marangozluk, duvarcılık, nalbantlık,

³ İsmail Hakkı Tonguç; 1940'lı yıllarda dönemin İlköğretim Genel Müdürü ve Köy Enstitüleri'nin kurulmasına öncülük eden isim. Enstitülüler tarafından “Tonguç Baba” olarak hitap ettiği İsmail Hakkı Tonguç, “iş içinde, iş vasıtasıyla, iş için” politikasıyla öğretmen yetiştirmek için Köy Enstitüleri projesini hazırlayıp hayata geçirir. Özellikle köydeki kız çocuklarının okumasına önem verir ve doğrultuda yaptığı çalışmalarla başarılı olur. Ayrıca Mehmet Başaran'ın *Devrimci Eğitim Köy Enstitüleri - Tonguç'un Yolu* adında hem Köy Enstitüleri hem de İsmail Hakkı Tonguç hakkında bilgi verdiği bir yapıtı mevcuttur.

⁴ Bkz., <http://www.cilavuz.org/>

motorculuk gibi konularda uygulamalı eğitim alırken kız öğrenciler; dikiş, dokuma, örgü alanlarında dersler alarak kendilerini geliştirirler. Bunların dışında öğrenciler ziraat dersleri ve teknik dersler alır. Ziraat dersleri tarım, hayvancılık üzerine işlenirken kültür derslerinde sosyal ve fen bilimleri gibi ağırlıklı olarak temel konular işlenmektedir. Enstitülerde ilkel, disiplinli ve geleneksel okullara benzemeyen bir eğitim anlayışı mevcuttur. Köy Enstitülerinin ilkeleri arasında şunlar öne çıkar: “Üreterek eğitir-eğiterek üretir, sorumluluk duyguları gelişmiş, sağlıklı kişilikler geliştirir. Çeşitli işlerde çalışarak (işlik, derslik, tarla) kişiliğin çok yönlü gelişimi sağlanır, her insana toplumda saygın bir yer kazandırılır. Enstitü çıkışlılarla, enstitü kesimiyle ilişki sürdürülerek, gelişen koşullara göre eğitimde süreklilik sağlanır” (Başaran, 1999, s. 17). Görüldüğü gibi enstitülerde eğitim yaşayarak öğrenme ilkesine göre verilir. Kız-erkek fark etmeksizin bütün öğrenciler güçleri yetebildiğince inşaatlarda, tarlada çalışır ve bunları yaparken aslında teorik dersleri de uygulamalı olarak öğrenmiş olurlar. Bu uygulamayla eğitimde ezber yıkılır, bütünlük de sağlanır. Teori ve pratik iç içe geçer. Köy Enstitülerinden mezun olan yazar Pakize Türkoğlu, enstitülerindeki öğrencilere dışarıdan bakanların onları bir işçi gibi gördüklerini söyler: “Her dersin iş içinde yapılması bir ilkeydi. Örneğin bizi o gün narenciye bahçesi olacak alanda iplerle orayı burayı ölçerken, yerleri kazarken, ağaç çiviler çakarken görenler, ‘yine çocukları amele gibi çalıştırıyorlar!’ demiş olabilirler. Oysa biz orada zorlu bir matematik dersi yapıyor, kareyi öğreniyorduk, hem de hiç unutmamacasına. Bu arada narenciye bahçesinin planını yapıyor, ne kadar fidan gerektiğini hesaplıyorduk” (Türkoğlu, 2017, s. 25). Böylece metre-kare hesabı yapılarak öğrenilen matematik dersi daha kalıcı bir şekilde öğrenilmiş olur.

Köy Enstitülerinde bir sabah rutini olarak güne halk oyunları oynanarak başlanır. Bu düzen hem öğrencilerin daha enerjik olmasını hem de birbiriyle kaynaşmasını sağlar: “Kızlı erkekli topluluk, iş günü başlarken ya da hafta sonu şenliklerinde davul-zurna, mandolin ve akordeon eşliğinde; zeybek, halay ve horon gibi ulusal oyunları oynar” (Başaran, 1999, s. 27). Öğrenciler kendi yöresel oyunlarını bilmeyenlere de öğretir. Bu kaynaşma sonucunda da güçlü bir kültür sentezi ortaya çıkar. Bu sentez de uluslaşma bilincinin oluşmasına katkı sağlar.

Köy Enstitüleri aydınlanmayı, insan haklarını, kadın-erkek eşitliğini savunduğu için Orta Çağ zihniyetini rahatsız eder. Orta Çağ zihniyet üçlü sacayağından oluşmaktadır. Birincisini sırtını dine dayayan yobazlar oluşturur. Bunlar özellikle kızların eğitim almasına düşmandırlar. Enstitülere neden karşı çıktıklarını da bu durum aydınlatmaktadır. İkinci ayak ise köy ağalarıdır. Köylünün gözünün açılması onları sömürmekte olan ağaların işine gelmez. Üçüncü ayak ise dinsel duy-

guları siyasal amaçları için kullanan ve 1950'lerin başında ortaya çıkan Amerika'nın yeşil kuşak projesine destek veren politikacılarıdır. Köylünün bilinçlenmesi, sorgulayıcı bir yapıya sahip olması onların kolay oy toplamasını engelleyecektir. Kısaca Köy Enstitülerine karşı çıkanların ileri sürdükleri eleştiriler ve nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

“Ülke nüfusunun yüzde seksenini oluşturan köylü kesimi gece gündüz kadın, erkek, çoluk çocuk iç içe çalışırken enstitülerdeki kız-erkek öğrencilerin bir arada okumalarına getirilen eleştiriler. Köylülerin sırtlarından geçinmeye alışmış; kent eşrafı, köy ağaları, din gericileri ve klasik yöneticiler gibi Osmanlı döneminden kalma kentli yargısına sahip kişiler. Kız öğrencilerin giyindiği ceket-pantolon ve kalın asker kumaşlarından yapılan gocuklardan dolayı ‘komünist modası giyiyor bunlar’ diye giyim kuşama bile edilen laflar. Milletvekillerinin meclis kürsüsünde enstitülerdeki kız öğrencilerin iyi korunamadığı savında bulunması, çünkü onlara göre köylü kızları opera yapamaz, keman çalamaz, motosiklete binemezdi” (Türkoğlu, 1997, s. 496-497).

1946'da oldukça gereksiz ve acele bir şekilde seçimlere giden İsmet İnönü, geleceği okuyamadığını gösterir. Büyük Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği Fransa'da bile on yıllar boyunca yalnızca diploma sahiplerine oy kullanma izni verilirken İnönü cömertçe herkesin önüne sandığı koyar. Oysa demokrasinin gerçekleşmesi için öncelikle altyapısının kurulması gerekirdi. Bunların başında da belirli bir eğitim düzeyine ulaşılmış olması, ekonomik açıdan özgür bireylerin varlığı, güçlü sivil toplum örgütlerinin bulunması gelir. Henüz bunlar yaratılmadan İsmet İnönü çok partili yaşama geçer. İsmet İnönü'den önce Atatürk iki kez deneme yaptıktan sonra henüz altyapının oluşmadığını görerek çok partili yaşama izin vermemişti, ertelemişti. 1946 ve 1950 deneyimleri ve sonrası Atatürk'ün ileri görüşlülüğünü açıkça göstermiştir.

İsmet İnönü tarihsel gerçekleri ve Atatürk'ün deneyimlerini yok sayarak seçimleri kazanabilmek için aydınlanma ateşi olan enstitülerin kapatılması yönünde eylemlere girişir. İlk darbeyi Köy Enstitülerinin beyni olan Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü alır. Enstitülere öğretmen yetiştirmek üzere açılan ve 1944-1945, 1945-1946, 1946-1947 öğrenim yıllarında mezun veren Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü, 1947 yılında kapatılır. Öğrencileri dağıtılırken mezun olanlar gezici başöğretmen ve Milli Eğitim Müdürlüklerine memur olarak atanır. Aralarında Mehmet Başaran'ın da olduğu enstitülerde çalışan yüksek bölüm mezunu öğretmenler, enstitülerden uzaklaştırılmak için askere alınır. 1948'de enstitülerin programları değiştirilerek iş ve üretici eğitime son verilip klasik öğretmen okulu anlayışına dönlür. İlkokul programları elden geçirilerek köy gerçeği bir

kenara itilir (Başaran, 1999, s. 100-103). Tüm bunların sonucunda Köy Enstitüleri kapatılma sürecine girer: “1947 Programıyla başlayan ve 1951 yılında ivme kazanan köklü program değişikliği süreci, Enstitüleri klasik öğretmen okullarına dönüştürdü. 1954 yılında Demokrat Parti Hükümeti tarafından Köy Enstitülerine son darbe indirildi. 1954/6234 Sayılı Yasayla Köy Enstitüleri ile öğretmen okulları birleştirildi, Köy Enstitülerinin adı İlköğretmen Okulu oldu” (Kaplukan, 2012, s. 189). Türk tarihine kara bir leke olarak geçen Köy Enstitülerinin kapatılması, en çok gericileri, köy ağalarını, köyün cahilliğini kullanan siyasileri ve aydınlanma düşmanlarını sevindirmiştir.

1. Bir Şair Olarak Mehmet Başaran

Cumhuriyet döneminin önemli şairlerinden olan Mehmet Başaran, 1943'te Keçiören Köy Enstitüsü'nü, 1946'da da Ankara Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü'nü bitirir. Şiir yazmaya Köy Enstitüleri sıralarında başlar. İlk şiiri *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde⁵ “17 Nisan Mektubu” adıyla yayımlanır (Kocabaş, 2010, s. 98). 1953'te ilk şiir kitabı *Ahlat Ağacı* çıkar. Son eseri de 2013'te yayınlanan *Ölümsüzlük Otu*'dur⁶. Şiir dışında roman, öykü, deneme, masal, anı ve eleştiri gibi farklı türlerde de yayıt verir.

Mehmet Başaran şiir sanatında toplumcu gerçekçiliği benimser. Bu da bir bakıma normaldir. Çünkü edebiyat tarihine bakıldığında şairlerin kendi biçimlerini yaratırken içinde bulundukları zamandan ve mekândan bağımsız olamadıkları görülür. Mehmet Başaran'ın toplumsal olaylara karşı duyarlılığı ve gittiği Köy Enstitüleri sanatının oluşmasına büyük katkı sağlar: “Sanatını yetiştirdiği toprakların, aldığı eğitimin sorunları ekseninde geliştirir” (Necatigil, 1995, s. 65). Bu kurumların yanında Başaran'ın kimliğinin şekillenmesinde çok sevdiği ve değer verdiği hocası Sabahattin Eyüboğlu da etkili olur (Kocabaş, 2010, 101). Çünkü Mehmet Başaran henüz Köy Enstitülerinde okurken Sabahattin Eyüboğlu'nun başkanlığında enstitülü yazar arkadaşlarıyla birlikte *Köy Enstitüleri Dergisi*'ni çıkartır. Bu nedenle olsa gerek Mehmet Başaran şiirlerinde Sabahattin Eyüboğlu'nu sıkça anar. “O Bir Köy Enstitüsüdür” adlı şiirinde şunları söyler:

⁵ Derginin adı *Köy Enstitüleri Dergisi* olduğu için “dergisi” büyük harfle başlatılarak yazılmıştır.

⁶ Mehmet Başaran'ın şiir kitapları: *Ahlat Ağacı* (1953), *Karşılaşma* (1958), *Nisan Haritası* (1960), *Kocakent* (1963), *Pıtraklı Memleket* (1969), *Gök Ekin* (1975), *Meşe Seli* (1982), *Günler Tuz Rengi* (1986), *Sis Dağının Başında Borana Bak Borana* (1990), *Koca Bir Troya Dünya* (1997), *Pir Sultan Ölümler Ölümler Dirilir* (2002), *Ölümsüzlük Otu* (2012).

“O bir Köy Enstitüsüdür her yerde

Bilge toprağı Anadolu’nun

Erdirir başakları üzümleri sevinci

Hitit güneşinde” (Başaran, 1969, s. 29)

Yapıtlarında ezen, ezilen çatışmasında ezilen sınıfın yanında yer alan Mehmet Başaran, Talip Apaydın, Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Ali Yüce gibi köy kökenli edebiyatçılar arasında yerini alarak Türk edebiyat tarihine geçmeyi başarır.

Mehmet Başaran köy kökenli olması nedeniyle kırsalın sorunlarını ve eksikliklerini iyi bilir. Ülkenin kalkınması için bilhassa aydınlara ciddi görevler düştüğüne inanır ve bu sorumluluk duygusu yapıtlarında yoğun bir şekilde kendini hissettirir. Bu yönüyle sorumlu bir şair tutumu takınarak çağdaş bir toplumsallığı savunur (Özer, 2000, s. 89-90). Toplumun aksayan yanlarına kayıtsız kalamaz: “Yapıtları; haksızlıklara, sömürüye, baskılara, zorbalıklara, kötülüklere karşı bir çığlık, bir başkaldırı” (Kocabaş, 2010, s. 101) niteliğindedir.

1979’da emekli olan Mehmet Başaran, ölünceye kadar edebiyat dünyasının içinde kalır. Kızı Filiz bu durumu şöyle açıklar: “Babam sık sık Hasan Ali Yücel’le görüşürdü. Sabahattin Eyüboğlu’nun evinde her hafta yapılan arkadaş toplantılarına katılırdı. Bedri Rahmi Eyüboğlu gür sesiyle şiirler okurdu. Yaşar Kemal ve eşinin de katıldığı bir yılbaşı gecesini onlarla geçirmiştik” (Kocabaş, 2010, s. 75). Mehmet Başaran birçok yazın insanıyla aynı havayı solur, aynı yoldan ilerler. Bu da yapıtlarının çeşitliliğini ve niteliğini arttırır.

Toplumcu gerçekçi düşünce çizgisinden ayrılmayan şair; köy sorunları, Türkiye’nin kalkınması, doğa, Köy Enstitüleri, mitoloji, aşk, özlem, ölüm, kentleşme, aydınlanma, eşitsizliğe, haksızlığa başkaldırı gibi konuları başarılı bir biçimde şiir dünyasına taşımasını bilir. Bu çalışmada şairin Köy Enstitülerini temalaştırması üzerinde durulmaktadır. Mehmet Başaran Köy Enstitülerini konu edindiği şiirlerinde ağırlıklı olarak bu enstitülerin kurulması, ülkede yarattığı heyecan, etkileri, bu kurumlara gericilerin saldırıları ve onların kapatılması üzerinde durur. Çalışmada şairin enstitüler üzerine farklı tarihlerde yazdığı şiirleri çözümlenirken Köy Enstitülerinin tarihsel gelişimi dikkate alınmıştır.

2. Mehmet Başaran’ın Köy Enstitülerini Şiir Dünyasına Taşması

Mehmet Başaran birçok yapıtında Köy Enstitülerine yer verir. *Nisan Haritası* adlı şiir kitabını ise tamamen Köy Enstitülerine ayırır. Bu kurumlar nisan ayında kurulduğu için eserine bu adı verir ve bu kitapla enstitülerin bir haritasını çıkartmak ister. Şairin enstitüler üzerine yazdığı şiirlerini çözümlmeden önce eğitim

üzerine olan düşüncelerine değinmek gerekir. İlk olarak geleneksel eğitim sistemini açıklar: “Devlet değişmez, soyut bir güç olarak belletilir. Ahlak, gelenek, manevi değerler, ulusal çıkarlar gibi kavramların ardına gizlenir. Derebeyler derebeyliğin, krallar krallığın, burjuvalar kapitalizmin çarklarının döndürülmesini, sürdürülmesini beklerler” (Başaran, 1999, s. 13-14). Sözlerinin devamında değişimin ve gelişimin eğitim sistemini de yenilediğini vurgular: “(...) üretim araçları sürekli bir değişim içindedir. Baskı makinesinin bilgileri yaygınlaştırılmasından, aydınlanma döneminden sonra uyanış hızlanmış, yaşamı iyileştirme savaşımı güçlenmiştir. Giderek altyapıyı zorlayan bir özgürleşme eylemine dönüşmüştür eğitim. Kafaları bilgi, elleri beceriyle donatılanlar; hem daha çok üretir hem de ürettiklerinin paylaşımını denetleme bilincine ulaşır” (Başaran, 1999, s. 13-14). Mehmet Başaran’a göre Köy Enstitüleri Türkiye’de bu değişimi gerçekleştirecektir. Çünkü enstitülerde geleneksel eğitimin ve gericiliğin yaşama şansı yoktur. *Özgürleşme Eylemi - Köy Enstitüleri* kitabında bu durumu şöyle açıklar: “Üreticileri, ustaöğreticileri, eğitimbaşlıları, sanatbaşlıları, kümebaşlıları vb. ile sömürüyü ahlak dışı sayan, yepyeni bir toplumdur bu. (...) Çalışma izlencelerini kendisi saptayan, doğanın üstüne titreyerek, onun güzelliklerine güzellik katarak katkıda bulunduğu oranda almanın, topluma yararlı olmanın mutluluğunu duyan bir topluluk” (Başaran, 1999, s. 16-17). Bu nedenle enstitüler halkın yaşamını değiştirecektir: “*Aydınlanacaklar aydınlanacaklar / Ortılığı ısıtacak sevileri / Yüceltmek için bu ülkeyi / Bir gün geldikleri yere dönecekler*” (Başaran, 1960, s. 14). Şairin bu ifadeleri Osmanlıların yüzyıllardır geri bıraktığı Türk köylüsünün yaşama dönme şansının doğduğunu ortaya koyar.

Köy Enstitülerinin açılmasıyla beraber binlerce köylü çocuğu eğitim almak için yollara düşer. Mehmet Başaran “17 Nisanla Yollara Düşenler” adlı şiirinde bu çocuklara bir yazgı gibi dayatılan ırgatlığın enstitüler sayesinde son bulduğuna vurgu yapar: “Yollara dökülmüş ırak köylerden / Bahar içinde Gülzarlar Ömerler” (Başaran, 1960, s. 13) der ve ilerleyen bölümlerde: “Omuzlarında kirli torbaları / Elleri pare pare / Ayakları sızılı yarık / Sökmüşler ırgatlıktan kaderden” (Başaran, 1960, s.13) vurgusuyla yoksulluktan ve yazgıcılıktan kurtulma şansının doğduğunu belirtir. Köy Enstitülerine gelen köylü çocuklarını karşılayan güzel tablo şudur:

“Bilginin güzelliğın havasına
Yağmur altında yaz ekini gibi
Karşılarında Ata'nın gözleri
Sıcaklığını duyar aydınlığını yaşamının
Yürekleri” (Başaran, 1960, s. 45)

Mehmet Başaran daha önceden Köy Enstitüleri gibi bir eyleme girilmediği için geçen zamana üzüldür: “Böyle çalışmadı bizden öncekiler / Karardı kentlerde kahvelerde kanımız / Ey boşa geçen zaman yiten güç” (Başaran, 1960, s. 22). Önceki dönemlerin eleştirisini yaptıktan sonra enstitüleri şiirleştirmeye başlar. Bu şiirlerinin başında “Yaman Uruldu Kazmalar Yere” gelir. Şair enstitülerin temeline şu şekilde değinir: “Yaman uruldu kazmalar yere / Katı taşlar kırıldı / Su gibi aktı ter / Kan oturdu avuçlara ” (Başaran, 1960, s. 18). Köy Enstitülerini işbirliğinin sonucudur: “Bu taşları biz getirdik / Sırtımızla uzak dağlardan / Biz ördük ne umutlarla / Ev oldular okul oldular / Hastane dam kışla” (Başaran, 2002, s. 86). Sonrasında bu temelle neyin amaçlandığını ele alır: “Dostluğa kitaplara hayata / Yeniden başlanacaktı burda” (Başaran, 1960, s. 17). Böylece geleceğin enstitülerde doğacağı vurgusunu yaptıktan sonra şiirine devam eder:

“Hey Sis Dağı Sis Dağı
Gördün mü böyle bahar
En ak çiçeklerini açtı
Yirmi bir elde yer
Başlıyor mutluluk esenlik çağı” (Başaran, 1960, s. 27).

Şairin “17 Nisan Mektubu” adlı şiiri enstitülerde her sabah törenle okunan bir marş hüviyetine sahiptir. Bu şiirinde şair, sevgiliye benzettiği enstitülere bir üvey anne gibi yaklaşan insanların zaman içerisinde bakış açılarını değiştirebileceklerini ve enstitülerin gücünü ancak o zaman görebileceklerini vurgular: “Üveyana değildir zaman güzelim / Bu 17 Nisanlar mahzun etmesin seni / Gök altında yaşanan en mutlu anı düşün / Güç anlaşılır büyük ve iyi işler” (Başaran, 1976, s. 65). Sonrasında Köy Enstitüleriyle halkın aydınlanacağına olan inancını yineler: “Anlayan gözlerle bakacak hayata halk / Bayrak daha bir nazlı dalgalanacak o gün” (Başaran, 1976, s. 65). Şair şiirin sonuna doğru, “Açmana bak güllerini

köylerde / Toprağımın gücü Enstitüm benim” (Başaran, 1976, s. 65) diyerek yurdun dört bir yanında açılan enstitülerin gücünün aslında topraktan geldiğini hatırlatır.

Mehmet Başaran 1969’da Öncü Kitabevi tarafından çıkan Pıtraklı Memleket’te adlı kitabında yer alan “Yücel Anıtı” şiirinin girişinde Sebahattin Eyüboğlu’ndan “Bir kişinin atacağı dev adımlarından çok, bin kişinin atacağı insan adımlarını istiyordu Yücel” (Başaran, 1969, s. 81) sözlerini alıntılar. Hasan Ali Yücel’in bu bakışı da toplumun birlikte eğitilmesine, halk eğitimine verdiği önemi gösterir. Mehmet Başaran Köy Enstitüleri yerleşirken gericilerin karşısında Hasan Ali Yücel’in bir anıt gibi durduğunu da belirtir: “Ey gericiler çıkarıcılar ey / Kafanızı taşlara vurun / Hasan - Ali canlı bir anıt / Gelişen ülkemizde” (Başaran, 1969, s. 82). Şiirin devamında Hasan Ali Yücel’le birlikte Tonguç’u anar:

“O değil mi zamanı sorguya çeken

Açan düşünceyi yeni yönlerle

Çekip çarıkları koca Tonguç’la

Çobanın yüreğinden bilginin usuna dek

Anadolu’yu süren

Bakın nasıl büyüyor ekinlerle

Buluşuyor alnında doğuyla batı” (Başaran, 1969, s. 82).

Cumhuriyet tarihinde eğitim dendiğinde oldukça önemli ve haklı bir yerde bulunan İsmail Hakkı Tonguç’un üzerinde ayrıca durur. Tonguç’tan önceki durumu şu şekilde şiir dünyasına taşır:

“Otlar böcekler gibiydik bozkırda

Acılarda gökyüzü kadardık

Bizden geçerdі zamanın karanlığı

Yorgun öküzler kara sabanlarla

Unutulmuş unutulmuş unutulmuş köylerdik” (Başaran, 1969, s. 79).

Görüldüğü gibi Tonguç öncesinde Türk köylüsü oldukça çağın gerisinde yaşamaktadır. Başaran’ın “*Köyler babası halk babası*” (Başaran, 1969, s. 79) dediği Tonguç’un gelişiyile birlikte köylere umut da heyecan da gelir: “*Sonra sen*

geldin Nisanlar geldi / Durdu o içimize akıttığımız kan / Yenilendi gücümüz bembeyaz” (Başaran, 1969, s. 79). Şiirine tarlalar bize çalışmaya başladı diyerek devam eder.

Mehmet Başaran’a göre enstitüler yeni bir bilim kaynağıdır: “*Burası Hasanoğlan yepyeni bir bilim yurdu / Anadolu’nun ortasında aydınlığın korosu*” (Başaran, 2002, s. 72). Bu dizeler enstitülerin bilimsel bir yuva olduğunu da ortaya koyar. Bir bilim yuvası olan Köy Enstitülerinde hümanizm felsefesi egemendir. Birlikte insanca yaşama düşüncesi verilmek istenir: “*Bir Harman sonu mutluluğu içinde / İnsanca yaşamalı*” (Başaran, 1960, s. 46). Mehmet Başaran bu dizleriyle enstitülerin kardeşliği de içerdiğini gözler önüne serer.

Mehmet Başaran Köy Enstitülerini Cumhuriyet’in okulu olarak görür: “*İşte diyor Cumhuriyet okulu / Köy çocukları için hem de / Suyu halktan gücü halktan*” (Başaran, 2002, s. 68). Bu kurumlar Anadolu aydınlanmasını gerçekleştirecektir. Okulların bu yönüne Mehmet Başaran sıkça vurgu yapar. “Yeni Bir Kuvayı Milliye Bu” şiirinde Köy Enstitülerinin gericilikle savaşa giriştiğini vurgular:

“17 Nisan 1940

Dediği oluyor Gazi’nin

Su yürüyor umutlara düşlere

Ucu görünüyor en uzak köyde

Yeni bir ilkyazın

Kurtuluşa benzeyen ilkyazın” (Başaran, 2002, s. 67)

Bu nedenle Mehmet Başaran’a göre enstitülere gelen öğrenciler, gidecekleri yerleri aydınlatacaklardır (Başaran, 1960, s. 14). Zaten Mehmet Başaran Köy Enstitüleri zamanını “aydınlanma dönemi” olarak adlandırır. Aydınlanan kişi üretim yapar, geçmişte olduğu gibi yoksulluk çekmez, sofrası her daim ürettikleriyle doludur. Geleceğe umutla bakar:

“Masada kırmızı turp taze soğan kıvırcık marul

Buğulu şeftaliler üzümler

Gök rengi rakı

Bitti sayılır kuruluş ağırları

Kendine yetecek gayri enstitüler

Her yıl üç bin öğretmen

Biz gitsek de bu çark dönecek

On yıllık plân hazır” (Başaran, 1960, s.49).

Aydınlanma yeni bir çağı da başlayacaktır. Çünkü enstitüler çağı değiştirecek potansiyele sahiptir: “*Mutluluğa erer toprak insan / Bir çağ değişir kırk bin köyde*” (Başaran, 1960, s. 15). Enstitüler aydınlığı yaratarak Orta Çağ zihniyetini bitirecektir: “*Son vermek için ortaçağa / Öylece duruyordu yöre / Tepelerde yitik aydınlık*” (Başaran, 1960, s. 19). Bu nedenle Köy Enstitüleri yeni bir çağın başlangıcıdır.

Köy Enstitülerinin hedefleri arasında Türk insanını aydınlatmanın dışında; Türkiye’nin ümmet anlayışını yıkıp ulus olması, öğretmen yetiştirmesi ve toprağın işletilmesini öğretmesi de yer alır. Enstitülerde amaç Orta Çağ’ın kulluk anlayışından uzaklaşıp ulus olabilmektir: “*Habire zorlanan karanlık / -Dâvâ millet olma insan olma dâvâsı*” (Başaran, 1960, s. 31). Bu Cumhuriyet kurumlarıyla birlikte ulus olma bilinci temelden verilmeğe başlanır.

Mehmet Başaran’a göre Anadolu toprağı verimlidir. Önemli olan onun nasıl işleneceğinin bilinmesidir ve henüz Anadolu toprağı hak ettiği şekilde işlenmemiştir: “*Kazmayı vurduğun yer Yunan Roma / Ama toprağın üstü..*” (Başaran, 1960, s. 15). Şair toprağın altının üstünden ileride olduğunu vurgular: “*Sinsi düzeniyle ortaçağ*” (Başaran, 1960, s. 32). Bundan sonrası toprağın üstünü ileri götürmektir:

“Kurtulmamıştı ala buğday

Dostluğa kitaplara hayata

Yeniden başlanacaktı burda” (Başaran, 1960, s. 15)⁷.

Enstitülerin etkileri kısa sürede görülür: “*Halklar geliyor halklardan / Uyanıyor çağca yöre*” (Başaran, 1960, s. 33). Bu dizeler de enstitülerle birlikte Türk halkının uyanmaya başladığını kanıtlar. Böylece ilk olarak eski zihniyet sarsılır: “*Katı taşlar kırıldı / (...) Karanlığın kökü oynadı*” (Başaran, 1960, s. 18). Bu vurgudan sonra Mehmet Başaran, “*Kıraçlarda göğ ekin bitti / Yollar şavkıdı /*

⁷ Türk edebiyatının önemli şairlerinden Faruk Nafiz Çamlıbel de “Sanat” adlı şiirinde benzer düşünceleri paylaşır:

“Başka sanat bilmeyiz, karşımızda dururken

Yazılmamış bir destan gibi Anadolu’muz.

Arkadaş, biz bu yolda türküler tutturdurken

Sana uğurlar olsun... Ayrılıyor yolumuz!” (Çamlıbel, 1969, s.10)

Yeni bir türkü başladı insanda / Gün iyiye döndü” (Başaran, 1960, s. 18) der. Görüldüğü gibi geleceğe doğru büyük bir umut yaratır kurumlar.

Köy Enstitülerinin açılması hem siyasal yönden hem de köyde işçi çalıştıran ağalar gibi birçok kesime de rahatsızlık verir. Enstitülerin kurulmasıyla birlikte asıl işin başladığını söyleyen Başaran, gerici zihniyetin hemen rahatsız olmaya başladığını belirtir: *“Rahatı kaçırmıştı geriliğin karagücün”* (Başaran, 1960, s. 42). Bu nedenle bu kurumlara düşman olanların fırsat kolladığını vurgular: *“Çıkar azgını ağanın beyin / Karanlık kovuklarda / Düşman pusudaydı”* (Başaran, 1960, s. 42). Köy Enstitüleri kapatılmadan önce sonunun yaklaştığıyla ilgili söylentiler çıkar:

“Eğitim başının evinde ayrılık toplantısı

Ta yüreklere düşmüş kırağı

Yanmış kafalarda ekinler

Bir rivayet tümü kapanacak buraların

Bir rivayet ıslahat” (Başaran, 1960, s. 50)

Köy Enstitülerinin kapatılmasının ayrıntısına giren şair, onlara olan düşmanlığı iyi ve kötü çatışması üzerinden ortaya koyar. Tarihin gösterdiği kötü insanlara örnekler verir: *“(...) Sürüp gidecek bu / Anytosla Meletooslar⁸ çıktı ortaya / Uzak Atina’dan / Bulandı düşünceler sular / Bir daha öldürülecek Sokrates”* (Başaran, 1960, s. 50). Şair, Sokrates’in ölümünde rol oynayan kötü insanlara değindikten sonra Köy Enstitülerinin kapatılması için de çalışan gericilere yer verir: *“Köyde kentte / Zehir eziyor karanlık adamlar”* (Başaran, 1960, s. 50). Böylece enstitüleri yok etmek için düşman zihniyetin fırsat kolladığı da ortaya çıkıyor. Şair enstitüleri kapatmak isteyenlerle yaşatmak isteyenleri şöyle şiire taşır:

“Çamlıbelde bir gül açsa

Uykuları kaçır Bolu Beyi’nin

Çünkü kırmızıdır gül

Halkın ve toprağın uyanışına benzer

Bir değil bin gül açıyordu Anadolu’da

Ekmeği ikiye bölsen

⁸ Mehmet Başaran’ın kullandığı bu isimler, sadece Yunan tarihinde değil, geniş anlamda insanlık tarihinde önemli yer tutan Sokrates’in öldürülmesine rol oynayan kötü insanlardır. Çünkü Sokrates bu insanların bilindikleri gibi yaptıkları işte iyi olmadıklarını kanıtlamıştır.

Aydınlık sesi duyuluyordu halkın

Köyleri tutmuştu aşkın ve terin hünerleri” (Başaran, 1975, s. 76)

Aynı şiirin devamında: “*Bir oldular da Bolu Beyi’yle / Kapatıldılar Enstitüleri*” (Başaran, 1975, s. 76) der. Şaire göre bu kesimler demokrasi maskesi takarlar: “*Bariş demokrasi insan hakları derken / Yeni talancılar çıktı içinden / Kuşatıldı Enstitüler*” (Başaran, 2002, s. 77). Mehmet Başaran’ın bu tespiti oldukça yerindedir. Laik Cumhuriyet kurulduktan sonra dincilikle başarılı olamayacağını anlayan softa takımı demokrasi çığırkanlığına başlar.

“Mustafa Kemal’e halifeliği kabul ettirmeye muvaffak olamayan hoca ve mürteciler, Cumhuriyet kurulduktan hemen sonra, liberalizm ve demokrasi bayrağını açtılar. İsyân etseler Şeyh Sait gibi öldürüleceklerine şüphe yoktu. Çünkü Şef ve zafer bizimdi. Bunlar için yol uysal ve uygun, fırka saflarına sinip yavaş yavaş, Sayı ve Taviz siperlerini hazırlamaktı. Şeriat’ın ismini Ahlâk, Ümmet’in ismini Millet koyarak ahlâk ve millet namına, şeriat ve ümmet müessesesinin kapılarını az çok açık tutmaya çalışacaklardı” (Atay, 1998, s. 31).

Fakat Atatürk cumhuriyeti sağlam temeller üzerine kurduğu için Köy Enstitüleri kapatılsa da laik devlet devam eder.

Köy Enstitülerinin kapatılmasını isteyen gerici bir zihniyet olduğu gibi onların kapatılmasına ses çıkarmayan aydın bir kesim de söz konusudur. Mehmet Başaran Köy Enstitülerinin kapatılmasına kentlerden tepki gelmemesine kızar: “*Ne arayan ne soran / Dumanlı salonlarda / Kadehler kalkar şerefe / Kendi havasındadır kentler*” (Başaran, 1960, s. 53). Şair bu dizleriyle dönemin aydınlarının eleştirisini yapar. Diğer yandan enstitülerin kapatılması doğan umudun sönmesine neden olur: “*Söner harmandalı oynayanlar üstünde / Açılan gök kuşakları*” (Başaran, 1960, s. 53). Şair olumsuz tabloyu daha ileri taşır: “*Geri geri gider zaman / Anası ağlar Anadolu’nun*” (Başaran, 1960, s. 53). Bu kurumların kapatılması köy çocuklarının eğitime kolay ulaşması zorlaştırır. Bu da geriye gidiştir şairin dediği gibi bir yönüyle.

“Sorgucular” şiirinde şair, Köy Enstitülerinin kapanma sürecindeki “komünist” söylentilerine değinir. Sürekli müfettişler tarafından teftiş edilen Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü’nde, öğrencilere yöneltilen sorulardan birisi de Nâzım Hikmet ve Sabahattin Ali’nin ideolojisinin öğrencilere benimsettirilmesidir: “*Manifesto okutuluyor muydu Enstitülerde / Belletiliyor muydu Nazım’ın şiirleri / Sık sık gelir miydi Hasanoğlan’a / Sabahattin Ali?*” (Başaran, 1990, s. 47). Kitapları toplatılan, kara listeye alınan Nâzım Hikmet ve Sabahattin Ali dönem iktidarı tarafından öğrencilerin uzak durması gereken isimlerdir. Zaten o yıllarda Nazım Hikmet hapidedir.

Şair enstitülerin kapatılmasının çok hızlı olduğunu belirtir: “*Terimiz kurumadan daha / Bide baktık / Pencerelerde parmaklık / Kapılarda kilit / Dışarda kalmış kırlar*” (Başaran, 2002, s. 86). Enstitülerin kapatılmasıyla birlikte sadece kırlar dışarıda kalmaz. Artık Türk eğitim sistemini Amerikan eğitim sistemi yönlendirilmeye (Marım-Sam, 2018, 11-33) başlar. Menderes döneminde başlayan Amerikancı eğitim sistemi Atatürkçü eğitim sistemiyle çelişir. Çünkü Atatürkçülükte eğitimin laik olmasının yanında ulusal olması da şarttır.

SONUÇ

Türkiye’de 1923’te gerçekleşen aydınlanma devriminin bir sonucu olan Köy Enstitüleriyle amaçlanan kırsalı ayağa kaldırmaktır. Köy Enstitülerinde istenen aydınlanma iki şekilde verilir. Birincisi kapitalist sistemin emeği sömüren düzene, diğeri ise Orta Çağ zihniyetine karşıdır. Bunları ezmek için yola çıkılır. Öğretmen ve öğrenci imece usulüyle, büyük bir heves ve umutla çalışır. Köy Enstitüleriyle birlikte daha önce köy ağalarının ve toprak sahiplerinin elinde zor geçiren köy çocukları, kendi ayakları üzerinde duran bireylere dönüşür. Bu bireylerin yanında enstitülerden onlarca yazar da yetişir. Fakat pusuda bekleyen gerici zihniyetin etkili olması ve İsmet İnönü’nün öngörüsüzlüğü sonucunda enstitüler kapatılır. Bu kurumlar ayakta kalabilseydi özelde Türk köylüsünün genelde de Türk ulusunun parlak dönemlerinin başlangıcı olabilirdi o yıllar. Çünkü enstitülerde amaç Orta Çağ’ın kulluk anlayışından uzaklaşıp ulus olabilmektir. Şu anda da devam eden uluslaşamama sorunu o yıllarla birlikte çözülebilirdi. Ulus olmayı değil de ümmetçiliği tercih edenler, Köy Enstitülerini kapattırarak baskın çıktılar. Türkiye’ye on yıllar kaybettirdiler.

Cumhuriyet dönemi içinde köy şairleri arasında yer alan Mehmet Başaran’ın şiirlerinde Köy Enstitüleri oldukça geniş bir yer kaplar. Köy Enstitülerinin kuruluşunu, işleyişini ve kapatılmasını şiirlerinde anlatma gereği hisseder, çünkü kendisi de bir köy çocuğudur ve enstitülerin onun gibi binlerce çocuğun hayatına nasıl dokunduğunun ve ne denli güzelleştirdiğinin bilincindedir. Bu kurumların varlığının önemini kalemi yettiğince anlatmaya çalışır. Bunu yaparken enstitülere karşı oluşan hem toplumsal hem de siyasal tepkilerin arka planını aktarır. Bu bağlamda şair hem umut hem de hüznü barındıran şiirler yazar. Umut içerikli şiirlerde enstitülerin heyecan ve elde edilen somut sonuçlar görülür. Bu öyle bir umuttur ki dünya savaş içinde geleceğin karanlığı, karamsarlığı içinde yaşarken Türkiye’yi geleceğe güvenle götürmektedir. Şair hüznü temasını ise enstitülerin kapatılması durumunun ortaya çıkmasıyla birlikte kullanır. Kızgınlık, öfke, acı da içeren kötümser şiirlerde şair bir yandan enstitüleri kapatanların eleştirisini yaparken diğeri yandan da memleketin geleceğine duyduğu kaygıyı dışa vurur.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2009). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2009)*, 14.Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Baskı Canteğin Matbaası, Ankara.
- Atay, F. R. (1998). *75 Yılın İçinden 22 Yazardan Seçmeler*, Cumhuriyet Kitapları. İstanbul.
- Başaran, M. (1960). *Nisan Haritası*, Varlık Yayınevi, Ekin Basımevi, (1. Baskı), İstanbul.
- Başaran, M. (1969). *Putraklı Memleket*, Öncü Kitabevi, İstanbul.
- Başaran, M. (1975). *Gök Ekin*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Başaran, M. (1976). *Ahlat Ağacı*, Koza Yayınları, İstanbul.
- Başaran, M. (1990). *Sis Dağının Başında Borana Bak Borana*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Başaran, M. (1999). *Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Başaran, M. (2002). *Pir Sultan Ölümler Dilir*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Çamlıbel, F. N. (1969). *Han Duvarları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Dündar, C. (2015). *Köy Enstitüleri*, Can Yayınları, (4. Baskı), İstanbul.
- Gediklioğlu, Ş. (1991). *Türkiye’de Yaygın Eğitimden Çağdaş Eğitime*, Kadioğlu Matbaası, Ankara.
- Kapluhan, E. (2012). “Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri”, *Marmara Coğrafya Dergisi* Sayı: 26, Temmuz, s. 172-194.
- Kocabaş, K. (2010). *Mehmet Başaran*, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, (1. Baskı), İzmir.
- Marım, Y.-Sam, R. (2018). “1950-1960 Arası Amerikalı Uzman Raporları Bağlamında Türk Eğitim Sistemine Çizilen Yol Haritası”, *Kaygı* 30, s. 11-33.
- Necatigil, B. (1995). *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Özer. K. (2000). *Şiiri Sorgulayan Yazılar*, Yordam Kitapları. İstanbul.
- Tonguç, İ. H. (2000). “Gelenekçi Okulun Yöntemlerini İzleyenler, Köye Gerekli İnsan Tipini Yaratamazlar”, *Köy Enstitüleri*, Tüses Yayınları, İstanbul.
- Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Türkdoğan, O. (1977). *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, Dede Korkut Yayınları.
- Türkoğlu, P. (2017). *Kısa Süren Hasat Köy Enstitüsünde Öğrenci Olmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (3. Baskı), İstanbul.
- Türkoğlu, P. (1997) *Tonguç ve Enstitüler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

BÖLÜM 5

Dede Korkut Hikâyelerinde Aile ve Sosyal Hayatla İlgili Gelenekler

Okan Alay¹

¹ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi, e-mail: okanalay@hacettepe.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3065-5705>

GİRİŞ

Türk edebiyatının destandan halk hikâyesine geçiş döneminin başat eserlerinden biri olan Dede Korkut Hikâyeleri dil ve edebiyat başta olmak üzere birçok disipline ve yanı sıra konuya dair önemli bilgiler içermesi yönüyle de dikkat çekmektedir.

On iki hikâyeden oluşan eserden anlaşılacağı üzere Batı Türkçesi sahası içinde yer alan Oğuz Türklerinin maddi ve manevi yaşamına dair birçok olay ve olgu Eski Anadolu Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinin dil zevkini yansıtan bir anlatımla önce sözlü, daha sonra ise yazılı olarak var olagelir. Söz konusu hikâyelerin kimin tarafından ve ne zaman kaleme alındığı bilinmese de Kuzeydoğu Anadolu ve Kafkasya kavşağında 15. yüzyılın ikinci yarısında yazılı edebiyata kazandırıldığı kabul görür. Yazıya aktarılması sonucu bu önemli eser, kültür, edebiyat, dil, din, tarih, halkbilimi gibi birçok disiplin için yadsınamaz bir kaynak olur.

Hikâyelerde ait olduğu dönemin gereği olarak Türklerin İslamiyet’le yoğrulan kültürel değerlerinin yanı sıra İslam öncesi dönemi de yansıtan pek çok somut ve soyut öge, destansı tip ve karakterler, inanışlar ve çalışma konumuz olan aile ve sosyal hayata dair önemli bilgiler yer alır (Alay, 2022: 200-201). Bu bilgiler çerçevesinde Oğuzların İslamiyet’i kabul ettikleri, ancak kadim bazı inanç ve uygulamaları büsbütün terk etmedikleri görülür. Hikâyelerde İslam öncesi anlayışın bir yansıması olarak zaman zaman kendini gösteren şarap, kırmızı içme; at eti yeme; dağ, ağaç, su üzerine yemin etme; kendi ecdadı olarak kurdu, aslanı gösterme vs. bu gerçekliğin belirmesi olarak yaşam bulur (Pirverdioğlu, 2000: 353-362).

Yukarıda da değinildiği üzere söz konusu hikâyelerde birçok kültürel değere ulaşmak mümkündür, ancak bu çalışmamızda ait olduğu toplumun zevklerini, inançlarını, özelemlerini, dertlerini ve hayata bakış biçimlerini yansıtan geleneklerden aile ve sosyal hayatla ilgili olan gelenekler söz konusu edilmektedir. Bilindiği üzere geçmiş yüzyıllardan günümüze dek ulaşan gelenekler; geniş anlamıyla bir kuşaktan ötekine geçirilebilen bilgi, tasarım, boş inanç, yaşantı biçimi; daha geniş anlamıyla maddi olmayan kültürdür. Dar anlamda ise, kuşaklar boyunca bir toplumun örneğin kutsal ya da politik işleri gibi konulardaki görüşleridir (Örnek, 2000:126).

Geçmişten günümüze sözlü veya yazılı olarak aktarılan gelenekler ve onun bir ögesi olarak aile ve sosyal hayatla ilgi olan yansımaları doğal olarak Dede Korkut Hikâyelerinde de kendine yer bulabilmektedir. Bu çerçevede destansı hikâyelere yansıyan aile ve sosyal hayatla ilgili gelenekler; karı-koca ve çocuk münasebetleri, yeme-içme kültürü, avcılık, eğlenme, halk hekimliği, kurdun kutsanması gibi

kolektif yaşama dair birçok inanış ve ritüel somut örneklerle değerlendirilmektedir.

1. AİLE HAYATIYLA İLGİLİ GELENEKLER

1.1. Karı-Koca İlişkileri

Dede Korkut hikâyelerinde aile fertlerinin birbirlerine karşı güçlü bağları olduğu görülmektedir. Oğuz beylerinin mücadelelerinde, zor zamanlarında yanlarında olan, onlara hep arka çıkan, hayat arkadaşları, eşleri vardır.

Birinci hikâyede, Dirse Han'ın eşi kocasına hitap ederken: “Başımın belası, evimin tahtı, Han babamın güveyisi, kadın anamın sevgisi, göz açıp da gördüğüm, gönül verip sevdiğim” (Ergin, 2009: 86) gibi son derece içten, sevgi-saygı dolu ifadeler kullanır.

Aynı hikâyede Dirse Han'ın oğlu-kızı olmadığı için kara otağa kondurulması üzerine rencide olup eve gelince, günümüzde kırsal sahalarda hâlâ etkisi görülen erkek egemenli toplum anlayışındaki gibi hemen eşine; “Suç sendedir, bana bir çocuk vermedin, rezil ettin beni, seni boşuyorum, ya da yeniden evleneceğim” demez. Önce eşine: “Beri gel başımın bahtı, evimin tahtı” diyerek iltifatlar sunar, sonra durumu anlatarak acaba; “Senden midir, benden midir?” (Ergin, 2009: 80) der.

Hikâyelerde önemli bir kadın-eş tipi olarak öne çıkan Selcen Hatun, kocası Kan Turalı düşmanla yiğitçe savaşırken onu yalnız bırakmaz, o da savaşır. “Kâfirle savaşalım, dövüşelim, ölenimiz ölsün, kalanımız otağa gelsin.” (Ergin, 2009:194) der.

Bu tarz bir karı-kocanın savaşçılığı, kadının yiğitliği yörede geleneksel olarak görülmez. Aksine kadının savaşlarda, kavgalarda yer alması yadırganır, onun eviyle, çocuklarıyla ilgilenmesi gerektiğine inanılır.

Dede Korkut Kitabı'nda ideal kadın-eş olarak öne çıkan tipler arasında Deli Dumrul'un eşinin ayrı bir ehemmiyeti vardır. Hikâyede, Canı yerine can bulmak için anası ve babasında yüz bulamayan Deli Dumrul eşinden ayrılmak için helallik ister. Kendi durumunu arz edince eşi; “Göz açıp gördüğüm, gönül verip sevdiğim” diye başlayarak ona olan sevgisini belirtir, sonra da; “Benim canım senin canına kurban olsun” diyerek canını ona verdiğini söyler (Ergin, 2009:183).

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere anne ve babanın yapamadığını, hayat arkadaşı, zevcesi yaparak, bir ailede karı-koca ilişkisinin sevgi ve fedakârlık boyutunu göstermesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca yaygın kanaatlerin aksine geleneklerin baskın olduğu bir dönemde kadının değer görmesi,

erkeğin karısına duyduğu sevgi karşısında onun için yaratıcıya yalvarması, kadının kocası için canını hiçe sayarak fedakârlık yapması aile hayatıyla ilgili geleneklerin etkin bir yansıması olarak addedilmektedir.

1.2. Anne-Çocuk İlişkileri

Dede Korkut hikâyelerinde belirtilen ideal kadın tipleri arasında öne çıkan ve hem eşi hem de oğlu için her türlü zorluğa göğüs geren Boğaç Han'ın karısı, kayıp olan oğlunu kırk ince belli kızıyla bulmaya çalışır. Sonunda yaralı oğlunu bulunca ona dağ çiçeği ile sütünü birlikte verir. Ardından onun iyileştiğini görüp ona “kara başım kurban olsun sana” (Ergin, 2009: 89) diyerek merhamet ve öz-verisini dile getirir.

Bir başka metinde ise düşman elinde esir olan Uruz, düşmanların Uruz'u öldürmemek için anasının iffetine halel getirmek arzusu içinde olduğunu görünce mücadeleden geri durmaz. Annesi oğlu Uruz'un canı için endişe edince, Uruz anasına: “Ana hakkı tanrı hakkı olmasaydı” (Ergin, 2009:107) diyerek onu öldüreceğini, asla kâfirin onun iffetine zarar veremeyeceğini kararlılıkla ifade eder.

Bir başka hikâyede ise oğlu Uruz'un tutsak olduğunu duyan annesi, Kazan Bey'e dert yazar, “dilek ile bir oğlu zor bulduğunu” (Ergin, 2009:165) söyleyerek oğlundan haber vermesini, yoksa beddua edeceğini söyler.

Bir diğer hikâyede ise Deli Dumrul canı yerine can bulmak için babasından yüz bulamayınca anasına yönelir, ondan yardım diler. Annesi de babası gibi onu sevdiğini, mal mülk verebileceğini, ancak; “dünya tatlı, can aziz” (Ergin, 2009:182) diyerek canını vermez. Bu metinde görüleceği üzere rahmet ve şefkat timsali olması gereken anne, ölüm karşısında can tatlılığını gerekçe göstererek yardımca bulunması dikkat çekmektedir.

Hikâyelerin önemli kahramanlarından biri olan Segrek kardeşi Egrek'in düşman elinde esir olduğunu ve ailesinin bunu ondan sakladığını öğrenince annesine, “Ana hakkı tanrı hakkı olmasaydı, alca kanını yeryüzüne dökerdim” (Ergin, 2009:227) diye sitem ederek, kardeşini kurtarmaya kararlı olduğunu belirtir.

Babası Kazan Bey'in düşman ilinde esir olduğunu duyan Uruz ise, anasına gelip sitemde bulunur. Han Bayındır oğlu olmadığını, Kazan'ın oğlu olduğunu, bunu kendisine neden söylemediğini belirterek, “Ana hakkı Tanrı hakkı olmasaydı” (Ergin, 2009:239) başını keseceğini söyler.

Yukarıdaki bu örneklerde hem ana hakkının Tanrı hakkı olduğunu hem de babaya duyulan saygı çerçevesinde bir evladın neler yapabileceği dikkatlere sunulmaktadır. Bu metinlerde söz konusu olduğu üzere geleneksel Türk toplumunda anne, yuvayı dışı kuş yapar misali ailesi için eşine saygıda kusur etmeyip

çocuklarını merhametle koruyan bir kişi iken, çocuklar da hayatın her aşamasında annelerine saygıda kusur etmeyip hakkını gözeten bireylerdir.

1.3. Baba-Çocuk İlişkileri

Dede Korkut Kitabı'nda adı zikredilen Oğuz beyleri yiğitlikleri ve cömertlikleriyle dikkat çeker. Bu bağlamda adı zikredilen bu beylerden biri de Kazan Bey olup oğlu Uruz'un baş kesmediğini, yiğitlik yapmadığını, ava gitmediğini söyleyerek ona sitemde bulunur. Uruz ise, babasına "Hünéri oğul babadan mı görür öğrenir, yoksa babalar oğuldan mı öğrenir? Ne zaman sen beni alıp kâfir hudut boyuna çıkardın, kılıç çalıp baş kestir? Ben senden ne gördüm ne öğreneyim!" (Ergin, 2009:156) der ve babasından kendisine bir şeyler öğretip örnek olmasını ister. Kazan Bey bunun üzerine, oğlunu yanına alarak ava götürür ve ona iyi bir model olmak için çaba sarf eder. Bu örnekten de anlaşıldığı gibi Oğuz beyleri, hem aileleri için hem bulundukları toplum için model kişilerdir ve en çok da kendi çocuklarının kişilik kazanma sürecinde önemli roller üstlenmektedir.

Deli Dumrul hikâyesinde ise geleneksel baba figürü bu kez farklı bir yönüyle ortaya çıkar. Deli Dumrul canı yerine can bulup ölümden kurtulmak için babasından canını isteyince babası mal, mülk dâhil her şeyi verebileceğini, ancak "dünya tatlı, can aziz" (Ergin, 2009:181) diyerek canını veremeyeceğini, anasına gitmesini söyler. Bu hikâyede babanın canını vermeyip oğlunu annesine yönlendirmesi anlayışında ana hakkının baba hakkından üstün olduğu anlayışının tezahürü olarak görmek mümkündür.

Baba-oğul ilişkisi hususunda kayda değer somut bir örnek de Kazan Bey'in düşman ilinde esir olduğunu duyan Uruz'un hikâyesidir. Uruz bu gerçeği öğrenince annesine gidip sitemde bulunarak, kendisinin Han Bayındır oğlu olmadığını, Kazan'ın oğlu olduğunu, bunu kendisine niçin söylemediğini belirtir ve "*Ana hakkı Tanrı hakkı olmasaydı*" (Ergin, 2009: 239) onun başını keseceğini söyler.

Anne-çocuk ilişkisinde olduğu gibi baba-çocuk ilişkisinde de baba ve çocuk arasında sevgi-saygı temelinde İslam öncesi dönemlerden İslami döneme, oradan günümüze dek süregelen geleneksel bir değer yargısı olarak kabul görmektedir.

1.4. Kardeşler Arası İlişkiler

Hikâyelerde kardeşler arası ilişki bağlamında onuncu hikâye başlı başına bir örnek teşkil etmektedir. Bu hikâyede Segrek, kardeşi Egrek'in esir olduğunu duyunca varını yoğuna katarak, birçok engeli aşip düşman iline gider ve ağabeyini

zindandan çıkarmaya çalışır. Ağabeyine rastlayınca, “Beşikte koyup gittiğin kardeşimin” (Ergin, 2009: 232) deyince, iki kardeş birbirine, “Karabaşım kurban olsun sana” diyerek birbirlerine olan bağlılığı gösterirler.

Burada kardeşler arası ilişkinin sevgi, saygı ve vefa gibi temel değerlere dayandığı görülürken bu gerçekliğin günümüzde de özellikle kırsal alanlarda kardeşlik hak ve hukuku bağlamında güçlü olduğu görülmektedir.

2. SOSYAL HAYATLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ GELENEKLER

2.1. Yeme-İçme Kültürü ve Divanda Toplanma Geleneği

Hikâyelerde Oğuz beyleri hanlar hanı Bayındır Han başta olmak çeşitli beylerin divanlarında toplanıp önemli meseleleri görüşüp kararlar almak veya ziyafetler verip eğlenmek amacıyla belli dönemlerde bir araya gelir. Böylelikle sosyal hayatla ilgili değişik konularda hem fikir alışverişinde bulunulduğu, hem de dönemin anlayışına uygun olarak bir nevi istişare mekanizmasına başvurulduğu görülür.

“Hanlar hanı Bayındır bir kere ziyafet verip Oğuz beylerini misafir ederdi.” (Ergin, 2009: 77). Yine aynı hikâyede, Dirse Han, Bayındır Han’ın kendisine kara otağı reva görmesi üzerine, “Kılıcımdan mı, soframdan mı bir eksiklik gördün” (Ergin, 2009: 78) der.

Bu örneklerde öne çıkan yiğitlik ve cömertlik anlayışının yanında dördüncü hikâyede bu kez ziyafet kültürü vurgulanır. Bu minvalde Kazan Bey ve maiyetiyle ilgili olarak bazı bilgiler de verilir: Kazan Bey ve maiyeti ziyafet verir. Güzel dokuz kâfir kızı al şarabı Oğuz beylerine sunar. Altın kadehler ve sürahilerin olduğu bu şenlik sofrasında yeme ve içme faslı vardır (Ergin, 2009:154).

Bir başka hikâyede ise Uruz yiğitlerine seslenip şöyle der: “Hey babamın altın kadehinden, şarap içen, beni seven, attan insin.” (Ergin, 2009:240).

Görüldüğü üzere ziyafetlerle ilgili olarak Oğuzların Müslüman olmalarına rağmen pek dindar olmadıkları, eski yaşam tarzlarıyla İslam’ın iç içe yaşadığı, İslam’ın haram kıldığı birçok inanış ve uygulamanın halen mevcudiyetini koruduğu müşahade edilmektedir. Söz konusu hikâyelerin bazı bölümlerinde namaz kılan, cami inşa eden, cihat eden, dinsel bir ülküsü olan Oğuzlar’ın başka bir yerde bu kez şarap içtikleri, kâfir kızlarının olduğu meclislerde ziyafet verdiği dikkatlerden kaçmaz.

Hikâyelerde belirtildiğine göre bu divan ve ziyafetlerde Oğuz beyleri rastgele oturmaz, konumları, yaşları, statülerine göre beylerbeyinin başkanlığında bir

araya gelip sağı sollu oturur (Ergin, 2009: 78, 95, 116). Her bir bey ve maiyetindeki kişiler yiğitlikleri ve toplumdaki saygınlıklarına göre bir yer edinirdi. Bu doğrultuda Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde Segrek, bir defasında divana gelirken beyleri çiğneyip oturunca, Ters Uzamış adlı bir yiğit şöyle der: “Bu oturan beylerin her biri oturduğu yeri kılıcı ile ekmeği ile almıştır. Bre sen baş mı kestir, kan mı döktün, aç mı doyurdun, çıplak mı donattın!” (Ergin, 2009:225).

Dede Korkut hikâyelerinde hemen her hikâyenin başında olduğu gibi burada da İç Oğuz, Dış Oğuz beyleri beylerbeyi Han Bayındır’ın ziyafetinde toplanmış, yeme içme ve sohbettedir (Ergin, 2009:234). Son hikâyede, Beyrek’in ölümü üzerine beyler toplanıp Kazan’ı meclise çağırıp şöyle derler: “*Bir yiğit senin yüzünden aramızdan eksildi, hem vasiyet eylemiş, benim kanımı koymasın demiş*” (Ergin, 2009: 250) Kazan Bey, fikri uygun görünce de intikam almaya gidilir. Görüldüğü üzere bu toplanma geleneğinde ziyafet vermenin dışında toplumsal meseleler, çatışmalar ve uyuşmazlıklar gibi konular da görüşülüp fikir alışverişinde bulunulur.

2.2. Yiğitlik Anlayışı ve Savaşçılık Geleneği

Dede Korkut Kitabı’nın en önemli özelliklerinden biri de hikâyeler aracılığıyla sunulan alp tipidir. Zira Dede Korkut Kitabı’nın Türk kültür tarihi açısından önemli yönlerinden biri de yiğitlik ve savaşçılıkla birlikte özü sözü bir olmayı da içeren alp tipinin nasıl inşa edildiğini gösteren sahneleri ihtiva etmesidir. Her medeniyet şekli kendisini yaşatacak insan tiplerini hususi olarak yetiştirir. Bunun için bazı müesseseler yaratır. Göçebe toplumda bu yetiştirme fonksiyonu, örf ve âdetler tarafından ifa olunur (Kaplan, 1996: 52). Bu çerçevede hikâyelerin her birinde bu alp tipinin özellikleri “kalın oğuz beyleri” adı etrafında Boğaç Han, Salur Kazan, Uruz, Kan Turalı, Bamsı Beyrek, Yigenek, Segrek gibi kahramanların şahsında varlık bulur.

Destansı her bir hikâyede atlı göçebe ve savaşçı toplumların yaşamlarıyla benzer şekilde ortaçağ savaş kıyafetleri, savaş araç ve gereçleri, barınma ve yeme-içme kültürünü yansıtan motifler eşliğinde kahramanlardan her biri henüz ilk gençlik yıllarından itibaren iyi birer savaşçı olmayı amaç edinir. Bu amaç doğrultusunda toplum içinde yiğit insan modeli olma gayreti belirgindir. Bunun için hikâyelerde Oğuz toplumu, bir gençten hayvancılığ-göçebe kültürün ideal tip özelliklerine kavuşmasını bekler, hatta genci buna teşvik eder (Duymaz, 2000: 11).

Kazan Bey’in oğlu Uruz’un esir olduğunu beyan eden hikâyede Kazan Bey, oğlu Uruz’un baş kesmediğini, yiğitlik yapmadığını, ava gitmediğini söyleyerek oğluna sitem edince, Uruz; “Hüneri oğul babadan mı görür, yoksa babalar mı

oğuldan öğrenir” (Ergin, 2009:156) diyerek babasından kendisini yanına alıp düşmana saldırmayı ve onunla ava gitmeyi ister.

Yine bir başka hikâyede Kan Turalı, Trabzon Tekfurunun kızını almak için yiğitçe meydana çıkıp sırasıyla üç canavarı yenerken (Ergin, 2009:188-193), Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü hikâyede ise Oğuzların savaş giysilerine dair bilgiler dikkat çekici öğelerdir. Basat, Tepegöz’ü öldürmek için hazırlanır; “Okluğundan bir tutam ok çıkardı, beline soktu, kılıcını çaprazlama kuşandı, yayını koluna taktı, eteklerini kıvrırdı.” (Ergin, 2009: 211). Aynı hikâyede Basat’ın şahsında yiğit ve savaşçı bir alp tipine şöyle yer verilir: “Basat erkek deve gibi Tepegöz’ü dizi üzerine çöktürdü. Tepegöz’ün kendi kılıcı ile boynunu vurdu. Deldi, yay kırı-şini taktı. Sürüye sürüye mağara kapısına geldi. Oğuz’a müjdeci gönderdi.” (Ergin, 2009:215).

Hikâyelerde yiğitlikle ilgili olarak düşmana esir düşen Kazan Bey’in onca zulme, baskıya rağmen onurunu, gururunu inciten bir tutumda bulunmayıp düşmana direnmesi başlı başına bir yiğitlik göstergesidir: “Kara kılıcını çal boynuma kes başımı, kendi aslımı, kendi kökümü yermem yok diyerek” karşı çıkar (Ergin, 2009: 236).

Kazan Bey “kalın Oğuz beyleri”nin bir temsilcisi olarak elbette iyi bir avcı, akıncı olduğu gibi aynı zamanda düşman ilinde esir olsa bile kendi değer yargılarını, özünü kaybetmeyen kişi olarak misyon sahibi biridir.

2.3. Avcılık Geleneği

Dede Korkut Hikâyelerinin hemen hemen hepsinde yiğitliğin, savaşçılığın yanı başında bir de avcılık geleneği yer alır. Beyler, arkadaşları, oğulları, askerleri hep bir av geleneği içinde yetişip yoğrulur. Aşağıda farklı hikâyelerde bu geleneğin yansıması somut olarak görülür:

“Dirse Han ve oğlu, yiğitleriyle birlikte ava çıkar.” (Ergin, 2009: 85).

“Bayındır Han, Begil’i misafir eder. Sonra da av ilan eder. Av hazırlıkları yapılır ve ava çıkılır.” (Ergin, 2009: 216)

“Han Kazan, şahinci başına haber salarak şahinleri yanlarına alarak ava çıkarlar.” (Ergin, 2009: 234)

Bu örneklerde görüldüğü üzere dönemin sosyokültürel yaşamıyla da uyumlu olarak Oğuzlar arasında avcılık geleneği savaşçılık gerçekliğiyle paralel olarak güçlü bir şekilde varlığını sürdürür.

2.4. Eğlence Kültürü

Dede Korkut Kitabı'nda önceki bölümlerde de belirtildiği gibi o devrin şartları içinde beyler ve halk; düğün, ziyafet, ad verme, evini yağmalatma, avcılık şenlikleri gibi çeşitli törenlerde eğlenmeyi ihmal etmez. Yukarıdaki başlıklarda doğrudan veya dolaylı olarak düğün, ziyafet, avcılık gibi örneklerle yer verildiği için, tekrara düşmemek amacıyla bu başlık altında kopuz kültürü ve aşık oyununa yer verilecektir.

2.4.1. Kopuz Kültürü

Hikâyelerde başta Dede Korkut olmak üzere Oğuz beyleriyle adı geçen kahramanların, halkın kopuza çok önem verdikleri ve saygı duydukları görülmektedir. Dirse Han oğlu Boğaç hikâyesinde Dirse Han; “Koçla kopuzum elime verin, ol yiğidi (düşmanı) döndüreyim” (Ergin, 2009: 92) der.

Bamsı Beyrek hikâyesinde, Bamsı Beyrek rastladığı ozana atını verip ondan kopuzunu alır. Kopuzla yurduna geri döner. (Ergin, 2009: 137) Hikâyelerin önemli kahramanlardan biri olan Kan Turalı, ağlayan arkadaşlarına şöyle seslenir: “Hey kırk eşim, kırk yoldaşım niye ağlıyorsunuz, kolça kopuzumu getirin, öğün beni dedi” (Ergin, 2009:189).

Bu örneklerin yanında asıl önemlisi her hikâyenin sonunda Dede Korkut elinde “kopuz”u ile çıkagelir; meydana bir ozan, kaman, baskı olmanın yanında ulu bir şahsiyet olarak, halkın huzurunda “şadılık çalıarak” öncülük rolünü yerine getirir.

Bilindiği üzere eski Oğuzlarda, İslam'dan sonra, Şamanizm geleneklerini devam ettiren ozanlar kopuzu mübarek saymışlardır. Dede Korkut her hikâyede kopuzu ile meydana çıkıyor, ad verirken, dua (alkış) ederken hep kopuz çalıyor; Oğuz kahramanı kopuzun sesinden kuvvet alarak mücadelede galip geliyor (İnan, 1986: 93).

Dede Korkut hikâyelerinde önemli bir kültürel obje olarak yer edinen kopuz günümüzde hâlâ Anadolu sahasında kökleri tarihin çok eski dönemlerine uzanan şaman, baksı, ozan gibi öznelerin öncülüğünde gelişen âşıklık geleneğinde, ardılı saz/bağlama adıyla varlığını sürdürmeyi başarır.

2.4.2. Aşık Oyunu

Aşık oyunu, koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanların diz kesiminden çıkartılan küçük bir kemikle oynanan geleneksel bir çocuk oyunu olup Dede Korkut Kitabı'nda da adı geçer.

Oyun adını bu aşık kemiğinden alır. Oyun için aşık kemiği çıkarılır ve haşlanır, ardından bu birkaç aşık kemiğinden iri olan bir tanesinin üst tarafı delinip içine kurşun dökülür. Oyuncak ağır olsun diye de bakır telle sarılır. Söz konusu aşık kemiğine “eneke” denir ve her oyuncu kendisine ait enekeyle aşık kemiklerini vurmaya çalışır. En az 2, en fazla 6 kişiyle oynanan aşık oyununda öncelikle aşıklar 1,5, 2 metrelik bir mesafeye konur. Oyunda amaç, aşıkların herhangi birini devirmektir. Oyuna, “Birinciyim” diyen başlar. Devirdiği her aşığı alma hakkına sahip olan oyuncu, deviremediği takdirde sırayı diğer oyuncuya kaptırır. Oyun böyle devam eder ve aşıkların hepsini ilk kim toplarsa oyunda kazanan o olur. Kaybeden oyuncunun cezası, rakip/rakiplerine kaptırdığı aşık kemikleridir. Sahip olduğu tüm aşıkları kaybeden oyuncu, bazen de enekesine karşılık oynayabilir. Bu istekte bulunan oyuncunun enekesi diğer oyuncular tarafından beğenilen bir enekeyse, onun uğruna da oyun devam ettirilebilir (Oğuz-Ersoy, 2007: 17).

Geleneksel olarak eskiden beri Orta Asya’dan İran, Arabistan ve Anadolu’ya dek uzanan bir coğrafyada oynana gelen aşık oyunu Dede Korkut Kitabı’nda, Dirse Han hikâyesinde de geçmektedir. Hikâyede Dirse Han’ın oğlu ile arkadaşları meydanda âşık oyunu oynarlar (Ergin, 2009: 81).

3. Diğerleri

3.1. Evini Yağmalatma Geleneği

Hikâyelerde son hikâyenin girişinde ilginç bir gelenekten söz edilir. İç Oğuz, Dış Oğuz bir araya gelerek Kazan Bey’in evini yağmalardı. Kazan evini yağmalatırken, hanımının elini tutar, dışarı çıkar, ondan sonra evini yağmalatırdı. (Ergin, 2009:243).

Bu gelenekle ilgili olarak Abdülkadir İnan, bunun eski bir Türk geleneği olduğunu, kökeninin çok eskilere dayandığını belirttikten sonra bunun bir çeşit “potlaç” töreninin yansıması olduğunu ifade etmektedir. İnan ayrıca Kaşgarlı Mahmud’un; ‘Kençliyü-bayramlarda ve hakanların düğünlerinde, yağma edilmek üzere, otuz arşın yüksekliğinde minare gibi yapılmış bir sofra olduğu’ şeklinde bilgi verir (İnan, 1976:148).

“Evini yağmalatma” geleneği oğuzlara özgün bir gelenek olup yakın geçmişte ve günümüzde Anadolu sahasında pek görülen ve tercih edilen bir gelenek olmasa da eski Türk kültüründe kendine yer edindiği bilinmektedir.

3.2. Kurdun Kutsanması

Dede Korkut Kitabı’nda daha önce de belirtildiği üzere İslam öncesi devrin kültür ve inancından derin izler görmek mümkündür. Oğuzlar bu hikâyelerin geçtiği dönem itibarıyla her ne kadar Müslüman olmuş olsalar da hayatlarında İslami

inanın dışındaki inanışların hiç de azımsanmayacak derecede önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür.

Bu inanışlardan biri de Türkler için destanlar devrinden beri mitolojik bir öge olarak beliren ve sembolik anlamlar taşıyan kurt imgesidir. Zira kurt imge veya motifi Türk mitolojisinin en önemli sembolüdür (Ögel, 1993: 40).

Dede Korkut hikâyelerinde, “Kurt yüzü mübarektir, kurt ile haberleşelim.” (Ergin, 2009:101) ifadesinde açıkça görüleceği üzere kurdun önemsendiği, mübarek olarak görüldüğüne tanık oluruz. Bu inanış İslam öncesi Orta Asya’daki Türk kültürü ve Şamanist anlayışın tezahürü olarak İslam’ı kabul eden Oğuz halkının yaşamında da varlığını sürdürür.

Kurt sembolü veya imgesi yukarıda da zikredildiği üzere önemli bire sahiptir ve belki de çok eski çağlarda Türklerin bir totemi idi. Fakat Göktürk çağında kurt, bir totemden ziyade kutsal bir sembol haline gelir, öyle ki Göktürklerin kendi bayraklarının başına bir kurt heykeli koymalarının sebebi de buydu. Bu inanış Türklerin Anadolu’ya gelişinden sonra bile devam etmiştir (Ögel, 1993: 40).

Orta Asya’dan beri Türkler için eski totemizm devrinin bir izi olarak geçmiş yüzyıllarından beri süregelen kurt sembolü mitolojik ve sembolik bir öge olarak günümüzde de farklı Türk coğrafyalarında önemli bir değer olarak yer edinir.

3.3. Halk Hekimliği

Dede Korkut Kitabı’nda birçok konunun yanında sağlık, halk hekimliği gibi konulara dair bulgular da mevcuttur. Bu hususta en dikkat çekici örneğe ilk hikâyede, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi’nde rastlamaktayız. Bu hikâyede hemşirelik mesleği, yara iyileştirme, dağ çiçeği ve anne sütünden merhem yapma, hekimlik gibi, sağlık kurumunun önemli konularının yer aldığı görülmektedir (Yakıcı, 2000: 354).

Hikâyede, babası tarafında vurulup ölüme terk edilen Boğaç Han yaralıyken Hızır’ın gelip onun yarasının eliyle sıvayıp, bu yaradan kendisine ölümün gelmeyeceğini haber verip der: “Dağ çiçeği ana sütüyle yarana merhemdir” (Ergin, 2009: 90) der. Dirse Han’ın hanımı ve kırk ince belli güzel kız gelip Boğaç Han’ı dağ çiçeği ve ana sütüyle iyileştirir.

Yine Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı hikâyede halk hekimliği açısından ilginç bir örnek olan külle tedavi yönteminin kullanıldığı görülür. Karacık Çoban, üzerine gelen düşmanları yendikten sonra, şehit olan kardeşlerini defin eder, öldürdüğü kâfirlerin leşinden bir büyük tepe yığar, çakmak çakıp ateş yakar ve keçesinden isli kül yapıp yarasına basar, yolun kenarına geçip oturup ağlar sızlar (Ergin, 2009: 99).

Kitapta bir başka iyileştirme örneği Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Hikâye'de geçmektedir. Bir baskın sırasında Aruz Koca'nın oğlu Basat yere düşer, yaralanır. Fakat gece olduğu için kimse bunu fark edemez. Bu sırada bir aslan gelip çocuğu götürüp sütüyle beslemiştir (Ergin, 2009: 206).

Bu örneklerin yanı sıra Basat'ın parmağındaki sihirli yüzük sayesinde bütün dertlerden, hastalık ve ölümden emin olması (Ergin, 2009: 212), yine çeşitli yerlerde sarı yılanın soktuğu yerin şişmesi, sarımsak otu yiyen kişinin vücudun dinç olması, pirelerden kurtulmanın en iyi yolunun su olması gibi bilgiler de halk hekimliği açısından dikkate değerdir.

SONUÇ

Dede Korkut hikâyeleri salt destansı hikâyeler kitabı olmayıp aynı zamanda her bir hikâyede Doğu Anadolu ve Kafkasya bölgesinde yarı göçebe olarak yaşayan ve İslamiyet'i kabul etmelerine rağmen henüz İslam öncesi dönemin inançlarından tamamıyla kopmayan Oğuzların yaşamlarını, kültürlerini aksettiren zengin bir kaynak eser olduğu görülür. Hikâyelerde dönemin izlerini taşıyan pek çok gelenek ögesi olmakla beraber özellikle aile ve sosyal hayatla ilgili gelenekler bakımından da zengin olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu geleneklere aile hayatı kapsamında sevgi, saygı, aile fertleri arasındaki hiyerarşi, kardeşler arasındaki dayanışma, eşler arasındaki sadakat gibi hususiyetler dikkat çekmektedir. Yanı sıra doğrudan ve dolaylı olarak sosyal hayatın içinde yer alan divanda toplanma geleneği, birlikte karar alma anlayışı, yiğitlik ve alplik, savaşıklık, atlı göçebe yaşam tarzı, Oğuzların düşmanla ve kendi içindeki mücadele biçimleri, eğlenme kültürü, günümüzde unutulmaya yüz tutmuş aşık oyunu ve dağ çiçeklerinden ilaç yapılması başta olmak üzere birçok halk hekimliği uygulaması yer almaktadır.

Hülasa Dede Korkut Hikâyelerinin pek çok konuda olduğu gibi gelenekler açısından da oldukça önemli bir kaynak olduğu ve bu çerçevede farklı dönem, ortam ve koşullarda şekillenen gelenekler odağında aile ve sosyal hayata dair önemli bilgiler içerdiği somut örneklerle görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alay, Okan (2022). “Dede Korkut Hikâyelerinde Kültürel Belleğin Taşıyıcı Ögesi Olarak Renkler ve Sayılar”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C.14, S.1 (Nisan 2022), ss.119-213.
- Duymaz, Ali (2000). “Dede Korkut Kitabı’nda Alpların Eğitim ve Geçiş Törenleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.259-270.
- Ergin, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı-1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1996). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3, Tıp Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal-Petek Ersoy (2007). *Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*, Ankara: THB-MER Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1993), *Türk Mitolojisi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis (2000). *Türk Halkbilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pirverdioğlu, Ahmet (2000). “Dede Korkut ve Şamanizm”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.353-362.
- Yakıcı, Ali (2000). “Dede Korkut Kitabındaki Sağlıkla İlgili Konular Üzerine”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.293-299.

BÖLÜM 6

*İhyâ Divânı'nda Kozmik Âlem**

Mehmet Halil Erzen¹

* Bu yazı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde 2012 tarihinde tamamlanan *İhyâ Divânı ve Tahlili* (İnceleme-tahlil-tenkitli Metin) başlıklı doktora tezinden hareketle üretilmiştir.

¹ Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-7026-6785

GİRİŞ

İnsanoğlu tarih sahnesine çıktığından beri çevresini anlamlandırma çabasına girmiş, bilhassa gökyüzündeki cisimler ve gökyüzünde meydana gelen olaylar her zaman ilgisini çekmiştir. Nitekim ilk dönem inanışlarının da temelini oluşturan göksel cisim ve hadiseler, insanların oluşturduğu mitlerin de temel kaynaklarından biri olmuştur.

İlk dönem şiirlerinden itibaren gökyüzü ve ona ait unsurların sıkça işlenen temler olduğu görülmektedir. Din, tasavvuf, eski inanışlar, mitler, efsaneler, halk anlatıları, tabiat gibi birçok kaynaktan beslenen divan şairinin sonsuz hayal âleminin göz alıcı renklerinden birini de kozmik âlem meydana getirmiştir. Divan şairinin kozmik âleme ait unsurları kullanımındaki amaç; ilmi anlamda bilgi vermek değil, genellikle sevgilinin güzelliğini veya hamisinin büyüklüğünü ifade etmek, kendi şiirini övmektir. Ayrıca gökyüzüne ait unsurların tamamı, şair için mecaz ve istiareler dünyasının temelini oluşturmaktadır. Babacan'ın (2019, s. 111) divan şairinin kozmik âleme dair terimleri kullanımı, buradaki amacı ve bunların anlaşılmasında gerekli olan başvuru kaynaklarıyla ilgili tespitleri dikate değerdir:

“Divan şairlerinin asıl gayesi, şiirde lafız ve mana hüneri sergilemek olduğu halde, onlar şiirlerinde, devrin ilimlerine ait birçok tabire yer vermiştir. Böylece şairler, tevriye ile telmih sanatları başta olmak üzere, mecazi ve istiarevi kullanımlar vesilesiyle sanat ve bilim konusundaki bilgi ve becerilerini sergileme imkânı bulmuşlardır. Divan şairleri bu amaçla şiirlerinde, astroloji (ilm-i nücûm/tencîm, bir bakıma ilm-i fal) ile astronomiye ait çok sayıda terim, deyim ve mecazı zikretmişlerdir. Söz konusu alanlara ait tabirlerin kullanılmasından maksat, ilmi malumat vermek değildir. Fakat bu tabirler hakkında asgari bilgiye sahip olmamız gerekir. Aksi takdirde, şairlerin edebi hünerleri ile metinlerinde vermek istedikleri asıl mananın anlaşılması mümkün olmaz. Bu yüzden astroloji ve astronomi terimlerinin şiirde nasıl geçtiğini inceleyen sözlükleri kullanmak, araştırmacılar için elzemdir.”

Gökyüzünü ifade etmek için kullanılan felek kavramı; dünya ve talih anlamlarını da ihtiva edecek şekilde şiirlerde yer edinmiştir. Felek, seyyareler, güneş, ay ve yıldızlar kozmik âlemi meydana getiren unsurlar olarak temayüz etmektedir. Felek, eski inanışa göre dünyanın merkezindedir ve dokuz parçadır. Bu parçalar görünüşü itibarıyla soğan zarı gibidirler. Dokuz feleğin ilk yedisi seb'a-i seyyare adını alır. Bu yedi felekte Ay, Utarid, Zühre, Şems, Mirrih, Müşteri ve Zühal olmak üzere yedi gezegen bulunmaktadır. Sekizinci felekte yıldızlar ve burçlar yer alır. Dokuzuncu felek diğer felekleri de ihtiva eden en büyük felektir.

Dokuzuncu felek, felek-i atlas, felek-i ‘azam, felekü’l-eflâk adlarıyla da anılan ‘arş, ‘arş-ı ‘a‘la, ‘arş-ı İlâhidir. Diğer feleklerin dönmesini sağlayan ‘arşın dönüşüdür. Feleklerin ‘arşın etrafında dönmek zorunda kalmalarının insanların talihi üzerinde olumlu veya olumsuz bir tesire sahip olduğuna inanılır. Felekten şikâyetin nedeni de bu dönüşün yarattığı genellikle olumsuz etkidir. Feleklerin konumu ve dönüşleri insanların karakterleri ve yapıları üzerinde etkili olduğuna inanılan burçları meydana getirir (Kesik, 2016, s. 420,421). Klasik şiirimizde de felek, bu eski inanış çerçevesinde düşünülmüş, feleklerin dönüşünün insanın talihi noktasında belirleyici etkisi ve burçların insan karakterini belirlemedeki rolü şiirlerde işlenegelmiştir.

Klasik Osmanlı şiirinde kozmik unsurlarla alakalı tasavvurlar sadece Batlamyus gibi düşünürlerin, feleklerin iç içe geçmiş küreler biçiminde dünyanın etrafında döndüğü şeklindeki görüşlerine bağlı kalmamıştır. İlkçağ filozoflarının görüşlerinin yanı sıra ayet, hadis, tasavvufi görüşler ve İsrâiliyât divan şairinin kozmik âlemle ilgili düşüncelerinin dayanakları olmuşlardır (Şentürk, 1994, s. 131,132). Feleklerin gökyüzündeki hareketleri ve etkilerini konu edinen ilm-i tencim de bahsi geçen inanışlar etrafında meydana gelmiştir.

Kozmik âlemle ilgili tasavvurları şiirlerinde işleyen şairlerden biri de 18. yüzyıl divan şairlerinden İhyâ’dır. Gerçek adı Seyyid Şerif Yahyâ olan şair, kaynaklarda genellikle İhyâ mahlasıyla geçmektedir. Hayatıyla ilgili çok fazla malumat bulunmayan İhyâ hakkındaki bilgiler tezkirelere² dayanmaktadır. Tezkirelerdeki bilgilerin de birbirinin benzeri olduğu düşünülürse elde onunla ilgili detaylı bilgiler mevcut değildir. Kaynaklarda Arap Camii imamı Mehmed Efendi’nin oğlu olduğu söylenen İhyâ’nın şiirlerinden de anlaşılabacağı üzere iyi bir eğitim aldığı görülmektedir. Şeyhü’l-İslâm Sâlih-zâde Es’ad Efendi’nin mektupçuluğu görevine getirildikten sonra İhyâ’nın sarayla daha yakın olma çabasına girdiği, bu amaçla III. Selim’in bazı şiirlerine tahmisler yazdığı ve bunun sonucunda Süleymaniye Medresesi müderrisliğine atandığı belirtilmektedir. Arif Hikmet Bey’in *Tezkiretü’ş-Şuârasında* geçen “Mavsile-i Süleymâniye medreselerinden destini yetmişe karib iken Allah’a intikal eyledi” (Çınarcı, 2007, s. 25) ifadeleri şairin 70 ya da 71 yaşında bu görevi ifa ettiği süre zarfında vefat ettiğini gösterir. Ölümüne

² İhyâ ile ilgili detaylı bilgi için bkz: 1. *Hâtimetü’l-Eş’âr (Fatîn Tezkiresi)*, Haz: Ömer Çiftçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219117/h/metin.pdf>, Ankara, 2017, s. 50. / 2. *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endüz’u (İnceleme-Metin)*, Haz: Rıza Oğraş, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219113/h/bahce.pdf>, Ankara, 2018, s.26. / 3. M. Nuri Çınarcı, *Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey’in Tezkiretü’ş-Şu’ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep, 2007, s. 25. / 4. Harun Gündüz, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhe-i Nâilî’si (İnceleme-Metin-İndeks)*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir, 2009, s.109. / 5. *Tezkire-i Şu’ârâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, Haz: Filiz Kılıç, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219126/h/giris.pdf>, Ankara, 2017, s.7.

düşürülen tarihler ve tezkirelerin belirttiği tarihler birbiriyle örtüşmekte olup, İhyâ'nın vefat tarihinin 1228 olduğu ve Kasımpaşa Çörtlük Kabristanı'na defn edildiği anlaşılmaktadır:

“Ve müderrisîn kirâmdan olup bin iki yüz yigirmi sekiz senesi murg-ı rûhı kafes-i tenden cihâna pervâz eylemiştir” (Kılıç, 2017, s. 7).

“...bin iki yüz yirmi sekiz sâlinde ‘intikâl eyledi şâir İhyâ’ tarihi mantukunca dâr-ı ‘ukbâya müntakıl olmuştur” (Çiftçi, 2017, s. 50).

“...vücûd-ı metînü’l-kavli Çörtlük makberesinde medfûn” (Oğraş, 2018, s. 26).

Seyyîd İhyâ Yahyâ'nın günümüze kadar gelmiş bir *Türkçe Divânı* mevcuttur. *Divân*; kaside, kıt'a-ı kebire, gazel, mesnevi murabba, muhammes, tahmis, müseddes, tesdis, tercî'-i bend, müstezâd, rübâ'î, nazm, takriz, matla' ve müfredler olmak üzere çok sayıda manzumeyi ihtiva etmektedir. *Divânı*'nında şairin ağır, yabancı kelimelerle yüklü, bol terkipli ifadeler ile mahalli söyleyişlerin yoğunlukta olduğu hatta bazen Türkî Basit çizgisinde tamamen sade bir Türkçeyi bir arada kullandığı görülür. Bilhassa kaside ve kıtalarda kullanılan uzun terkiplerle yüklü söyleyişin kimi gazellere de sirayet ettiği dikkati çekmektedir. *Divân*'ın sonunda yer alan ve süslü nesirle kaleme alınmış manzume de İhyâ'nın dilinin ağırlığını gösterir önemli bir örnektir. İhyâ'nın çoğunlukla Arapça kelimelerin yoğunluklu olduğu terkipli bir dili tercih etmesinde müderris kimliğinin etkili olduğu düşünülmektedir.

1. Felek

Eskilerin gökyüzü olarak tasavvur ettiği felekler, dokuz tabakadan oluşmaktadır. Her semada bir yıldız ve yıldızlardan her birinin dünya ve üzerindeki varlıklara çeşitli etkileri olduğu düşünülmüştür. Bazılarına uğurlu, bazılarına ise uğursuz oldukları şeklinde bir anlam yüklenen bu yıldızların her birinin kendine has özellikleri ve iklimleri olduğu kabul edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı dünyada gerçekleşen çeşitli olaylar felek mefhumuyla anlatılmıştır. Gökbilimi, göklerin bir eksen üzerine döndüğünü kabul eder. Ancak dokuzuncu felek olan atlas feleği, doğudan batıya ters bir dönüşe sebebiyet verir. Bundan dolayı felek aksine dönen, aldatan anlamlarını içerir (Onay, 1996, s. 230). Aslında batıdan doğuya dönen diğer felekler atlas feleği tarafından tersi istikamette dönmeye zorlanır. Böylece kendi istikametlerinin aksine dönen sekiz felek insanların talihi ve gelecekleri üzerinde olumsuz olayların gelişmesine sebep olur. Şairlerin felekten yakınmaları aslında bu ters dönüşten hareketledir. Çünkü tersine dönen felek, âşığın güzel talihini tersine çevirip onu tarumar eder. Dokuzuncu felekten sonra Allah

ilminin başlaması, feleğe şikâyetlerin yüklenmesindeki diğer bir sebeptir (Pala, 1989, s. 165).

Yukarıda belirtildiği üzere, feleklerin dönüşü insanın kaderi üzerinde yönlendirici bir etki olarak düşünülür. Bu yüzden şairin feleğe bakışı, oldukça menfi bir çizgidedir. Feleğin sözüne itimad edilmez, en önemli vasfı döneklidir. Ona döneğ vasfının verilmesinde dönüşündeki tersliğin etkisi büyüktür. Divân şairine göre felek, zalim ve acımasızdır. Âşığın güzel talihini tersine çevirip ayaklar altına almıştır. Böylelikle âşığı hicrana, gam ve kedere mahkûm etmiştir. Klasik şiirde felek; dünya anlamını da içerecek şekilde kahpe, ihtiyar ve döneğ olması gibi özellikleriyle ele alınır. Ayrıca genişliği, yüceliği, parlaklığı ve sonsuz olması yönleriyle de şairler tarafından tasavvurlara konu olur.

İhyâ Divânı'nda felekle ilgili kullanımlar çoğunlukla memduhın övgüsü ve âşığın talihi üzerine kurulmuştur. Ayrıca feleklerin dönüşüyle tabiatte meydana gelen değişiklikler ve canlı cansız varlıklar üzerindeki etkiler de söz konusu edilir. Felekler çeşitli özellikleri, onlarla ilgili teşekkül etmiş inanış ve hayallerden hareketle bazı teşbih ve mecazlara konu edinilir. Şair, memduhın devletini ve gücünü anlatırken felek mefhumundan çokça faydalanır. Cem'in gösterişine sahip olan memduhın mertebesi felekler kadar yüce ve yüksektir:

10 Sadr-ı Cem-kevkebe serdâr-ı felek-mertebe kim
Oldı tâ gûş-ı mehe debdebe haylî resâ (Erzen, 2012, s. 658)

Feleğin dönüşü, fezasında barındırdığı yıldız ve ay gibi unsurlar, memduhın yüceltilmesi amacıyla renkli bir hayal içinde sunulmuştur. Gece bekçisi, elinde değnek ve fener olması özellikleriyle felek için benzetilen konumundadır. Devr eyleyen dünya, eline değnek alarak yıldızı; fener olarak da ayı alıp sultanın sarayına gece bekçiliği yapar:

39 Destine çûb-ı şihâb u fener-i mâhı alub
Pâs-bân oldı serây-ı şehe çarh-ı gerdân ((Erzen, 2012, s. 399)

Felek, dönüşü itibariyle dolap olarak tasavvur edilmiştir. Memduhunun yaptırdığı sebili öven şair, bu köhne dünya döndüğünden beri böyle bir sebil yapılmadığını belirtmektedir:

4 Birisi bu sebîl-i bî-bedeldir işte ezcümle
Nazîrin görmedi devr eyleyelden bu köhne dölâb (2012, s. 561)

Âşığın talihini tersyüz eden, sevgiliden ayrılmasına sebep olan, feleğin dönüşüdür. Felek dönüşüyle sevgiliyi rakibin kucağına, âşığı da ayrılığın pençesine sürüklemiştir:

6 Yârim bütün gün olmada hem-dem rakîble
Hayfâ beni ayırdı felek bak şu kismete (2012, s. 947)

Aşağıdaki beyitte yine feleğin tersine dönmesinin âşık üzerindeki olumsuz tesirlerini görürüz. Sevgilinin yüzünü rakibe dönmesindeki neden, feleğin dönüşündeki tersliktir. Mecliste âşığı gören sevgili, talihin dönmesiyle rakibe meyl etmiştir:

3 Seyr idüñ 'aksinedir devr-i felek kim ol mâh
Beni meclisde görince yüzün ağyâre döner (2012, s. 824)

Feleğe en çok yakıştırılan sıfat döneklidir ve bu onun dönüşündeki terslikle doğrudan ilgilidir. Bu sebepten felek için “çarh-ı dîn” tabiri kullanılır. Sevgili, sözünde durmadığı için felek meşreb olarak vasıflandırılmıştır:

6 Döndi bey' -i bi'l-vefâ itmek dilerdi vasfını
Ol felek-meşreble hayfâ uymadı bâzârımız (2012, s. 865)

Felek, bazen insan veya eşya şeklinde tasavvur edilir. Aşağıdaki beyitte feleğin dönüşüyle oluşan sabahı, renkli bir hayalin içinde ışıldar görürüz. Feleğin Ferhad şeklinde kuyruklu yıldız denen keskin baltayı kuşanmasıyla sabah vakti meydana gelmektedir:

4 Kıldı cûy-ı lebin subhı ser-i kûha revân
Tîşe-i tîz-i şihâb ile felek çün Ferhâd (2012, s. 807)

Felek mefhumunun dünya olarak kullanılması oldukça yaygındır. Bahsi geçen sevgilinin dünyada eşi benzeri yoktur. Çünkü onun yanağında hale gibi tüyler vardır. Yanağındaki tüylerin hale olarak tahayyülü, sevgilinin ay yüzlü olarak tasvir edilmesinden kaynaklanır:

4 Ben bugün bir mâh-rû gördüm felekde yok eşi
Hâle-âsâ gird-i ruhsârında mûlar var idi (2012, s. 950)

Dönek olarak tanımlanan dünya, bela dağıdır. Ferhad’a bîsütûn olan bu dağda, aşkın baltası lale rengine boyanmış; Ferhad’ın kafatasını kanla doldurmuştur:

13 Kûh-ı belâdır bilürem çarh-ı dûn
Oldı bu Ferhâd-ı dile bî-sütûn
Kıldı sifâl-i seri lebrîz-i hûn
Tîşe-i ‘aşk oldı yine lâle-gûn
Âh minel-‘aşk u hâlâte
Ahreke kalbi biharârete (2012, s. 758)

Şairin felekle ilgili tasavvurları genellikle nefret yüklü olmakla beraber, kimi zaman kendi haliyle felek arasında bir yakınlık da kurar. Feleğin dönüşü tıpkı benim gibi aştandır diyen şair, hüsn-i talil yapmış olur:

1 Başım üstinde felek sanma ki âvâre döner
O da ser-geşte-i ‘aşk olmada ben zâre döner (2012, s. 823)

2. Umumi Olarak Yıldız

İhyâ Divânı’nda yıldız, sitâre, kevkeb, necm, encüm ve ahter olarak zikredilir. Çok olmaları, karanlıkta parlamaları, gökyüzünde yer almaları, küçük olmaları, âşığın bahtı gibi kayıp düşmeleri ve güneşin doğuşuyla yok olmaları en çok ele alındıkları yönlerdir. Memduhun talihi ve bahtı için iyi dileklerde bulunan şair, yine yıldız mefhumundan faydalanır. Ayrıca felek gibi yıldızların da insanların bahtı üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri olduğuna inanılmaktadır. “İlm-i nücûma göre, yıldızların birbirine yakın, uzak oluşları ve burçlardaki birleşmeleri dolayısıyla insan talihine ve çeşitli hadiselerle etki ettiğine inanılmaktadır. İslam dini reddettiği halde bu inanış günümüzde bile yaşamaya devam etmektedir. Eski şairler inansın inanmasın bu telakkiye yer vermişlerdir” (Kurnaz, s. 443). *İhyâ Divânı*’nda yıldız mefhumunun çeşitli benzerlik ilgileri kurularak tasavvurlar oluşturduğu unsurlar “tîr, dürr, hâl, dîde, elmas, nokta, dirhem, dinâr, tükme, şükufe, dağ ve şerer”dir.

Yıldızların, insanın talihi üzerinde etki sahibi oldukları düşünülür. Memduhu öven şair, onun bahtının yıldızının insanlara saadet ışığı saçtığını belirtir:

12 Hemân sıhhatde olsun mâh-ı evc-ârâ-yı devletdir
Cihâna kevkeb-i bahtı ziyâ-pâş-ı sa’âdetdür (2012, s. 467)

Memduhun cömertliği, zenginliği, devleti ve büyüklüğü yüceltilirken sık sık yıldızlardan faydalanılır. Tahtında Cemşid olan sultan, yeryüzüne o kadar çok dirhem ve dinar saçır ki toprak yıldızlarla bezeli gökyüzünü andırır:

19 Çerh-i pür-necme döner dirhem ü dinâr ile hâk
Serer ol rütbe zemîn üzre o Cemşid ü serîr (2012, s. 517)

Sabahın parlaklığı o sultan için nurdan bir sineye dönerken sabah yıldızı da üstündeki tükme olur:

18 Tâb-ı subh aña sîne-i enver
Anuñ üstinde tükme necm-i seher (2012, s. 712)

Naatten alınan aşağıdaki beyitte, giyilen sarı çiçekli lacivert rengindeki güzel elbise, yıldızlarla bezeli karanlık geceye benzetilmiştir:

68 Giyüb zerrîn çiçekli lâciverdî câme-i zîbâ
Gören zann itdi kim pür-encüm oldı leyl-i zulmânî (2012, s. 391)

Sevgilinin güzellik unsurlarının tasvirinde yıldızlardan istifade edilir. O ay yüzünün, zülûflerinin çengelini bükülmüş yıldıza çevirip gönül balığını avladığı belirtir:

4 Sayd itdi mâhî-i dili seyr it o mâh-rû
Kullâb-ı şest-i zûlfin idüb ham-ı necm çeker (2012, s. 827)

Çarhın, talihini tersine çevirdiği âşığın içinde bulunduğu durumun anlatılmasında da yıldız mefhumundan yararlanılır. Âşığın gönlünden yükselen duman, çarhın eski yılında yıldızları yaraya çevirirken gökyüzü kaplana döner:

6 Âsumân döndi pelenge idicek dûd-ı dilim
Encümi çerh-i kühen-sâlede mânende-i dâğ (2012, s. 876)

Gökyüzünde görünenler yıldız değil, âşığın çarha yükselen ahının kıvılcımlarıdır. Âşık, ahıyla felekde ateş saçan fidan yetiştirmiştir:

4 Degül encüm çıkardım çarha tâ âh-ı şerer-pâşım
Yetiştirdim felekde böyle nahl-i âteşin-bârı (2012, s. 952)

3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri

a. Süreyyâ (Pervin, Ülker)

Ülker ve pervin isimleriyle de anılan bir yıldız kümesidir. Yedi yıldızdan oluşan bu yıldız kümesi, bu haliyle inci dizisi ve çiçek tarhına benzetilmiştir (Çavuşoğlu, 2001, s. 256). Ayrıca divan şairleri tarafından şekli ve parlaklığı dolayısıyla sevgilinin güzellik unsurlarının yanı sıra gerdanlık, tesbih gibi süs eşyalarıyla benzetme ilgisi kurulacak şekilde kullanılmıştır.

Sadrazamın mülk edindiği yapıyı öven şair, onun çatısını üstündeki Süreyyâ'dan avizeyle pür şu'le görmektedir:

3 Aldı bu sadr-ı pür hüner gördüm ki sakfı şu'ledir
Necm-i Süreyyâdan meger asdı felek âvîzeyi (2012, s. 659)

Memduhun yolunun toprağı öyle yücedir ki Pervin yıldızı, bu topraktan balsa gözüne sürme yapar:

10 Öyle 'âlî-güher ki hâk-i rehin
Kuhl ider balsa çeşmine Pervin (2012, s. 600)

Felek, övülenin yüceliğinin ve büyüklüğünün tahtının örtüsünü süslemek için gecenin Pervin'ini değil, külçeyle dizi dizi inci alır:

5 Felek tezyîn içün ferş-i serîr-i 'izz ü iclâlin
Degül pervîn-i şeb külçeyle lü'lü'-yi nazîm aldı (2012, s. 621)

Sevgilinin güzellik unsurları için Pervin benzetmesine başvurulur. Sevgili, be-niyle felekde Pervi'ni kendisine üftade kılmıştır:

4 Cihânda var ise bir ben niçin dimez hâlûñ
Felekde kendüye üftâde kıldı Pervîn'i (2012, s. 957)

b. Kehkeşân (Samanyolu)

Bir yıldız kümesi olan Samanyolu, hem saman taşıyan manasıyla hem de şekli itibariyle çeşitli tasavvurlarda yer alır. *İhyâ Divânı*'nda daha çok memduhun övgüsünde söz konusu edilir.

Na‘t-ı şariftan alınan bu beyitte, Peygamber Efendimiz’le ilgili kurulan tasavvurda Kehkeşân’a yer verilmiştir. Dünya O Güzellik Sultanı’nın dergâhında hizmetçidir; Samanyolu ise O’nun belinde bir altın kemer şeklinde durmaktadır:

4 Gulâm-ı dergehüñdür hîdmete bel bağlamış gerdûn
Belinde keh-keşân zerrin kemerdîr yâ Resûlallâh (2012, s. 395)

Bu kez sultana övgüde bulunan şair, Kehkeşân’ı onun omzuna altın sırmalı şal olarak yakıştırır:

50 Mâh-ı nev zâtına şâyeste murassa‘ hançer
Kehkeşân dûş-ı mübâhâtına şâl-ı zer-târ (2012, s. 409)

Şehzadenin doğumu için yazılan bu beyitte ise Kehkeşân, o ay gibi şehzadenin nurani yaradılışı için onu örtecek altından örtü biçiminde tahayyül edilmiştir:

11 Kehkeşân ol mâh-ı nûrânî sirişte zer kımât
Pây-ı mihri olmak ister gurre’-i garrâ-yı ‘îd (2012, s. 649)

c. Şihab

Kelime anlamı kıvılcımdır. Genellikle kuyruklu yıldız manasına gelen şihab, aynı zamanda kayan meteor taşlarını ve yıldızları da içeren bir özellik taşımaktadır. Memduhun övgüsü, sevgilinin güzellik unsurları ve âşığın durumuyla ilgili çeşitli söylemlerde şihabtan istifade edilir. *İhyâ Divânı*’nda şihab “tîr, seyf, kalem, tîşe, nâvek, çarh, çûb, nîze, hevâyî, rismân, cündî, rişte, hatt ve dâne” unsurlarıyla çeşitli tasavvurlar oluşturur.

Sultanın büyüklüğünü metheden şair, feleği elinde şihabtan değnek ve aydan fenerle sultanın sarayına gece bekçisi olarak tahayyül eder:

39 Destine çûb-ı şihâb u fener-i mâhı alub
Pâs-bân oldu serây-ı Şehe çarh-ı gerdân (2012, s. 399)

Aşağıdaki beyitte şair, memduhun doğumunu şihab ve geceye farklı roller biçerek kutlamaktadır. Onun doğumunun neşesiyle gece sahnesinde şihab, at binciler gibi cirit oynamaktadır:

14 Şevk-i mîlâdıyla sahn-ı şebde cündîler gibi
Hâsılı gördüm şihâb eylerdi bâzî-i cirîd (2012, s. 649)

Gökyüzünde bulunan yıldızlar ve şihab, köhne feleğin kırılıp saçılmış tesbih taneleridir:

5 Rişte vü dâneleridir degil encümle şihâb
Pîr-i çarhuñ kırılıb sübha-i gerdânı bu şeb (2012, s. 785)

Felek, elinde şihabtan keskin baltasıyla Ferhad olarak düşünülür:

4 Kıldı cûy-ı lebin subhı ser-i kûha revân
Tîşe-i tîz-i şihâb ile felek çün Ferhâd (2012, s. 807)

Mehtabın gam askerlerini dağıtmak için hilal, yay; şihab ise ok biçiminde düşünülür:

1 Hilâlin kavs idüb gâhî şihâbı tîr ider mehtâb
Meger tîrd itmege ceyş-i ğamı tedbîr ider mehtâb (2012, s. 781)

Yıldız ve şihabla gökyüzünde oluşan renkli tablo, remil tahtasına benzetilir. Remil denilen fal on altı noktaya dayanır ve araç olarak kum kullanılır. (Çelebi, 2018, s. 555) Gökyüzünde yıldızların ve şihabın bulunması çarh remilcisinin güneşi bulma gayreti şeklinde değerlendirilerek hüsn-i talil yapılmıştır:

5 Remmâl-i çarh bulmağîçün mihri her gice
Hatt-ı şihâb ü nokta-i necmi çizer döker (2012, s. 816)

Yıldızların en fazla zikredildiği yerlerden biri, âşığın ah çektiği tasavvurlardır. Çünkü âşığın ahı o kadar güçlüdür ki gökyüzüne, yıldızlara ulaşır. Hatta yıldızları siyaha boyar veya kül eder. Bu beyitte şair, çekmiş olduğu ateşten ahın parlaklığından ve gücünden dolayı şihaba şaşkınlık geldiğini ve bu nedenle baş aşağı döndüğünü belirtir:

6 Ser-nigûn oldu şihâb öyle hacâlet çekdi
Âteşin âhımızuñ kadd-i ser-efrûzundan (2012, s. 918)

4. Seyyâreler

a. Zühal (Keyvân)

Satürn, Keyvân ve Sekendiz adlarıyla da anılan Zühal, yedinci feleğe hâkim şekilde düşünülmüştür. Bu yönüyle diğer gezegenlerin hepsinden daha yüksekte bulunur. Bundan dolayı pasban (gözcü, bekçi) olarak vasıflandırılır (Sefercioğlu,

2001, s. 366). Şairler yükseklik ve yüceliği pekiştirmek için bu gezegenden faydalanırlar. Eskiler Zühre’yi fenalık ve uğursuzluğun alameti olarak görmüşlerdir. “Gezegener arasına siyah renge yakın esmer bir ışık vermesi ile ayırt edilen bu gezegen, edebi tasvirlerde daima zenci, Hintli, mürekkep, ben vb. esmer ve siyah ırk ve nesnelere benzetilmiştir” (Şentürk, 2006, s. 42).

Gönül eğer o ay yüzlünün yıldız gibi benlerine sevdalıysa içten çekilecek ah Merih ve Zühal’den geçecektir:

2 Gönül sevdâ-perest-i necm-i hâliyseñ o meh-rûnuñ
Çık ey âh-ı derûn eflâke Mirrîh ü Zühalden geç (2012, s. 797)

Yapılarla ilgili tasavvurlar oluşturmada seyyârelerden istifade edilir. Şair, vasfettiği güzel yapının saf mermerlerini Kurban bayramının renginde hayal etmektedir. Bu yapının damı ise yüksekliğinden gökyüzüyle omuz omuza gelmekte Keyvân’la da arkadaş görünmektedir:

5 Ruhâm-ı sâfı hem-reng-i sabâh-ı ‘îd-i ekberdür
Fîrâz-ı bâmı hem-dûş-ı sipîhr ü hem-ser-i keyvân (2012, s. 560)

Yukarıda belirtildiği üzere, siyah renge yakın esmer bir ışık vermesi nedeniyle genellikle bu renkle ilgili tasavvurlarda işlenmiştir. Aşağıdaki beyitte Zühâl, hindû ve hâl sözcükleriyle kompozisyon oluşturur:

128 Oldı yârûñ hâl-i hindû-yı cebîn-ârâsı bir
Asmân-ı hüsnünüñ keyvân-ı müstesnâsı bir (2012, s. 852)

b. Müşteri (Bercis)

Bercis, Erendiz, Hürmüz gibi isimlerle de anılan Müşteri, gezegenlerin en büyüğü, en parlağı ve çıplak gözle görülebilenidir. Altıncı felekte yer aldığına inanılan bu gezegenin tesiri altındaki burçlarda doğanların utangaç, terbiyeli, mütevazı ve cömert olduğuna inanılır. Şairler, yaptığı işler ve düşüncelerinden ötürü memduhu bu gezegene benzetmişlerdir (Pala, 1989, s. 374). Mutluluk ve bereketin timsali olan bu gezegen, kelime anlamından hareketle alışverişe çıkan bir müşteri şeklinde gösterilir. Sözcük anlamından hareketle sürekli ihâm-ı tenâsüp oluşturacak biçimde kullanılır (Tolasa, 2001, s. 411).

Aşağıdaki beyitlerde müşteri ifadesini hem yıldız hem de bir şeye talip olan kişi anlamlarıyla kullanılmış görürüz. İlk beyitte geçen “sarrâf/mizân/zer”, ikinci beyitte yer alan “nakd” ifadeleri bir şeye talip olan kişi anlamını; yine ilk beyitte geçen “devrân/ahterân” ve ikinci beyitte yer alan “kevkib/encüm/uttârid” ifadeleri seyyâre anlamıyla beyite bakılmasını sağlamaktadır. Böylece her iki beyitte ihâm-ı tenâsüb sanatına yer verilmiştir:

6 Müşteri sarrâf-ı devrân hâtır-ı ehl-i dile
Ahterân-ı şeb degil mîzân be-kef zer gösterür (2012, s. 489)

3 ‘Arz idince kevkibim kâlâ-yı sa’d-ı ekberi
Nakd-i encümle ‘uttârid çıkmasun mı müşterî (2012, s. 441)

Şairlerin seyyâre ve yıldızlardan en çok istifade ettikleri şiirler, memduha dair olanlardır. Bu unsurlardan yücelik, yükseklik, parlaklık, baht ve gelecek ile ilgili olarak faydalanma yoluna gidilir. Yıldız ve gezegenler yüksekte, parlak olan ve insan talihi üzerine etkisi olduğuna inanılan varlıklardır. Tahtı felekler kadar yücede olan padişaha Bercis gezegeninin övücü olarak rol aldığından bahsedilir:

29 Padişâh-ı felek-evreng ki olmuş bir bercîs
Aña bu maṭla‘-ı ferhunde ile midhat-hân (2012, s. 399)

c. Zühre (Venüs)

Üçüncü felekde bulunan, güneşe yakın bir gezegendir. “Eskilerin inanişına göre gökyüzündeki gezegenlerden Zühre (Venüs) musiki ve işretin sembolü ve etkileyicisidir. Her seyyâreye bir şahsiyet izafe edilen Doğu minyatürlerinde elinde kopuz, çeng vb. bir musiki aleti tutan genç kız şeklinde resmedilir. Edebi metinlerde gökyüzünde işret meclisi kurmuş saz çalıp işret eden bir şahıs olarak işlenmiştir” (Şentürk, 2006, s. 57).

İhyâ Divânı’nda Zühre, yukarıda belirtilen özelliklerini yüklenerek eğlenceye dair unsurlarla beraber kullanılır. Mecliste dans eden Zühre’nin cilvesi, âşıktâ güç ve kuvvet bırakmaz:

10 Tâ ki bezm içre o reşk-i zühre-çengî sâlîna
Cilve-i raksı komaz ‘âşıkda tâb u ṭâkati (2012, s. 453)

Bu beyitte Zühre, zevk u neşeye dair bir kompozisyon içinde yer alır. Âşık öyle neşelidir ki bunu gören Zühre, onun üstühanını çarpate denilen musiki aletine çevirmeye can atar:

7 Neş'em o rütbe kim ölicez zühre cân atar
Heb çâr-pâre itmek içün üstühânıma (2012, s. 945)

Sevgilinin çeşitli hususiyetlerinin anlatımında da seyyârelerden yararlanılır. Baştan çıkarma, naz ve fitnelerin zühresi, sevgilinin keskin kılıca benzeyen dar-
gın bakışından dolayı yüz parça olur:

4 Zühresi sad çâk olur âşûb u nâz u fitnenüñ
Nevk-i şemşîr nigâh-ı infi'âlünden senüñ (2012, s. 890)

d. Utarid (Merkür)

İlm-i nücûma göre tabiatı kuru ve soğuk olarak kabul edilen Utarid, ikinci kat gökte yer alır ve çarhın kâtibi şeklinde tanımlanır. Şiir ve inşanın timsali olan bu seyyâre bizim edebiyatımızda kâtip şeklinde tasavvur edilmiştir (Onay, 1996, s. 487). Aşağıdaki beyitte de Utarid kâtip özelliğinden hareketle ele alınmıştır. Utarid, memduhun şanlı lakabını, semanın lacivert levhasını süsleyen nakış eylemiştir:

11 'Utârid böyle tahrîr eyleyüb elkâb-ı zî-şânuñ
Nükûş-ârâ-yı levh-i nilgûn-ı asmân oldu (2012, s. 463)

e. Mirrih (Mars)

Behrâm olarak adlandırılan ve beşinci felekte yer aldığına inanılan gezegen-
dir. Elinde kılıç veya hançerle resmedilen Merih, Yunan mitolojisinde Savaş Tan-
rısı olarak tasavvur edilir. Bu gezegenin etkisi altında yer alan burca mensup ki-
şilerin, öfkeli, kuvvetli ve cesur oldukları kabul edilir (Pala, 2006, s. 352). Rengi
ateş kırmızısı olan Mirrih, hararetli ve tabiatı kuru bir gezegen olup çeşitli millet-
lerin mitolojilerinde değişik şekillerde tahayyül edilmiştir (Tökel, 2016, s. 93).
İhyâ Divânı'nda memduh ve sevgilinin yüceltilmesinde kullanılmıştır.

O merhametsizin katil gamzelerine, feleğin Merih gezegeni boynu bağlı bir
şekilde teslimiyet gösterir:

4 Oldı gerden-dâde-i teslîm Mirrîh-i felek
Ol meh-i nâ-mihribânıñ gamze-i kattâline (2012, s. 482)

Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin güzellik unsurlarından olan *hâl* ile kompozisyon meydana getirir. Gönül, eğer o ay yüzlünün yıldız olan benlerine sevdalıysa içten çekilecek ah, Merih ve Zühal'den geçecektir.

2 Gönül sevdâ-perest-i necm-i hâliyseñ o meh-rûnuñ
Çık ey âh-ı derûn eflâke Mirrîh ü Zühal'den geç (2012, s. 797)

5. Güneş (Mihir, Hurşîd, Şems, Âfitâb)

Dördüncü felekte yer alan güneş ısı ve ışık yayması, parlak olması, gölge ve zerreyi oluşturmaması, tabiata ve canlılara hayat vermesi, yaşam kaynağı olması, yüksekte bulunması ve şekli dolayısıyla çeşitli tasavvurlarda işlenir. Güneş, hem benzeyen hem de benzetilen olarak değerlendirilir. Gökyüzünde yer alan seyyârelerin sultanı olması, memduh ve sevgili için benzetilen olmasında etkilidir. Ayrıca, her yere yaymış olduğu ziyayla cömertliğini ortaya koyan güneş, memduh için bir kıyas unsurudur. Güneş, cömertliği ve güzelliği noktasında memduh veya sevgilinin altında tutularak onların yüceltilmesinde rol oynar. Parlak olması sebebiyle sevgilinin yüzü ve yanağı için de çokça yer verilen bir unsurdur. Bilhassa saçlar bulut şeklinde düşünüldüğünde yüz, onun ardına gizlenen güneş şeklinde telakki edilir. Ayrıca şekil açısından ayna, renk; devr etmesi sebebiyle de kadeh şeklinde düşünülür. Sevgili veya memduh için benzetilen konumundayken genellikle istiare yoluyla doğrudan onların yerini tutar. *İhyâ Divânı*'nda güneşle ilgili tasavvurlar, genellikle yukarıda belirtilen istikamettir. Örnek teşkil etmesi açısından aşağıya birkaç beyit verilmiştir.

Işığı, rengi, yüksekliği ve her yeri aydınlatması dolayısıyla güneş mefhumunun en çok kullanıldığı yerler, memduhun övgüsüne dair olanlardır. Bu şiirlerde güneş, genellikle memduhun yüceltilmesi için araç konumundadır. Güneşin her seher doğmasındaki amaç, o büyüklük semasının güneşinin, yani memduhun yüce dergâhını öpmektir:

20 Dergeh-i vâlâsın ol mihr-i sipihr-i şevketün
Her seher bûs eylemekdir âfitâbın hidmeti (2012, s. 453)

Hüner sahibi Sultan Selim; devletin güneşi, saltanatın ışığı ve asaletin yüceliğinin nurudur:

1 Âfitâb-ı masrık-ı devlet fûrûğ-ı saltanat
Neyyir-i evc-i asâlet Şeh Selim-i pür-hüner (2012, s. 582)

Mihrimâh Sultân'ın doğumunu öven şair, onu mutluluğun doruğundan güneş gibi doğmuş olarak tasavvur eder:

3 Tûlû' itdi misâl-i âfitâb evc-i sa'âdetden
Yine bir duhter-i zî-şânı ya'ni Mihrimâh Sultân (2012, s. 643)

Güneşin benzerlik ilgisi içindeki diğer unsurlar, yapılardır. Aşağıdaki beyitte şair, Ramazan ayında camileri ibadetle pür-nur, camilerin kubbelerini de güneşin düz görünen yüzü gibi nur saçan olarak tasvir eder:

11 Pürdür envâr-ı 'ibâdetle velî câmiler
Kurs-ı hûrîd gibi kubbeleri nûr-efşân (2012, s. 397)

Sevgilinin yüz ve yanağının güneşe benzetildiği beyitlerde, genellikle diğer güzellik unsurları da kompozisyona dâhil olur. Sevgilinin ışık saçan güneş gibi yüzünün önüne geçen saçlar, güneş tutulmasına sebebiyet vermektedir:

5 Gîsûsı gâhî perde-keş-i inkisâf olur
Rûy-ı ziyâ-feşânına mânend-i âfitâb (2012, s. 780)

Gönül, o ay gibi sevgilinin cazibe ve güzellik aynasına bakınca güneş misali hayretten gözü donuklaşır:

7 Dil hîre-çeşm-i hayret olur baksa ol mehûn
Mîr'ât-ı hüsn ü ânına mânend-i âfitâb (2012, s. 780)

Güneş, sevgili için benzetilen olmanın dışında daha çok onun güzelliğini yüceltmek açısından araç konumundadır. Felekte güneş bile sevgiliye âşıktır, sırtına siyah buluttan semmur giyecek olsa bile omuzlara dökülen kâkülleriyle sevgiliye teşbih edilemez:

3 Felekde mihr dahî bî-mecâl-i 'aşkuñdur
Yürür za'îf-i kefi pertevi cidârı tutar (2012, s. 839)

6 Beñzemez rûyına ol kâkül-i ber-dûşûn ile
Giye de mihr-i felek ebr-i siyehden semmûr (2012, s. 843)

Sevgilinin yanağıyla güneş arasında dünya kadar fark varken onu güneşe benzetmek olmaz:

2 Yerden göğsü dek fark var ey mâh-ı cebânım
Ruhsârîñ ile mihr-i dirahşân arasında (2012, s. 944)

Nergis, şekli dolayısıyla göze teşbih olunan bir çiçektir. Tıpkı gül gibi nergis de üzerinde çiğ taneleri taşımaktadır. Şair bu doğal olayı hüsn-i talile bağlar; güneşe bakılınca gözde sulanma meydana gelir. Nergisin üzerinde çiğ tanelerinin oluşması, sevgilinin güneş gibi yüzünü görmesindendir:

2 Sanma pür-jâle olur bâğda çeşm-i nergis
Mihr-i ruyun göricek şa'şâ'asından sulanur (2012, s. 832)

6. Ay (Meh, Kamer, Hilal, Bedr, Dolunay, Mehtap)

Rengi, şekli, bulunduğu yer ve değişik şekillerde ortaya çıkması yönleriyle tasavvur edilir. Ay, ya sevgili için benzetilen olur ya da sevgiliyi yüceltmek gayesiyle mukayese aracı şeklinde kullanılır. Ayın uzakta bulunması, her zaman farklı noktalarda ve farklı şekillerde ortaya çıkması, üstünde siyah lekeler taşıması gibi özellikleriyle sevgiliye benzetilir. En çok sevgilinin yüzü veya yanağı yerine geçer. Yüz veya yanağın ay şeklinde düşünüldüğü tasavvurda saç, karanlık şeklinde tabloya eklenir.

Şairler, genellikle sevgili için istiareli şekilde ay ve ay yüzlü ifadelerine yer verirler. Ay, hilal şekli, mehtap ve hale meydana getirmesi yönleriyle de çeşitli kompozisyonların oluşmasını sağlar. Hilal, şekli dolayısıyla sevgilinin kaşı, tırnağı ve âşığın bükülmüş beli için müşebbehünbihtir. Ayrıca Ramazan ve bayramın gelişinin işlendiği şiirlerde de hilal söz konusu edilir. Hilal görüldüğünde Ramazan başlar, tekrar görüldüğünde bayramdır artık. Âşığın asıl ilgilendiği bayramın gelişidir. Çünkü bayramla birlikte sevgili, rengârenk esvaplarıyla seyrana çıkacak ve belki âşık onun yüzünün vuslatına erecektir. Ayın dolunay konusunda teşekkül eden mehtap, sevgilinin cemali ve güzelliğiyle birlikte yer alır. Ay çevresinde oluşan hale ise sevgilinin yüzü veya yanağı ay olarak tahayyül edildiğinde hatt suretinde tebâruz eder. Ayın sevgilinin yüzü olduğu durumlarda kimi zaman şairler, devr-i kamere telmihte bulunmuşlardır. Devr-i kamer, dünyanın son devri veya ahir zamandır. Bu zamanda fitne ve fesadın egemen olacağına inanıldığından sevgilinin ay olarak düşünüldüğü beyitlerde bu mefhumdan istifade edilmiştir. Çünkü sevgilinin yüzünün görünmesi âşık için birçok fitnenin ve karışıklığın oluşmasına sebebiyet verir. Ayrıca güneş, yıldızlar ve felek de ay mefhumuyla çeşitli tasavvurlarda yer alır. Dolunay halindeyken geceyi aydınlatması ve yolculara yol göstermesi, yine ele alınan diğer bir yöndür. *İhyâ Divânı*'nda ay ile ilgili kompozisyonlar, özetlediğimiz istikamet üzerinedir.

Güneş gibi ay mefhumuna da sevgili veya övülenin yüceltilmesi gayesiyle yer verilir. Bu kullanımlarda genellikle felek, güneş ve yıldızlarla birlikte tasavvurlar meydana getirir. O, âlemi süsleyen bir padişaktır ki büyüklüğünün atının nalı ay gibi parladıkça ufka ışık verir. Dergâhında felek hizmetçi, ay ve güneş onun saltanatına alın sürücüdür:

18 Meh ü hûrşîd cebîn-sây-ı der-i saltanatı
Dergehinde felegi bende-i fermân gördüm (2012, s. 450)

15 Öyle Şâh-ı ‘âlem-ârâ kim virir âfâka ferr
Parladıkça meh gibi na’l-i semend-i şevketi (2012, s. 453)

Ay kavramının ele alınışı, en çok sevgiliyi istiâre yoluyla belirtmek içindir. Ay gibi düşünülen yüz veya yanak, diğer güzellik ve gök unsurlarıyla birlikte kompozisyon oluşturur. Mavi elbiseler kuşanmış sevgili, parlak ay; gökyüzündeki güneş de onun şevkiyle dolanan bir varlık gibi gösterilmiştir. Güneşin dolaşması sevgiliye bağlanarak hüsn-i talil yapılmıştır:

29 Mâ’iler giymiş amân bir meh-i tâbân gördüm
Gökde hûrşîdi anuñ şevkine gerdân gördüm (2012, s. 451)

Gönül aynasında doğan güneş değildir; sabah şeklinde doğan sevgilinin cemalinin aksidir:

2 Sanma hûrşîd toğar ‘aks-i cemâliñ ey meh
Gösterir âyinesinde dil-i bî-tâbe sabâh (2012, s. 800)

Ay ve güneşin çeşitli tasavvurlarda kadeh biçiminde yer almaları hem renk, hem de devr etmeleri nedeniyledir. Dünya denilen meclisin sakisi felektir, ay ve güneş onun elinde parlak birer kadehe dönmüştür:

2 Felekdür sâkî-i gerdânı şimdi bezm-i devrânûñ
Meh ü hûrşîdi dönderdi birer câm-ı dirahşâne (2012, s. 585)

Ay etrafında oluşan hale, görüntüsü itibarıyla sevgili ve onun güzellik unsurlarıyla ilgili tasavvurlarda yer alır. Sevgili, aya; yanaktaki ayva tüyleri haleye teşbih edilir. Ancak beyitte bunun âşğın ahının oluşturduğu halka olması yüksek bir ihtimaldir:

2 Gird-i ruhında halka-i âhım mı hatt midür
Yâ hâle midir ol meh-i pertev-feşânıma (2012, s. 945)

Aşağıdaki beyitte ise mehtabın etrafındaki hale, hüsn-i tâlille başka bir sebebe bağlanmıştır. Mehtabın amacı, o şuh sevgiliye benzemektir. Onun için hale, sarı-ğın bağlayıp suretini değiştirir:

7 Teşebbühdür o şûha kasdı İhyâ başına şimdi
Sarub destâr-ı hâle hey’etin tağyîr ider mehtâb (2012, s. 781)

Ay mefhumu etrafında teşekkül eden unsurlardan bir diğeri hilaldir. Hilal, genellikle sevgilinin kaşı, tırnağı, hançer ve âşığın bükülmüş beli için benzetilendir. İlk beyitte o ay parçası sevgilinin kemerinde ortaya çıkan hançer hilale benzetilir, diğer beyitte ise hilalin doğuşuyla Ramazan ayının gelmesi, sevgilinin hilal kaşlarına olan kıskançlığa bağlanır. Oruç ayının hilal ile gelmesinin nedeni sevgilinin hilal gibi kaşlarıdır:

2 Mânend-i hilâl ufk-ârâ kemerinden
Meh-pâremüñ olmakda ‘iyân hançer-i elmâs (2012, s. 869)

1 Seyr it hilâl-i şehri-sıyâmuñ nahâfetin
Ebrû-yı yâre reşkile bulmuş kıyâfetin (2012, s. 921)

Sevgilinin yüzü, dudağı, beni, gamzesi, ayva tüyleri gibi unsurlar fitneye sebep gösterilir. Kıyametin kopmasına yakın olan, fitne ve fesadın çoğalacağına inanılan zaman, ahir zamandır. Sevgilinin güzellik unsurlarının görünmesi fitneye yol açacağından ahir zamanı işaret eder. Yanak devr-i kamerden bir işaret-ken dudağındaki ben, ahir zaman fitnesidir:

34 Ruhı devr-i kamerden bir nişân ammâ ki la’linde
O hâl-ı ‘anber-efşân fitne-i âhır zamân oldu (2012, s. 465)

SONUÇ

Divan şairinin hayal dünyasını süsleyen önemli unsurların başında kozmik unsurlar gelmektedir. Geleneğin belirlediği sınırlar dâhilinde farklı olanı söyleme arzusuyla hareket eden divan şairi, bu farklılığı ortaya koyarken kozmik âlemi çeşitli yönleriyle söz konusu eder. Sevgiliyle ilgili tasavvurların yanı sıra memduhunu överken, tabiatla ilgili anlatımlarda ve çeşitli mimari yapıların tasvirinde kozmik unsurlara müracaat eder. 18. asır divan şairlerinden İhyâ'nın da şiirlerinde kozmik âleme dair unsurların geleneksel çizgide, sevgili ve memduhu övme amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

İhyâ Divanı'nda felek, insanın kaderi üzerinde yönlendirici rolü olan bir unsur olarak görülmüştür. Dönüşünde döneklik olan feleğe güvenilmez, çünkü âşığın talihini tersine çevirip onun sevgiliden ayrılmasına sebebiyet veren ve böylelikle onu kedere mahkûm eden felektir. Dünyayla eşanlımlı kullanılan felek bazen de şairin kendisiyle özdeşleştirdiği bir mefhumdur. Ancak *Divân*'da feleğin kullanılma sebebi daha ziyade memduhın övgüsünü yapmak ve âşığın talihini anlatmak amacıyla-
dır.

İhyâ Divanı'nda sitâre, kevkeb, necm, ahter adlarıyla da zikredilen yıldızlar, gökyüzünde bulunmaları, küçük olmaları, parlaklıkları, şekilleri, kayıp düşmeleri, güneşin doğuşuyla birlikte ortadan kaybolmaları yönleriyle ele alınmıştır. Yıldız kavramı, çeşitlik benzerlik ilgileri kurularak tîr, dürr, hâl, elmas, dîde, nokta, dirhem, dinâr, tükme, şükufe, dağ ve şerer mefhumlarıyla tasavvurlar oluşturmuştur. Yıldızların yanı sıra zikredilen yıldız kümeleri de *Divan*'da sevgilinin güzellik unsurları, gerdanlık ve tesbih gibi süs eşyaları için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Memduhın şanı, yüceliği ve kudretini en iyi şekilde ifade etmenin yolu da yine yıldız ve yıldız kümeleriyle yapılan ilişkilendirmeyeyle mümkün olmuştur.

İhyâ Divanı'nda zikredilen seyyâreler; Zühal, Müşteri, Zühre, Utarid ve Mirrih'tir. Seyyârelerden, yükseklikleri, şekilleri ve renkleri yönüyle memduhın övgüsü, sevgilinin güzelliği, naz ve cilvesi ve eğlence meclislerinin tasvirini yapmada istifade edilmiştir. *İhyâ Divanı*'nda yer alan diğer kozmik unsurlar ise güneş ve aydır. Güneş ve ay şekilleri ve parlak olmaları yönüyle söz konusu edilmiştir. Güneş, her yere ışık saçması özelliği dolayısıyla memduhın cömertliğiyle ilişkilendirilir. Ayrıca güneş ve ay bilhassa sevgilinin yüzü ve yanağını anlatmak için kurulan tasavvurlarda diğer güzellik unsurlarıyla birlikte kompozisyonlar oluşturur.

KAYNAKÇA

- Babacan, İ. (2019). Ferheng-i Istilâhât-ı Nücûmî ve Divan Şiiri Araştırmaları Açısından Önemi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. C. 2. S. 1. ss. 109-124.
- Çavuşoğlu, M. (2001). *Necâtî Bey Divânı'nın Tahlîli*. Kitabevi Yayınları.
- Çınarcı, M. N. (2007). *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in Tezkiretü 'ş-Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Çelebi, İ. (2018). "Remil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, c. 34, s. 555-556.
- Çiftçi, Ö. (2017). *Hâtîmetü 'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219117/h/metin.pdf>.
- Erzen, M. H. (2012). *İhyâ Dîvânı ve Tahlîli (İnceleme- tahlîl-tenkitli Metin)*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündüz, H. (2009). *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si (İnceleme-Metin-İndeks)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kesik, B. (2016). Kelime Kadrosu ve Bazı Klişeler. *Osmanlı Edebi Metinlerini Anlama Kılavuzu*. Kesit Yayınları. 405-436.
- Kılıç, F. (2017). *Tezkire-i Şu'ârâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. E-Kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219126/h/giris.pdf>.
- Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*. MEB Yayınları.
- Oğraş, R. (2018). *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endüz'u (İnceleme-Metin)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. E-Kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219113/h/bahce.pdf>.
- Onay, A. T. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. MEB Yayınları.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev'i Divânı'nın Tahlîli*. Akçağ Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1994). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar). *Türk Dünyası Araştırmaları*.
- Şentürk, A. A. (2006). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Akçağ Yayınları.
- Tökel, D. A. (2016). *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.

BÖLÜM 7

Türkçe Öğretimi Sürecinde Karşılaşılan Sorunlara Dair Öğretmen Deneyimleri: Kilis Örneği

Selvi Demir¹ & Gülşah Parlak Kalkan²

¹ Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, KMREF, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı ,0000-0002-7043-7414

² Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, KMREF, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, 0000-0003-0986-9768

1. GİRİŞ

Eğitim kelime anlamı olarak yeni kuşaklara belirli konularda bilgi, beceri kazandırıp onları geliştirerek yetiştirme anlamını taşımaktadır. Eğitimin en temel amacı bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak ve onları hayata hazırlamaktır. Eğitimin birçok tanımı vardır. Bu tanımların ortak noktalarında yönlendirme, yetiştirme, geliştirme, öğretim kavramları bulunur (Çelikkaya, 1991). Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde eğitim “çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme ve terbiye” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2024). Bu açıdan bakıldığında eğitimin temel amacı insan yetiştirmektir. Öğretim ise eğitimin okullardaki planlı ve programlı basamağıdır. Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde ise “belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi, öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, bu bağlamda gerekli olan araçları sağlama ve kılavuzluk etme” şeklinde tanımlanmıştır. Öğretim okul içerisinde sınıflardaki eğitim sürecimizdir. Yaşanılan çağın, dönemin şartlarına, ihtiyaçlarına göre insan yetiştirmek, toplumu hazırlamak için eğitim ve öğretim gereklidir. Eğitim ve öğretim çağın ihtiyaçlarına göre kendini güncelleyerek şekillenmektedir. Günümüzün dünyasında yaşanan hızlı değişme ve gelişmelerin eğitim ve öğretime de yansımaları olmuştur. Küreselleşme ile meydana gelen değişimin yankıları eğitim ve öğretimde de hissedilmiştir. Eğitim ve öğretim bireylerin yaşam kalitelerini arttırarak farklı kültürleri anlamalarını ve anlatmalarını sağlayarak dünyayı daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır. Eğitim ve öğretim bireylerin yaşamlarında ihtiyaç duyabileceği bilgi, beceri ve davranışları kazandırır. Bu nedenle hayata uyum sağlamak, yeni bakış açıları kazanmak, toplumsal ve kişisel gelişimi sağlamak için oldukça gereklidir. Okulların bireyi ve toplumu geliştirmedeki görevi göz ardı edilemez. Okul sosyal bir sistemdir. Bir sosyal sistem içerisinde yer alan okul aynı zamanda bir insan topluluğu olup bir yaşama alanıdır (Arslan, 2020). Toplumu yetiştirmenin anahatarıdır. Kültürü korumak, yeni nesillere aktarmak, toplumun ilerlemesini sağlamak eğitim ve öğretimin sorumluluğuyla gerçekleşir. Eğitim ve öğretim sürecinde öğretmenler ise bu sorumlulukları yerine getiren kişilerdir. Ancak sorumluluklarını yerine getirirken bazı problemlerle karşılaşmaktadır. Genel problemler arasında öğretmenlerin iş birliği içerisinde olduğu okul yöneticileri ve ebeveynlerin eğitimdeki ortaklarına destek vermemeleri, iş birliği yapmamaları, gerekli yardımlaşma ve desteğin sağlanamaması, değişen dünya algısı ile okul ve eğitim kavramlarına olan beklentilerin değişimi, eğitim politikalarındaki tutarsızlık ve toplumun baskısı yer almaktadır.

Türkçe öğretimindeki sorunlar olarak etkinliklerin bireysel farklılıklara uygun nitelikte olmaması, öğrencilerin Türkçeyi tam olarak bilmemeleri ve okuduklarını anlamamaları, Türkçeyi doğru ve akıcı kullanmamaları, kitap okuma alışkanlığının olmaması, öğretmenlere Türkçe dersi öğretim programına yönelik kapsamlı bir hizmet içi eğitimin verilmemesi, idarecilerin öğretmenlerin motivasyonunu arttırıcı faaliyetlerde bulunmamaları, yeniliklere açık olmamaları, sınıftaki öğrenci sayısının fazla olması, fiziki imkânların, materyallerin eksik olması gibi durumlar Türkçe öğrenimi için sorun oluşturmaktadır.

İlgili alanyazını taramasında Türkçe öğretmenlerinin yaşadıkları sorunların ele alındığı çok sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Türkçe öğretimi sürecinde yaşanan sorunların özellikle öğrenciden, öğretmenden, eğitim öğretim sisteminden, idarecilerden, fiziki imkânlardan vb. kaynaklandığı gerek daha önceki çalışmalarda (Alyılmaz, 2010; Çiftçi & Uzunyol, 2019; Çoban, 2016; Demir & Yapıcı, 2007; Gün, 2012; Göçer, 2013; Moralı 2018; Yanbıyık & Yılmaz 2016), gerekse güncel çalışmalarda (Bayraktar & Erkoç, 2021; Benzer & Saraçoğlu, 2020; Mutlu & Gümeş, 2021; Soysal, 2022) ortaya konulmuştur. Çalışmaların çoğunda Türkçe öğretmenlerinin yaşadığı sorunların başında Türkçe öğretimi programındaki eksiklikler, ders araç ve gereçlerinin yetersizliği, Türkçeye yönelik tutumlar ve koordinasyon sağlanamaması sıralanmaktadır (Alyılmaz, 2010; Mutlu & Gümeş, 2021). Bunlara ek olarak çocukların Türkçe öğretimindeki motivasyon eksikliği, derse karşı ilgisinin zayıf oluşu, aile ile iş birliğinin sağlanamaması (Moralı, 2018; Yanbıyık & Yılmaz, 2016); etkinliklerin öğrencinin ilgisini çekmemesi, öğrencilerin dil, iletişim, öğrenme ve anlama becerilerine yeterince uygun olmaması, ders kitabında yer alan etkinliklerin öğrenci seviyesine uygun olmaması ve sayıca çok uzun olması, kazanımlarla etkinliklerin uyuşmaması (Bayraktar & Erkoç, 2021; Erdoğan & Gök, 2008; Gün, 2012); teorik bilgilerle uygulamada karşılaşılanların örtüşmemesi (Kaplan, 2021); okul imkânlarındaki sınırlılık, okul yönetimi, eğitim öğretim programı, idarecilerin yeniliklere açık olmaması, sınıfların kalabalık olması, fiziki şartların yetersiz olması, öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyesi, genel kültür düzeyi, öğrencileri klasik ölçme değerlendirme araçları ile değerlendirme, öğrencilerin kitap okuma alışkanlığının olmaması (Bayraktar & Erkoç, 2021; Çoban, 2016) sorunları dile getirilmektedir. Göçer (2013), Türkçenin en önemli sorununun Türkçenin özensiz ve yanlış kullanımı, yabancı sözcük kullanımı, yabancı dil tutkusu ve özentisi sorunu olduğunu belirtir. Ortaokul dil bilgisi müfredatının yoğun olması, sınıf içi ve sınıflar arası konu sıralamasında problemler olması, konuların ortaokul öğrencisinin ilgi, ihtiyacına, seviyesine hitap edecek şekilde ele alınmaması, öğrencilerin dinleme kültüründen yoksun ol-

maları (Avcı, 2020), ortaokul Türkçe ders kitaplarında kelime öğretimi etkinliklerinin programla uyumunda aksaklıklar içermesi, etkinliklerin yeterli düzeyde olmaması, kelime öğretimine ayrılan sürenin kısıtlı olması (Soysal, 2022; Göçer & Kılıç, 2021) gibi durumlar da kelime öğretiminde karşılaşılan sorunlar olarak görülmüştür. Yabancı uyruklu öğrencilere Türkçe öğretiminde bir devlet politikası oluşturulmaması, ilgili kurumların (MEB, TÖMER, TDK) yeterli koordinasyonda bulunmaması, yabancı öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik öğretim stili, yöntem ve tekniklerin seçilmemesi, düzeylerine uygun programın olmaması, nicel araştırmaların hakim olduğu, nitel ve karma araştırmaların yeterince yapılmaması, etkinliklerin ders kitabıyla sınırlandırılması, kaynakların yetersiz olması da Türkçe öğretim sürecindeki sorunlar olarak ön plana çıkmaktadır (Demir & Alyılmaz, 2020; Demir & Demir, 2020; Mutlu & Gümüş, 2021; Kaplan, 2020; Polatcan, 2019).

Bu çalışmada ise Suriyeli nüfusun çok yüksek oranlara ulaştığı Kilis ili içeri-sindeki Türkçe öğretimi sürecindeki mevcut durum, sorunlar odağında ortaya ko-nulmuştur. Çalışmanın problem cümlesi “Kilis ili merkezinde görev yapan Türkçe öğretmenlerinin Türkçe öğretimi sürecinde karşılaştıkları sorunlar neler-dir?” şeklindedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Türkçe öğretmenlerinin Türkçe öğretimi sürecinde yaşadığı sorunların kay-nağını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanıl-mıştır. Bir problemin çözümüne ilişkin gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanan nitel araştırma, daha önceden bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanmasına, probleme ilişkin doğal olgula-rın gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir (Seale, 1999). Kilis’te MEB’e bağlı okullarda görev yapan öğretmen-lerin eğitim öğretim sürecinde yaşadığı sorunlara odaklanan bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan desenlerden biri olan olgubilim (fenomeno-loji) deseni tercih edilmiştir. Fenomenoloji, insanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açıları ve algılarını ifade etmele-rini sağlayan ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Rose, Beeby & Parker, 1995, s. 1124).

2.2. Katılımcılar

Yıldırım ve Şimşek (2016) fenomenolojik araştırmalarda katılımcı sayısının 10'u geçmemesi gerektiğini belirtir. Bu araştırma, 2023-2024 eğitim öğretim yılında Kilis il merkezinde farklı konumlarda bulunan 4 devlet okulunda görevli 8 ortaokul Türkçe öğretmeniyle yürütülmüştür. Görüşlerine başvurulmuş öğretmenlere ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Öğretmenlerle Nisan ayının çeşitli günlerinde yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Katılımcıların yapılan çalışmaya katılmaya gönüllü ve istekli olmaları, ortaokulda aktif olarak görev yapan Türkçe öğretmeni olmaları, kadın, erkek öğretmen sayısının eşit olması, farklı sosyoekonomik özelliklere sahip okullarda görev yapmaları ölçütleri dikkate alınmıştır. Katılımcıların isimleri Ö1, Ö2, Ö3... şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri

Öğretmen	Cinsiyeti	Yaşı	Mesleki Kıdemi (Yıl)
Ö1	E	33	7
Ö2	K	33	8
Ö3	K	48	25
Ö4	E	33	7
Ö5	E	35	10
Ö6	K	33	3
Ö7	E	45	23
Ö8	K	45	22

2.3. Veri Toplama Yöntemi

Fenomenolojik bir araştırmada diğer nitel araştırma desenlerinde olduğu gibi gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama teknikleri kullanılır (Creswell, 2018, s. 78-79). Bu araştırmada nitel araştırma yöntemindeki temel veri toplama araçlarından olan görüşme tekniği kullanılmıştır. Fenomenolojik bir araştırmada amaç fenomeni deneyimlemiş yeterli kişiye ulaşarak fenomenin özüne ulaşmaktır (Creswell, 2018, s. 81-82). Yüz yüze yapılan görüşmelerde yarı

yapılandırılmış görüşmeler ile veriler toplanmıştır. Araştırmada kullanılan görüşme soruları, gözlem ve alanyazını incelemesinden yola çıkılarak araştırmanın güvenilirliğini arttırmak için uzman görüşü alınarak hazırlanmıştır. İki öğretmen ile ön uygulama gerçekleştirilmiştir. Ardından uzman görüşü ve ön uygulamadan elde edilen dönütler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak sorulara son hali verilerek asıl görüşmeler yapılmıştır. Görüşme forumunda yarı yapılandırılmış ve açık uçlu olmak üzere toplamda şu 6 soru bulunmaktadır: “1. Öğrencilerinizin derse karşı tutum ve motivasyonları nasıl?, 2. Fiziki şartlardan kaynaklanan sorunlar nelerdir?, 3. Eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar nelerdir?, 4. Ders materyallerinden kaynaklanan sorunlar nelerdir?, 5. Okul yöneticilerinden kaynaklanan sorunlar nelerdir?, 6. Velilerden kaynaklanan sorunlar nelerdir?” ve 7. Mevcut sorunlara dair çözüm önerileriniz nelerdir?. Görüşme öncesinde öğretmenlere araştırma hakkında genel bilgiler verilmiş olup gönüllülük esasında katılmak isteyen öğretmenler ile görüşme yapılacak alan için yer ve zaman belirlenmiştir. Ortalama 25 dakika süren yüz yüze görüşmelerde önceden katılımcıların izni alınarak görüşmeler objektiflik için ses kayıt cihazına kaydedilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Fenomenolojik araştırmada veriler toplandıktan sonraki aşama, veri kodlama ve analizi sürecidir. Bu aşamada ilk yapılması gereken şey, araştırmacı tarafından ortak temaları belirlemek için elde edilen verilerin tekrar okunmasıdır. Araştırmacı, görüşmeye katılan kişilerin ifadelerinden fenomenin nasıl deneyimlendiğine işaret eden ve sık tekrarlanan önemli kelimeler ve cümleleri ortaya çıkarmalıdır (Kıral, 2021, s. 98-99). Araştırmacı daha sonra önemli gördüğü bu açıklamaları, alıntıları ve temaları görüşmeye katılan bireylerin deneyimlerini betimleyici bir yazı yazarken kullanır (dokusal betimleme). Bunlar aynı zamanda görüşmeye katılan bireylerin fenomeni deneyimlemesini etkileyen ortam ya da bağlam ile ilgili betimleme yaparken de kullanılır (yapısal betimleme). Araştırmacı yapısal ve dokusal betimlemelerin ardından fenomenin özünü ortaya çıkartan karma bir betimleme yaparak çalışmasını sonlandırır (Creswell, 2018, s.82). “Türkçe eğitim ve öğretiminde yaşanan sorunlar” fenomeni altında ortaokul Türkçe öğretmenlerine, Moustakas’ın belirttiği iki soru yöneltilmiştir: “Fenomenle ilgili hangi deneyimleri yaşadınız?” ve “Hangi ortam veya durumlar, fenomenle ilgili yaşadığınız deneyimleri etkilemiştir?” (Creswell, 2016). Bu soruların birincisi altında “Öğrencilerinizin dile, dersinize karşı tutum ve motivasyonları nasıl?”, “Yabancı uyruklu öğrencilerle dil problemi yaşıyor musunuz, değerlendirir misiniz?” ve “Mevcut sorunlara dair çözüm önerileriniz nelerdir?” şeklinde açık uçlu sorular yöneltilmiştir. İkinci soru altında ise Türkçe öğretmenlerinin eğitim öğre-

tim sürecinde yaşadığı sorunları etkilediği düşünülen okul idaresi, yöneticiler, veliler, eğitim sistemi, materyaller ile ilgili sorular öğretmenlere yöneltilmiştir. Bu sorular ise “Okulun ve sınıfın fiziki şartlarından kaynaklanan sorunlar nelerdir?”, “Eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar nelerdir?”, “Derste kullanılan materyalden kaynaklanan sorunlar nelerdir?”, “Okul yöneticilerinden kaynaklanan sorunlar nelerdir?” ve “Velilerden kaynaklanan sorunlar nelerdir?” şeklindedir.

Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Analiz dört aşamada gerçekleştirilmiştir: İlk olarak görüşmelerden elde edilen veriler, araştırmacılar tarafından yazılı hale dönüştürülmüştür, bu şekilde veri analizi için çerçeve oluşturulmuştur. Elde edilen bütün veriler birçok kez okunup düzenlenerek tematik çerçeveye göre işlenmiştir. Düzenlemenin ardından veriler tanımlanmıştır, gerekli görülen yerlerde doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Son olarak bulgular anlamlandırılmış, bulgular arasında neden sonuç ilişkileri kurularak bazı karşılaştırmalar yapılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde Türkçe öğretmenlerinin görüşlerine göre Türkçe öğretimi sürecinde karşılaşılan sorunlarla ilgili elde edilen nitel bulgulara ve katılımcılara ait doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Bu bağlamda Türkçe öğretimi sürecinde karşılaşılan sorunlar “Öğrenci Tutum ve Motivasyonundan Kaynaklanan Sorunlar, Fiziki Şartlardan Kaynaklanan Sorunlar, Eğitim Sisteminden Kaynaklanan Sorunlar, Materyallerden Kaynaklanan Sorunlar, Okul Yöneticilerinden Kaynaklanan Sorunlar, Velilerden Kaynaklanan Sorunlar, Öğretmenlerin Mevcut Sorunlara Dair Çözüm Önerileri” başlıkları altında değerlendirilmiştir.

3. 1. Öğrenci Tutum ve Motivasyonundan Kaynaklanan Sorunlar

Türkçe öğretmenlerinin görüşlerine göre ana dili Türkçe olan ortaokul öğrencilerinin Türkçe diline ve dersine yönelik genel anlamda olumlu tutuma sahip oldukları bununla birlikte özellikle popüler kültür, sosyal medya, sabırsız, özensiz, umursamaz ve kayıtsızlık gibi yeni nesil davranışları/tutumları dolayısıyla Türkçe kullanımlarında sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitlere örnek oluşturacak bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Öğrencilerimiz, yeni nesilde genel olarak gözlemlediğimiz yaygın bir davranış şekli olarak dile karşı çok kayıtsız davranıyorlar. Bu neslin özelliği, sizin

de bildiğiniz gibi sabırsız ve umursamaz olmaları. Kendilerini doğru şekilde düzgün cümlelerle ifade edemiyorlar. Yazarken ise noktalama ve yazım kurallarına kesinlikle tahammülleri yok, gereksiz görüyorlar. Sadece kitap okumayı seven öğrencilerimizde dile karşı bir hassasiyet gözlemliyoruz.” Ö3

“Türk öğrencilerde konuşma dili ile yazı dili arasında ciddi problemler var. Konuşma dilinde yerel ağız kullanılırken yazı dilinde sosyal medyanın da etkisiyle cümleleri kısa tutma, cümleler arası bağlantı kuramama sorunları yaşıyoruz. Bunun yanı sıra yazım ve noktalamada da sık sık hatalar yapıyorlar. Cümleye büyük harfle başlamıyorlar, cümle ortasında büyük harf kullanıyorlar. Cümleyi nokta ile bitirmeme ve buna benzer dil ve anlatım sorunları çokça var.” Ö6

Ortaokula devam eden Suriyeli öğrencilerin ise Türkçe diline ve dersine yönelik genel anlamda olumsuz tutuma sahip oldukları belirtilmiştir. Söz konusu tutumun altında yatan nedenler ise gerek öğrencilerin gerekse ailelerinin Arapçaya daha fazla önem vererek Türkçeyi arka plana atmaları, Türkçeyi İngilizce gibi popüler bir dil olarak görmemelerinden veya asimile olma endişesinden kaynaklı Türkçe öğrenmeye direnç göstermeleri, Suriyeli nüfusun fazla olması nedeniyle Türkçeyi kullanma ihtiyacı duymamaları şeklinde sıralanmıştır. Bu tespitlere örnek oluşturacak bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Açıkkçası yani uı asimile olmaktan korkusu diyebiliriz. Asimile olmaktan korktuklarını söyleyebilirim. Onun haricinde mesela Türkçe bir İngilizce gibi popüler dil olmadığı için çok önemsenmiyor diyebiliriz yani bunları söyleyebilirim.” Ö1

“Yabancı uyruklu öğrencilere gelince bir kısmı Türkçeyi okuyup anlayabiliyor, derdini anlatabiliyor. Ancak azımsanmayacak bir kısmı ise derste anlatılanları anlamıyor, derdini anlatamıyor hatta Türkçe öğrenme konusunda direnç gösteriyor.” Ö3

“Özellikle Suriyeli öğrencilerimiz çok fazla dile maruz kalmıyorlar. Çünkü bu ihtiyaçlarını kendi aralarında Arapça konuşarak bu ihtiyaçlarını gideriyorlar ve eve gittiklerinde, çarşıya çıktıklarında ve yine bu dili icra edebilecekleri, ihtiyaçlarını yerine getirebilecekleri insanlar bulabiliyorlar. Yani çokça Türkçeye ihtiyaçları kalmadığı için, olmadığı için Türkçeye çok fazla olumlu tutum sergilemiyorlar. Türkçe konuşmaya ihtiyacı olmadığı için de çok fazla dil bilinci, dil farkındalığı yok. Olsa da olur olmasa da olur düşüncesi ile hareket etmekte. Konuşma sınavlarımız bile çok sığ geçiyor ve ciddi anlamda bir dil problemi ile karşı karşıyayız. Burada doğmuş ve büyümüş olmalarına rağmen tam olarak Türkçeye hâkimiyeti bir kenara bırakacağım kendilerini tanıtmayı ya da kendi ihtiyaçlarını Türkçe ile dile getiremiyorlar. Bu konuda çoğu öğrencide sıkıntılar

yaşamaktayız ama bazı öğrenciler var ki bunları hariç tutarsak gayet Türk öğrencilerimiz gibi hatta onlardan daha iyi Türkçeyi kullananlar da var. Böyle iyi örneklerimiz de mevcut.” Ö5

“İlkokulda okuma yazma temeli olmayan hatta Türkçe konuşamayan öğrenciler ortaokulda bize geliyor. Bu öğrenciler için okul bünyesinde temelde okuma yazma kursları veriliyor. Buna rağmen öğrenme hususunda direnç gösteren öğrenciler halen var. Bu öğrenciler dili anlamadıkları için ders esnasında ders dışı şeylerle uğraşıp dikkat dağıtabiliyorlar. Dolayısıyla ders anlatırken hem biz hem de diğer öğrenciler için zorluklar yaşanmaktadır.” Ö6

“Yabancı uyruklu öğrencilerimizin okuldaki motivasyonları, özellikle dil konusundaki karmaşa, bunun yanında sınıf içerisinde Türkçe konuşup, sınıfın dışında kesinlikle Türkçe konuşmamaları, okul bahçesinde, dışarıda, evde tamamıyla Arapça konuşmaları, ders içindeki Türkçeye karşı olan motivasyonlarını olabildiğince olumsuz yönde etkiliyor.” Ö7

“Yabancı uyruklu öğrenciler ıı şimdi birbirleriyle kesinlikle kendi dillerini konuşuyorlar. Türkçeyi tercih etmiyorlar. Hatta ders arasında bile birbirlerinden bir şey isteyecek olduklarında yine kendi dilleriyle istekte bulunuyorlar. O anlamda tabii ki sıkıntı yaşıyorum. Yazılı sınavlarda ciddi anlamda eksikleri var. Harf hataları çok fazla. Okumalarda sıkıntılar var. Tabi ailede de Türkçe konuşulmadığı için, okulda da kendi içlerinde Türkçe konuşmadıkları için sıkıntımız devam ediyor ve edecek gibi görünüyor.” Ö8

Türkçe öğretmenleriyle yapılan görüşmeler neticesinde öğrencilerin okula ve derse karşı motivasyonlarının genel anlamda iyi olduğunu belirten birkaç öğretmenin yanı sıra ağırlıklı görüş bu durumun istenen düzeyde olmadığı yönündedir. Varılan bu olumsuz neticenin ise özellikle öğrencilerin dile karşı özensiz, umursamaz olmaları, ailelerin istenen düzeyde çocuklarını motive etmemeleri, öğrencilerin yaş aldıkça derse karşı ilgilerinin azalması, kalabalık sınıflar nedeniyle öğretmenlerin ilgi ve motivasyonu artıracak etkinliklere zaman ayıramaması, yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenmeye karşı direnç göstermeleri, zorunluluk nedeniyle okula gelme, erken yaşta ve yeterince kitap okunmaması gibi etkenlerden kaynaklandığı görülmektedir. Bu tespitlere örnek oluşturacak bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Toplum olarak genel bir yanlış olduğunu düşünüyorum ıı herkeste matematik yapılmalı sanki matematik daha önemliymiş gibi şu anki öğrencilerimize şunu anlatmaya çalışıyoruz matematik neyse Türkçe de o, Türkçe neyse Fen de o gibi üç ana derse ağırlıklı ilerlemelerini istiyoruz eee genel olarak bu algıyı biraz daha kırmaya çalışıyoruz özellikle şu 70 barajının gelmesi biraz sınıf geçme falan

ee onlar etkili olacak zaman içerisinde daha da etkili olacak diye düşünüyorum ama ıı genel anlamda iyi olduğunu düşünüyorum. Türkçeye bakış açısının biraz daha geliştiğini düşünüyorum.” Ö2

“Gözlemlediğim kadarıyla öğrencilerimin bir kısmı okulu, öğretmenlerini ve Türkçe derslerini seviyor. Bu durum daha çok 5. sınıf seviyesinde görülüyor. Yaşları ilerledikçe okula ve derslere karşı ilgileri ve sevgileri azalıyor. Türkçe dersine ise bazıları basit olduğu için ilgi göstermiyor, bazıları ise okuma ve yazmada zorlandığı için ilgilerini kaybediyorlar. Dersimize ilgi gösterenlerin büyük çoğunluğu kitap okumayı küçük yaşlardan beri alışkanlık haline getirmiş olan öğrencilerimiz. Onlar hem daha hızlı okuma ve anlama becerisine sahip hem de yazarken daha kaliteli metinler oluşturabiliyorlar. Bu yüzden Türkçe dersi bu gruptakilerin en sevdiği ders. Umarım böyle öğrencilerimizin sayısı her geçen gün artar.” Ö3

“Okulumuzda 6 aylık öğretmenlik yaptığım süre zarfı içinde öğrencilerin okula severek, isteyerek geldiklerini düşünmüyorum. Biraz daha mecburi sebeplerle mesela devletimizin eğitim öğretimi zorunlu tutması gibi ya da ailesinden veya ailesinin vereceği işlerden, evdeki işlerden kaçmak amacıyla okula geldiklerini düşünüyorum. Tabii bunun aksi olan tamamen okulu severek, Türkçe dersini sevdiğinden dolayı öğretmenini de seven öğrenci tipleri de var veya tam tersi öğretmenini sevdiği için dersi seven öğrenci tipleri de mevcuttur. Bu anlaşmayı sağladığımız, iletişimi kurduğumuz öğrencilerin özellikle beni sevdiği için derse katılımlarını arttırdığını biliyorum. Bu arada okulda çoğunluğu oluşturan Suriyeli öğrencilerimiz normal hayattaki gibi okulda da aynı şekilde davranmaya çalışıyorlar. Normal hayatta, ailesinin yanında, sokakta Arapça konuştuğu gibi okulda da bazen kendilerini kaptırıyorlar. Ben kendi adıma özellikle ılımlı bir şekilde, yumuşatmaya çalışarak, dersimizin Türkçe olduğunu ve bu dilin öğrenilmesi gerektiğini, öğrencilere birçok noktada da faydalı olacağını vurgulayarak onları incitmeden, kırmadan ifade etmeye çalışıyorum. Hatta şunu diyorum: Keşke bana da ücretsiz bir şekilde Arapça öğretseler. Sonuçta bir dil, bir insandır. Dil öğrenmenin kimseye hiçbir zararı yoktur. Bu düşüncelerle öğrencileri ılımlı bir şekilde uyarmaya çalışıyorum.” Ö5

“Öğrencilerin çoğu zaten ailelerinin zoruyla okula geliyorlar. Buna rağmen dönem ortasından itibaren, havaların da ısınmasıyla birlikte devamsızlık iyice artıyor. Türkçe dersine gelirsek özellikle yabancı uyruklu öğrencilerde Türkçe öğrenmeye karşı bir direnç görmekteyim. Türkçe dersine yönelik öğrenme motivasyonları oldukça düşük.” Ö6

“Tabi anadili olduğu için motivasyon daha iyi uı tabi konuşulan dil söz konusu olduğu için genel anlamda yani ilgi var, motivasyonda sıkıntı yok. Fakat dediğim gibi yazılılarda, yabancı uyruklu öğrencilerde çok sıkıntı görüyorum. Pekiştirilmesi gerekiyor. Ailenin bunu desteklemesi gerekiyor. Çocukların çok kitap okumaları gerekiyor. Bu anlamda sorunlar aşılabacak gibi görünüyor ama ilgi lazım, alaka lazım uı bu konularda yeterli ilkokul öğretmenlerinin desteği lazım.” Ö8

3. 2. Fiziki Şartlardan Kaynaklanan Sorunlar

Türkçe öğretimi sürecinde mevcut sorunlardan birini oluşturan fiziki şartlara yönelik bulguların okulun ve sınıfın fiziki şartlarından kaynaklanan sorunlar olmak üzere iki başlıkta toplandığı görülmektedir. Okulun fiziki şartlarından kaynaklanan sorunların başında okullardaki kütüphanelerin aktif olarak kullanıma uygun olmaması, kütüphanelerde bulunan kitapların güncellenmemesi, çocuğun ilgi ve dikkatini çekecek, okuma zevkini tadacağı kitapların kütüphanelere eklenmemesi, Z kütüphanelerinin ve Türkçe atölyelerinin bulunmaması, bahçe ve kantin alanının dar olması, öğrenci mevcudunun fazla olması gelmektedir. Bu tespitlere örnek oluşturacak bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Okul olarak eleştirim sadece bizim okul için değil genel olarak bütün okulları kapsıyor ee okulun fiziki şartları deyince benim aklıma spor salonu, kütüphanesi çeşitli laboratuvarları ve atölyeleri olan kompleks bir yapı geliyor ancak bizim okullarımız dört duvardan ibaret. Öğrenci için bir hapishaneyi andırıyor. Bence okulun fiziki ortamı öğrenciyi okula gelmeye teşvik edecek, onu cezbedecek şekilde olmalı. Çocuk hobileriyle, yetenekleriyle kendini keşfedebilmeli. Her şey sınıfta ders işlemekten ibaret olmamalı. Çalıştığım okulun fiziki ortamından bahsedecek olursak kütüphanesi, fen laboratuvarı, müzik ve resim atölyesi mevcut. Bahçesinin ise yeterli olduğunu düşünüyorum.” Ö3

“Türkçe etkinlikleri için bir atölyemiz olmamasına rağmen bir kütüphanemiz var. Kütüphane aktif olarak kullanabilmek için şu anda valilikle çalışıyoruz. İşte bir kitaplık oluşturuyoruz kütüphanemizde kitaplar eskiden varmış ama zamanla tabi zamanla o kitaplar gitmiş gelmemiş falan derken şu anda kütüphanedeki eksiklikler tamamlanmak üzere. Öğrencilerde kitap okuma alışkanlığını sürdürebilmek için sürdürülebilir bir alışkanlık olmasını istiyorsak kütüphane olması şart zaten. Evet kütüphanemizin olması bir avantaj onların yanında atölyemizin olmaması bir dezavantaj.” Ö4

“Okulumuz yeni yapılmış bir bina, yanlış hatırlamıyorsam 5-6 yıllık bir bina. Okulumuzun şu anki fiziki şartlarının gayet yeterli olduğunu düşünüyorum. Sınıflar gayet temiz, öğrenci masaları pürüzsüz. Bu imkânları bulamayan birçok okul

var. Boyası olsun, ışıklandırması olsun, akıllı tahtalar ve interneti ile yeterli imkânlarla sahip. Sadece benim eleştirdiğim nokta okulumuzun bahçesinin öğrenci sayısına göre, yaklaşık 850 öğrencimiz var, yetersiz kalışıdır. Ağaçların, gölgelendirmelerin olmayışı etkinliklerin yapılması hususunda ciddi sıkıntılar oluşturduğunu düşünüyorum. Bir de kütüphanemiz Z-kütüphane olmasına rağmen alanın dar oluşu ve çok sayıda öğrenciye aynı anda hizmet veremeyişi yaşadığımız sıkıntılar arasında yer alıyor. Belki okulumuzdaki kütüphane sayısı artırılabilir. Okulumuz üç katlı bir bina olduğu için öğrencilerin alt katlara inmesi ve birçok sınıfın kütüphaneyi bir arada kullanması mümkün olmuyor. Giriş katta bir kütüphane, üst katta bir kütüphane yani iki tane daha kütüphanenin olmasının daha iyi olacağı kanaatindeyim. Bu durum eğitim-öğretim açısından daha faydalı olabilir, daha kullanışı ve daha işlevsel olabilir.” Ö5

Öğretmen görüşleri değerlendirildiğinde sınıfın fiziki şartlarından kaynaklanan sorunların başında Türkçe öğretmenlerinin tamamının sınıf mevcudunun çok fazla olduğunu vurgulaması durumu bulunmaktadır. Bu tespite etraflıca örnek oluşturacak katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Sınıf mevcutlarımız maalesef çok kalabalık, merkezdeki tüm okullarda yaşanan problem sanırım ııı yani 45 ve üstü öğrenci mevcudumuz var ve bu da haliyle bizim ders içerisindeki hareketlerimizi çok fazla etkiliyor verim alabilmemiz açısından.” Ö2

“Sınıf sayıları çok çok olağanın üstünde bunu aşmak için işte biz okulda mesela sabahçı öğrenci olmaya geçiyoruz. Şu anda ek öğretmen atamaları da yapıldı büyük ihtimalle büyük ihtimalle değil kesinlikle hatta şu andan itibaren söyleyebiliriz ki sabahçı öğrenci olduğumuzda sınıf mevcutların ikiye böldüğümüzde o ideal istenen mevcutlara ulaşacağız. Türkçe eğitim öğretiminin kaliteli yapılması için kaliteli bir eğitim ortamı için sayıları benim deneyimlerime dayanarak konuşabilirim ki yani en maksimum olabilecek sayı 25 olmalıdır. Yani yirmi, yirmi beşin üstündeki bir sayı Türkçe eğitimi için Türkçe öğretimi için yani kaliteli bir eğitim için asla mümkün değildir. Yirmi beşin üstüne çıktığımız zaman dinleme, konuşma, okuma, yazma etkinliklerin hepsinden çocukları geride bırakmak zorunda kalıyorsun. Bir yandan bir müfredat var her çocuğa beşer dakika şans versen bir ay oluyor. Yani birkaç metin bile birkaç etkinlik bile bazen on saat sürebilir. Eğer her öğrencinin hazırladığı ürünü sunmasına izin verirsek o yüzden de fiziki şartlar mevcudu kaldırmadı hatta üç okulluk mevcut olmasına rağmen biz altı tane Türkçe öğretmeni hani çarpışarak eğitim yapmaya çalışıyoruz.” Ö4

3. 3. Eğitim Sisteminden Kaynaklanan Sorunlar

Öğretmen görüşleri doğrultusunda mevcut eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar; sınavların öğrencinin bilgi ve becerilerini ölçmeye uygun olmaması, sınav sisteminin sürekli değişmesinden dolayı öğrenci ve öğretmenlerin adaptasyon sorunu yaşaması, ölçme ve değerlendirmelerin süreç değil sonuç temelli olması ve derse uygun adil bir ölçme sisteminin olmaması, dersin amacına hizmet etmeyen iş ve işlemlerin uygulamada mevcut olması, sınıf geçme yönetmeliğinin işlevsel olmaması şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca müfredat gereği Türkçe dersi sınavlarının dinleme, konuşma, okuma ve yazma olarak dört temel becerinin ayrı ayrı ölçülmesiyle yapılmasının uygulamada sorunlar yaratması, kalabalık sınıflarda dinleme ve konuşma sınavlarının yapılmasında yaşanan zaman ve uygulama sıkıntısı, sınıf seviyelerine göre müfredatın yoğun olması ve müfredatın ulusal ortak sınav tarihlerine kadar yetişmemesi de dile getirilen sorunlar arasındadır. Mevcut eğitim sisteminden ve müfredattan araştırmaya katılan tüm öğretmenlerin şikâyetçi olduğu tespit edildiğinden bu durumu vurgulamak amacıyla ilgili tespitlere örnek teşkil eden çok sayıdaki katılımcı ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Ders geçme sisteminin öğrenciyi tembelliğe alıştırdığını düşünüyorum. Çalışan da çalışmayan da sınıf geçiyor 70 olmasına rağmen tabi ki biz bunu u biraz hani sınıf geçsin diye öğretmenler olarak sözlü notlarıyla destekliyoruz. Eee çalışanın bir farkının olması gerektiğini düşünüyorum. Çalışmayan öğrencilere bu durumda eee pardon çalışan öğrencilere haksızlık oluyor. Çalışmayan öğrenciler bu durumda da sanki ne yaparlarsa yapsınlar geçeceklerini düşünüyorlar öyle bir algı oluşuyor, sınıfta kalmayacaklarını biliyorlar. Bu yüzden ders geçme sistemini baştan sona hatalı buluyorum. Müfredat ise bazı sınıflarda oldukça yoğun özellikle 6. sınıflarda bütün dil bilgisi konuları neredeyse öğrencinin anlayamayacağı bir seviyeye getirmişler. Okulumuz şehrin kenar bir semtinde bulunduğu için öğrencilerimizin hazır bulunuşluk seviyeleri düşük. Sosyal yapı tabi ki etkiliyor. Bu yüzden müfredat birazcık sadeleştirilmeli. Özellikle 6. sınıflarda dil bilgisi konuları öğrencinin anlama kapasitesini aşıyor. Eee bu yüzden müfredat biraz sadeleştirilmeli ve diğer sınıf seviyelerine dengeli dağıtılmalı diye düşünüyorum.” Ö3

“Ders geçme sisteminde bu sene eylül ayında çıkan yönetmelikle beraber değişiklikler oldu. Özellikle Türkçe dersinde ders geçme notunun 50’den 70’e çıkarıldığını, diğer dersler için de 45 olan ders geçme notunun 45’ten 50’ye yükseltildiğini biliyoruz. Buna rağmen öğrencilerimiz bu konuda çok rahatlar, öğrencilerimizde sınıf geçme notu korkusu önceden yoktu, şimdi yine yok. Öğrencilerde ders geçme kaygısının, korkusunun olması gerekiyor bence. Bu kadar rahat olmaları açıkçası beni rahatsız ediyor. Benim düşüncem bu yönde. Müfredat

konusuna gelince halen müfredatın yoğun olduğunu düşünüyorum. Özellikle 6. ve 8. sınıflarda Türkçe dersinde dil bilgisi ve kazanımlarının ağırlıklı olarak öğrenciye yüklenmesine dayanan bir sistem görüyorum ben. Bunu doğru bulmuyorum. Öğrencinin daha çok okuma, yazma, anlama kazanımlarına yönelik çalıştırılması ve hazırlanması gerektiğini düşünüyorum çünkü öğrenci dil bilgisi konularını anlamakta zorlanıyor. Soyut işlemler dönemine tam olarak geçmeyen bir 6. sınıf öğrencisinin sıfatlarla, zamirlerle, edatlarla, bağlaçlarla, isim tamlamalarıyla karşı karşıya kalması özellikle yabancı uyruklu öğrencilerin dil bilincinin olmayışı ile birlikte ciddi anlamda bizim işimizi zorlaştıran durumlarla karşılaşmaktayız. Müfredatın biraz daha sadeleştirilmesi ve okuma, anlama kazanımlarının arttırılmasının daha mantıklı olacağı görüşündeyim. Yani dil bilgisi kazanımlarının daha aza indirilmesi, kısıtlanması düşüncesindeyim. Bakanlığımız nezdinde, okullar nezdinde ve veliler nezdinde çocuğun çok rahat geçemeyeceği, hakkını vererek, gerçek anlamıyla o kazanımların hakkını vererek, o kazanımları sağladığı sürece sınıfı, okulu geçebileceğini çocuğa aşlamak gerekli. Öğrenci kendine bir bakıyor başarılı değilim ama okulu geçebiliyorum o halde neden kendimi ders geçme yönünde kasayım. Zaten sonunda geçeceğim. Bu düşünceyle hareket edince ister istemez bu düşünce diğer öğrencilere de yansıyor. Gayret gösterebilecek öğrenci bile bundan imtina ediyor. Gerek yok bu kadar çalışmama, kasmama, kendimi zorlamaya, nasıl olsa zaten her şekilde sınıfı geçebiliyorum düşüncesi zamanla onlarda da oluşabiliyor.” Ö5

“Müfredat biraz yoğun zaten, bakanlık müfredatı sadeleştirmeye yönelik çalışmalar yaptı. Şöyle ki; dil ve anlatım konularını sınıfta eş zamanlı yıllık plana göre yetiştirmemiz gerekiyor ama dil bilgisi konuları sınav tarihine yetişmiyor. Biz de öğrencileri mağdur etmemek adına ders kitabını bir tık geri planda bırakıyoruz. Müfredat ağır ve biraz sadeleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bazen öğrenciler bu sene fazla kitap açamadık neden böyle diye arada soruyorlar. Onlara eğer ders kitabını açarsam diğer konulardan geri kalacağımızı bu nedenle dil ve anlatım, dil bilgisi konularına yöneldiğimi söylüyorum. Bunu yapmazsam sınav konularına yetişemeyeceğimizi anlatıyorum. Ders geçme sistemine gelince; öğrencinin 6 dersten zayıfı olsa bile sene sonu yapılan şube öğretmenler kurulu toplantısında her şekilde sınıfı geçeceğini biliyor. Dolayısıyla notun öğrenci için hiçbir anlamının olmadığını düşünüyorum. Eylül ayında yapılan sistemde yapılan düzenleme ile Türkçe dersi için ders geçme notu 50’den 70’e çıkarıldı. Umarım faydasını görürüz.” Ö6

3. 4. Materyallerden Kaynaklanan Sorunlar

Derste kullanılan materyallerden kaynaklı sorunların başında ders kitaplarına ve akıllı tahtalara dair sorunların geldiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda ders kitaplarındaki dil bilgisi konularında konu bütünlüğünün olmaması, kitaplarda kullanılan metinlerin ve görsellerin öğrencinin seviyesine hitap etmemesi, ilgi çekici olmaması, metinlerden sonra verilen etkinliklerin sıkıcı olması, ilgi çekmemesi ve uzun olması, ders saatinin verilen etkinlikleri sınıf ortamında uygulamaya yetmemesi, birbirine benzer etkinliklerin art arda verilmesi ve etkinliklerde dört temel beceri alanlarının dengeli dağıtılmamış olması dile getirilen başlıca sorunları oluşturmaktadır.

Bunlara ek olarak kalabalık sınıflarda akıllı tahtanın yetersiz kalması, hoparlörünün yetmemesi, akıllı tahtaların ekran parlaklığının bölgelere göre ayarlanabilir olmaması, okulda bulunan materyallerin bakımının yapılmaması, işlevsel olmaması da mevcut sorunlar arasındadır. Bu tespitlere örnek oluşturacak bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Gerek çalışma kağıtlarıyla gerekse akıllı tahtadan etkinlikli konu anlatımı ve interaktif testlerle öğrenme sürecine olumlu katkılarda bulunduğumu düşünmekteyim. Yani mesela şunu örnek verebilirim özellikle 6. sınıfların ders kitabını pek beğenmedim malumunuz içerisinde çokca yazım hatalarının olduğu, gereksiz etkinliklerle öğrencileri dersten sıkarak etkinlikler olduğunu gözlemledim açıkçası.” Ö1

“Ders geçme sisteminin öğrenciyi tembelliğe alıştırdığını düşünüyorum. Çalışan da çalışmayan da sınıf geçiyor 70 olmasına rağmen tabi ki biz bunu u biraz hani sınıf geçsin diye öğretmenler olarak sözlü notlarıyla destekliyoruz. Bu yüzden ders geçme sistemini baştan sona hatalı buluyorum. Müfredat ise bazı sınıflarda oldukça yoğun özellikle 6. sınıflarda bütün dil bilgisi konuları neredeyse öğrencinin anlayamayacağı bir seviyeye getirmişler. Okulumuz şehrin kenar bir semtinde bulunduğu için öğrencilerimizin hazırbulunuşluk seviyeleri düşük. Sosyal yapı tabi ki etkiliyor. Bu yüzden müfredat birazcık sadeleştirilmeli. Özellikle 6. sınıflarda dil bilgisi konuları öğrencinin anlama kapasitesini aşıyor. Eee bu yüzden müfredat biraz sadeleştirilmeli ve diğer sınıf seviyelerine dengeli dağıtılmalı diye düşünüyorum.” Ö3

“Şimdi akıllı tahtalarımız var. Bunu aktif kullanıyoruz zaten. O anlamda bir sıkıntımız yok. İnternet zaten bizim için olumlu anlamda kullanıldığında muhteşem bir kaynak. Ders kitaplarımıza bakacak olursak çok yetersiz, çok eksik kesinlikle LGS'ye yönelik kitaplar değil. Bize yardımcı kaynaklar aldırılmaması söyleniyor. Yasal soruşturma geçireceğiz eğer yardımcı kaynak aldırırsak. Peki

biz bu çocukları sınava nasıl hazırlayacağız? Yani bu anlamda bir çelişki var. Umarım açıklığa kavuşur.” Ö8

3. 5. Okul Yöneticilerinden Kaynaklanan Sorunlar

Türkçe öğretmenlerinin Türkçe öğretimi sürecinde karşılaştıkları sorunlar içinde en az paya sahip olan etkenin yöneticiler olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğretmenlerin neredeyse tamamı yöneticilerinden memnun olduklarını açıkça belirtirken bir kısmı daha muğlak ve genel ifadelerle görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu tespitlere örnek oluşturacak bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Okul yöneticilerinin okulun düzeni ve disiplini konusunda etkisinin olduğunu düşünüyorum. Bir okulda düzen ve disiplin varsa başarı da vardır. İlgisiz okul yöneticilerinin bulunduğu okullarda öğretmenlerin de öğrencilerin de okula karşı kayıtsız olduklarını görüyoruz.” Ö3

“Evet, bu noktada veli okul işbirliği çok önemli ve idarecilerin tutumları çok önemli. Ben mesela idareci tutumu olarak yıkıcı tutum sahibi olan egosu yüksek ve kesinlikle çevresini negatif etkileyen insanların okulda da herhangi bir başarı elde edemediğini gördüm. O anlamda bizim okulumuz böyle gerçekten deneyim sahibi zamanında bazı şeyleri yaşamış deneyimlemiş ve hani öğretmeni gerçekten motive etmeyi bilen ve olabildiğince yapıcı olumlu yaklaşan olaylara bir idaremiz var. Bu bu şekilde olmasaydı zaten öğretmenlik moral motivasyon işi, biraz da yani moral motivasyon yüksek tutulmazsa okul ortamı olumlu olmazsa kimse kimseye selam vermezse, ortak bir yemek yenemiyorsa bir çay içilemiyorsa ders içi ders dışı etkinliklerde huzur yoksa o ortamda mutlaka zaten bir sıkıntı çıkıyor. Sonrasında da zaten illa ki bir şekilde işler istenilen yerden çok uzaklaşıyor. Bu noktada bizim okul ortamımız biz idareci idarecilerimiz öğretmenler olarak iyi. Mutlaka bu kadar büyük kapasiteli okullarda idareci sayısının artırılması şart artı gerçekten bu ağırlığı kaldırabilecek daha önce kalabalık okullarda iş yapmış deneyim sahibi idarecilerin kalifiye idarecilerin iş yerine gelmesinin işleri nasıl güzelleştirebildiğini ben bizzat gördüm okulun fiziki şartları çok kötüyken bir müdür değişti okulun havası değişti. Fiziki imkanları şartları düzeltildi ve ben gerçekten şunu gördüm kesinlikle rotasyon okullarda şartmış yani müdürler müdür yardımcılar illaki değişmeli çünkü birinin göremediği yeri diğeri kesin görüyor ve bu bakış açılarındaki farklılık her zaman kurumun faydasına oluyor.” Ö4

“Okulda Türkçe dersi bağlamında “Dilimizin Zenginlikleri” adlı bir proje var. Bu noktada idaremiz bizi bilgilendirme ve destekleme konusunda yardımcı olduklarını söyleyebilirim. Bunun dışında şiir yarışmaları olduğu zaman idare-

miz bizimle bir toplantı yapıp bizi bilgilendirdi ve güzel sonuçları olan yarışmalar yaptık. Yarışmada derece yapan öğrencilerimizi idaremiz ödüllendirdi. Bu konuda idaremiz gereken her türlü desteği sunmaya hazırlar.” Ö5

“Milli eğitim projeleri olduğu zaman okul yöneticilerimiz bizimle irtibat kurup bu konuda bizi bilgilendirmekteler. Bu konuda çalışmalar yapılmasını belirtiyorlar, bu konuda sorumluluk sahibiler diyebilirim. Yönetici-öğretmen- öğrenci ilişkisi okulumuzda sağlıklı işlemekte.” Ö6

“Şunu kesinlikle göz ardı etmememiz lazım veli, öğretmen, öğrenci, idare masanın dört ayağı. Bu ayaklardan biri herhangi bir şekilde kırıldığında masanın ayakta durması nasıl mümkün değilse bu dört ana etkenin yani öğretmen, öğrenci, veli ve idare dörtgenin çok iyi bir şekilde ve uyumlu bir şekilde bir araya getirilmeli.” Ö7

3. 6. Velilerden Kaynaklanan Sorunlar

Eğitim öğretim sürecinin önemli paydaşlarından biri olan velilerin eğitimdeki iş birliğine yeterli düzeyde katılım sağlamamaları, ilgisiz tavırları, veli toplantılarına katılmamaları, öğretmenleri kendi kriterlerine göre yargılayarak değerlendirmeleri, öğretmenlerin ders planlama ve işleme sürecine olması gerekenden fazla bir şekilde müdahil olmaları ve öğrencinin uyarıldığı durumlarda aşırı tepkiler göstererek önyargıyla yaklaşmaları dile getirilen başlıca sorunlardır. Katılımcıların neredeyse tamamının veliler konusunda sorun yaşadığı tespit edilmiştir. Bu tespitlere örnek oluşturacak bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Veli noktasında çeşitli problemlerle karşılaşabiliyoruz. Örnek verecek olursam benim bir kitap okuma projem var bu noktada velilerimden gereken desteği göremiyorum ben. Bir sınıfta 30 öğrenci varsa sadece 3 veli kitap okumamızı uygun buluyor. Maddi, manevi her türlü desteği sunacağım diyen çok az velimiz var. Normal zamanlarda veliler çocukları için okula gelmedikleri gibi veli toplantılarının olduğu zamanlarda da okula gelmiyorlar. Dolayısıyla veliye derdimizi anlatmak mümkün olmuyor. Bir kitap aldirmek istesem veli alamıyor ya da aldirmek istemiyor diyebiliriz. Çocuklarla konuştuğum zaman ailem pek sıcak bakmıyor, kitap alamıyoruz diyorlar zorla da biz aldirtamayız.” Ö5

“Şimdi bugün 11 az önce yaklaşık bir buçuk iki saat önce veli toplantımız vardı okulda. 1547 öğrenci içerisinde yanılmıyorsa 200-210 velinin toplantıya geldiğini gördüm. Bu da yedide sekizde bir gibi durum söz konusu. Şunu kesinlikle göz ardı etmememiz lazım veli, öğretmen, öğrenci, idare masanın dört ayağı. Bu ayaklardan biri herhangi bir şekilde kırıldığında masanın ayakta durması nasıl

mümkün değilse bu dört ana etkenin yani öğretmen, öğrenci, veli ve idare dört-genin çok iyi bir şekilde ve uyumlu bir şekilde bir araya getirilmesi uyum içerisinde bir işbirliğiyle özellikle velilerin olabildiğince sadece veli toplantılarında değil olabildiğince gerek telefonla gerek whatsapp gruplarında gerekse okula gelerek öğretmenleriyle yüz yüze görüşmeleri çocuğun motivasyonunu olumlu yönde etkilemekte. Ve olabildiğince anne babanın gözü benim üzerimde annem okuluma geliyor öğretmenime, müdürüme, müdür yardımcıma durumumu soruyor dediğinde çocuk gerek eğitim gerekse öğretim anlamında daha yüksek seviyelere çıkıyor. Onun için velilerimiz bu noktada biraz daha özverili olmalı. Çocuklarının üzerinde gözlerinin olduğunun çocuklarına ve okul idaresine, öğretmenlerine hissettirmeli ki biz de bu noktada biraz daha rahatlamış olalım.” Ö7

“Veli anlamında çok sıkıntılıyız çünkü veliler destek değiller. Bütün ıı yani nasıl diyim çalışma anlamında her şeyi bizden bekliyorlar. Öğretmenlerin elinde sihirli değnek olsun, çocuklarına dokunsun, çocukları muhteşem olsun. Bunu bekliyorlar. Ailelerde desteği yetersiz buluyorum. Öğretmene karşı saygısızlık çok fazla ıı en ufak bir sorunda çocuğumuz ne yaptı anlayışı yok. Neden çocuğumuza böyle yaptınız şeklinde önyargıyla geliyorlar. Tabi bu da bağlarımızı koparıyor. Bizim onlarla iyi bir iletişim kurmamızı engelliyor. Velilerin evde daha çok ders anlamında ve ahlaksal anlamda yardımlarına ihtiyacımız var. Tek başına olabilecek bir iş değil bu.” Ö8

3. 7. Öğretmenlerin Mevcut Sorunlara Dair Çözüm Önerileri

Türkçe öğretmenlerinin Türkçe öğretimi sürecinde karşılaştıkları sorunlara dair çözüm önerilerinin; öğretmenlerin itibarlarının ve yetkilerinin artırılması, iş doyumunun sağlanması, sınıf mevcutlarının düşürülmesi veya ikiye bölünerek ikili eğitime geçilmesi, sınıf geçme sisteminin düzeltilmesi, aile katılımının sağlanması, Milli Eğitim ile daha sık ilişki içinde olunması, eğitimde şiddeti önleyebilecek disiplin önlemlerinin alınması, Türkçe ders kitaplarının iyileştirilmesi, metin sonu etkinliklerin zenginleştirilmesi, öğrencilerin ders ve sınavlara motivasyonlarının artırılması, Suriyeli öğrencilerin dil sorunlarının giderilmesi ve sürece uyumlarının sağlanması, gerekirse deyimler sözlüğünün ücretsiz verilmesi gibi desteklerde bulunulması şeklinde öne çıktığı görülmektedir. Bu tespitlere örnek oluşturacak bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Ders kitaplarının biraz daha sade, daha güzel etkinliklerin seçildiği, öğrencileri derse teşvik eden, onları derse karşı güdüleyen etkinlikler olsaydı öğrenme sürecine daha olumlu katkıları olacağını düşünüyorum. Onun haricinde Suriyeli öğrenciler için eee deyimler sözlüğü verilseydi mesela mecaz anlamı daha iyi

anlamları açısından olumlu bir katkı sağlayacağını düşünebilirdim ıı yani genel itibariyle bunları söyleyebilirim.” Ö1

“Öğretmene bakış açısı olarak algı çok değişti gerek bizim elimizdeki yetkilerin alınması gerekse sistemin bizi buna mecbur etmesi yönetsel olarak daha üst durumlardan bahsediyorum bizim önemimizi biraz azalttı açıkçası yani bir öğretmen benim zamanımda ben öğretmenimden çekinirdim, bir şey söylemeye korkardım şimdi çocuklar öğretmenleriyle arkadaş olmaya çalışıyorlar. Sizin gösterdiğiniz sevgiyi daha farklı bir şekilde algılayabiliyorlar şımarıklık olarak. Sen şefkatle yaklaşıyorsun ama öğrenci bunu şımarıklık olarak algılıyor. O dengeyi biraz sağlayabildiğinizde işler yoluna giriyor açıkçası. Sınıf mevcutları en büyük problemimiz bunula ilgili bir düzenleme yapılması gerekiyor dediğim gibi eee toplumda öğretmene bakış açısının biraz değişmesi gerekiyor. Bunun değişmesi gerekiyor önce. Milli Eğitim camiasında da öğretmenler kendi aralarında bile birlik olamıyorlar. Bakan olarak mesela bakanlık olarak arkamızda çok destek hissetmiyoruz. Sürekli bir şey yapılacak öğretmenle ilgili ama bir anlamı yok mesela şu uzman öğretmenlik, başöğretmenlik sisteminin de çok büyük haksızlık olduğunu düşünüyorum öğretmenler arasında sınıflandırma olduğunu düşünüyorum. Haliyle daha biz kendi aramızda bir şey olamazken velinin öğrencinin bize bakışı da değişiyor. Siz başöğretmen misiniz hocam, siz uzman öğretmen misiniz? ne olduğunu bilmeden bunun anlatılması da bizi üzüyor. Genel olarak bu durumlardan rahatsızız öğretmenler olarak.” Ö2

“Öncelikle okuma yazma bilmeyen öğrencilerin mutlaka sınıf tekrarı yapması gerektiğini düşünüyorum yani bir üst sınıfa geçmemeli eee disiplin kurallarının daha işlevsel hale getirilmesi gerekiyor mesela şu anda ortaöğretimde eee asla disiplin kuralları işlemiyor. Öğrenciler tamamen başıboş eee o yüzden mutlaka bir yaptırımın olması gerektiğini düşünüyorum. Öğretmenin itibarının artırılması gerekiyor artık hem veli hem idare hem öğrenciler öğretmene gereken değeri vermedikleri için eğitimin kalitesi hızla düşüyor. Eee Türkçe öğrenmeyen Suriyeli öğrencilerin normal eğitime dâhil edilmemesi gerektiğini düşünüyorum, mutlaka okumayı yazmayı öğrendikten sonra sınıflara alınmalı. 5. sınıfların tekrar ilköğretim kısmına 4+4+4 değil de 5+3 sisteminin gelmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü hâlâ onlar daha çocukluktan anne şefkatinden çıkmamış çocuklar somut işlemekten soyut işleme geçemedikleri için zorlanıyorlar biz de ortaokul öğretmenleri olarak onların seviyesine inmekte tabi ki zorlanıyoruz. 5. sınıftan sonra özellikle başarısı düşük olan öğrencilerin çıraklık eğitimine yönlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum çünkü herkes illa ki akademik olarak eğitim almak zorunda değil eee bizim ülkemizin eee çıraklığa da ihtiyacı var oldukça evet mes-

leki eğitime de ihtiyacı var eee o yüzden buna daha çok önem verilmesi gerektiğini düşünüyorum eee inşallah bunlar kayda geçerse eğitimin daha iyi bir duruma geleceğini düşünüyorum.” Ö3

“Tabi eğitimde her zaman problem olacaktır ıı problemin olmadığı hiçbir kurum yoktur. Hiçbir meslek dalı yoktur. Hiçbir uğraş yoktur. Olabildiğince bu ıı durumları ya da bu olumsuzlukları bertaraf etmek adına biz öğretmenler olarak idare olarak elimizden gelenin fazlasını yerine getirmeye çalışıyoruz. Bizim için gerçekten şu anlamdaki en büyük sıkıntımız yabancı uyruklu öğrencilerimiz okula motive olamama, motivasyon sağlayamama, dil sorunları ve arkadaşlarıyla özellikle kendi uyruğundan olan arkadaşlarıyla arkadaşlık edip diğerini dışlama gibi problemlerle ötekileştirmeye ilgili gerçek anlamda büyük sıkıntılar yaşıyoruz. Bu sıkıntılar nasıl ve ne şekilde çözülebilir ya da ne kadar asgariye indirilebilir buradaki en büyük ıı durum ya da karşımıza çıkan en büyük sorunuz bunu ortadan kaldırmak gerek eğitimimizi gerek öğretimimizi olumlu yönde etkileyecektir. Buna inancım sonsuz ama dediğim gibi bu durumun özellikle üzerinde duruyorum ıı bir an önce ortadan kaldırılması ya da bir an önce olabildiğince asgariye indirilmesi motive olma ya da o oryantasyon dediğimiz olayın uyumlu hale getirilmesi adına bazı şeyler yapılabilir mi? Yapılabilir ıı öğrenciler özellikle bu noktada ıı velilerin üzerine çok büyük iş düşüyor. Öğretmelerle idareyle birlikte velilerin de olabildiğince okula uğrayarak çocuklarının ne durumda olduğunu, arkadaşlarıyla ıı birliktelik oluşturabiliyor mu, sıkıntılar yaşıyabiliyor mu? Eğitiminde ve öğretiminde birtakım sıkıntılar var mı? Bunları gelip öğrenip yerinde öğretmenleriyle ve idareyle görüşüp bu şekilde tamamlama yoluna gitmeleri gerekiyor. Tabi sınavlarımız var 8. sınıfta ıı öğrencilerimizi bekleyen LGS sınavımız gerçek anlamda şu anda az bir süreleri kaldı çocuklarımızın. Olabildiğince onları motive etme yolunda elimizden gelenin fazlasını yapmaya çalışıyoruz.” Ö7

“Milli Eğitim Bakanlığının öğretmenlerle daha fazla iletişim halinde olması gerektiğini düşünüyorum. Ve bu sorunların baştan çözülmesi gerektiğine inanıyorum.” Ö8

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Kilis ili merkezde bulunan Türkçe öğretmenlerinin Türkçe öğretimi sürecinde karşılaştığı sorunlar ile ilgili görüş ve düşünceleri ortaya konulmuştur. Yapılan araştırmalar ve görüşmeler değerlendirildiğinde Türkçe öğretmenlerinin genel anlamda öğrencilerin dile karşı umursamaz, bilinçsiz, dikkatsiz tavırlarından, yabancı uyruklu öğrencilerin dile karşı olumsuz tutumundan, dil

öğrenmeye direnç göstererek Türkçeye karşı olumsuz, reddeden tavır ve tutumlarından, okulun fiziki şartlarının yeterli olmamasından, kalabalık sınıflardan, Türkçe öğretim programının ilgi ve ihtiyaca yönelik olmamasından, beceri ile ilgili etkinliklerin eşit dağılmamasından, ders kitaplarının hitap ettiği yaş grubuna uygun olamamasından, derste kullanılacak materyallerin eksik olması, güncellenmemesinden, velilerin ilgisiz olmasından muzdarip oldukları ve dolayısıyla çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmektedir.

Çalışmada incelenen ilk başlık öğrencilerin Türkçe dersine karşı tutum ve motivasyonlarından kaynaklanan sorunlardır. Popüler kültür nedeniyle öğrencilerin kendilerine göre sözcükleri kısaltması ve sözcük kalıbı değişimine gitmesi, sosyal medya etkisiyle kitabın önemini fark etmemeleri, aktif okuma alışkanlığı kazanmamış olmaları, derse karşı ilgisiz olmaları, dersteki saygısız davranışları öğretmenlerin belirttiği sorunlar arasındadır. Öğretmenler, öğrencilerin dile karşı motivasyonu konusunda ise öğrencilerin konuşma diliyle yazı dili arasındaki farkı atlayarak dili kullanmalarından, sabırsız olma özelliklerinden dolayı dil kurallarını önemsememelerinden, yabancı uyruklu öğrencilerin ise Türkçe öğrenmeye isteksiz olmaları, Türkçe öğrenip konuştuklarında asimile olacakları düşüncesiyle hareket ettiklerinden ortaokulda bile okuma yazma bilmemelerinden aynı zamanda öğrenmeye gayret göstermemelerinden dolayı problem yaşadıklarını belirtmişlerdir. Dil, toplumların kimliğidir. Dil feda edilecek, önemi göz ardı edilecek bir kavram değildir. Toplumu toplum yapan değerlerin başında gelir. Türkçeye karşı olan bu olumsuz tutumların değişimi için en kısa sürede yapıcı çalışmalara başlanmalıdır. Bu çalışmalar, ilköğrenim kademelerinden üniversitelere kadar titizlikle devam etmelidir. Ülkemizde bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenmeleri ve bu dili günlük hayatta kullanmaları için gerekli çalışmaların ivedilikle yapılması önem arz etmektedir. Dil ihtiyaç duyulduğunda öğrenilir. Öğrencilerin Türkçeyi sevmeleri ve benimsemeleri için motive edici çalışmalar yapılmalıdır. Öğrencilerin derse karşı ilgi, istek, motivasyonlarını arttırmak için veli, okul idaresi, diğer öğretmenlerle iş birliği içinde olunarak var olan olumsuz durumlar onarılabilir. Her öğrencinin Türkçe dersine aynı oranda ilgili olması beklenemez fakat var olan istekleri veya motivasyonları artırılabilir. Öğrenciye görelik ilkesine göre çeşitli çalışmalar ile ilgi ve istekleri olumlu yönde geliştirilebilir. Bu tarz yaklaşımlarla mevcut çalışmada ortaya çıkan öğrenciden kaynaklanan sorunlar ortadan kaldırılabilir. Bu konuda diğer disiplinlerdeki öğretmenlerle de iş birliği yapılabilir.

Görüşme yapılan öğretmenlere göre Türkçe öğretiminde okulun fiziki şartlarından kaynaklanan en büyük problem sınıfların kalabalık olmasıdır. Eğitim öğretimin gerçekleştiği sınıflarda mevcudun kalabalık olması, sınıfların 40 ve üzeri

öğrenciden oluşması eğitimin kalitesini doğrudan etkilemektedir. Kalabalık sınıflar öğretim sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Kalabalık sınıflarda öğretmenin öğrenci başına ayıracağı vakit azalmaktadır. Böyle olunca öğrenciye dönüt düzeltme vermek için ayrılan süre yeterli gelmemektedir. Her öğrenciye dönüt düzeltme vermek için ders süresi yeterli gelmemektedir. Kilis il merkezinde bulunan çoğu okulda öğretmenlerin aynı sıkıntıyı yaşadığı belirtilmiştir. Sınıfların bu durumu verilen dil eğitimini de sınırlandırmaktadır. Kalabalık sınıflarda farklı yöntem ve teknik uygulamak, dinleme, konuşma sınavlarını yapmak zor olmaktadır. Öğrencilerin okullarda aldığı dil eğitimi onları yaşama hazırlamaktadır. Hayattaki başarısını etkilemektedir. Ana dilini yeteri kadar öğrenemeyen öğrencinin diğer derslerde de başarılı olması beklenmemelidir. Bu problemlerin aşılması için okulların fiziki şartları iyileştirilerek mevcut kapasitesi arttırılmalıdır. Kütüphaneler öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarına, öğrenci sayılarına göre düzenlenmelidir. Öğrenci sayısı azaltılmalıdır. Yeni okullar açılmalı, açılmıyorsa ikili öğretime geçilerek sınıf sayılarına düzenleme getirilmelidir.

Öğretmenlerin görüşlerine göre eğitim sisteminden kaynaklanan en büyük sorun; var olan sistemin öğrenci ve öğretmenlere uygun olmaması, süreç değil sonuç temelli olmasıdır. Eğitim sistemi bizim geleceğimiz olan yeni neslin yetişmesi ve ülkemizin ileriki yılları yani geleceği için çok önemlidir. Ülkemizde verilen eğitimin kalitesini arttırmak adına sık sık değişikliğe gidilse de güncel haliyle henüz istenilen, işlevsel konuma ulaşmadığı söylenebilir. Türkçe dersi ise öğrencilerin yaşamı boyunca kullanacağı anlama ve anlatma yani dil becerilerinin ana dil öğretiminin yapıldığı derstir. Eğitim sistemimiz ile öğrencilere okullarda Türkçe dersinde ana dil bilinci, Türkçe sevgisi, okuma ve yazma alışkanlığı, iletişim becerileri kazandırılmalıdır. Mevcut eğitim sistemi ve müfredatın bu kazanımlara ulaşmada istenilen etkiye olmadığı görülmektedir. Bu yüzden öğrencilerin dil yeterliliğini arttırmak ve en iyi seviyede geliştirerek ilerletmek için mevcut sistem ve program, müfredat ilgi ve ihtiyaçlar dahilinde yenilenerek güncellenmelidir.

Öğretmenlerin bir diğer problemi ise sınıf geçme sistemindeki kolaylık nedeniyle çalışan ve çalışmayan öğrencinin ayrımının net bir şekilde yapılamamasıdır. Eğitimde süreçteki çalışmalara ağırlık verilmeden aynı sonuç ortaya çıktığı için bu durum elbette öğrenciler arasında çalışan ve çalışmayan ayrımının yapılmasında problem teşkil ederek verimi düşürmektedir. Ders ve sınıf geçme sistemi gözden geçirilerek yenilenmelidir. Öğrenciler dersten çok rahat geçemeyeceğini aslında gerçek anlamıyla kazanımların hakkını vererek öğrendiğinde geçebileceğini bilmeli, uygulamada bu kural geçerliliğini korumalıdır.

Öğretmenlerin var olan programdaki kazanım ve konuların öğrencilerin seviyelerine uygun olmaması nedeniyle uygulamada, derslerde problem yaşadığı belirtilmiştir. Müfredat, sınıf seviyesi ve öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları göz önüne alınarak öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyesine göre düzenlenmelidir. Yoğun bir müfredat ile öğrenci ve öğretmenler zamanla yarışmakta; öğretmenler kazanımları uygun zamanda yetiştirebilmek için çabaladığından bazı konular yüzeysel olarak işlenmektedir. Bu durum mevcut müfredatın uygulamasında öğretmenlere ve öğrencilere büyük zorluk yaşatmaktadır. Program ihtiyaçlara yönelik sadeleştirilerek düzenlenmelidir.

Görüşme yapılan öğretmenlere göre ders kitaplarının öğrenci seviyesine uygun olmaması ve etkinliklerin anlama ve anlatma becerilerini geliştirecek nitelikte olmayıp birbirini tekrarlayan etkinliklerin art arda verilmesi materyal konusundaki problemlerin başında gelmektedir. Ders kitabında yer alan etkinliklerin sayıca çok olması, verilen haftalık ders saati içerisinde zamanın yetmeyerek etkinliklerin yetişmemesi ve bunun sonucunda da o etkinlik ile ulaşılmak istenen amaca ulaşılamaması eğitimin verimini doğrudan olumsuz etkilemektedir. Var olan etkinliklerde dil becerilerinin adaletli dağıtılmaması, bazı becerilerin geri plana atılarak üzerinde durulmaması dört temel beceri gelişiminde sorunları beraberinde getirmektedir. Var olan bu sorunlar okullarda gerçekleştirilen Türkçe dersinde dil becerilerinin gelişimini olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda kullanılan kitapların etkinlik, test, çalışma kağıdı bakımından yetersiz, eksik olması nedeniyle ek kaynağa başvurma ihtiyacını hem öğrenciler hem öğretmenler hissetmektedir. Öğretmenlerin ek kaynak aldırmasının yasak olması nedeniyle cezai yaptırımdan çekindikleri için öğretmenler başka ek kaynağa da başvuramamaktadır. LGS'ye hazırlanan öğrenciler de sınava hazırlanırken ders kitabının ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olmaması nedeniyle sıkıntı yaşamaktadır. Öğretmen ve öğrenciler bu durum nedeniyle çelişkiye düşmektedir. Öğretmenlerin çoğu bu çelişkinin giderilerek açıklığa kavuşturulmasını istemektedir. Aynı zamanda kullanılan ders kitaplarında çokça bulunan yazım hataları, özellikle 6. sınıf Türkçe ders kitabı dilimizin yanlış kullanımına olumsuz örnek teşkil etmektedir.

Yapılan araştırmada Türkçe öğretmenleri veliden kaynaklı yaşadıkları sorunların başında velilerin ilgisiz olması, öğretmene karşı yıkıcı bir tavır sergilemeleri, öğretmeni kendi kriterlerine göre değerlendirerek suçlamaları ve öğretmen ile yaptıkları görüşmelerde aradaki saygı sınırını koruyamamalarından kaynaklı sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Eğitimin kalitesini arttırmak, başarıyı yakalamak için velilerin iş birliği içinde olmaları çok önemlidir. Eğitimin ailede

başlayıp ömür boyu devam eden bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Velilerin ilgisizliğini ve istenmeyen davranışlarını değiştirmek için bilgilendirici etkinlikler yapılmalı, eğitim sürecine etkili aile katılımının sağlanması gereklidir.

5. KAYNAKÇA

- Alyılmaz, C. (2010). Türkçe öğretiminin sorunları. *TurkishStudies*, 5(3), 728-749.
- Arslan, P. (2020). Okul kavramına ilişkin metaforlar. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(1), 1-14.
- Avcı, Y. Y. (2020). Ortaokul öğretmenlerinin dinleme eğitiminde karşılaştığı sınıf içi sorunlar. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 48-57.
- Bayraktar, İ., & Erkoç, S. (2021). Türkçenin ana dili olarak öğretiminde yaşanan güncel sorunlar üzerine yapılan araştırmaların incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(3), 839-858.
- Benzer, A. ve Saraçoğlu, K. (2020). Türkçe öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunların, sorunlara yönelik eleştiri ve önerilerin sosyal medya üzerinden incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(4), 1115-1132.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çelikkaya, H.(1991). Eğitimin anlamları ve farklı açılardan görünüşü. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3,73-85.
- Çiftçi, Ö., & Uzunol, C. (2019). Öğretmen görüşlerine göre Türkçe öğretiminde karşılaşılan problemlerin kaynakları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 825-840.
- Çoban, A. (2016). Türkçe eğitimi ve öğretiminin sorunları. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2(1), 121-138.
- Demir, S., & Demir, Y. (2020). Suriyeli ortaokul öğrencilerinin Türk eğitim sistemindeki yaşantılarına ilişkin bir değerlendirme. *Kastamonu Education Journal*, 28(1), 456-467. doi:10.24106/kefdergi.3663
- Demir, S., & Alyılmaz, S. (2020). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen Suriyeli öğrencilerin dinleme yaşantılarına yönelik bir değerlendirme. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 1306-1321.
- Demir, C. ve Yapıcı, (M. Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: IX, Sayı: 2, Aralık 2007) Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretimi ve Sorunları İle İlgili Değerlendirme.
- Demirel Ö. (1991). *Yabancı Dil Öğretimi. İlkeler, Yöntemler, Teknikler*. Ankara: Usem Yayınları.
- Dursun, E. (2023) Türkçe öğretmenlerinin eğitim öğretim sürecinde karşılaştıkları problemler, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Dergisi*
- Erdoğan, T. ve Gök, B. (2008). Türkçenin Ana Dili Olarak Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Bu Sorunların Giderilmesine Yönelik Öneriler: Ankara Örneği. *Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(36), 01-16, 28.
- Göçer, A. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarına göre Türkçenin güncel sorunları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 491-515.

- Göçer, A., & Kılıç, B. S. (2020). Ortaokul Türkçe ders kitaplarında kelime öğretimi üzerine öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(31), 1-20.
- Gün, M. (2012). İlköğretim ikinci kademe Türkçe dersi okuma etkinliklerinde karşılaşılan sorunlar. *Electronic Turkish Studies*, 7(4), 1961-1977.
- Işık, R. ve Erdem, İ. (2016). Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunların Öğretmen Görüşlerine Göre Belirlenmesi, *Turkish Studies*, 11(3), 1309-1332.
- Kavcar, C. (1998). Türkçe eğitimi ve sorunlar”, *AÜ TÖMER Dil Dergisi*, 65.
- Kaplan, T. (2020). Türkçe Öğrenen Suriyeli Öğrencilerin Sesli Okuma Becerisiyle İlgili Tespitler: Gaziantep Üniversitesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 739-746.
- Kaplan, T. (2021). The use of reflective journals in the process of distance education: Teaching practices, *International Journal Of Eurasian Education And Culture*, 6(14), 2061-2112.
- Kıral, B. (2021). Nitel araştırmada fenomenoloji deseni: türleri ve araştırma süreci. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 92-103. Erişim adresi: http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/jret2021_10.cilt_sayı4-pages-93-104.pdf
- Moralı, G. (2018). Suriyeli mülteci çocuklara Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde karşılaşılan sorunlar. *OPUS International Journal of SocietyResearches*, 8(15), 1426-1449.
- Mutlu, H. H., & Gümüş, E. (2021). Akademik çalışmalara göre yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde karşılaşılan güncel sorunlar. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 829-853.
- Polatcan, F. (2019) Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kaygı Üzerine Yapılan Araştırmaların İncelenmesi, *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(1), 205-216.
- Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). Academicrigour in thelivedexperience of researchersusingphenomenologicalmethods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*. 21(6), 1123-1129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x>
- Seale, C. (1999). Quality in qualitativeresearch. *QualitativeInquiry*, 5(4), 465-478.
- Soysal, T. (2022). Türkçe öğretmenlerinin ortaokul dil bilgisi konu sıralamasına yönelik görüşleri: Sorunlar ve çözüm önerileri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 1-19.
- TDK, Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 11 Mayıs 2024 .<http://soz-luk.gov.tr>
- Yaman, E. Türkiye Türkçesinde güncel söyleyiş sorunları ve dil yanlışları. *Türk Dili*, 67-74.
- Yanbıyık, S., & Yılmaz, F. (2016). Literatür temelli bir araştırma: Türkçe öğretiminin sorunları. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 60-75.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BÖLÜM 8

Eski Türkçede Kayınlık Anlam Alanına Giren Sözlük Birimler Üzerine

Aybüke Betül Doğan¹

¹ Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı

0. Giriş

İnceleme, evlilik yoluyla edinilen akrabalık durumuna işaret eden kayınlık kavram alanı ile ilgili Eski Türkçedeki sözlük birimleri ortaya koymayı ve bunlar arasındaki kullanım ayrımını ele almayı içerir. Bu amaçla, evlilik yoluyla akrabalık bağına işaret eden, kayın anlam alanına karşılık gelen sözcüklerin Eski Türkçedeki kullanım alanını betimlemek adına pek çok metin taranmıştır. Eski Türkçe dönemine ait metinler incelenmiş ve buna göre sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu dönem metinleri taranarak kayınlık kavramına karşılık gelen sözcüklerin anlamsal türevleri tespit edilmiştir. Eski Türkçenin söz varlığını tematik olarak gruplandıran Şirin (2016) ve sözcüklerin çağdaş Türk lehçelerindeki görünümüne yer vermek amacıyla Ayazlı (2016) yayınlarına başvurulmuştur. Kelimelerin etimolojisi için çeşitli sözlüklerden yararlanılmıştır: Clauson (1972), Sevortyan (1974), Gülensoy (2007), Stachowski (2019). Eski Uygurcanın sözlük çalışması Wilkens (2021) ve Orta Türkçenin sözlük çalışması Boeschoten (2023) yayınlarıyla tespit edilen sözlük birimler karşılaştırılmıştır. Evlenmeye bağlı sağlanan akrabalığın farklı sözlük birimlerle karşılık bulmasında aydınlatıcı olması açısından semantik prozodi² yönteminden faydalanılmıştır. Kaynak kitabın yönlendirdiği atıflar [] köşeli parantez içinde belirtilmiştir.

Eski Türkçenin tarihlendirme çalışmaları üzerine yapılan son çalışmalar (Róna-Tas 1991; Erdal 2004; Johanson 2021) dikkate alınarak çalışmanın veri tabanı oluşturulmuştur. Buna göre öncelikle runik işaretli metinler incelenmiştir. *Moğolistan, Yenisey, Kırgızistan ve Altay Yazıtları*'nda "kayın" anlamına karşılık gelen sözlük birimler irdelenmiştir. Berta 2010; Yıldırım vd. 2013; Ercilasun 2016; Kormuşın vd. 2016 künyeli eserlerden yararlanılmıştır. Eski Uygurca ile yazılı metinlerde de geniş bir tarama gerçekleştirilmiştir. Uygurca seri olan *Berliner Turfantexte* metinlerden I, II, III, V, VII, VIII, IX, XIII, XVIII, XX, XXI, XXIII, XXV, XXVI, XXVIII numaralı parçalar ile ayrıca pek çok Uygurca müstakil metin taranmıştır. Karahanlı Türkçesi metinlerinden *Dîvânü Lugâti't Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık* ve bu döneme ait *Satır Arası Kur'an Tercüme-leri* incelenmiştir.

Tespit edilen kayınlık bildiren Eski Türkçe söz varlığı, kişilerin evlenme yoluyla sağladıkları akrabalığın yakınlık derecesine göre dört başlıkta ele alınmıştır. Birinci derecede kayınlık bildiren sözlük birimlerde karı, koca, kaynana, kayınbaba ve kuma kavram alanına giren söz varlığı listelenmiştir. İkinci derecede;

²Semantik prozodi yöntemi metnin bağlamından hareketle sözcüğün kazandığı olumlu ya da olumsuz anlam değeridir. Sözcüklerin seçimindeki tercihleri ayırt edebilmek amacıyla metnin bağlamına, eşdizimlilik ilişkisine bakılması uygun bulunmuş, kayın anlam alanını karşılayan her bir sözcüksel birimin kullanım ve söylem işlevini ayırt edebilmek adına metnin bağlamı dikkate alınmıştır.

gelin, damat, görümce, baldız ve kayın (kayınbirader) kavram alanı üzerinde durulmuştur. Üçüncü derece kayınlık bildiren sözcüklerde enişte, bacanak, yenge ve elti anlam alanlarını karşılayan sözcükler çalışılmıştır. Dördüncü derece kayınlık ifadesi kuran sözlük birimler içinde dünürlük ilişkisi kuran sözcüklere odaklanılmıştır. Kayınlık kavram alanında yakınlığı derecelendirmede Sır Dündar (2021) çalışması esas alınmıştır.

0.1. Kayınlık Kavramı Üzerine Yapılan Araştırmalar

Li (1999), Türk dillerinde akrabalık adlarını iki temel başlıkta ele alır. Buna göre I. kısım akraba bildiren terimler, II. kısım ise akrabalık bildiren terimler olmak üzere sınıflandırılmıştır. I. kısım kendi içerisinde kan yoluyla akrabalık bildiren, evlilik yoluyla akrabalık bildiren ve üveylik bildiren terimler şeklinde alt başlıklarda gösterilmiştir (1999: 39-84). Evlilik yoluyla akrabalık bildiren terimlerde *bişük~büşük*, *qayın*, *quda*, *ögey*, *svat*, *törkün*, *tünjür* ve başka sözcükler yer alır. *Quda* sözcüğü ilk olarak Harezmi Türkçesinde geçer (1999: 69). *Svat* ise Rusça ve Slav dillerinden Türk dillerine geçmiş olmakla (1999: 73) birlikte Eski Türkçede tanıklanmaz. *Ögey* sözcüğü de evliliğe dayalı akrabalık anlamıyla çağdaş Türk dillerinden örneklenir (Li, 1999: 73). *Törkün* ise evlenen kızın ana baba ocağı anlamındadır (1999: 74). İlk defa *Divânü Lugâti't Türk*'te geçse de anlam bakımından kayınlık bilgisi vermez. II. başlıkta akrabalık terimlerini açıklar. Bu kısım da kendi içerisinde kan yoluyla akrabalık terimleri ve evlilik yoluyla akrabalık bildiren terimleri içerir (1999: 87-313). Kaynata anlamındaki terimlerde *ata*, *babay*, *qayın*, *qayın ata*, *qayna*, *qaynı* sözlük birimlerin çağdaş Türk dillerindeki kullanımları verilmiştir (1999: 259-263). “Kaynana” kavramını karşılayan sözcükler; *ene*, *qayın ana* ~ *qayın ene*, *kunçuğ*, *küye* şeklindedir (1999: 264-267). “Kayınbirader” anlamındaki sözcükler ise *baldız*, *ini*, *qayın*, *qayın ağa*, *qayın ini*, *qayın karındaş*, *qayın ulan*, *qayınış*, *oğul*, *yézne*, *yurç* olarak belirtilmiştir. Bu sözcüklerden Eski Türkçede var olanları *qayın*, *ini*, *yézne*, *baldız*, *yurç* sözlük birimleridir. *Qayın ağa*, *qayın ini*, *qayın karındaş*, *qayın ulan*, *qayınış* söz ve söz öbekleri Eski Türkçe döneminden sonra tarihî Türk dilleri ile çağdaş Türk dillerinde görülmüştür. *qayın ini* öbeğini “karının küçük erkek kardeşi” anlamıyla Çağataycadan açıklar (1999: 282). *Qayın karındaş* ise Memlük Kıpçakçasında ilk olarak tespit edilmiştir (1999: 283). *Qayın ulan*, *qayınış* söz ve söz öbekleri de *qayın* sözcüğünün türevleri olarak çağdaş Türk dillerinde görülmüştür (1999: 284).

Şirin (2016), *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*'nde akrabalık adlarını, kan yoluyla akrabalık ve evlilik yoluyla akrabalık adları olmak üzere iki grupta değerlendirir. Buna göre *âbçi*, *kadın*, *kâlin*, *kâlinün*, *kunçuy*, *küdâğü*, *yurç*, *tünjür*,

yutuz sözcüklerini evliliğe dayalı akrabalık adları içerisinde ele alır (2016: 356-357).

Sır Dünder (2021: 1405), ilgili makalesinde kayın akrabalığına dayalı sözcükleri tespit eder, sözcüklerin kökenlerine yer vererek kökenleri hakkında ileri sürülen görüşleri değerlendirir, tarihî Türk lehçelerinde ilgili sözcükleri açıklar. Bugünkü Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan sözcüklere değinir. Kan bağı olan akrabaların gerçekleştirdikleri evliliklerle oluşan yeni yakınlıklar, hukuk dilinde hısımlık kapsamında değerlendirilir. Evlilik yoluyla meydana gelen bu akrabalığa, sıhrî akrabalık, dünür akrabalığı veya kayın akrabalığı denir. Kayın akrabalığını kendi içinde dört derecede ele alır. Buna göre eşin anne ve babası birinci derece, kız veya erkek kardeşi ikinci derece, kız kardeşinin eşi (bacanak) veya erkek kardeşinin eşi (yenge) üçüncü derece, eşlerin anne ve babalarının birbirlerine göre durumunu ifade eden dünürlük ise dördüncü derece kayın akrabalığıdır (2021: 1407). Birinci derecede kayın akrabalığı bildiren akrabalık adlarında; karı, kaynana, kaynata, koca, kuma sözcükleri yer alır (2021: 1407-1411). İkinci derecede kayın akrabalığı ifade eden akrabalık adları arasında baldız, gelin, görümce, güveyi, kayın sözcükleri yer alır (2021: 1411-1415). Üçüncü derecede kayın akrabalığı bildiren sözcükler bacanak, elti, enişte, yenge şeklinde iken (2021: 1415-1416); dördüncü derecedeki kayınlık sözcükleri ise dünürlüktür (2021: 1416-1417).

Shadkam (2021), sosyal antropoloji kavramında Kazaklarda incelediği akrabalık kavramında, akrabalık kavramını dört kategoride ele alır. Bunlar *ata jurt*, *nağaşı jurt*, *kayın jurt*, *ağayın-tuvıs* olarak sınıflandırılmıştır. *Ata jurt* öbeği, bireyin baba tarafından soyca bağlı olduğu akrabalar (2021: 118). *Ata jurt* söz öbeğinin karşıladığı kan bağı olan akrabalık adları şu şekildedir: *ata, aje, ake, şeşe, ağa, apke / apke, ini, singli, karındas, ağatay / ağa* “amca”, *baur* “kardeş, ağabey ve amca çocukları”. Kazaklarda akrabalığın ikinci kategorisini *nagaşı jurt* oluşturur. *Nagaşı* Kazakçada dayı demektir ve anne tarafından akrabalık bilgisini veren *nağaşı aje* “anneanne”, *nağaşı ata* “annenin babası”, *nağaşı ağa, nağaşı* “dayı ve çocukları”, *nağaşı apa* “teyze”, *böle* “kuzen”, *jiyen* “yeğen” gibi akrabaları kapsar. Dolayısıyla Kazak akrabalık adları temelde baba ve anne tarafından yakın akrabalar olarak işaretlenmiştir (2021: 118-119). Kazaklarda akrabalığın üçüncü kategorisi olan *kayın jurt*, evlenen eşlerin akrabaları üzerinde inşa edilen akrabalık sistemidir. Bu kategori; kayın ata, *kayınıyene / kayınana, kayınağa, gelin / kelin, jenge* “yenge”, *jezde* “enişte”, *küyev bala* “damat”, *kayın* “kayın”, *kayın singli* (yaşı küçük ise), *kayınapa* “yaşça büyük olan görümce”, *singli* “gelin için yaşça küçük olan görümce”, *abısın* “elti”, *baja* “bacanak”, *baldız* gibi akrabaları kapsar (2021: 119). *Ağayın - tuvıs* ile baba tarafından (yakın olmayan ama

aynı soydan ve boydan) gelen akrabalar için bu söz öbeği için kullanılmıştır (2021: 118). Argınbayev (1973: 53-58) (Shadkam 2021: 119'dan) bu kategorideki akrabalarından baldız ile enişte, yenge ile kayın, yenge ile görümce, kaynana ile gelin arasında belirli bir bağın mevcut olduğunu aktarır.

1.Runik Harfli Metinlerde Kayınlık Kavramı İle İlgili Sözlük Birimler

Köktürk ve Eski Uygur Kağanlığı döneminde yazılmış Köktürk harfli runik metinlerde kayınlık kavramını kapsayan tüm sözlük birimler ele alındığında “kayınbaba” anlamının ön planda olduğu görülür. Bu anlamda *kadın* ~ *kağın* ~ *kazıñ* sözlük birimi başta olmak üzere bu sözlük birimle ilgi kuran *yurç* ~ *yorç* ~ *yurçı* ve *tüñür* sözlük birimleri tespit edilir. İlk yazılı metinlerde bu sözlük birimlerden *kadın* ~ *kağın* ~ *kazıñ* sözlük biriminin kastettiği temel anlamda “kayınbaba” kavramı ön planda iken; *yurç* ~ *yorç* ~ *yurçı* sözlük birimi daha çok “kadının erkek kardeşi”ni ifade etmiştir.

1.1. I. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

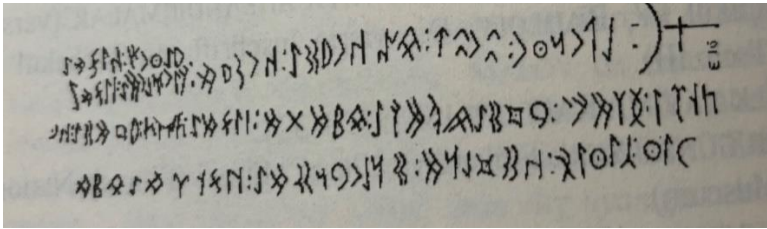
Bu gruba karı, koca, kaynana, kayınbaba ve kuma kavramları girer. Bu kavramlar içerisinde sadece kuma anlamını karşılayan sözlük birime tanık olunmamıştır.

1.1.1. Kadın~Kağın~ Kazıñ

Runik harfli Eski Türkçe metinlerde ilk olarak *YeniseyYazıtları*'nda (Yıldırım, Aydın ve Alimov 2013: 503, 512)kayınlık bildiren *kadın* sözlük birimi tespit edilir. İlgili sözlük birimin imlâsı *kadın* şeklindedir. Şirin(2016: 356),*Çaa-Höl V Yazıtı*'nda tek örnekle tanıklanan *kadın* sözcüğünün “kayınbaba” anlamında olduğunu belirtir: *uy(u)r k(a)d(ı)n(i)m (ü)ç(ü)n: öld(ü)m* (E17/2). Aydın, ilgili kısmın yorumunu şöyle yapar: *uyur kadını için öldüm yıta eşim yurçumka y[ıta]* (E17/2) “Kudretli kaynım için öldüm ne acı! Ağabeyim, kayınbiraderim, ne acı! (2013: 57). Aydın'ın yorumuna göre de kadın sözlük birimi “kayınbaba” anlamına gelir. Metinde kayınbabaya duyulan saygının bir göstergesi olarak uyur / uyar sıfatından yararlanıldığı da göze çarpar. Dolayısıyla yaş büyüklüğü ve olgunluk uyur / uyar ile de ayrıca yansıtılmıştır. Bu nedenle kadın sözlük biriminin evlenen kişinin akrası olan kayınbirader yerine kayınbabayı karşıladığı açıktır. Nitekim araştırmacıların yorumları da bu noktada ortaktır. Kormuşin'in yorumu da benzerdir (2016: 85): *uyar kağını için öldim ayıt-a içim yurçım* “asil ve mert kayınpederim uğruna öldüm, ne keder! Eşim tarafından olan büyük akrabalarım,

küçük akrabalarım, asil ve mert akrabalarımın ayrıldım” (2016:86)³. *Yenisey Yazıtı*’nda geçen *kadın* sözcüğüne ilişkin yorumların araştırmacılara göre farklı olduğu açıktır. Çeşitli yorumlar incelendiğinde *kadın*⁴ sözcüğünün *tünür* sözcüğü gibi evliliğe dayalı akrabalık anlamı bulunur. Zamanla “kayınbaba, kayın ana, kayınbirader” anlamlarını kazanarak, anlam özelleşmesine uğramıştır.

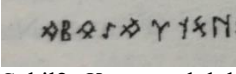
Kadın sözlük biriminin farklı bir okunuşu olarak *kazın* sözcüğüyle de karşılaşılr. Kormuşin’in okumasına göre *Yenisey Yazıtları*’nda bu sözcük ilk defa tespit edilebilmektedir. *Çaa Höl IV Yazıtı*’nda (E-16) *kadın* sözlük biriminin *kazın* varyasyonunun gözlenmesi bilhassa dikkat çekicidir. Erken dönem bir ses değişimi olarak değerlendirilebilecek *-d->-z-* ses değişimine tanık olunur: *bın eçinüz kadaşlarım adırılı bardıma kazın erime bökmedim* “Bin akrabam, ağabeylerim ve amcalarım, ben (sizden) ayrıldım. Ey, asker dünürüm, (size) doymadım!” (Kormuşin, Mozioğlu, Alimov ve Yıldırım 2016: 84). Bu cümlede *kazın* sözlük biriminin *kadın* sözcüğünden hareketle bir ağız farklılığı olarak ortaya çıkmıştır. Söz içi peltek */-d-/* ünsüzünün */-z-/*ye değişmesi ise beklenir bir ses değişimi iken sondaki */-n/* ünsüzünün nazallaşmaya uğraması beklenen bir durum değildir. Kormuşin, bu sözlük biriminin niteleyicisi olan *er* ile birlikte ilgili öbek yapıyı “asker dünürüm” şeklinde yorumlamıştır. Ölümüyle birlikte mezar taşında sıraladığı akrabaları arasında öncelikli olarak kan bağıyla bağlı olduğu akrabalarını belirttikten sonra evlilik yoluyla edindiği akrabasına *kazın* sözlük birimiyle seslenmiştir. Kormuşin, *kazın* sözcüğünü “dünür” (2016: 84); *kadın* sözcüğünü ise “kayınpeder” olarak açıklamıştır (2016: 86). Aynı metin, Yıldırım vd., 2013 yayınında şu şekilde transkribe edilmiştir: *bın çinüz kadaşlarım adırılı bardım a esiz e erim e bökmedim* (E16-2. str) “Bin (sayısız) güçlü akrabalarımın ayrılıverdim, ne yazık! Askerime doymadım” (Yıldırım vd. 2013: 55). *Kazın erime* okunuşunun karşılığı Yıldırım vd. 2013 yayınında *esiz e erim e* şekliyle transkribe edilmiştir. İki farklı yayında bu çalışmayı ilgilendiren kısım birbirine benzemez.

Şekil1. E16-Estampaj görüntüsü (Yıldırım vd. 2013: 56).

³*Çaa-Höl V Yazıtı*’nın transkripsiyonunda belirtilen 2. ve 3. satır, çeviri sırasında yer değiştirilerek okunmalıdır (Kormuşin vd. 2016: 85-86). Metindeki sözcükler ve metnin bağlamı dikkate alındığında doğru karşılık vermek ancak bu şekilde mümkündür.

⁴ “Kadın ve erkeğin her birinin ötekine göre akrabaları” anlamında verilir. Kerkük yöresinde kullanımı görülür. Moğolcada *tünür böşük* ikilemesinin karşılığı *kuda anda* olarak geçer ve *kuda* sözcüğünün özel anlamı “kızların evlenerek oluşturduğu soy, kabile” şeklindedir (Ayazlı 2016: 91).

Şekil2. *Kazın* sözlük biriminin geçtiği öbek yapısı (Yıldırım vd. 2013: 56).

1.1.2. Katun

Orhon Yazıtları'nda kağanın eşi anlamında geçer: *Umay teg ögüm katun kutıña kül tegin er at bultı* “Umay misali annem Hatun’un kutu sayesinde kardeşim Kül Tegin erkeklik adını elde etti” (KT D31)

1.1.3. Äbçi

Runik metinler arasında *Yenisey Yazıtları*'nda bu sözcüğün ilk örneklerine rastlanır: *är atım öz togdı oğlanım äsiz-ä äbçim adrıltım* (E42-1). *Är atım kök tirig bän äsizim-ä kadaşım-a äsiz-ä oğlanım-a äbçim-ä adrıldım-a* (E51-1). Sözcük ayrımı *eb* “ev, çadır”+ç*i* şeklindedir.

1.1.4. Kunçuy

Orhon Yazıtlarında kağanın karısı için kullanılan bir kişi adı ya da unvanı olarak kullanılmıştır: *ilbilgä kunçuy* “adına Bömbögör yazıtı dikilen Karluk prensesi”, *tarduş kunçuy* (3. HT 2) “Hoyto Tamir Yazıtı'nda geçen Tarduş boyundan bir prenses” (Şirin 2016: 204). Bömbögör Yazıtı'nda *[k]utl(u)[g kunçuy(u)]ŋ tol-tunı* biçiminde tanıklanır (Şirin 2016: 204). *Yenisey Yazıtları*'nda ise adına mezar taşı dikilen beyin karısı anlamıyla bu sözcüğe sıklıkla tanık olunur: *Äsiz älim-ä kunçuyum-a oğlanım-a bodunum-a äsiz(i)m-ä altmış yaşımda* (E1/2). *Koyda kunçuyum özdä oğlum yıta äsiz(i)m-ä* (E3/1). *Koydaki kunçuyumga adrıldım* (E6/4). *Koyda kunçuyumka äsiz(i)m-ä oglumka bökmädım* (E14/2).

1.1.5. Yutuz

Bilge Kağan Yazıtı'nda ve *Yenisey Yazıtı*'nda bu sözcükle karşılaşılır: *ogılın yu[tuz]ın yilkısın barımın anta altım* “çocuklarını (ve) kadınlarını orada gasp ettim” (BK D 24), *bodunum-a oğlum-a yutuzum-a adrıldım* “boyumdan, çocuklarımdan, karımdan ayrıldım (ne yazık)” (E43/1-2).

1.2. II. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

Baldız, gelin, görümce, güveyi ve kayın (kayınbirader) sözcükleri bu grupta yer alır. Runik metinlerde baldız ve görümce anlamlı sözlük birime rastlanmamıştır. *Kelin* “gelin”, *küdägü* “güveyi-damat” ve *yurç* “kayınbirader” sözlükleri tespit edilmiştir.

1.2.1. Yurç ~ Yorç ~ Yurçır ~ Yur

Dönem eserlerinde *yurç*, *yorç*, *yurçı*, *yur* biçimlerinde tanıklanan bu sözlük birimini, Clauson (1972: 958a) “birinin karısının küçük erkek kardeşi; küçük kayınbirader” olarak açıklar. “Küçük kayın birader ya da baldız” anlamlarındaki Tuvaca *çurju* sözcüğüyle ilişkilendirir. Diğer Türk dillerindeki *kağın* sözlük birimiyle ilgi kurar. 9. yüzyıldan *éçim yurçımka* “ağabeylerim ve küçük kayınbiraderlerim” söz grubunu örneklerdir.

Orhon Yazıtları’nda *yurç* “kayınbirader” anlamıyla karşılık bulur. Sadece *Köl Tegin Yazıtı*’nda örneğine ulaşılır: *Kül tig(i)n: y(a)d(a)g(i)n opl(a)yu t(e)gdi Oñ totok: yurçin: y(a)r(a)kl(i)g: (e)l(i)g(i)n tutdı: y(a)r(a)kl(i)gdı: k(a)g(a)nka: (a)nçul(a)dı* (KT D 32) “Kül Tigin yaya olarak atılıp hücum etti. Vali Ong’un kayın biraderini, silahlı (iken), el(i) ile yakaladı (ve) silahlı olarak Hakana takdim etti” (Tekin 2010: 33).Ercilasun (2016: 524, 525), *yurç* sözlük birimini “kayınbirader” olarak açıklar (2016: 734): *Oñ Tutuk yurçin yaraklıg eliğın tutdı; yaraklıgdı kaganka ançuladı* “Askeri vali Ong’un kaynını, silahlı {olarak} eliyle tuttu; silahlarıyla birlikte kağana takdim etti.”.

Yurçin sözcüğünün runik imlâsında +n “belirtme ekinin” ince sıradan şeklinin yazılı olmasından dolayı Tekin tarafından *yurçin* olarak transkribe edilmiş ve “kayınbirader” anlamı verilmiştir (2010: 32). Berta (2010: 159), *költëyin yadağın oplayw teydi wñ twtwq yurçin yaraqlıy eliğın tutdı* (KT D32) şeklinde okur. Bu kısmın çevirisini “Költegin yaya olarak öküz gibi saldırdı. Ong Tutuk’un kayınbiraderini zırhlı eliyle tuttu” şeklinde yapar (Berta 2010: 196). Bu yorumlamaya göre, Berta da *yurçı* sözcüğünü “kayınbirader” olarak anlamlandırır. Ayrıca bu sözcüğün farklı araştırmacılar tarafından farklı okunuşlarına da yer verir: Thomsen 1896⁵ ve Gabain 1950 *yoričın*; Orkun 1936 *yorçın*; Malov 1951 *jorčın*; Tekin 1968 *yurčın*; Tekin 1988 *yurçin*.

Aydın (2012: 191) da *yurçin* şeklinde okumuş ve “kayınbirader” anlamıyla açıklamıştır. Gabain (2007: 313) *yurçı* sözlük biriminin anlamını “kayınbirader” olarak göstermiştir. Köl Tegin’in Ong adlı Vali’nin kayınbiraderini silahlı iken yakalayıp, Bilge Kağan’a getirmesinin anlatıldığı parçada, “kayınbirader” anlamı *yurç* ~ *yurçı* ~ *yorç* ile karşılanmıştır. Akrabalık bildiren *yurçı* sözlük birimi özel bir ad olan Ong’dan sonra konumludur. Metin bağlamı dikkate alındığında “kayınbaba” ya da “kayınbirader” anlamlarından hangisinin olduğu net değildir. Ancak okuma ve anlamlandırma çalışmalarının tamamı “kayınbirader” anlamında tespit edilmiştir.

⁵ Thomsen, *Ong Tutuk’un yoriçı* olarak çevirmiştir (Tekin 1998: 89).

Yenisey Yazıtları'nda *uyur kadını*m için öldüm yita eşim *yurçumka* y[ita] (E17/2) "Kudretli kaynım için öldüm ne acı! Ağabeyim, kayınbiraderim, ne acı!" ibaresinde *yurç* sözlük birimine tanık olunur. Aydın, "kayınbiraderim" olarak anlam verir (2013: 57). Kormuşin yayınında *Çaa-Höl V Yazıtı*'nda geçen bu yapı "eşim tarafından olan büyük akrabalarım, küçük akrabalarım" olarak açıklanır: *uyar kadını*m için öldim *ayıt-a içim yurçım* (E17-2) (2016: 85). Kormuşin, *içim yurçım* ikilemesinde, eşin büyük ve küçük akrabalarına gönderme yapar. Ağabey, amca anlamlarıyla karşılık bulan *içi / éçi*, *yurç* sözlük birimiyle ikileme kurarak eş tarafından akrabalık bilgisine işaret eder.

Talas 5 Yazıtı'nda "kayınbirader, baldız" anlamlarında *yurçı* sözcüğü tespit edilir: (a)l(ı)nç (a)rmış *katun oğ(u)l yurçı (e)siz: umaç oğlu: it bert: ür(ü)ñ küm(ü)ş*)... *sağdıç*... *İt bert aguş (a)tı* ... "Alınç yoruldu. Zevcesi, oğlu, küçük kayınbiraderi: Değerli! ... hediyeler. Aguş atı..." (Talas 5 / 1). Kendisi adına yazıt dikilen kişinin öncelikle *katun* ve *oğul* yani eşi ve çocuklarıyla, sonrasında aile üyelerinden biri olarak geçen *yurçı* ile vedalaştığına tanık olunur (Alimov2014: 101). *Yurçı* sözlük biriminin Türk dillerinde "kayınbirader" anlamı yanı sıra "baldız" anlamı da mevcuttur. Alimov, Hakasçada *çurçu*, Tuvacada *çurju* şekillerinde ses bilgisel farklarla yaşayan bu kelimenin Clauson'un madde başı olarak işaretlediği *yurç* kelimesinin aksine sonundaki dar ünlü /ı/ ile birlikte Türk dillerinden örneklendiğine dikkat çeker. Dolayısıyla Alimov, bu sözlük biriminin orijinal biçiminin *yurçı* şeklinde olduğu görüşündedir.

Kaynılık kavramını karşılayan en eski kullanımlarından *yurç* sözcüğünün çağdaş Türk lehçelerinde ses bilgisel ve anlam bilgisel farklılıklarla yaşadığı görülür. Kök. *yurç*, Kar. *yurç* "kayınbirader", Trkm. *yüwürci* "kocanın küçük kardeşi", Tat. *yortısı*, *yortısı* "kocanın erkek kardeşi", Bşk. *yorso* "küçük çocuk, kocanın veya karının küçük erkek kardeşi" Alt. *d'urçı*, *d'urtçı* "karının erkek kardeşi, karının kız kardeşi", Hak. *çurçu* "karının erkek kardeşi", Kırg. *t'ürşü* "kayınbirader", Yak. *surus* "küçük erkek kardeş" (Li 1999: 286-87). Bu açıdan varlığını sürdüren güçlü bir sözlük birim olduğu göze çarpar.

Taryat Yazıtı'nda, şüpheli olmakla birlikte *ywr* şeklinde transliterasyonu yapılan (Berta 2010: 249) ve "kayınbirader" anlamı verilen sözcük tespit edilir. Tekin (1982: 60) ilgili kısmı, Eski Türkçe "kayınbirader" anlamına gelen *yurç* sözcüğüyle bağdaştırır. Klyashtornıy (1982) *yor*; Katayama (1999) ve Tekin (1982) *yur* şeklinde okumuşlardır (Berta 2010: 172). *Tes* ve *Şine Usu Yazıtları*'nda *yur* ~ *yurç* ~ *yurçı* şekillerine rastlanmaz. Eski Türkçe metinlerde *yerçi* "kılavuz" (Hamilton 2011: 234) sözcüğü gibi *yurçı* sözcüğündeki /+çI/ yapısının isimden isim yapan bir ek olmasından dolayı sözlük birimin kökünün *yur* ismi olması muhtemel görünmektedir.

1.2.2. Kâlin

Bu sözcüğün çoğul anlamlı kullanımının ilk örneğine Orhon Yazıtları'nda tanık olunurken; bağımsız biçimbirim (kök) olarak ilk kez *Yenisey Yazıtları*'nda rastlanır: *ögüm katun ulayı öglärim äkälärim kälîjünüm kunçuyıların bunca yämä tirigi küñ boltaçı ärti* (KT K9); *içiçim är öglär oğlan är küdägülerim kız kälînlärim bökmädim* (E3/6). Kaynana ve kayınbaba açısından oğullarının karısı için kullanılan bu sözlük birim, ikinci dereceden kayınlık bilgisi taşır.

1.2.3. Küdägi

“Kızın kocası; evlenmekte olan erkek” anlamındadır (Clauson 1972: 703). Doerfer (1971: 298) sözcüğün kökünü *küde- “evlenmek” fiiline dayandırır. *küde-gü biçiminde ayrımını yapar. Runik metinler arasında Yenisey Yazıtları'nda bu sözcük göze çarpar: *küdägilärim kız kälînlärim bökmädim* “damatlarım, kızlarım, gelinlerim (sizlere) doymadım” (E3/6).

1.3. III. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

Bu grupta bacanak, elti, enişte, yenge kavram alanlarını karşılayan sözlük birimler yer alır. Runik metinlerde bacanak, elti, enişte, yenge gibi kavram alanlarını yansıtan sözcüklere rastlanmaz. Li (1999: 303-306), elti kavramını karşılayan sözlük birimler arasında *abısın*, *elti*, *kelin*, *kelindeş* sözcüklerine yer vermekle birlikte Eski Türkçede herhangi bir kullanım alanının olmadığı anlaşılar. *Elti* sözcüğünün özellikle Oğuz grubu Türk dillerinde; *kelindeş*'in Kıpçak grubu çağdaş Türk dillerinde; *kelin* sözcüğünün ise asıl anlamı olan gelin dışında Yakutça ve Kırımçakça'da yaşadığını, Moğolca kökenli *abısın* sözcüğünün ise yine elti anlamıyla çağdaş Türk dillerinde kullanıldığını açıklar.

1.4. IV. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

Bu grupta evlenen kişilerin akrabalarının birbirlerine göre durumunu açıklayan sözlük birimlerdir.

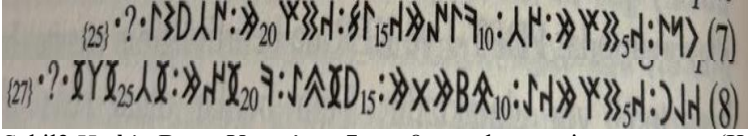
1.4.1. Tüñür

En eski Türkçe yazılı kaynaklarında evliliğe dayalı akrabalık adlarından biri de *tüñür*'dür. Gabain (2007: 303), bu sözcüğün anlamını “akraba, dünür” olarak açıklar. *Kadın* sözcüğü gibi *tüñür* sözcüğü de içerisinde pek çok anlamı içerir. *Kâlin*, *âbçi*, *kälîjün*, *kunçuy*, *yutuz*, *baltız* / *baldız*, *yenge*, *küdägi*, *yurçı* gibi sözcükler *kadın* - *tüñür* sözcüklerinin altında daha özel anlam alanlarını ifade eden sözlük birimlerdendir. Evlilik yoluyla gerçekleşen akrabalık bildiren *tüñür* sözcüğüne, sadece *Yenisey Yazıtları*'ndan *Begre*'de (E-11) tanık olunur (Kormuşin vd. 2016: 75): *elim-e şanıw-a bökmädim-e yaşım yeti yetmiş azıdım-a yatda*

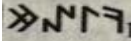
tünjürüm-e adırıldım-a “Ah, devletim, hanım (sizlere) doymadım! Yaşım altmış yedi ve ben (hayatı) hissedemez oldum! Ah, uzak yerlerdeki kayınlarım, sizlerden ayrıldım!” (2016: 76). Bu örnekte görüldüğü gibi Kormuşin, *tünjür* sözlük birimini “kayın” yani evlilik yoluyla edinilen akrabalık anlamıyla yorumlamıştır. Yıldırım vd.(2013: 45) yayınında ise bu kısım; *elim e kanım a bökmedim e yaşım yeti yetmiş azdım a yatda tünjürüm e adırıldım a* şeklinde transkribe edilmiş ve “Yurduma, hanıma doymadım. Yaşım altmış yedi (iken) ayrıldım (öldüm). Yâd ellerdeki dünürümden ayrıldım” olarak anlamlandırılmıştır. Neticede bu sözlük birimi ilk olarak, runik harfli Eski Türkçe metinler arasında *Yenisey Yazıtları*’nda tespit edilmiş olup; daha kapsayıcı anlam içererek evlilik yoluyla edinilen akrabalık bilgisine işaret etmiştir.

1.4.2. Kin ~ Kên

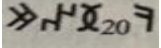
Yenisey Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmalarda iki farklı okunuşuna tanık olunduğu için *kin* / *kên* birlikte madde başı olarak gösterilmiştir. *Elegest-I* (E-10), *Herbis-Baarı* (E-59) *Yazıtları*’nda bu sözlük birim tespit edilmektedir. *Elegest I*’de *kin* sözcüğü şu şekilde tanımlanır: *kadaşım-a kinim-e adırıldım-a ayıt-a kara bodunım-a adırıldım ayıt-a men* “Akrabalarım ve kaynım, sizlerden ayrıldım, ne acı! Halkım ayrıldım! Ne acı!” (Kormuşin vd. 2016: 71-72). *Herbis-Baarı Yazıtı*’nda iki farklı okunuşuna rastlanır: *urıkadaşım üç kinim kız kadaşım üç yançı...* “Erkek akrabalarım, üç kaynım, kadın akrabalarım, üç cariyem...” (E-59-7 str), *kalın kadaşımka bökmedim ayêta kênim êçêlê* “Çok sayıdaki akrabalarıma doymadım, ne acı! Kayınlarım...” (E 59-8 str) (Kormuşin vd. 2016:169). Kormuşin’in yayınında benzer transkripsiyonu yapılmış bu iki sözcük “kayın” anlamıyla verilmiştir. Metinde benzer sözlük birimlerin birbirinden ayırt edilmesi sağlayan runik işaretler şu şekilde geçer: 7. satırda /ı-i/ sesine karşılık gelen **Კ**, 8. satırda ise *Yenisey Yazıtları*’na özel bir imlâ işareti olan kapalı e **Ლ** görülmektedir (Şekil3). Kormuşin, *urıkadaşım üç kinim kız kadaşım üç yançı* olarak okuduğu 7. satırı “erkek akrabalarım, üç kaynım, kadın akrabalarım, üç cariyem...” olarak anlamlandırmış ve kayınlık bildiren *kin* sözlük birimini “erkek akrabalarım” ifadesinin arkasından açıklayıcı olarak bildirmiştir. Nitekim “kadın akrabalarım” anlamından sonra da üç cariyesini ifade etmiştir. Dolayısıyla kayınlık bildiren *kin* sözlük birimin evliliğe bağlı olarak sağlanan erkek akrabalar arasında değerlendirdiği açıktır.

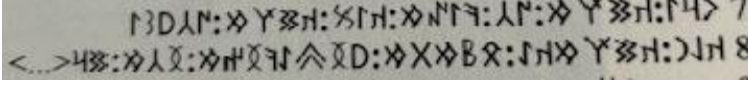
Şekil3: Herbis Baarı Yazıtı'nın 7. ve 8. satırları metin görüntüsü (Kormuşin vd. 2016: 168).

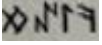
Şekil4: Herbis Baarı Yazıtı'nın 7. satırında yer alan *kin* sözlük biriminin metin görüntüsü.

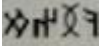
Şekil5: Herbis Baarı Yazıtı'nın 8. satırında yer alan *ken* sözlük biriminin metin görüntüsü. Yıldırım vd. 2013 yayınında Aydın'ın okuyuşunda madde başı olarak belirtilen sözcük iki satırda da *kin* ile okunmuştur (Şekil6).

Şekil6: Herbis Baarı Yazıtı'nın 7. ve 8. satır metin görüntüleri (Yıldırım vd. 2013: 140).

Şekil7: Herbis Baarı Yazıtı'nın 7. satırında yer alan *kin* sözlük biriminin metin görüntüsü.

Şekil8: Herbis Baarı Yazıtı'nın 8. satırında yer alan *kin* sözlük biriminin metin görüntüsü.

Yıldırım vd. 2013 ve Kormuşin vd. 2016 yayınında yer alan ilgili sözlük birimin metin görüntüleri aynıdır. Aydın, kapalı e olarak işaretli olan Şekil8'deki görüntüyü /-i-/ şeklinde okumayı tercih etmiş ve “Erkek akrabalarım, üç akrabama, kız akrabalarım (ile) üç (?) (7) sevgili akrabalarım doymadım, eyvah! Ak-rabam (ve) ağabeyimden ayrıldım (8)” şeklinde çevirmiştir (Yıldırım vd. 2013: 141). Buna göre *kin* sözlük birimini daha genel bir anlamda “akrabalarım” olarak açıklamıştır.

Örnekler incelendiğinde *kin* sözlük biriminin *Yenisey Yazıtları*'nda evliliğe dayalı kurulan akrabalıklardan olduğu anlaşılmaktadır. Eşin erkek akrabalarını kastettiği özellikle *Herbis-Baarı Yazıtı* aracılığıyla çıkarılmaktadır. *Urı kadaşım üç kinim* “erkek akrabalarımın üç kaynım” ifadesi, bu noktada dikkati çekmektedir.

1.4.3. Tören

Yenisey Yazıtları'ndan *Oznaçennoye I* (E-25) adlı yazıtta kayınlık ifadesine sahip başka bir sözlük birim olan *tören* ile karşılaşılır: *kunçuyım kadaşım adırılımtı buña açığ-a törenim kü çekün tutuk esizim-e adırıldım* “zevcelerim, akrabalarım

(sizden) ayrıldım, ne gam, ne acı! Kayın akrabalarım! (Ben) ünlü Çekünj Tutuk’um, ne yazık (sizden) ayrıldım!” (Kormuşin vd. 2016: 97). Bu yazıtta belirtilen sözlük birim, başka bir Köktürk harfli runik metinde tespit edilmez. Bu açıdan Yenisey Yazıtları’ndan tespit edilen bu sözlük birim önemlidir. Yazıttaki imlâsı *tören*, *türen*, *törün* gibi okumalara müsaittir. Kormuşin, bu sözcüklerden *tören* okunuşunu kabul etmiştir. Yıldırım vd. (2013: 74) yayınında ise ilgili sözlük birime rastlanmaz. Aydın, bu satırı şu şekilde transkribe edip yorumlar: *kunçuyum kadaşım adrlıttım buñ a yagıka kirdim* “eşimden, akrabalarımın ayrıldım. Ne sıkıntı! Düşmana saldırdım” (2013: 74).

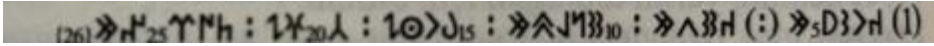

Şekil 9. Oznaçennoye I Yazıtı’nın Estampaj Görüntüsü (Yıldırım vd. 2013: 75).

Şekil 10. Birinci satırın sonlarında yer alan işaretler kümesi (Yıldırım vd. 2013: 75).

Metne semantik prozodi yöntemiyle bakıldığında, *yagıka* yerine *açıg a törenim* öbeği daha uygun düşmektedir. Ancak estampaj görüntüleri de *yagıka* okunuşuna aykırı değildir.

Şekil 11. Oznaçennoye I Yazıtı’nın metni (Kormuşin vd. 2016: 97).

Metin, Kormuşin tarafından *açıg a törenim* şekliyle transkribe edilmiş ve “kayın” anlamı verilmiştir. Bu öbek yapı ifade edilmeden önce yazıt sahibinin akrabalarına ve eşlerine doymadığı dile getirilmişti. Bu nedenle devam eden kısmın da yine akrabalarından olması muhtemeldir ve bu akrabalarım evlilik yoluyla edinilen akrabalar olarak Kormuşin yorumlamıştır. Metnin bağlamından da hareket edilerek madde başı olarak *tören* sözlük birimi çalışmaya dâhil edilmiştir.

Clauson’un Sözlüğü’nde *törü*., *törü*.-, *törülü*, *törüsüz*, *tö.r*, *törçi*., *törçit*-, *töre*:- sözcükleri madde başı olarak yer alır ancak kayınlık anlam alanını karşılayan *tören-türen* sözcüğü tespit edilmez.

2. Eski Uygur Alfabeli Metinlerde Kayınlık Kavramı İle İlgili Sözlük Birimler

Eski Uygurcanın bir ağız özelliği olarak sözcük içindeki dar ünlülerin genişlediği kimi sözlük birimlere tanık olunur: *kağan* gibi. Ayrıca yine Eski Türkçenin tarihi ses bilgisel bir değişimine paralel olarak söz içi /-d-/’lerin *peltek d’ye* /-d-

/ye değışmeye başladığı göze çarpar. *Kadın*, *yurç* sözlük birimleri dışında Kök-türk harfli runik metinlerde tespit edilmeyen ve kayınlık bilgisi sunan *böşük*, *yezne* gibi sözcükler de Eski Türkçenin söz varlığına eklenmiştir.

2.1. I. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

Karı, koca, kayınbaba ve kaynana anlam alanındaki sözlük birimlerden *kadın* ~ *kağan* ve *kağınana*, *kağın ata* söz ve söz öbekleri “kaynana” ve “kayınbaba” kavramlarını karşılamak için Uygurca metinlerde yer bulur. “Koca” anlamına gelen *beg*, *er*; “karı” anlamında ise *katun*, *kişi* ~ *kisi*, *yutuz* sözcükleri tanıklanır. Eski Uygurca metinlerinde “kuma” anlamlı sözlük birime rastlanmamıştır.

2.1.1. Kağın~ Kağan

Metinlerde iki farklı transkripsiyonuyla karşılaşılır. Bu nedenle madde başında *kadın* ~ *kağan* birlikte gösterilmiştir. Eski Uygurca din-dışı metinlerde *kadın* sözcüğüne sadece *Eski Uygur Sivil Belgeleri*’nde ulaşılır ve ses bilgisel açıdan /-d-/>/-ğ-/ ses değışimiyle göze çarpar. Anlamsal açıdan “kayınbirader” olarak değil; “kayınbaba” veya “dünür” karşılığındadır (Ayazlı 2016: 130). Wilkens (2021: 318) çalışmasında, bu sözcüğün Uygurcada “dünür; kaynata, kaynana” anlamlarına yer verir. *Kadın ana*, *kağan ana*, *kağan kağınagut*, *kadın anası*, *kadın ata*, *kadın atası* öbekleri içinde bu sözlük birimin geçtiğini açıklar.

Clauson (1972: 602), *kadın* sözcüğünün evlilikle ilgili bir terim olup öncelikle “kayınbaba” anlamına geldiğini daha sonra genel bir anlam ifade ettiğini belirtir. Gabain (1969: 160), sözcüğün “kayın(peder)” anlamına işaret eder (2007: 276). Caferoğlu, *kadın* maddesini “kayın(peder)” olarak açıklar. TT IV 308’de *qadın* sözlük birimi geçer (Bang 1928: 275). Li de çalışmasında verdiği örnekte *kadın* sözcüğünü “kayınata” anlamıyla verir: *öz kağın yiriğe tegdi* (TT VI: 73)(1991: 65’ten) “kendi kaynatasının memleketine vardı”.

Uygur harfli *Prens Kalyanamkara* ve *Papamkara* adlı eserde, *kadın* sözcüğü *Uygur Sivil Belgeleri*’ndede olduğu gibi “kayınbaba” anlamında tanıklanır: *käntü-niñ qutı ülügi üçün qutı waxşiki uduzup öz qadını yeriñä täğdi* (LXIV) “kendi üstün gücü ve talihi (kut’u) sayesinde, koruyucu meleğini izleyip, kayınbabanın ülkesine ulaştı...” (Hamilton 2011: 42), *ol ödün qadını qan borluqçısı teginig körüp inçä tep saqıntı* (LXXII) “O sırada, kayınpederi hanın bahçıvanı, prensi görüp şöyle düşündü...” (Hamilton 2011: 46). *BTXXXIII*’te *kadın* sözcüğü *ata* ve *ana* sözcükleriyle beraber geçer ve kayınlık ifadesi kurar (Zieme 2005:205).

BTXXV’te de *kadın* sözcüğü “kayınbaba” anlamıyla açıklanır: *kağınım* [/.....] [/....] [4373]. *BT XXVI*’da *kadın*, *kadın ana*, *kadın ata* sözcük ve sözcük grupları

tespit edilir (Kasai 2008: 298): *Atamning anamning kağınlarınmning ogulnıng kızınnıng ançulayı ok tuğmış kadaş tınlıglar* (6.22), *kağınlarınm sävinč yaña wuři öğü vuşın tilik togrıl* (129.35). Bu örnekler, metinde “kayınbaba” anlamında geçer. Örneklerde sözcüklerin ses bilgisel çeşitliliğı dikkati çeker. Söz içi /-d-/ olduğı gibi, söz içi *peltek d* ses birimi (/d/) ile de transkribe edildiğı göze çarpar. *BTXXVI*’da *kadınn / kağın* “kayın” sözcüğünün ses bilgisel açıdan başka bir kullanımına da tanık olunur: *kadan* (Kasai 2008: 298). Uygurcanın n ve y ağız özelliklerinin etkisi olduğı kabul edilen dar ünlülerin genişlemesi *kadınn > kadan* örneğinde karşılık bulur. Aynı sözlük birimin farklı bir varyasyonu olmakla birlikte bu çalışmada *kadan* ayrı bir madde olarak değerlendirilmemiştir: *kadan atam sıñtsi kadan anam siukui ayı vapkui ayı* (140.5, 140.6) (Kasai2008’den).

2.1.2. Kağın ana - Kağın ata

Magische Texte des uigurischen Buddhismus adlı bu eserde H235nolu parçada kadın ana “kayın ana” ve kadın ata “kayınbaba” söz grupları tespit edilir: (H235) *kadınn atam çalış totokbäg-kä kağın [ana]m* (H236) *tipiş t(ä)ñrim-kä* “Kayınbabam Bey Çalış Totok, Kayın anam Tipiř Tengri’ye” (Zieme 2005:177). *Kağın atam çalış totok baka kağı[n an]am tipsi t(ä)ñrim-kä* (119.11), *kadınn atam kädik totok baka kağın anam* (152.12, 152.13), *[ka]dınn anam sävinä* (35.11) (Kasai 2008’den). Bu örnekler kadın ata ve kadın ana söz gruplarının belirli bir sıralama ile metinde yer bulunduğunu gösterir. Önce kadın ata sonra kadın ana söz grubu ifade edilmiştir. Köktürk harfli runik metinlere göre *kağın* sözlük biriminin metinlerdeki kullanım oranı artış göstermiş ve ayırıcı sözcüklerden ata ve ana ile birlikte dizilimi metindeki anlamını belirginleştirmiştir.

2.1.3. Beg

Orhon Yazıtları’nda “bir boy veya oymağın reisi” anlamındadır. Eski Uygur metinlerinde ise “bey” anlamı yanı sıra “koca” anlamıyla da göze çarpar (EUTS: 37; Li 1999: 227): *beg yutuz birlen bolzun* “koca (ve) karı birlikte olsunlar” (TT VII: 37). Zieme (2013: 131), *beg* sözcüğünün “boy beyi” anlamı yanı sıra “koca” anlamına geldiğini; rahibe Kutlug’un kocasına yazdığı itiraf yazısına atıf yaparak vurgular. Murtuk baskılı bir Uygurca metinde ise “koca” anlamı dışında “hanım eş” anlamında da kullanıldığını dikkati çeker: *bäğim Ödüřkä* öbeğini “hanımım Ödüş için” olarak anlamlandırır (Zieme, 2013: 131).

2.1.4. Er

Er sözcüğü de *beg* gibi Uygur Türkçesinde koca anlamını kazanmıştır. Bu yolla birinci dereceden kayınlık bilgisi taşımaktadır (EUTS: 73): *bu ikegü begi-leriñe ayıtmatın er ebçi bolmuşlar* “bu ikisi, beylerine sormadan koca (ve) karı olmuşlar” (Arat, 1964: 64).

2.1.5. Katun

Uygurca metinlerinde de Orhon Yazıtları’ndaki gibi “hatun, kraliçe; karı” anlamlarında tanıklanır: *ögüm қаnım қатунларım* “annem, babam ve karılarım” (TT VII: 52).

2.1.6. Kisi ~ Kişi

Uygurca metinlerinde ilk defa bu sözcüğe rastlanır. *Kişi* ve *kisi* alternasyonu içerisinde görülür: *oğluñ kişiñ ülüglüg ol* “oğlun (ve) karın mutludur” (TT I: 13). Wilkens (2021: 386), Uygurca metinlerden *kişi yutuz* “eş”, *kişide tuğum* “bir kайдından doğum”, *kişi süti* “anne süti” anlamlı öbekleri tanıklar.

2.1.7. Yutuz

Uygurcada da “karı, eş” anlamında kullanılır (EUTS: 306): *yiti künke tegi begli yutuzlı baçap* “yedi gün kadar koca ve karı oruç tutarak” (TT VII: 36). Wilkens (2021: 129), *äv yutuzı* “evli kadın, evin kadını” anlamındaki öbeği örneklerdir. Ayrıca *bägli yutuzlı* “karı koca” (2021: 154), *bäg yutuz* “karı koca”, *kişi yutuz* “eş” (2021: 386) öbeklerine yer verir. Wilkens (2021: 919), *yultuz* olarak da metinlerde geçtiğine değinir. *Yutuzluk al(ı)n-* birleşik fiilini “hanım olarak almak” anlamıyla açıklar.

2.1.8. Alınçu

Zieme (2013: 132), Budist Uygur edebi ürünleri arasında sadece bir yerde *alınçu xatun-larım* “sahip olduğum eşlerim” yapısını örneklendirir. Wilkens (2021: 29), “eş, karı, evlilik yoluyla elde edilmiş” anlamlarını verir.

2.2. II. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

Baldız, görümce kavram alanı ile Uygurca metinlerinde karşılaşılmazken; *kayın* (kayınbirader), *güveyi* (damat), *gelin* ile ilgili II. dereceden akrabalık bildiren sözlük birimler mevcuttur.

2.2.1. Yorçı

Eski Uygurca metinlerden *Maytrisimit*’te “kayınbirader” anlamında tespit edilir. Sadece bir örnekte tanık olunur: *kentü oğlu içisi yorçı dintarlar birle yazınsar* (Tekin 1976: 155) “kendi oğlu küçük erkek kardeşi ile kayınbiraderi ve rahipler

ile günah işleseler” (Tekin 1976: 256). *Yorçı* sözcüğü bulunmakla beraber *kadın* ~ *kağın* ~ *kayın* şeklindeki herhangi bir kullanım *Maytırsimit*’te tespit edilmez. *Kadın-kağın* sözlük birimi aksine *yurçı* ~ *yorçı* ~ *yurç* sözlük biriminin, Köktürk harfli metinlere göre Eski Uygurcada kullanımında daralma vardır. Runik metinlerde Orhon, *Yenisey* ve *Kırgızistan Yazıtları* tespit edilen *yurçı* ~ *yorçı* ~ *yurç* sözlük birimi Eski Uygur Türkçesi metinlerinde sınırlı kalmıştır. Wilkens (2021: 921) sözcüğün doğrudan “eşin erkek kardeşi, kayınbirader” anlamına göndermede bulunur; *yurč* ~ *yorč* şeklindeki ikili kullanımına işaret eder. Ayrıca *yurčkula-* ~ *yurčgula-* fiillerini çalışmasında madde başı olarak gösterir ancak bu fiillere anlam vermez. Arat da *Heilkunde II* metninde *yorunčka* ~ *yornčqa* sözcüklerine yer verir (1932: 442): 2⁸. *Yorunčka tübi* 3^{67, 69, 70}. *BT XIII*’te *yurčkula-* fiiliyle karşılaşılır. Zieme (1985: 247), bu sözcüğün anlamını vermez: *yurčqulap qıqlap yumzadımız* (12.211) (1985: 85’ten). Dolayısıyla *yurčkula-* ~ *yurčgula-*, *yorunčka* sözlük birimleri ile madde başı *yurçı* sözcüğü arasında ses bilgisel benzerlik olmakla birlikte aynı kökenden geldiklerini belirtmek mümkün değildir.

2.2.2. Yezne

İlk olarak *Berliner Turfantexte*’de bu sözcüğe rastlanır. *BT XXVI* metninde “kayınbirader” anlamındadır. *Yiznäm küräk kaya cınvuu-š-[in]* (129.35) (Kasai, 2008’den). *BT XIII*’te *yışnā* şeklinde transkribe edilmiş bu sözcük “kayınbirader” olarak açıklanmıştır (Zieme 1985: 246). Clauson (1972: 988a), *yezne* maddesini “birinin büyük ablasının kocası ya da birinin babasının genç kız kardeşi” olarak açıklar. Tuvacada *çeste*, Hakasçada *çeste*, Karakalpakçada *jezde*, Kazakçada *cizni*, Nogaycada *yezde*, Azerbaycan kolunda *yézde* şeklinde bu sözcüğün farklı söylenişlerine yer verir. 14. yy. Kuman Türkçesinde *yezne* ~ *yizne* sözcüğünün “kayınbirader” anlamına geldiğini belirten Clauson (1972: 988a), 13. yy. Kıpçak Türkçesinde bu sözcüğün “damat” anlamını vurgular. *DLT*’den hareketle ilgili sözcüğün “ablanın kocası” demek olduğunu belirtir. Uygurca metinler arasında sadece *BT* parçasında “kayınbirader” anlamlarında karşılık bulmuştur. İlk olarak, *BT’de* bu sözcükle karşılaşılır. Karahanlıca metinlerinde de kullanımının devam ede geldiği görülür. Tüm örneklerde “kayınbirader” anlamındadır.

2.2.3. Küdägü

Uygurcada *küdägü* “güvey (kızın kocası)” anlamındadır (EUTS: 120): *kızlı küdegülike törü toku kılmış bolğay* “kıza (ve) güveye tören yapmış olacak” (TT VI: 44).

2.2.4. Kelin

Uygurcada *kelin* “gelin (oğlun karısı)” demektir (EUTS: 104): *kız birişip kelin içgerip* “(birbirine) kız verip, (bunları) gelin olarak (ev) içine alıp” (TT VI: 40-41).

2.3. III. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

Bu grupta bacanak, elti, enişte, yenge kavram alanlarını karşılayan sözlük birimler yer alır. Bacanak, elti ve enişte kavramına dair herhangi bir sözlük birim Eski Uygurca yazılı kaynaklarında tespit edilmemiştir. Bu gruptaki kavramlardan sadece “yenge” ile ilgili sözlük birimle Eski Uygurcada karşılaşılmaktadır.

2.3.1. Yenge~ Yenge

Clauson (1972: 950), “babanın küçük erkek kardeşinin karısı; ağabeyin karısı” anlamlarını verir. *Ekeñ yengen sewinçlig ol* “ablan (ve) yengen sevinçlidir” (TT I: 13).

2.3.2. Kâlin

Wilkens (2021: 354), bu sözcüğün Uygurca metinlerinde “yenge” anlamına da geldiğine değinir. Buna göre “gelin, yenge; hizmetçi kız” anlamlarını açıklar.

2.4. IV. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

2.4.1. Tünür

Tünür sözcüğü, “akraba, dünür” anlamlarındadır (Gabain 2007: 303; Ayazlı 2016: 252). Wilkens, Eski Uygurcada “dünür, akraba, kaynata veya kayınbaba; akraba, hısım” anlamlarına geldiğini açıklar (2021: 773): *tünür bişük* “dünür”, *tünür böşük* “dünür”, *tünür böşük işi* “düğün”, *tünür böşük ädgü ögli* “düğün ve akraba”. Küçültme ekli şekliyle *tünürkiyâ* “dünürçük, sevgili dünür” sözcüğü de tespit edilir. *BT XXVI*’da *tünür* “evlilik yoluyla edinilmiş bağlantı, akrabalık” anlamında geçer (Kasai2008: 328): *tünürüm taysan ınalka balak täñrimkä* “dünürüm Tasyan Inal’a, değerli Balak’a” [137.7]. Li, *tünür* sözcüğünü “evlilik yoluyla edinilen akrabalık bildiren terimler” bahsi içinde değerlendirir (1999: 75-77). TT VI: 40-41 çalışmasına atıf yaparak *böşük* ve *tünür* sözlük birimlerinin ikileme kurarak “dünür olmak” anlamını sağladığını belirtir (1999: 75). *Maytrisimit*’te *yorçı* örneğinden bir varak sonra 85/15 parçasında *tüngür* sözcüğüyle karşılaşılır. Tekin, *tüngür* sözcüğüne metin içinde anlam vermemiş “(...)” ile göstermiş (Tekin 1976: 257). Çalışmasının dizininde “odun yığını?” olarak açıklamıştır (Tekin1976: 487).Eski Uygurca metinlerinde *tünür* sözcüğünün kullanım alanın genişlediği ve özellikle anlamca yakın olan *böşük* ile ikileme kurarak metinde işlerlik kazandığı gözlenmektedir.

2.4.2. Böşük

Din dışı konuları içeren Eski Uygur belgelerinden *Hochz26*'da bu sözcüğe *tünür boşuk* ikilemesinde tanık olunur. Ayazlı (2016: 90), bu sözcüğü “klanlar arasındaki evlilik âdeti” anlamına gelen *tünür* sözcüğüyle ilişkilendirir; her iki sözcüğün de evlilik yoluyla oluşan akrabalık durumuna gönderme yaptığına değinir. *Böşük* sözcüğünün geçtiği diğer ikilemelerden *adaş böşük* ve *bağır böşük* yapıları da “kan bağı veya evlilik bağı ile oluşan akrabalık”a işaret eder (Clauson 1972: 380b). Ancak “kayınbaba, kayın ana veya kayınbirader” gibi daha özel bir anlam alanı bilgisi sunmaz. Evlilik yoluyla sağlanan daha genel bir akrabalık bilgisi vererek, bahsi geçen daha özel kavramları (kayınbaba, kayın ana, kayınbirader gibi) da içine alır. Kayınlık ifadesi olan diğer sözlük birimler bağımsız biçim-birim olarak metinde yer alabilirken; *böşük* eşdizilim içinde tanıklanır. *Adaş, bağır, tünür* sözcükleriyle eşdizilim örnekleri sunarak evlenen kişilerin birbirlerine göre akrabalık durumuna işaret eder.

3. Karahanlıca Metinlerinde Kayınlık Kavramı İle İlgili Sözlük Birimler

Karahanlıca metinlerinde *kayınlık* ifade eden benzer söz varlığına ulaşılır. Buna göre dönem metinleri incelendiğinde *kağın, yurç, yezne; eke* ve *tünür* sözcüklerinde “evlenen kişilerin birbirlerine göre erkek kardeşi ya da kız kardeşi, kayınbaba ya da kayın ana olma durumu” bilgisi ile karşılaşılır. Harezmi-Kıpçak Türkçesinin karakteristik ses değişimlerinden */-d/,-d-/>/-y/,-y-/* daha erken tarihli olmak üzere Karahanlı Türkçesi dönemi metinlerinde de gerçekleşmiştir. *Kayın* sözlük biriminde bu ses bilgisel değişimin örneğine rastlanır. Köktürk harfli runik metinler ile Eski Uygur alfabeli metinlerde gözlenmeyen söz varlığı ürünü olarak yabancı kökenli *nāmija DLT* de tespit edilir. Bununla beraber Eski Uygurcada tespit edilmiş olan *böşük* sözlük biriminin de Karahanlıcada tercih edilmez. *DLT, KB* ve *SKT* de *kayınlık* anlamını karşılayan sözlük birimler aşağıdaki gibidir:

3.1. I. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

3.1.1. Kağın ~ Kayın ~ Kazın

Karahanlıca metinlerinde ağırlıklı olarak kayınbaba anlamına geldiği için I. dereceden kayınlık bildiren sözlük birimler arasında değerlendirilmiştir. Ancak evlenen kişilerin akrabalarının birbirine göre akrabalığı anlamına da sahiptir. Bu nedenle IV. dereceden kayınlık bildiren başlık altında da ele alınmaya açıktır.

Boeschoten, *DLT*'de geçen⁶ *kağın sözlük birimini* “kayınbaba” anlamıyla açıklar (2023: 232). *KB*'de *kağın* sözcüğü “kayın, dünür, kocanın erkek kardeşi, kayınbaba” anlamlarıyla İndeks'te yer alır (Eraslan vd. 1979: 214). Hem runik metinlerde hem de Eski Uygur alfabeli metinlerde sadece kayınbaba anlamındaki *kağın*, *KB*'de anlamı çeşitlilik göstermiş ve anlam zenginleşmesine uğramıştır. *KB*'de sadece bir beyitte tanıklanır: *iki kağın erdi küdegü iki / bular erdi ördüm budunda iki* (Arat 1991: 22) “ikisi kayınbabası, ikisi damadı idi; bunlar halkın en iyisi ve en seçkini idiler.” (Arat 2003: 15). *DLT*'de farklı yerlerde *kağın / kağın* “kayın” sözlük birimi geçer (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 12, 263, 455; *DLT* III 1982: 123). *Kağın kağnagun* “kayınlar ve güveyiler” için kullanılır (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 230; *DLT* I 1982: 387). Ayrıca *tünür kağın* sözcüklerinin ikileme kurduğu da yine *DLT*'de görülür: *tünür kağın bolušti / qırqın taqı qolušti / amdi tişim qamašti / alti turumtāyimi* “O benimle dünürlük anlaşması yaptı. Benden kızımı istedi; ben de ondan kızımı istedim. Sonra beni mağdur etti ve Turumtay adlı kölem benden alıp götürdü. Bu sebeple dişim kamaştı” (*DLT* II 1982: 19). Kaşgarlı, Toxı, Kıpçak, Yabaku, Tatar, Kay, Çomul ve Oğuzlar'ın bütün *zel*'leri (đ), *ye*'ye çevirdiklerini aktarır. *Zel*'i hiç kullanmadıklarını belirtir. Bu nedenle *kağın* sözlük birimi, bu Türk lehçelerinde *kayın* biçimindedir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 12; *DLT* III 1982: 123). Li (1999: 65), *kağın / kağın* sözcüklerinin eskicil biçimini **kāđın* biçiminden getirir. *Kağın* sözcüğünü ilk olarak Karahanlı dönemi metinlerine dayandırır: *iki kağın erdi küzegü iki* “ikisi kayınatası, ikisi güveyi idi” (*KB*: 50) (Li, 1999'dan), *kağın* “kayın; dünür; hısım” (*DLT*) (Li, 1999'dan). Clauson (1972: 603b), *kağın kağnagun* ikilemesinin tek örnekli (hapaks) olduğunu belirtir. *Kađnagun* sözcüğüyle *kağın* sözcük birimlerinin ortak bir kökten geldiğini ve eşlerin evliliğiyle sağlanan akrabalık anlamında olduğunu söyler.

3.1.2. Kayınata

Bu sözlük birim, *SKT*'de 257v/7 numaralı parçada da tespit edilir: *Öz cüfläriñä yā azu atalarıña azu kayın atalarıña yā azu oğlanlarıña yā ögäy oğlanlarıña yā ärkäk қадашlarıña azu ärkäk қадашları oğlanlarıña azu tişi қадашları...* (Ünlü 2012: 67). Bu metinde ilgili sözlük birim /-y-/li transkripsiyonludur ve *kayın ata* biçimindedir. *Kayın* örneğinin Karahanlı Türkçesi *Satır Arası Kur'an Tercümesi*'nde tanıklanması erken bir ses değişim örneğini de sunması açısından dikkat çekicidir.

⁶Boeschoten yayını aksine bu çalışmada dilin tarihlendirilmesine ait son dönem çalışmalarına bağlı kalındığı için Karahanlı Türkçesi metinleri, Eski Türkçenin kapsamında ele alınmıştır.

3.1.3. Beg

DLT’de “koca” anlamında şu cümleye tanık olunur: *yawlak tullıg bēgden körü yalıñus tul yēg* “kötü dilli kocadan yalnız dul daha iyidir” (*DLT* III 1982: 69-70).

3.1.4. Er

DLT’de “erkek” anlamında geçer. Ancak şu cümle ile koca anlamına geldiği de açıktır: *er kissi birle toḡ toḡ boldı* “koca ve karı arasında geçimsizlik oldu” (*DLT* III 1982: 107) .

3.1.5. atun

DLT’de *atun* “kadın, hatun, Afrasyab kızlarından olanların adı” gibi anlamlarda geçer (*DLT* III 1982: 133). “Hatun” anlamından dolayı II. dereceden kayınlık bildirmektedir.

3.1.6. Kisi~ Kişi~ Kis

KB ve *DLT*’de “kadın; karı” anlamlarına gelir: *kimiñ boldı erse oḡul ız kişi negü teg kelir ol kiřiniñ usı* “bir kimsenin oḡlu, kızı ve karısı olunca, nasıl gelir o kişinin uykusu” (*KB*: 1165). *DLT*’de *kişi* sözcüğü “kişi, karı; kadın” anlamlarındadır: ol kişi aldı mu “o, evlendi mi?” (*DLT* III 1982: 107). Başka alternasyonları da *DLT*’de geçer. *Kissi* “karı” (*DLT* III 1982: 107) metinde şu şekilde geçer; *er kissi birle toḡ toḡ boldı* “koca ve karı arasında geçimsizlik oldu”. Li (1999: 249), *kissi* sözcüğünün *kisi*+*si* biçiminden türemiş olabileceğini belirtir ki katılmak mümkündür.

3.1.7. Küni

Orhon Yazıtları’nda “kıskançlık, haset” anlamına gelen *küni* sözcüğü; Karahanlıca metninde (*DLT* III 1982: 114) “kuma” anlamında kullanılmıştır: *küniñiñ küline tegü yaḡı* “kumanın küline kadar düşman”. Eski Türkçenin önceki tarihî kollarında kumaya karşılık gelen bir sözlük birim tespit edilmediği için; *DLT*’de görülen *küni* sözlük birimi önem taşımaktadır.

3.2. II. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

Baldız, gelin, görümce, güveyi ve kayın (kayınbirader) sözcüklerini karşılayan sözlük birimler Karahanlı Türkçesinde artış göstermiştir. *İni*, *içi*, *eke*, *siñil* gibi sözlük birimler kan akrabalığıyla sağlanan akrabalık adlarından olmalarına rağmen, *DLT*’de kayınlık bilgisi de vermiştir. Buna göre *ini* ve *içi* “erkeğin küçük erkek kardeşi ve büyük erkek kardeşi” anlamında iken; *siñil* ve *eke* ise “görümce” anlamıyla karşılık bulmuştur. *Baldız* sözcüğünün de Eski Türkçe metinler arasında ilk defa Karahanlıcada tanıklandığı göze çarpar.

3.2.1. Yurç

DLT'de de “kadının küçük erkek kardeşi” olarak geçer. Erkeğin kardeşi ile kadının kardeşi farklıdır (*DLT* II 1982: 149). Nitekim Clauson da “kadının erkek kardeşi” ile “erkeğin erkek kardeşleri” arasındaki ayrımın Eski Türklerde gözetildiğine işaret eder. *DLT*'de *yurç* maddesi altında bir erkeğin küçük erkek kardeşi *ini*; büyük erkek kardeşi *eçi*; bir erkeğin küçük kız kardeşi *siñil*; büyük kız kardeşi ise *äkä* olarak tanımlanmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 351; *DLT* II 1982: 149). Evlilik sonucunda “kadının küçük erkek kardeşi” *yurç* olarak nitelendirilmiştir. Karahanlıca metinler içinde *yurç* ~ *yurçı* ~ *yorçı* transkripsiyonlu sözlük birime *DLT*'nin verdiği tanım dışında rastlanmamıştır. Dolayısıyla Eski Türkçenin ilk dönem metinlerine göre bu sözcüğün kullanım seyrinde bir azalma gerçekleşmiştir.

3.2.2. İni

DLT'de “küçük erkek kardeş; kocanın küçük erkek kardeşi” olarak tespit edilir (*DLT* III 1982:34). İlk olarak Karahanlı Türkçesi metinlerinde *ini* sözcüğünün “kayınbirader” anlamında kullanıldığı görülür.

3.2.3. İçi

Karahanlı Türkçesinde *içi* sözcüğüne “kayınbirader, kocanın ağabeyi” anlamında ilk defa tanık olunur.

3.2.4. Baldız

DLT'de “karının küçük kız kardeşi” anlamındadır (*DLT* III 1982: 64). Clauson da bu sözcüğü *baltır* maddesinde açıklar ve “karının küçük kız kardeşi” anlamını verir (1972: 334). Li (1999: 290), Clauson'un belirttiği *baltır* maddesi için dizgi hatası olabileceğine değinir. “Baldız” kavramını karşılayan başka bir sözcük Karahanlı Türkçesine kadar tanıklanmadığı için bu sözlük birimi dikkate değerdir.

3.2.5. Eke

DLT'de *eke* “abla; kocanın ve karının ablası” anlamlarında açıklanır (*DLT* III 1982: 21). Dolayısıyla “görümce” ya da “baldız” anlam alanına sahip bir sözcük olarak Karahanlı Türkçesinde gelişim gösterir.

3.2.6. Siñil

Karahanlıcada, *siñil* “kocanın küçük kız kardeşi” anlamında tespit edilir (*DLT* III 1982: 162).

3.2.7. Küdeğü

DLT'de “güvey (düğündeki)” anlamındadır (*DLT* III 1982: 113). *KB*'de sadece bir beyitte bu sözcüğe tanık olunur: *iki kadın erdi küdeğü iki / bular erdi ödrüm buğunda iki* (Arat 1991: 22) “ikisi kayınbabası ikisi damadı idi; bunlar halkın en iyisi ve en seçkini idiler” (Arat 2003: 15).

3.2.8. Kelin

KB'de “gelin (düğündeki)” anlamındadır: *toğardın butıqlandı ot teg yalın / yarudı yangı yüz açar teg kelin* (Arat 1991: 252 [3839. beyit]) “doğudan ateş gibi alev dallandı ve gelin yüzünü yeni açmış gibi, dünya aydınlandı” (Arat 2003: 278).

3.3. III. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

Runik harfli ve Uygur alfabeli metinlere göre “enişte” ve “bacanak” gibi kavram alanlarını karşılayan sözlük birimler ortaya çıkmıştır. Uygurca metinde “kayınbirader” anlamını karşılayan *yezne*; Karahanlıcada “enişte” anlamıyla ön plandadır. Ayrıca “bacanak” anlamalı alıntı bir sözcük *namıja*, Eski Türkçenin söz varlığına dâhil olmuştur.

3.3.1. Yezne

DLT'de “büyük kız kardeşin kocası” yani “enişte” demektir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 363; *DLT* II1982: 165). Kıpçak Türkçesi metni *Kodeks Kumani-kus*'da *yezne* (1) “kayınbirader” anlamındadır (CC) [SAN 349v10]. Boeschoten (2023: 412), *yezne* (2) için “damat” açıklamasını yapar. Dolayısıyla farklı anlamsal birimlerde karşılığı vardır: kız kardeşin kocası ve damat gibi. Köktürkçe ve Eski Uygurca metinlerinde olduğu gibi, *DLT*'dede *yezne* daha çok kadının akrabaları için kullanılmıştır. Kayın birader anlamı yanı sıra damat anlamı da mevcuttur. Karahanlıca metinlerinde *DLT* dışında örneğiyle karşılaşılmaz. Kullanım alanı bu dönem metinlerinde sınırlıdır.

3.3.2. Nımıja

DLT'de, Çiğil lehçesinde “kadının kız kardeşinin kocası, bacanak” için *namıza* sözcüğünün kullanıldığı belirtilir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 193; *DLT* I 1982: 335; *DLT* III 1982: 121). Clauson (1972: 778a), bu sözcüğün İran kökenli bir ödünç sözcük olduğunu kesin bir dille ifade eder.

3.3.3. Yenge

DLT'de *yenge* sözlük birimi “ağabeyin karısı” anlamında geçer (*DLT* III 1982: 223).

3.4. IV. Dereceden Kayınlık Bildiren Sözlük Birimler

3.4.1. Kadın ~ Kazın

DLT'de *kağın* sıhrî akrabalık, evlilik yoluyla edinilmiş akrabalık olarak geçer (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 173; *DLT* I 1982: 307). Kaşgarlı, bu sözlük birimin Kıpçak lehçesinde /-z-/’li kullanıldığını belirtir ve bir atasözünde madde başında geçen *kağın* sözlük birimini örneklendirir: *Kağaş timiş kaymaduk kağın timiş kaymış* “Kardeş ve akraba dendi; kimse ona iltifat etmedi. Kayın dendi; o, onu kayırdı. Bu kayınların hürmetine lâayık olmak için söylenir” denmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 173; *DLT* II 1982: 277). Bu söz, akrabalar arasında *kayın* tarafına hürmet için söylenmiştir. Kayınlar arasında haber getirip götüren kişi *sāwçı* sözcüğüyle karşılanmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 411, 530; *DLT* II 1982:376).

3.4.2. Tünjür

DLT'de evlilik yoluyla edinilen akrabalıkta kadının abisi, babası ve annesi gibi anlamlara karşılık geldiğı ifade edilir (*DLT* II 1982: 334). Ercilasun ve Akkoyunlu da kadının yakınları, kardeşler, baba ve anne olarak açıklar (2015: 494). Aşağıdaki dörtlükte *DLT* aracılığıyla anlam özelleşerek “kayınbaba” karşılığında *tünjür* sözcüğü tespit edilir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 498; *DLT* II 1982: 339): *birdim saña kalıñ / emdi munı kalıñ / emgek meniñ biliñ / ugrar tünjür bargalı*. “Damat kayınbabaya diyor ki: Sana kalın verdim, al şunu! Çektiklerimi ve para biriktirmedeki emeğimi bil! Kayınbaba der ki: o (kayınbaba) gitmeye hazırlanmıştır ve gitmek üzeredir”. *DLT*'de, bu sözcüğün fiil şekline de rastlanır: *ol maña tünjürlendi* “o, kendisini benim dünürüm saydı” (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 516; *DLT* II 1982: 359).

4. Kayınlık Kavram Alanını Karşılayan Sözlük Birimlerin Eski Türkçe-deki Durumunun Tablo ile Gösterimi

	Köktürk Harfli Runik Metinlerde	Eski Uygur Alfa- beli Metinlerde	Karahanlıca Me- tinlerinde
1. Dereceden kayınlık bil- diren Eski Türkçe akra- balık adları [karı, koca, kaynana, ka- yınbaba, kuma]	kağın “kayın- baba, bey”, kağıy “kayın, eşlerin birbir- lerine göre akrabaları” katun “kağ- anın karısı”, kunçuy “ka- ğanın karısı”, äbçi “karı”, yutuz “karı”	kağın ~ kağan “ka- yınbaba, dünür”, kağın ana “kay- nana”, kağın ata “kayınbaba” beg “koca”, “karı”, er “koca” katun “kağanın ka- rısı”, kisi ~ kişi “karı”, yutuz “karı” alınçu “karı”	kağın ~ kayın ~ kağıy “kayın, koca- nın erkek kardeşi, kayınbaba”, kayın ata “kayınbaba” beg “koca”, er “koca”, katun “kağanın karısı”, kişi ~ kişi ~ kis “karı” küni “kuma”
2. Dereceden kayınlık bil- diren Eski Türkçe akra- balık adları [baldız, ge- lin, görümce, güveyi, ka- yın]	yurç ~ yurçı ~ yorçı ~ yur “kayınbirader, küçük kayın- birader, bal- dız” kälin “gelin” küdägü “da- mat”	yorçı “kayınbirader, kadının küçük erkek kardeşi” yezne “kayınbirader, birinin büyük ablası- nın kocası ya da biri- nin babasının genç kız kardeşi” küdägü “damat” kälin “gelin”	yurç “kadının kü- çük erkek kardeşi” baldız “karının ve kocanın ablası” siğil “kocanın kü- çük kız kardeşi – görümce” ini “kocanın küçük erkek kardeşi”, içi “kocanın ağabeyi” küdägü “damat” kälin “gelin” eke “kocanın ve karının ablası”
3. Dereceden kayınlık bil- diren Eski Türkçe akra- balık adları	X	yenge ~ yenge “bü- yük erkek kardeşin karısı” kälin “yenge”	namıja “kız karde- şin kocası - baca- nak” yezne “kız kardeşin kocası - enişte”

[bacanak, elti, enişte, yenge]			yenge “ağabeyin karısı”
4. Dereceden kayınlık bil- diren Eski Türkçe akra- balık adları [dünür]	kin~ kên “ka- yın, eşlerin birbirlerine göre akraba- ları” tünür “eşlerin birbirlerine göre akraba- ları” tören “dünür, eşlerin birbir- lerine göre akrabaları”	böşük “kan bağı veya evlilik bağı ile oluşan akrabalık” tünür “eşlerin birbir- lerine göre akraba- ları” tünür böşük “dünür- ler”, bağır böşük “dünürler”, adaş böşük “dünürler”	kadın ~ kazıy “dü- nür” tünür “kayınbaba”

5. Değerlendirme ve Sonuç

Evlilik yoluyla edinilen akrabalık demek olan kayınlık bilgisi dört derece düzeyinde sınıflandırılmıştır. Buna gören dikkat çeken noktalar şu şekildedir: Runik metinlerde üçüncü dereceden kayınlık bilgisi sunan bacanak, enişte, elti ve yenge karşılığı sözlük birimler tespit edilmemiştir. Eski Uygur alfabeli metinlerde ise *yenge~ yenge* ve *kälin* dilin kullanım sahasına girdiği gözlenmiştir. Karahanlıca metinlerinde, eşlerin birbirlerine üçüncü dereceden akrabalığını bildiren sözcüklerin kullanımı artmıştır. Yazılı kaynaklarda *yezne*, *namıja* sözlük birimleriyle enişte, bacanak gibi kavram alanlarını karşılayan sözlük birimler yazılı kaynaklara girmiştir. İkinci dereceden kayınlık bildiren sözcüklerin kullanım alanına girmiştir. Köktürkçe ve Uygurcada kan bağıyla sağlanan akrabalık bilgisi veren *ini*, *içi*, *eke* gibi sözcükler; Karahanlıcada *ini* ve *içi*“küçük / büyük kayınbirader” ve *eke* “görümce” anlamıyla yazılı kaynağa yer bulmuştur.

Eski Türkçede “kayın (kayınbirader)” anlamında en eski sözcük olarak *yurç* tespit edilmiştir. Köktürk harfli runik metinler göz önüne alındığında *yurç* sözlük biriminin *Orhon Yazıtları*, *Talas Yazıtı* ve *Çaa-Höl V Yazıtı*’nda nadir örnekleri bulunur. Bu yazıtlardan tarihlendirme usullerine göre en eskisi *KölTegin Yazıtı* gösterilebilir. İlk tespit edildiği KTD32’de “küçük kayınbirader” anlamı göze çarpar

Çaa-Höl V Yazıtı’nda hem *kadın* hem de *yurç* sözcükleri aynı satırda geçer. *Yenisey Yazıtı*’nda aynı satırda geçen *kadın* ve *yurç* sözlük birimlerinin ikisi de

evlilik yoluyla edinilen akrabalık bilgisini taşır. *Kadın* sözlük birimi birinci dereceden kayınlık bilgisi sunarken (kayınbaba, kayın ana); *yurç* sözlük birimi “erkeğin ya da kadının erkek kardeşi (kayınbirader)” anlamıyla üçüncü dereceden kayınlık bildirir. *Tanrı Dağı Yazıtları*’nda, *kayınlık* ifadesi olarak *yurçı* “kayınbirader ve baldız” anlamıyla tespit edilmiştir. Ancak runik metinlerdeki diğer kullanımlarında ve semantik prozodi yöntemiyle metin bağlamı dikkate alındığında “erkeğin ya da kadının erkek kardeşi olma” bilgisi daha baskındır. *Yurç* sözlük biriminin Eski Türkçe metinlerdeki kullanım seyri zamanla azalma göstermiş ve zamanla yerini *yezne* sözcüğüne bırakmıştır.

Kayınlık bildiren aynı sözcüklerin Eski Türkçenin tarihi gelişiminde farklı anlamlar kazanabildiğine tanık olunmuştur. Örneğin *kadın* sözcüğü çoğunlukla Eski Türkçede “kayınbaba” anlamını karşılarken; Karahanlıcada “dünür” için de kullanılmıştır. İkinci dereceden kayınlık bildiren *kālin* “gelin” sözcüğü Uygurcada üçüncü dereceden kayınlık bilgisi sunan “yenge” kavram alanını da karşılarken; Karahanlıcada “gelin” anlamındadır. Yine *yezne* sözcüğü Eski Uygurca metinlerinde “kayınbirader” anlamında iken; Karahanlıca metinlerde “enişte” anlamıyla göze çarpmıştır. *Baldız*, *namija*, *siñil* ve *kūni* gibi kayınlık bildiren sözlük birimler ilk Karahanlı Türkçesinde tanımlanmıştır. “Kuma” kavram alanının yazılı kaynakları ilk kullanımının da Karahanlı sahası metinlerde gözlenmesi dikkati çekmiştir. Runik metinlerde *kūñ* “cariye” sözcüğü olmakla birlikte kuma ve cariye kavramları aynı kavram alanını yansıtmadığı için; runik metinlerle ilgili kayınlık bildiren sözcüklere *kūñ* “cariye” sözcüğü eklenmemiştir.

Köktürkçe ve Uygurca metinlerinde *kadın* sözcüğü “kayınbaba” anlamındadır. Köktürk harfli runik metinlerinde, *kadın* sözcüğünün *ata* ve *ana* sözlük birimleriyle kullanımına tanık olunmazken; Eski Uygurca metinlerinde birlikte öbek kurduğu gözlenmiştir. Özellikle eşlerin anne ve babası için kullanılmıştır. Runik metinler ile Eski Uygur alfabeli metinlerde *kadın* sözlük birimi tek başına da “kayınbaba” anlamını karşılamıştır. *DLT* ve *KB* göz önüne alındığında ise *kadın* sözcüğü o zamana kadar karşıladığı “kayınbaba” anlamı dışında “kayın ana, kayınbirader ve dünür” için de kullanılarak, anlam zenginleşmesine uğramıştır.

Eski Türkçede özellikle eşlerin anne ve babalarını nitelendirmek için *kadın* sözlük biriminin *tünjür* ve *kağnagun* sözcükleriyle ikilemeli kullanımı göze çarpar: *Kadın kağnagun* ve *tünjür kadın*. *Adaş boşük, bağır boşük, tünjür boşük* şeklindeki ikilemeli yapılar da evlilik yoluyla sağlanan akrabalık bağlarını ifade eder.

Kısaltmalar

- BT: *Berliner Turfantexte*,
- CC: *Codex Cumanicus*,
- D: Doğu cephesi,
- DLT: *Mahmud al-Kaşgarı, Compendium of The Turkic Dialects (Diwan Lugat at-Turk)*,
- ESTJa: *Ètimologičeskij slovař tjurkskich jazykov*,
- EUTS: *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*,
- KB: *Kutadgu Bilig*,
- KT: *KölTegin Yazıtı*,
- BK: *Bilge Kağan Yazıtı*,
- SKT: *Satırarası Kur'an Tercümesi*,
- TMEN: *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*,
- TT: *Türkische Turfantexte*
- YAKRIB: *Yenisey - Altay - Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*,
- YKI: *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig*.

7. Kaynakça

- Alimov, Risbek (2014). *Tanrı dağı yazıtları*. Konya: Kömen.
- Arat, Reşit Rahmeti (1991). *Kutadgu Bilig ı metin*. Ankara: TDK.
- Arat, Reşit Rahmeti (2003). *Kutadgu Bilig u çeviri*. Ankara: TDK.
- Arat, Reşit Rahmeti (1964). “Eski Türk Hukuk Vesikaları”. *Journal de la Societe Finno Ougrienne*, 65: 13-77.
- Arat, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig ın indeks*. (Haz. Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Argunşah, Mustafa; Güner, Galip (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit.
- Ayazlı, Özlem (2016). *Eski Uygurca din dışı metinlerin karşılaştırmalı söz varlığı*. Ankara: TDK.
- Aydın, Erhan (2012). *Orhon yazıtları*. Konya: Kömen.
- Aydın, Erhan (2018). *Uygur yazıtları*. İstanbul: Bilge-Kültür-Sanat.
- Bang, Willy; Gabain, Anne Mariavon; Arat, Reşit Rahmeti (1929-1936). *Türkische Turfantexte I-VII*.
- Berta, Árpád (2010). *Sözlerimi iyi dinleyin* (Çev. E. Yılmaz). Ankara: TDK.
- Boeschoten, Hendrik (2023). *A dictionary of early middle Turkic*. Boston: Brill.
- Caferoğlu, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. İstanbul.

- Clauson, Sir Gerard (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford.
- Dankoff, Robert; Kelly, James (1982). *Mahmud al-Kaşgari, compendium of the Turkic dialects (Diwan Lugat at-Turk), Part I, II, III*. Edt. Ş. Tekin - G. Alpay Tekin. Massachusetts: Harvard University Printing Office.
- Elmalı, Murat (2016). *Daşakarmapathāvadānamālā*. Ankara: TDK.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2016). *Türk kağanlığı ve Türk bengü taşları*. İstanbul: Dergâh.
- Ercilasun, Ahmet Bican ve Akkoyunlu, Ziyat (2015). *Dîvânü Lugâtî't Türk*. Ankara: TDK.
- Erdal, Marcel (2004). *A grammar of old Turkic*. Brill.
- Gabain, Anne Maria von (2007). *Eski Türkçenin grameri* (Çev. M. Akalın). Ankara: TDK.
- Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü A-N*. Ankara: TDK.
- Hamilton, James Russell (2011). *İyi ve kötü prens öyküsü* (Çev. V. Köken). Ankara: TDK.
- Johanson, Lars (2021). "History of Turkic". Edt. L. Johanson, E.A. Csató, *The Turkic Languages*. London-New York: 38.
- Kasai, Yukiyo (2008). *Berliner turfantexte XXVI*. Berlin: Brandenburgische Akademie Der Wissenschaften Akademien Vorhaben Turfanforschung.
- Katayama, Akio (1999). "Tariat inscription in: provisional report of researches on historical sites and inscriptions in mongolia from 1996 to 1998". Edt. T. Moriyasu - A. Ochir. *The Society of Central Eurasian Studies*: 168-176.
- Klyastorny, Sergei Grigorievich (1982). "The Terkh in inscription". *AOH* 36, 335-366.
- Kormuşin, İgor; Mozioglu, Emine; Alimov, Risbek; Yıldırım, Fikret (2016). *Yenisey - Altay - Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*. Ankara: BilgeSu.
- Li, YongSong (1999). *Türk dillerinde akrabalık adları*. İstanbul: Simurg.
- Rachmati, G. R. (1930) *Zurheilkunde der Uigurien*. Berlin.
- Rachmati, G. R. (1932). *Zurheilkunde der Uiguren u*. Berlin.
- Róna-Tas, András (1991). *Introduction to Turkology*. Szeged.
- Sevortyan, Ervand Vladimirovich (1974). *Étimologičeskij Slovar' Tjurkskich Jazykov*, Bd. I. Moskva.
- Shadkam, Zubaida (2021). "Sosyal Antropoloji Yaklaşımlarına Göre Kazaklarda Akralık Kavramı". *Milli Folklor*, C.17-S.131, 113-122.
- Sır Dünder, Ayşe Nur (2021). "Türkiye Türkçesinde Kayın Akralığı Merkezli Aile İlişkileri İle İlgili Kavramlar". *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 67, s. 1405-1422.

- Stachowski, Marec (2019). *Kurzgefaßtes etymologisches wörterbuchder Türkischen sprache*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Şirin, Hatice (2016). *Eski Türk yazıtları söz varlığı incelemesi*. Ankara: TDK.
- Tekin, Şinasi (1976). *Uygurca metinler u Maytrısimit*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, Talât (1982). “The Tariat (Terkhin) Inscription”. *AOH*, 37, 43-68.
- Tekin, Talât (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK.
- Ünlü, Suat (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim.
- Wilkins, Jens (2007). *Berliner Turfantexte XXV (1) Das Buch von der Sündentilgung Teil, Edition des Alttürkische, Buddhistischen Kşanti Kılğuluk Nom Bitig*. Belgium: Berlin Brandenburgische Akademie Der Wissenschaften Akademien Vorhaben Turfanforschung.
- Wilkins, Jens (2021). *Handwörterbuchdes Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch). Eski Uygurcanın el sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Germany: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Yıldırım, Fikret; Aydın, Erhan; Alimov, Risbek (2013). *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig*. Ankara: BilgeSu.
- Zieme, Peter (1985). *Berliner Turfantexte XIII, Buddhistische Stabreimdichtungen*. Germany: Akademie Verlag Berlin.
- Zieme, Peter (2005). *Berliner Turfantexte XXIII, Magische Textedes Uigurischen Buddhismus*. Germany: Akademie Verlag Berlin.
- Zieme, Peter (2013). “Eski Türkçe Eş-Hanım Üzerine Bazı Açıklamalar” (Çev. A. B. Doğan). *Türk Bilig*, 25, 129-133.

BÖLÜM 9

Kazak Dilbiliminin Temel Kavram ve Terimleri Üzerine

Mehmet Kahraman¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Beşerî Bilimler Fakültesi Dilbilimi Bölümü,
ORCID: 0000-0003-3785-2090

Giriş

Dil, insanlık tarihinin en önemli iletişim araçlarından biri olarak toplumların kültürel birikimini, düşünce yapısını ve dünya görüşünü yansıtan bir sistemdir (Ergin, 2011:1; Martinet, 1998:28). Dil olgusuna mucize olarak bakan filolojik bakışa karşı modern dilbilim dile bir araştırma objesi olarak bakmaktadır (Ahanov, 2008:13-18). Bu akademik bakış açılarının varlığı, dil olgusunu ve yapısını daha iyi tanımamıza yardımcı olmakta, inceleme alanını her yönden kuşatarak dilbilime bilimsel bir kimlik kazandırmaktadır (Vardar, 1998:21-22). Kazak dili, Türk dilleri ailesinin Kıpçak grubuna mensup olup hem zengin tarihî kökleri hem de günümüzdeki işlevsel yapısıyla dikkat çeker. Kazak dilbilimi dilin yapısını, anlamını ve kullanımını inceleyen bir bilim dalıdır. Dilbilimin genel prensipleri doğrultusunda, Kazak dilbilimi de dilin temel bileşenlerini analiz etmekte; dilbilimsel form, anlam, gramatikal kategoriler ve ulam (kategori) gibi kavramları detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bu temel kavramlar, yalnızca dilin incelenmesinde değil, aynı zamanda dil eğitimi ve dilin korunmasında da kritik bir rol oynar.

Dilbilim terimleri, bir dilin yapısını ve işleyişini açıklamada kullanılan teknik kavramlardır. Bu kavramlar arasında fonetik/ fonetika (sesbilim), morfoloji/ morfologiya (biçimbilim), sentaks/ sîntaksîs (söz dizimi), semantik/ semantika (anlambilim) ve pragmatik/ pragmatika (edim bilim) gibi alt dallar yer almaktadır. Her bir terim, dilin farklı bir boyutunu anlama ve açıklamaya hizmet etmekte olup örneğin fonetik dilin ses özelliklerini incelerken, morfoloji dilin ses ve sözcük bileşenlerini incelemekte ve semantik ise anlam ilişkilerine odaklanmaktadır.

Dilbilgisel form, bir kelimenin ya da ifadelerin belirli bir dilde aldığı şekli ifade eder. Bu kavram hem kelimelerin morfolojik yapısını hem de cümle içindeki dizilimlerini kapsar. Anlam ise bu formların taşıdığı düşünce, duygu ya da bilgi ile ilgilidir. Kazak dilinde kelimeler hem doğrudan hem de dolaylı anlamlar taşıyabilir ki bu durum, dilin anlatım gücünü ve zenginliğini ortaya koymaktadır. Dillerin gramatikal kategorileri ise zaman, kip, cinsiyet, sayı gibi dilin temel yapı ve işlevsel unsurlarını tanımlarını ifade etmektedir. Nitekim Kazakça, fiillerin geniş bir çekim sistemiyle zaman ve kip kategorilerini detaylı bir şekilde ifade etme yeteneğine sahiptir. Ulam (kategori) ise dilbilimsel sınıflandırmada kullanılarak, kelimelerin işlevsel ve anlamsal olarak gruplandırılmasını sağlarken bu sınıflandırmalar, dilin yapısal analizinde ve kelime türlerinin işlevlerinin betimlenmesinde kullanılabilir.

Kazak dilbiliminin gelişimi, tarihî süreçte yaşanan toplumsal, kültürel ve politik değişimlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Özellikle, Kazak dilinin bağımsız

bir kimlik olarak ortaya çıkışı ve modernleşme sürecinde yazı dilinin standartlaşması, dilbilim çalışmaları açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu bağlamda, Kazak dilbilimi hem dilin tarihî kökenlerini hem de çağdaş kullanımını araştırarak zengin bir bilgi birikimi sunmaktadır. Bu süreçte temel kavramlar, dilin daha derinlemesine anlaşılmasına ve eğitim-öğretim süreçlerinde daha etkin bir şekilde kullanılmasına imkân tanımaktadır.

1. Kazak Dilinin Sözcük ve Gramer Yapıları

Sözcükler, bir dilin temel yapı taşları olarak ses, seslem, biçimsel yapı, anlamsal içerik ve kültürel bağlam sunan en önemli unsurlardır (Toklu, 2015:141). Kazakçada sözcükler hem ses hem de anlam açısından belirli kurallar çerçevesinde şekillenir. Eklemeli bir dil olan Kazakça, kök ve eklerden oluşan yapısıyla dikkat çeker. Bu yapı, dilin esnekliğini ve zenginliğini gösterirken, tarih boyunca farklı dillerle etkileşim sonucunda kültürel izler de taşır. Bu nedenle Kazakça hem tarihsel mirası hem de modern dünyayla olan bağlarını koruyan bir dildir (Ahanov, 2008:272).

Sözcükler, bir dilin en küçük anlamlı birimleri olarak, dil bilgisel yapılarla bir sistem içinde birleşir. Kazakçada cümleler, özne, yüklem ve nesne (ÖNE) gibi dil bilgisel yapılarla oluşturulur. Örneğin, "Bala kitap oqıdı" cümlesinde "bala" özne, "kitap" nesne ve "oqıdı" yüklem olarak görev yapar. Sözcüklerin bir araya geleerek oluşturduğu bu sistem, dilin iletişim işlevini yerine getirmesini sağlar (Ahanov, 2008:3383).

Kazakçada, eklemeli dillerin özelliği olan ekler, sözcüklerin anlamını ve görevini belirler. Örneğin, "meniñ kitaptarımda" sözcüğü, sahiplik (-Im), çoğulluk (-tAr) ve yer bildirme (-DA) eklerini bir arada taşıyarak dil bilgisel yapıların ilişkisini gösterir. Bu sistem, mesajın doğru bir şekilde iletilmesini sağlar. Sözcükler ve dil bilgisel yapılar arasındaki uyum, etkili iletişim ve doğru anlam aktarımı için vazgeçilmezdir. Kazakçanın eklemeli yapısı, dilin zenginliğini ve işlevselliğini ortaya koyarken, bu ilişki dil öğreniminde de önemli bir yer tutar.

1. Biçimbirimlerin İşlevi (Kök ve Ekler): Kazak dilinde sözcükler genellikle bir biçimbirim (tübir /kök) ve ona eklenen çekimsel eklerden oluşur. Bu biçimbirimlere sözcüksel biçimbirim, ekler ise dilbilgisel biçimbirim denir. Dilbilgisel biçimbirim ise türetimsel ve çekimsel eklerden oluşur ve kelimenin anlamını değiştirebilir; yeni bir sözcük türetebilir ya da kelimeyi cümlede farklı bir dilbilgisel işlevde kullanabilir. Örneğin,

Kök: jaz (yazmak)

İsim türeten ek: jaz-w-şı /yazar

Zarf türeten ek: jaz-ıp /yazıp

Çekim eki: jaz-dı /yazdı

Bu örneklerde görüldüğü gibi köke eklenen ekler hem sözcüğün anlamını hem de dilbilgisel işlevini değiştirebilir.

11. Sözcük Türleri ve Dilbilgisel İşlevler: Kazak dilinde sözcük türleri (ad, önad, eylem, ilgeç vb.), cümledeki görevleri doğrultusunda farklı dilbilgisel ulamlara ayrılırlar. Sözcüğün türü ve aldığı biçimbirim/ek, cümledeki yerini ve diğer sözcüklerle olan ilişkisini belirler. Örneğin,

İsim: üy (ev)

İyelik eki: üy-im /evim

Çoğul eki: üyder /evler

Durum eki: üy-de /evde

Burada görüldüğü üzere bir isim, aldığı çekim ekleriyle farklı dilbilgisel roller üstlenebilmektedir.

111. Cümle İçinde Sözcüklerin Uyum ve Eşleşmesi: Kazak dilinde cümle yapısı genellikle özne-fiil (ÖE) uyumuna dayanır. Sözcükler arasındaki ilişki, ekler ve sıralama düzeni yoluyla şekillenir. Bir cümle, özne, yüklem ile kişi ve sayı bakımından uyum içinde olmalıdır. Aynı zamanda, sıfatlar ve tamlamalar, niteledikleri isimlerle belirli bir düzen içinde eşleşirler. Örneğin,

“ Men ülken üy-de otur-амın ./Ben büyük evde oturuyorum. “

Bu cümlede: Мең /Ben → Özne; ülкен /büyük → sıfat, ismi niteliyor (üy); üy+de /evde → durum ekiyle belirtilen yer otur-амın (oturuyorum) → fiil, özneyle uyumlu şekilde çekimlenmiştir.

1v. Tamlamalar ve Çekimsel Eklerin Rolü: Kazak dilinde tamlamalar (belirtili ve belirtisiz), isimlerin birbirine eklerle bağlanmasıyla oluşturulur. Bu yapılar, sözcüklerin arasındaki anlam ilişkisini açıklar. Örneğin,

Belgisiz söz tirkesi /Belirtisiz tamlama: “Аwıl адамдарı./Кöy insanları.”

Belgili söz tirkesi /Belirtili tamlama: “Аwылдың адамдарı ./Кöyün insanları.”

Burada, belirtili tamlamada kullanılan iyelik ve tamlayan ekleri, sözcükler arasındaki ilişkinin belirginleşmesini sağlamaktadır.

v. Fiil Çekimi ve Çekimsel Ekler: Fiiller, zaman, şahıs, kip ve dilek gibi dilbilgisel bilgileri ifade etmek için ekler alır. Cümlede eden/eyleyen ile eylem ilişkisi çekimsel biçimi de belirler. Bu durum, cümledeki anlamın doğru bir şekilde iletilmesi için önem arz eder. Örneğin,

“Men kitap oqı-dım. /Ben kitap okudum.”

“Men kitap oqı-p jatr-mın /Ben kitap okuyorum.”

Bu iki örnekte fiillere eklenen ekler, çekimsel biçimbirimler eylemin zamanını ve öznenin kim olduğunu net bir şekilde belirtmektedir.

v1. Sözdizimi ve Sözcük İlişkisi

Kazak dilinde cümle yapısı genellikle ÖNE/SOV (özne-nesne-yüklem) düzeyine dayanır. Ancak eklerin işlevsel rolü sayesinde, cümle içindeki sıralama değişse de anlam korunabilir. Örneğin,

“Men alma jedim. /Ben elma yedim.”

“Almanı men jedim. /Elmayı ben yedim.”

Burada ise cümledeki kelimelerin sıralaması değişse bile çekimsel biçimbirimler/ekler sayesinde anlam korunur. Kazak dilinde sözcükler ile dilbilgisel yapılar arasındaki ilişki, çekimsel biçimbirimlerin/eklerin işlevi ve sözdizimi kurallarıyla daha da belirginleşmiş olur. Çekimsel biçimbirimler, sözcüklerin dilbilgisel görevlerini ve anlamlarını şekillendirirken, cümledeki sıralama ve uyum, anlamın doğru bir şekilde iletilmesini sağlar. Bu yapı, Kazak dilinin hem esnek hem de anlam açısından zengin bir yapıya sahip olmasını mümkün kılmaktadır.

2. Sözcüğün fonetik Yönü

Bir dildeki diğer seslerle kurduğu ilişkiye göre belirlenen en küçük ses ögesine sesbirim/fonem denir ve genellikle iki eğik çizgi arasında /a/ gösterilir. Kazak dilinde, bir sözcüğün fonetik yönü dilin temel unsurlarından biri olarak değerlendirilir. Fonetik yapı, bir kelimenin ses bileşenleri aracılığıyla nasıl ifade edildiğini ve algılandığını açıklar. Bu açıdan bakıldığında, kelimeler dışsal bir ses örüntüsüne sahiptir ve bu örüntü, aynı dili konuşan bireyler arasında anlam iletiminde önemli role sahiptir.

Ses birimler, diğer sesbirimlerle ilişkilendirilerek kelimenin fonetik yapısını oluşturur. Bu yapı, dilbilimin fonetik dalı tarafından incelenir. Fonetik analiz, bir kelimenin nasıl telaffuz edildiğini, seslerin bir araya gelerek nasıl bir bütün oluşturduğunu ve bu seslerin kulak tarafından nasıl algılandığını araştırır. Her sözcük iki temel unsuru birleştirir: ses biçimi (dışsal yön) ve bu biçime bağlı anlam (içsel

yön). Bu unsurlar, bir kelimenin hem fiziksel hem de zihinsel olarak algılanmasını sağlar.

Bir kelimenin fonetik yönü, maddi bir form olarak değerlendirilir ve bu form, belirli bir kavramın zihinde sabitlenmesine yardımcı olur. Sözcüğün ses örüntüsü, onun dışsal bir bileşeni olsa da bu örüntü, insanların sesleri anlamlandırmasını sağlar. Bu durum, ses ve anlam boyutlarının sürekli bir ilişki içinde olduğunu gösterir ki fonetik analiz, kelimenin biçimsel ses özelliklerini, bu özelliklerin anlamla bağıni ve dilsel iletişimdeki rolünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ünlü ve ünsüz uyumu, ünsüz benzeşmesi ve ses düşmesi gibi ses bilgisel kurallar Kazakçada kelime sesletiminde önemli rollere sahiptir.

1. Ünlü Uyumu: Kazakça, büyük ve küçük ünlü uyumu kuralına sahiptir. Sözcükteki ünlüler, ince (e, i, ö, ü) ya da kalın (a, o, u, ы) olabilir. Örneğin,

“qalada /şehirde” – Kalın ünlü uyumu

“köşede/caddede” – İnce ünlü uyumu

11. Ünsüz Uyumu: Ekler, kendilerinden önce gelen ünsüze göre şekillenir. Örneğin,

kitap /kitap → kitaptar /kitaplar. Burada /k/ sert ünsüzünden sonra /t/ ünsüzü gelmektedir.

111. Ses Değişimi: Bazı durumlarda ses değişiklikleri meydana gelir. Örneğin, қазақ /Kazak → Qazaqşa /Kazakça.

Bu özellikler, Kazakçanın fonetik ve morfolojik yapısını şekillendirir. Örneklerle de görüldüğü gibi, Kazakçada sözcüklerin anlam ve görev kazanmasında ses uyumları ve eklerin rolü büyüktür.

Bu anlamda Kazak dilinde “sözcüğün sessel yönü /fonetikalıq aspekt slova” bir kelimenin ses özelliklerini ve bu özelliklerin dilbilgisel işlevlerini ifade eder. Bu da dilin fonemik, fonetik ve fonolojik düzeylerini içerir. Aşağıdaki temel özellikler Kazak dilinin sessel yönünü açıklamak için ana başlıklardır:

2. 1 Seslerin Yapısı /Fonemalıq quramı: Kazakçada kelimeler belirli bir fonem (ses birimi) diziliminden oluşur. Bu fonemler,

Ünlüler /dawıstı dıbıstar: Kalın ünlüler (a, o, ы, ь) ve ince ünlüler (ə, e, i, ö, ü)

Ünsüzler /dawıstısız dıbıstar: Sert (к, қ, п, т, т.б.) ve yumuşak (ғ, г, б, д, т.б.) seslerden oluşur.

2.2 Ünlü Uyumu /Dawıstılar ündestigi: Kazak dilinin ses uyum sistemine dayanan önemli kurallardan biridir. Bu olay kelimedeki sesli harflerin kalın veya ince olarak eşit şekilde birleştirildiği anlamına gelir. Bu kural Kazak dilinin doğal melodisinin ve kelimelerin doğru telaffuzunun korunmasına yardımcı olur.

2.3 Kalınlık-incelik uyumu /Juvan-jenişke ündestigi: Kelimenin ilk hecesindeki ünlüler kalın ise (a, o, y, ы), sonraki hecelerdeki ünlüler de kalındır; eğer ince ise (a, o, y, и, е), geri kalanlar da zayıftır. Örneğin çocuk (juvan/kalın) ve kitap (jiniske/ince) kelimeleri uyum kanununa göre oluşmuştur. Yani kelimedeki ünlüler ya tamamen kalın ya da tamamen ince olur.

Örneğin: қала (kalın), kitap (ince),

3. Vurgu /Ekpin: Kazak dilinde vurgu, bir kelime veya cümledeki belli bir heceye, kelimeye veya kelime öbeğine özel önem verilmesi ve bunları diğerlerinden ayırmanın bir yoludur. Vurgu genellikle Kazak dilinin ayırt edici bir özelliği olan kelimelerin son hecesinde bulunur. Örneğin, " "qalam/kalem" ve "kitap/kitap" kelimelerinde vurgu son heceye düşer ve özellikle telaffuz fark edilir. Ayrıca cümledeki vurgu anlamı açıklığa kavuşturmak için kullanılır: önemli kelimeler veya fikirler özel vurguyla söylenir. Vurgu, konuşma kültüründe önemli bir rol oynar, Kazak dilinin ezgisini ve ritmini sağlar. Kazakçada vurgu genellikle kelimelerin son hecesinde bulunur. Ancak bu, dildeki bazı sözcük türleri ve eklerle yeri değişebilir.

4. Ünsüz Uyumu /Dawıssızdar ündestigi: Ünsüz uyumu, Türkçede olduğu gibi Kazakçanın da ses bilgisi kurallarından biridir. Bu kural, kelimelerdeki ünsüzlerin belirli bir uyum içinde olmasını sağlar. Kazakçada ünsüz uyumu, kelimelerin başındaki ünsüzlerin genellikle sert veya yumuşak olmasına bağlı olarak devam eder. Sert ünsüzler, kelimeyi sert ünsüzle bitirirken, yumuşak ünsüzler de yumuşak ünsüzle bitmeye eğilimlidir. Örneğin, "tapsırw/görev (vermek)" kelimesinde sert ünsüzler, "Jumis/iş" kelimesinde ise yumuşak ünsüzler kullanılmıştır. Bu uyum, Kazakçanın ses yapısının temel unsurlarından biridir. Eklerin yapısında, ünsüzlerin sertlik-yumuşaklık uyumu bulunur. Örneğin, sert ünsüzle biten bir kelimeye gelen ekin ilk sesi de genellikle sert olur:

kitap → kitap+tar/ kitap → kitap+tar

kala → kala+lar/şehir → şehir+ler

kitap+pen → kitappen → kitap + ile → kitapla)

5. Ses Değişiklikleri (Фонетикалық өзгерістер): Konuşma sırasında, bazı sesler düşebilir, eklenebilir ya da değişebilir. Örneğin,

Bar+ıp → barıp/var+ıp → varıp

Kel+ip → kelip/ gel+ip → gelip

6. Fonetik Çeşitlilik /Aymaqtıq erekselikter: Genel olarak Kazak dilinin konuşulduğu bölgelerde telaffuz farklılıkları olabilir. Örneğin, Güney Kazakistan ve Batı Kazakistan ağızları arasında ses değişiklikleri gözlemlenebilir. Bu sessel yönler, Kazak dilinin hem yazılı hem de sözlü yapısının temel taşlarını oluşturur ve dilin işleyişini anlamak için önemli bir giriş sağlar.

3. Sözcük anlam ve gramatikal anlam

Bir kelime, çevremizdeki nesnelerin veya olguların ismi veya adı ise, o kelime aynı zamanda sosyal hayatta taşıdığı anlamı da ifade eder. Bu anlam, isimlendirdiği nesne ya da olgu ile doğrudan bağlantılı olmasa da o kelimenin bir işaret (sembol) ya da içeriğinin bir temsilini oluşturur. Bu nedenle, aynı dili konuşan insanlar için anlam genellikle eşit derecede anlaşılır olur. Örneğin, "taş/tas", "ağaç/ağaş" ve "toprak/jer" kelimeleri hem özel hem de genel adlardır. Genel olarak bir ağacı ifade etmekle birlikte, belirli bir ağacı da kastedebiliriz.

Bir sözcüğün diğer kelimelerle etkileşime girmeden taşıdığı temel anlama nominal anlam veya sözlük anlam denir. Dil, farklı anlamlara sahip kelimelerden oluşur. Bu kelimeler, dilin yapısını, gelişim süreçlerini, toplumsal bağlamlarla ilişkilerini ve bireysel algıları yansıtır. Ayrıca, duyuların kökeni ve anlamların nasıl geliştiği de bu çerçevede incelenir.

Kelimeleri dilbilgisel kategorilere ayırmak mümkündür. İsim, sıfat, sayı, zamir, fiil, zarf gibi gramer gruplarına ayrılma geleneği, dilin doğasından kaynaklanır. Başka bir deyişle, kelimeleri gramatikal gruplara ayırmak, onların biçimlerine bakarak uygun kategorik özellikler belirlemeyi gerektirir. Örneğin, “Adam topıraqqa tuadı, söz elge qala beredi./ İnsan toprağa doğar, söz ise halka kalıverir.”; ‘Dalada jürgende, auıldı umutpa./Kırda dolaşırken köyünü unutma.” ve "Köñil qósaqar, jol qósyqar./Gönüller birleşirse, yollar da birleşir." (Atasözü) gibi örneklerde, kelimeler dilbilgisel açıdan gruplandırılabilir. Örneğin, "toprak", "dala" ve "köy" kelimeleri farklı sözlük anlamlarına sahip olsa da dilbilgisel açıdan ad kategorisinden benzer özellikler taşır, çünkü hepsi yer ve mekânla ilişkilidir. Buna karşın, "adam/insan", "el/yurt", "gönül/köñil" ve "yol/jol" kelimeleri ise daha soyut anlamlar da taşır ve dilbilgisel açıdan farklılık gösterir. Yine bu kelimeler, sadece genel durumlarda değil, çoğul veya bağımlı biçimbirimlerle de kullanılabilir. Genel dilbilgisel görevleri aynı olan bu kelimeler isim olarak adlandırılır ve ad kategorisi şeklinde gruplandırılır. İkinci grupta yer alan “tuadı,

qala beredi jāne umutpa /doğma,kalma ve unutma’’ kelimelerinin sözlük anlamları farklı olsa da her ikisi de eylem veya hareket ifade ederler ve eylem kategorisi şeklinde sınıflandırılır. Bu genel anlam, bu kelimelere eklenen /-Ar/ ekinde açıkça görülmektedir. Ayrıca bu kelimeler dokunulursa, bağlanırsa, dokunulmuş gibi, bağlanmış gibi şeklinde farklı çekimlerle kullanılabilir ve bu işlevi yerine getiren bağımlı çekimsel biçimbirimler de vardır. Fiil olarak adlandırılan bu kelimeler, isim, sıfat ve zarf gibi gramer kategorilerinin dışında yer almaz.

Dilbilgisi, bir kelimenin sözlük anlamı ile dilbilgisel anlamı arasındaki ilişkiyi ve bu anlamların sırasını inceler. Sözlük ve dilbilgisel anlamlar, çoğu zaman birbirleriyle rekabet hâlinindedir. Örneğin, “Körşisi körşisin şaırdı /Komşu komşuya seslendi’’ cümlesindeki üç kelimeyi ele alırsak, ilk iki kelimenin sözlük anlamı aynı, son kelimeninki farklıdır. Ancak ilk iki kelimenin gramer anlamlarında da farklılık vardır. İkisi de isim ve tekil olmasına rağmen, biri cümlenin öznesi “körşi /komşu’’, diğeri ise durum tamamlayıcısıdır “komşuya’’. Komşu sözcüğünün üstüne durum tanımlayıcı biçimbirim /-n/ , /-u/ gelmesiyle sözcük dilbilgisel anlam işlevini yerine getirmektedir.

Buradan hareketle birincisi kelime, sadece anlam bakımından değil, düzen bakımından da karmaşık bir kategoridir. İlk kelime, kullanıldığında çeşitli şekillerde değişip dönüşürken bu değişiklikler, öncelikle kelimenin morfolojik yapısında meydana gelir. Üçüncüsü, anlamın parçaları, bunların ilişkileri ve bu ilişkilerin sistemleri incelenerek kelimenin hem morfolojik hem de gramer kategorileri belirlenir. Dördüncüsü, kelimenin dış biçimi, ses bileşenleri aracılığıyla dilbilgisel anlamlarını ifade eder. Bu nedenle, dilbilgisel anlamı incelerken fonetik ve sözlük bilgisiyle de yakın bağlantılar kurulur ve anlamların ayrıntıları bu şekilde açığa çıkarılır.

Kazak dilinde "kelimenin anlamı / sözdiñ mağınası’’ iki temel başlık altında incelenebilir: sözcük anlamı ve gramer anlamı. Bu iki kavram, dilin yapısını ve iletişimdeki rolünü anlamak açısından büyük önem taşır. Kazakça gibi Türk dilleri ailesine mensup bir dilde, kelimelerin anlamı hem sözlük düzeyinde hem de gramer bağlamında derinliktir. Aşağıda bu iki kavram ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır:

3.1. Sözcük Anlamı /Leksikalıq mağına: Sözcük anlamı, bir kelimenin tek başına taşıdığı anlamdır. Bu, genellikle bir nesne, olay, olgu ya da kavramı ifade eder. Sözcük anlamı, kelimenin sözlüklerde yer alan tanımını ifade eder ve genelde şu unsurlardan oluşur:

1. Temel (Asıl) Anlam: Bir kelimenin en temel ve ilk akla gelen anlamıdır. Örneğin:

"tav" kelimesi Kazakçada "dağ" anlamına gelir ve bu kelimenin temel anlamıdır.

"sw" kelimesi "su" anlamında kullanılır ve doğrudan fiziksel bir nesneyi ifade eder.

11. Yan Anlam /Mecaz mağına: Kelimenin temel anlamından türeyen, genellikle mecazi ya da soyut anlamdır. Yan anlamlar, kelimenin bir bağlam içinde farklı şekillerde yorumlanmasına olanak tanır. Örneğin, " tawday ümit" (dağ gibi umut) ifadesinde "tav" kelimesi mecazi bir şekilde büyüklüğü ifade eder.

111. Somut ve Soyut Anlam /Naqtı jāne dereksiz mağına: Kazakçada bir kelimenin somut ya da soyut anlam taşıması önemlidir. Somut anlam, fiziksel olarak hissedilebilen şeylerdir. Örneğin, "kitap"- kitap, "üy"- ev). Soyut anlam, fiziksel varlığı olmayan, düşünce ya da duygu ile ilgili anlamlardır. Örneğin, "mahabbat"- aşk, "bakıt"- mutluluk).

1v. Kültürel ve Tarihsel Bağlamdaki Anlam: Kazak dilindeki kelimelerin anlamı, Kazak halkının tarihinden ve kültüründen etkilenmiştir. Örneğin:

" jıraw" kelimesi, Kazak kültüründe halk şairlerini ifade eder ve bu anlam tarihsel bir bağlama sahiptir.

" kiiiz üy /yurt’’ sadece bir ev tipi değil, aynı zamanda geleneksel yaşam tarzını simgeler.

v. Çok Anlamlılık /Polisemiya: Bir kelimenin birden fazla anlam taşıması durumudur. Örneğin: "bas" kelimesi hem "baş" (vücut organı) hem de "lider" ya da "önemli kişi" anlamına gelebilir.

3. 2. Gramatikal Anlamı /Grammatikalıq mağına: Gramer anlamı, kelimenin bir cümle içerisindeki rolüne ve diğer kelimelerle ilişkisine bağlı olarak kazandığı anlamdır. Kazakçada bu anlam, ekler ve bağlam yoluyla ifade edilir.

3.2.1. Çekim Ekleri ve Gramer Anlamı: Kazakça, eklemeli bir dil olduğu için gramer anlamlar, genellikle kelime köküne eklenen eklerle belirlenir.

i. İyelik Ekleri: Kelimenin bir şeye ait olduğunu belirtir. Örneğin,

"kitap/ kitap → "kitabım/kitabım, " kitabıñ /kitabın.”

ii. Hal Ekleri: Kelimenin cümledeki görevini belirtir:

Ataw septik /yalın hâl: "qala /şehir.”

Barıs septik /yönelme hâli: "qalaqa /şehir.”

Şığıs septik /ayırılma hâli: " qaladan /şehirden.”

iii. Çoğul Ekleri: Kelimenin çoğul hâlini ifade eder:

"Bala /çocuk → "balalar/çocuklar."

3.2.2. Fiillerde Gramer Anlamı: Fiiller, zaman, kip, kişi ve diğer gramer kategorileriyle anlam kazanır. Örneğin,

"Okıdı/okuyor: Şimdiki zaman, 3. tekil şahıs.

"Okıdı. /okudu. Geçmiş zaman, 3. tekil şahıs.

3.2.3. Cümle İçerisindeki Görev: Kelimenin cümlede özne, nesne, dolaylı tümleş gibi görevleri, gramer anlamını şekillendirir. Örneğin,

" Muğalım kitaptı oqıdı. /Öğretmen kitabı okudu. Burada " muğalım" özne, " kitaptı" nesnedir.

3.2.4. Bağlamdan Gelen Gramer Anlamı: Bir kelimenin anlamı, cümledeki diğer kelimelerle ilişkisine göre şekillenebilmektedir. Örneğin,

" Jaqsı adam./İyi insan."

"Jaqsı! /İyi!" Burada "Jaqsı" kelimesi farklı bağlamlarda sıfat veya ünlem olarak kullanılmıştır.

Neticede Kazak dilinde kelimenin anlamı iki boyutludur Sözcük anlamı, kelimenin tek başına taşıdığı temel/nominal anlamı ifade ederken, gramer anlamı, kelimenin cümledeki görevine ve diğer kelimelerle ilişkisine göre şekillenir. Bu iki boyut, Kazak dilinin zengin ve esnek bir yapıya sahip olmasını sağlar.

4. Dilbilimin Gramer Alanları

Dil araştırmalarında öne çıkan temel araştırma alanları, esbilim (Phonology) ve Sesbilgisi (Phonetics), Biçimbilim (Morphology), Sözcük Bilim (Leksikoloji), Sözlükbilim, Cümle Bilgisi / sözdizimi (syntax), Anlambilim (Semantics) şeklinde sayılabilir. Bu alanların kısa kısa tanımlarını görelim.

4.1. Fonetik (Fonetika), araştırma yönelimlerine göre betimleyici, tarihi, karşılaştırmalı olmak üzere kendi içinde sınıflara ayrılır (Demircan, 2015). Betimleyici fonetik, bir dilin ses sistemini o dönemin bakış açısından incelerken, tarihi fonetik, dilin ses sistemini tarihsel gelişimi açısından ele alır. Karşılaştırmalı fonetik, akraba dillerin ses sistemlerini karşılaştırarak, bu dillerdeki ortak özellikler ile her bir dile özgü farklılıkları belirlemeyi amaçlar. Karşılaştırmalı fonetik ise akraba olmayan, yapı itibarıyla farklı dillerin ses sistemlerindeki tipolojik benzerlikler ve farklılıkları tespit etmeyi amaçlamaktadır. Fonoloji/Fonologiya (Ses bilgisi): Dilde ses yapısını ve ses sistemlerini inceleyen bir alandır (Ergenç,

1989). Bu düzey, belirli bir dildeki seslerin nasıl düzenlendiğini ve o dili kullananların paylaştığı kalıpları inceler. Ses bilgisi, dili anlamak için önemli olan kuralların ve seslerin nasıl birleştirildiğinin incelenmesidir. Bu kurallar dıbıstardıñ qalay üyleskenin zertteydi. Bul erejelerge “dıbıs ündeswi, dıbıs özgerwi, dıbıs qosılwı, dıbıs tüsip qalwı jäne dıbıstardıñ almaswı/ses asonansı, ses değışimi, ses eklenmesi, ses düşüşü ve ses alışverişi” gibi dilsel olguları içerir. Örneğin, Kazak dilinde "jäne/ve" kelimesi iki heceden oluşur: "jä" ve "ne". Burada "jäne" kelimesinin tamamının sesleri birbiriyle uyum içinde olup anlamı tamamlamaktadır. Fonetik, dilin ses sistemini inceleyen dil biliminin temel alanlarından biridir.

4.2. Morfoloji/Morfologiya: Kelimelerin yapısını inceleyen bir alandır. Bu seviye, kelimelerin kök ve eklerinin nasıl bölündüğünü, yeni kelimelerin nasıl oluştuğunu, kelimelerin cümlede hangi işlevi yerine getirdiğini belirlenmesiyle ilgilidir (Bybee, 1985.203). Morfolojik analizde bir kelimenin en küçük birimine morfem denir. Morfem/biçimbirim, anlam veya gramer işlevi bakımından dildeki en küçük birimdir. Örneğin, Kazakça'da "kitaptarımızdan/kitaplarımızdan" kelimesi şu biçim birimlere ayrılabilir: "kitap" (kök) + tar (çokluk eki) + ımız (iyelik eki) + dan (çıkma durum eki).

4.3. Sözdizimi /Sintaksis /Söylem Qurılımi: Bir cümledeki kelimelerin düzenini, dilbilgisi açısından doğru bir cümle oluşturma kurallarını inceler. Cümlelerin yapısı, kelimelerin sırası ve bağlantısı bu düzeyde dikkate alınır. Örneğin, Kazakçada cümlelerin oluşturulmasında kelimelerin sırası önemlidir. "MEN mektepke baramın/Okula gidiyorum" cümlesinde kelimeler doğru sıralanmıştır. Ve "Men mektepKE baramın/Okula gidiyorum" cümlesi de doğrudur ancak vurgunun yerine göre anlam biraz değişir.

4.4. Pragmatik/ Pragmatika /Edimbilim: Edim bilimi veya pragmatik, işaretlerin kullanımı ve işaretler ile işaretlerin kullanıcıları arasındaki ilişkiyi inceler (Adams, 2002. 973-74). Diğer taraftan pragmatik, dilin bağlam içinde kullanımının incelenmesidir. Bu alanda dikkate alınan bir kelimenin veya cümlenin gerçek anlamı değil, belirli bir durumda nasıl anlaşıldığıdır. Örneğin, Kazak dilinde "Jaqsı otır/iyi otır" ifadesi bağlama göre farklı anlamlara gelebilir. Günlük konuşmalarda bahsediliyorsa kişinin rahat oturduğu anlamına gelebilir. Bir emir kipinde söylenmesi durumunda kişinin hızlı düzeliş oturması anlamına gelmektedir. Diğer örnekleri ses uyumu/dıbıs ündestigi bağlamında: Kazak dilinde ünlü ve ünsüz uyumlarının ortak adıdır. Bir kelimenin ilk hecesinde kalın bir ünlü varsa kalın; ince ünlü varsa ince ünlüler takip eder. Örneğin, “bilim/bilim, elw/elli, qazba/kazı, arna/kanal gibi...” Ünsüz uyumu, herhangi bir sözcüğe eklenen ve ünsüz harfle başlayan türetim ve çekim ekleri kendisinden önceki son

harf sert ünsüz ise sert, yumuşak ünsüz ise yumuşak ünsüz harfle başlama kuralıdır. Örneğin Kazak dilinde "kitapka" kelimesi "kitap" (kök) ve "-ka" (yönelme eki) biçimbirimlerinden oluşurken ses uyumuna göre son hecenin ünlü sesine uyarlanarak "-ka" şeklinde gelir. Ünsüz uyumuna göre de kitap sözcüğünün son ünsüzü sert ünsüz olduğu için yine sert ünsüz olan /k/ sesi ile kurulmuştur. Burada morfemin rolü, "Adamdardostyğı" kelimesi "adam" (kök), + dar (çoğul), dostyk (kök) + ı (akuzatif) şekilde bölünebilir.

4. 5. Anlambilim/Semantika /Mağına Tanw: Dilsel birimlerin anlamını inceleyen bir alandır (Aksan, 2016: 11). Bu düzey, kelimelerin veya cümlelerin ne anlam taşıdığına ve anlamın nasıl inşa edildiğine odaklanır. Örneğin, "Ana/Anne" kelimesi anlam olarak çocuğu doğuran kişi anlamına gelirken kullanıldığı bağlama göre bu kelime "esas, başlangıç, nezaket, sıcaklık ve samimiyet gibi ek kavramsal içerikler de yaratabilir. Bir dilin sözcüklerini anlam yönünden karşılaştırmalı olarak ele alan ve bu anlamların zaman içindeki değişim ve gelişimlerini göz önünde tutarak inceleyen bilim dalıdır. Örneğin, "Asqar tawlar/Askar dağları" ifadesindeki "Asqar" kelimesi yüksek, dik anlamına gelirken diğer taraftan bu kelimeler bir kişinin karakterini tanımlamak için mecazi olarak "yiğit ve cesur" anlamlarında da kullanılır.

5. Gramatikal Anlam ve Biçimi

Kazak dilinde gramatikal anlam ve gramatikal form, kelimelerin anlamlarını ve kullanım biçimlerini belirleyen temel unsurlardandır. Gramatikal anlam, kelimelerin işlevsel anlamını ifade ederken, gramatik form, bu anlamı şekillendiren biçimsel özelliklere işaret eder (Ahanov, 2008:269). Bir dilin gramer yapısını anlamada ve temel meselelerini belirlemede en önemli husus hedef dilin gramer terimlerini kavramak büyük önem taşır. Bu anlamda kavramlar netleştirilmeden dilin gramer yapısının özelliklerini anlamak veya analiz etmek oldukça zordur. Gramerin yapısına ilişkin temel kavramlar Gramer anlamı, Gramer biçimi, Gramer kategorisi olarak sayılabilir.

Bir dildeki kelimelerin bir sözlük (leksik) anlamı, iki gramer anlamı olmak üzere iki temel anlamı bulunur. Bu anlamlar kelimenin şekline ve cümledeki kullanım biçimine bağlı olarak şekillenmektedir. Örneğin, "Bizdiñ Äli küzgi gülderdi swarmağan. /Bizim Ali, güz içeceklerini sulamadı." cümlesindeki kelimelerin anlamları yalnızca leksik anlamlarıyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda gramer anlamlarını da yansıtır. Bir diğer Örnek "Tören olursa, kürk giyelim; hadi, gidelim! Birbirimizi yardım edelim." Bu cümledeki "giyelim, gidelim, yardım edelim" kelimeleri eylemin gelecekte yapılacağını ve bir grup insana yönelik olduğunu ifade eder. Ayrıca bu kelimeler cümlede yüklem görevini üstlenir. Neticede

gramer anlamı, kelimelerin cümledeki ilişkileriyle ortaya çıkarken bu anlam, sözcüksel biçimbirimlerin üzerine gelen çekimsel veya türetimsel biçimbirimler aracılığıyla sağlanır ve cümledeki yeri/konumu ve diğer kelimelerle etkileşimleri de belirleyici olmaktadır. Örneğin,

" Meniñ betim /Yüzüm" ve "betimge/yüzüme" kelimelerinin kökü aynı olsa da gramer anlamları ve biçimleri farklıdır.

“Qonaq bir kün tursa – bereke; Eger ol eki kün tursa, bul masele./Misafir bir gün kalsa — bereket; iki gün kalsa — sıkıntı” (atasözü)

" Qonaq/Misafir" ve "kalsa" kelimelerinin “qonaq” bağımsız-sözcüksel biçimbirim; “tursa” bağımlı sözcüksel biçimbirimdir yine “bir ve kün” bağımsız-sözcüksel biçimbirimdir.

Morfoloji, dildeki kelimelerin anlamlarını, işlevlerini ve biçimlerini inceleyen bir dilbilim dalıdır (Toklu, 2018:67). Sözdizimi ise cümledeki kelimelerin sırasını ve ilişkilerini analiz eder. Her iki alan, dilbilgisi açısından farklı dallar olarak sınıflandırılrsa da birbirleriyle sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Morfoloji, bir kelimenin anlamını tek başına değil, diğer kelimelerle ve dilin sistematik yapısı içinde inceler. Kelime türetme, dönüştürme ve ekleme gibi yöntemler, dilin sistematik bir parçasıdır ve dilbilgisel olgular olarak düzenli şekilde kullanılır. Morfolojik analiz, kelimeleri ve onların biçimlerini, dilin genel sistemine bağlı olarak değerlendirir. Örneğin, “Koyun yatıyor, çoban dinleniyor ve hareket ediyor” gibi cümlelerde, kelimeler arasındaki ilişkiler ve biçimler, dilin gramer sistemine göre şekillenen olgulardır. Bu gramer sistemi sözcüğü kök ve eklerden oluşan parçalı yapılar olarak görür ve bu parçaları da sözcüksel biçimbirimler, dilbilgisel biçimbirimler olarak ele alır: bağımsız biçimbirimler: ad türünden (okul, dil gibi) sözcükler, bağımlı biçimbirimler ise eylem türünden (gel-, al- gibi) sözcüksel biçimbirimlerden oluşur. Dilbilgisel/eksel biçimbirimler türetimsel (+m/yaz-(ı)m, +lık) gibi ve çekimsel (+ım, +sın, +sı) gibi biçimbirimlerden oluşur.

Morfoloji, ayrıca kelimelerin ek ve köklerini inceler. Diğer taraftan türemiş, birleşik veya eklenmiş biçimlerini de dikkate alır. “Kelimenin biçimi” terimi, bu köklerden türetilen, birleştirilen veya eklerle değiştirilen biçimleri kapsar ve dildeki kelimelerin gramatikal anlamlarına, biçimlerine ve işlevlerine göre kategorilere ayrılırlar.

6. Kavramsal Olarak Gramatikal Yapılar

Dillerin gramer yapısı ve özellikleri hem referans hem de araştırma nesnesi olarak öne çıkmaktadır. Bu yapı ve özellikler arasında ayırım yapılmadan dilin

gramer yapısının doğasını anlamak zordur. Dilbilgisi yapısıyla ilgili temel kavramlar şunlardır: dilbilgisi anlamı, dilbilgisi biçimi ve dilbilgisi kategorisi.

Kazakçada dil bilgisi yapıları, kelimelerin doğru bir biçimde birleştirilmesiyle anlamlı cümleler üretilmesini sağlar. Bu yapılar, kelimelerin çekimsel eklerin sıra düzeni (hiyerarşisi) ve bağlaçların kullanımını içerir. Örneğin, fiil köklerine eklenen zaman ve kip ekleri cümlelerin anlamını belirlerken özne-yüklem ilişkisini düzenler ve doğru bağlaç kullanımı da cümlelerin anlamını netleştirir.

Gramer yapıları, dilin temel işlevi olan iletişimi etkili bir şekilde gerçekleştirmemize yardımcı olur. Dil öğrencileri için, bu yapıları doğru anlamak ve kullanmak, dilde doğru ve etkili bir ifade biçimi geliştirmek için önemlidir. Bu yapılar aynı zamanda dilin mantıklı ve tutarlı bir şekilde kullanılmasını sağlar.

7. Dilbilgisel Anlam ve Biçim Arasındaki İlişki

Kazak dilbiliminde dilbilgisel anlam ve dilbilgisel biçim arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu ilişki anlamın oluşmasını sağlayan yapısal araçları sunarken, dilbilgisi anlamı da bu yapıları anlamlı hale getiren unsurları temsil eder. Örneğin, bir Kazakça cümlede fiilin zamanı ve kipi anlamın doğru şekillenmesinde kritik bir rol oynar. Bu zaman ve kip durumu sayesinde sözcüğün anlamı değişirken bu değişim dilbilgisel biçimle sınırlıdır. Bu nedenle, Kazak dilinde dilbilgisel biçim ve anlam birbirini tamamlayan iki temel unsurdur.

Dilbilgisel anlam ve biçim arasındaki bu ilişki, Kazakçanın zengin morfolojik yapısında daha belirgin hale gelir. Kazakçadaki her bir biçimbirim/ek, belirli bir anlam taşıırken aynı zamanda dilbilgisel bir işlevi de yerine getirir. Bu işlevler, kelimenin biçimi ile anlamı arasında sıkı bir bağ kurarken dilbilgisel biçimle anlamın nasıl birleştiğini, etkileştiğini de gösterir.

Kazak dili, Türk dilleri ailesine ait bir dil olup, zengin bir gramer yapısına sahiptir. Bu dilde gramatikal anlam ve gramatik form, kelimelerin anlamlarını ve kullanım biçimlerini belirleyen temel unsurlardır. Gramatikal anlam, kelimelerin işlevsel anlamını ifade ederken, gramatikal form, bu anlamı şekillendiren biçimsel özelliklere işaret eder.

7.1. Gramatikal Anlam

Gramatikal anlam, bir kelimenin cümledeki işlevine, diğer kelimelerle ilişkisine ve taşıdığı gramatik kategorilere (örneğin, zaman, kişi, sayı, hal) dayanır. Bu anlam genellikle aşağıdaki unsurlarla şekillenir:

Zaman: Fiiller, geçmiş, şimdiki veya gelecek zamanda kullanılabilir. Örneğin,

Jazdı /yazdı – Geçmiş zaman

Jazıp jatır/yazıyor – Şimdiki zaman

Kişi ve Çoğulluk: Fiiller ve isimler, tekil ya da çoğul anlam taşıyabilir.

“Men baramın /Ben gidiyorum” – 1. Tekil kişi

“Biz baramız/Biz gidiyoruz ” – 1. Çoğul kişi

Durum: Kazak dilinde 7 hâl (jatis septik, tabıs septik, barıs septik tb.) bulunmaktadır. Bu hâller, kelimelerin cümledeki işlevini belirtir:

“Men mektepte oqımın /Ben okulda okuyorum” – Jatis septik/Bulunma durumu.

Mektepke baramın/Okula gidiyorum – Barıs septik /Yönelme durumu.

7.2. Gramatikal Biçim/Form

Gramatikal form, kelimelerin anlam ve işlevlerini ifade etmek için kullanılan ekler, kökler ve diğer biçimsel değişiklikleri kapsar. Kazak dilindeki dilbilgisel formu şu başlıklar altında inceleyebiliriz. Kelime Türleri, Kazak dilinde isim, sıfat, zamir, fiil, zarf gibi çeşitli kelime türleri bulunur. Her kelime türü, farklı gramatik kurallara göre biçimlenir. Örneğin,

Adam/insan – İsim

Jaqsı/iyi – Sıfat

Jügiredi /koşuyor – Fiil

Çekimsel Biçimbirim Ekleri:

Çekim ekleri, kelimelere kişi, zaman, çoğulluk gibi anlamlar ekler. Örneğin:

Kitap/kitap → Kitaptar/kitaplar – Çoğul eki

Оқы (oku) → Оқып жатırмын /okuyorm– Zaman ve kişi eki

Türetimsel Ekler:

Türetim ekleri, yeni kelimeler türetmek için kullanılır. Örneğin,

bilim/bilgi → Bilimdi /bilgili – Sıfat türetme

Jaz/yaz → Jazwşı/yazar – Meslek türetme

Fiil Çekimleri: Kazakça fiiller, farklı gramatikal anlamlar taşımak için çeşitli ekler alır. Özellikle kip ve zaman ekleri, fiilin durumunu belirler:

“Jazdı/ yazdı” – Belirli geçmiş zaman

Jazadı/ (daima) yazar – Geniş zaman

Cümle Yapısı: Kazak dilinde cümle, genellikle özne + yüklem düzeninde kurulur. Gramatik form, kelimelerin doğru sırayla ve uygun eklerle kullanılmasını sağlar:

“Men kitap oqımın. /Ben kitap okuyorum.”

Neticede Kazak dilinin gramatikal anlamı ve gramatik formu, dilin işlevselliğini sağlayan önemli unsurlardır. Gramatikal anlam, kelimenin bağlamdaki rolünü ve ilişkilerini ifade ederken, gramatik form bu anlamı şekillendirir. Çekim ve yapım eklerinin çeşitliliği, cümlenin anlamını ve yapısını etkileyerek Kazakçanın zengin bir gramer yapısına sahip olmasını sağlar. Bu unsurlar, dilin hem konuşma hem de yazı dilindeki kullanımını etkili bir şekilde düzenler. Böylece dilimizin gramer yapısı sistematik, dallara ayrılan gramer olgularından oluşur.

8. Kazak Dilbiliminde Gramer Kategorileri

Bir dilsel olgu olarak kabul edilen dilbilgisel kategorilerin kendine ait genel bir dilbilgisel anlamı ve bu anlamı ifade eden bağımsız bir dilbilgisel biçim birimi olmalıdır (Baker, 2003:72). Kazak dilinde dilbilgisel biçimbirimler bağımlı bağımsız ve öncül ve ardıl olmak durumlarına göre kendi içinde farklılık gösterir. Örneğin “balıq-şı/balık-çı” kelimesi bir bağımsız “ balıq” biçimbirimi ile /-şı/çı/ bağımlı biçimbiriminden oluşmaktadır. Bu anlamda sözcüksel bağımsız biçimbirimler ad, eylem, sıfat, belirteç gibi sözcüksel kategorileri ifade ederken bağımlılık kategorisinde ise dilbilgisel biçimbirimler yer alır. İşte bu anlamda Kazakça ve diğer Türk dillerinde kendine ait genel sözcüksel ve dilbilgisel biçimbirimlerin gramer anlamı ve aynı anlamı işaretleyen uygun gramer şekli vardır (Ahanov, 2008:331). Bunları bir tabloda gösterecek olursak:

Çizelge 1 Temel Dilsel Kategoriler/ Ulamlar

Bağımsız sözcüksel biçim birimler açık sınıfı oluşturur. Bağımlı sözcüksel biçimbirimler kapalı sınıfı oluşturur. Bu kategoride yer alan dilbilgisel biçimbirimler, bağımlı biçimbirimlerden oluşur; türetim ve çekim olarak ikiye ayrılırlar.

Gramer kategorileri, dilbilgisinde sözcüklerin biçimsel ve işlevsel özelliklerini ifade eden kavramlardır. Bu kategoriler dilin yapısını anlamak, anlam ilişkilerini çözümlemek ve iletişimdeki dilsel işlevleri incelemek için temel öneme sahiptir. Gramer kategorileri genellikle isim, sıfat, fîl, zamir gibi sözcük türlerine dayalı olarak farklı işlevsel özellikleri kapsar (Greenberger, 1966:73-75). Kazakça, Türk dilleri ailesine ait bir dil olarak, zengin bir gramer yapısına sahiptir ve bu yapıda birçok gramer kategorisini barındırır. İşlevsel kategoride yer alan

ad çekimsel ve eylem çekimsel biçimbirimler/ekler dilde anlam taşıyan biçimbirimsel değişiklikleri ifade eder. Bu kategoriler, bir dilin anlam ve yapı bütünlüğünü koruyan temel unsurlardır. Genel olarak gramer kategorileri şu başlıklarda ele alıp incelenir: Zaman (tense); Kiplik (mood); Kişi (person); Sayı-Çokluk (plurality); Durum (case) kategorileri vb. olmak üzere çeşitleri vardır. (Kapsamlı bilgi için tabloya 1'e bakınız)

8.1. Zaman Kategorisi: Zaman, bir fiilin hangi zaman diliminde gerçekleştiğini ifade eder. Kazak dilinde üç temel zaman kategorisi bulunur: Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman. Bu zamanlara bakacak olursak:

Geçmiş Zaman: “Men oqidım./Ben okudum.” Burada "-dı/ды/-di/ди/-tı/ты/-ti/ти" çekimsel biçimbirimler fiile eklenerek geçmiş zaman anlamı oluşturulmuştur.

Şimdiki Zaman: “Men oqıp jatırмін./Ben okuyorum.” /-ір/ып jatır/жатыр/ yapısı, süregelen şimdiki zamanı belirtir.

Gelecek Zaman: Örneğin, “Men oqıмін./Ben okuyacağım.” /-і/й/-iydi/йды/ çekimsel eki veya bazen "-mak/мақ/-mek/мек" biçimbirim yapısı, gelecek zaman anlamı taşır.

9.2. Kiplik (Mood) Kategorisi: Kiplik, fiilin konuşmacının niyetine veya cümledeki işlevine göre nasıl bir anlam kazandığını belirtir. Kazakça 'da haber kipi ve dilek-şart kipleri sıklık yönünden öne çıkmaktadır.

Bildirme Kipi: Örneğin, “Ol keldi. /O geldi.” Bu kip, fiilin gerçekleşen bir olayı bildirdiğini ifade eder.

Dilek Kipi: Örneğini “Men barğım keledi. /Gitmek istiyorum.” /-ғı/ғы/-gi/гі/ çekimsel eki, dilek kipini oluşturur.

Şart Kipi: Örneğin, “Eger ol kelse, biz baramız. /Eğer o gelirse, biz gideriz.” /-sa/ca/-se/ce/ çekimsel biçimbirim eki, şart kipini belirtmektedir.

9. 3. Kişi Kategorisi: Kazakça 'da kişi kategorisi, fiilin kimin tarafından yapıldığını belirtir ve genellikle fiil çekim ekleri ile kişi işaretleyen biçimbirimler aracılığıyla ifade edilir.

Birinci Tekil kişi: Örneğin, “Men jazdım. /Ben yazdım.” /-м/ çekimsel biçimbirim eki, birinci tekil kişiyi gösterir.

İkinci Tekil kişi: Örneğin, “Sen jazdñ. /Sen yazdın.” /-ң/ çekimsel eki, ikinci tekil kişiyi işaret etmektedir.

Üçüncü Tekil kişi: Örneğin, “Ol jazdı. /O yazdı.” Üçüncü kişi genellikle özel bir ek kullanılmayıp sıfır biçimbirim kullanılır.

9.4. Çoğulluk Kategorisi: Kazak dilinde isimlerin ve zamirlerin çoğul hali, /-лар/lar/-лер/ler/ ekleriyle yapılır.

Tekil örneğin, “Кітап/Kitap”

Çoğul örneğin, “Кітаптар/Kitaplar”

Fiillerde çoğulluk genellikle kişi işaretleyen çekimsel biçimbirim ekleriyle belirtilir. Örneğin “Біз келдік./Biz geldik.”

9. 5. Durum (Case) Kategorisi: ad türünden sözcükler üzerine eklenen Durum ekleri, isimlerin cümledeki diğer unsurlarla ilişkisini belirtir. Kazakça ‘da 7 durum kategorisi vardır.

Yalın Durum: “Кітап/Kitap” burada /Ø/ sıfır biçimbirim yalın durum işaretleyici işlevini yapar.

İlgi Durumu: “Кітаптің. (Kitabın)” burada /- ñ/ biçimbirim ilgi durum işaretleyici işlevini yapar.

Yönelme Durumu: “Кітапқа/ Kitaba” burada /- Ka/ biçimbirim yönelme durum işaretleyici işlevini yapar.

Belirtme Durumu: “Кітапты. /Kitabı” burada /-I,U/ biçimbirim belirtme durum işaretleyici işlevini yapar.

Bulunma Durumu: “Кітапта/ Kitapta” burada /- DA/TA/ biçimbirim bulunma durum işaretleyici Vasıta Durumu: işlevini yapar.

Ayrılma Durumu: “Кітаптан /Kitaptan” burada /- DAn/-TAn/ biçimbirim çıkma durum işaretleyici işlevini yapar.

“Кітаппен/Kitapla” burada /- PAn/ biçimbirim araç durum işaretleyici işlevini yapar.

Kazak dilinde Gramer Kategorilerinin İşlevleri önemlidir. Çünkü Kazakça’nın eklemeli yapısı, gramer kategorilerinin belirgin bir şekilde ifade edilmesini sağlar. Bu özellikler cümle içinde anlam ve işlev farklılıklarını net bir şekilde ortaya konulmasını sağlar ki bir fiilin kipini değiştirmek, o cümlenin anlamını tamamen değiştirmek anlamına gelmektedir.

Örneğin, “Ol keledi./O gelir.” ve “Ol kelse. /O gelirse.” Buradaki /-sA/ çekimsel biçimbirim ilk cümlenin anlamı dilek şart içimine çevirmektedir.

Bu tür örnekler, gramer kategorilerinin hem biçim hem de anlam bakımından ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Netice olarak gramer kategorileri, Kazakça gibi eklemeli bir dilde, dilin yapı taşlarını oluşturur. Zaman, kiplik, kişi, çoğulluk ve durum gibi kategoriler, dilin işleyişini anlamak için temel unsurlardır (Greenberg, 1966:77). Yukarıdaki Kazakça örneklerle bu kategorileri incelemek, dilin zengin yapısını ve işlevsel çeşitliliğini anlamaya yardımcı olur. Bu tür çalışmalar, yalnızca Kazak dilinin değil, tüm Türk dillerinin ortak yapısal özelliklerini keşfetmek için de önemli bir başlangıç olabilir.

Dilbilgisi kategorileri aynı boyut ve kapsamda değildir. Bazı kategoriler çok genel, geniş ve göreceli iken bazı kategoriler çok nettir. Örneğin, kelime sınıfları kategorisini çok genel bir kategori olarak ele alırsak ve uygulamalar kategorisini alırsak, bunların her biri kendi içinde farklılaştırılabilir ve birkaç büyük ve küçük tekil kategoriye ayrılabilir. Genel özelliklerine göre kelime sınıflarının kategorisini söyleyelim, öncelikle isimler kategorisi, fiiller kategorisi, yardımcı kelimeler kategorisi vb. Bunları kategori olarak gruplandırarak olursak daha sonra isim kategorisi, sıfat kategorisi, eylem kategorisi, sıfat, sayı ve durum kategorisi gibi kategorilere ayırmaya devam ederek her birini daha da detaylandırabiliriz. Örneğin zamir kategorisini, sınıflandırma zamirleri, gönderme, soru zamirleri, gruplandırma, belirsizlik ve olumsuz zamirler olarak tanımlıyoruz ve ardından yalnızca bir sınıflandırma zamirini bireyselleştirip kategoriye tanımlıyoruz.

Dilbilgisi kategorisi yalnızca dolaylı olarak bir kelimenin ana (sözcüksel) anlamını takip etmek veya onunla rekabet etmekle kalmaz, aynı zamanda her ikisi de birbirinin içindedir ve birbirini etkilerken birbirleriyle de yakından ilişkilidir. Bu nedenle tek kelimede birden fazla kategoriye bulmak mümkündür.

Sonuç ve Değerlendirme

Temel dilbilimsel kavramlar, Kazak dilinin fonetik, morfolojik ve semantik yönlerini açıklayarak, dilin diğer dillerle olan ilişkisini ve özgünlüğünü anlamamıza yardımcı olur. Özellikle Kazak dilbilimine giriş niteliğinde sözcük, sözcüksel ve dilbilgisel biçim ve anlam ilişkileri tartışılırken dilin farklı boyutlarına dikkat çekilmiştir. Kazakça'nın söz varlığı ve dil bilgisel yapıları, dilin zenginliğini ve karmaşıklığını ortaya koyan önemli unsurlardır. Kazakça, zengin bir söz varlığına sahip olup, bu zenginlik dilin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri anlamamıza katkı sağlar. Sözcüklerin kökenleri, yapıları ve anlamları, Kazak halkının tarihi, kültürü ve yaşam biçimi hakkında önemli ipuçları sunar. Dil bilgisel yapılar ise, dilin kurallar çerçevesinde nasıl işlediğini anlamamızı sağlar. Kazakça'nın çekim ekleri, zamirler ve yapım ekleri, dilin işlevselliğini artıran temel unsurlar olarak öne çıkar. Bu unsurlar, Kazak dilinin esnekliğini ve ifade gücünü

gösterirken, aynı zamanda dilin diğer Türk dilleriyle olan ortak noktalarını da gözler önüne sermiş olur.

Kazak dilinin biçim ve anlam yapısı arasındaki ilişki, dilin derinlemesine anlaşılmasında kritik bir öneme sahiptir. Biçim, dilin yüzeysel, görünen yapısını ifade ederken, anlam yapısı dilin altında yatan derin anlam katmanlarını yansıtır. Kazakça ‘da bir sözcüğün biçimsel yapısı, dil bilgisel kurallara uygun bir şekilde oluşturulurken bu biçimin taşıdığı anlam, dilin iletişimsel işlevselliğini sağlar. Örneğin, bir fiil çekiminin hangi zamanda, hangi kişiyle ve hangi kipte kullanıldığını belirlemek, bu fiilin taşıdığı anlamı ve bağlamdaki yerini doğru şekilde yorumlamamızı mümkün kılar. Bu ilişki, Kazakça’nın anlam zenginliği ve dilsel derinliğini gösterir. Biçim ve anlam arasındaki bu güçlü bağ, Kazak dilinin edebi eserlerde ve günlük iletişimde etkili bir şekilde kullanılmasını sağlayan temel taşlardan biridir.

Gramer kategorileri, Kazak dilinin yapısal ve işlevsel yönünü anlamada temel bir rol sahiptir. Aslında bu rol, zaman, kip, şahıs ve sayı gibi dil bilgisel kategoriler, dilin hem gramer açısından doğru kullanımını hem de anlam boyutunu şekillendirir. Kazakça ‘da isim çekimleri, kişi ekleri ve kip kullanımları, dilin işleminde belirleyici unsurlar olarak öne çıkar. Örneğin, fiil çekimleri, sadece bir eylemin ne zaman gerçekleştiğini değil, aynı zamanda o eylemin gerçekleşme biçimi, olasılığı, zorunluluğu ya da istekliliği gibi durumsal anlam boyutlarını da ifade eder. Bu kategoriler, dilin kullanıcılar arasında etkili bir iletişim aracı olmasını sağlar. Ayrıca, bu gramer unsurları, Kazak dilinin diğer Türk dilleriyle benzerliklerini ve farklılıklarını anlamamız sağlayan önemli ipuçları da sunar. Kazakça’nın gramer kategorilerinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, dilin öğrenimini ve öğretilmesini de kolaylaştıran temel veriler sağlar.

Sonuç olarak, Kazak dilbilimi, dilin bilimsel yöntemlerle incelenmesini ve korunmasını sağlayarak Kazak kültürünün ve kimliğinin devamlılığına katkıda bulunur. Dilin temel kavramları, sözcük yapıları, biçim ve anlam ilişkisi gibi unsurlar, Kazakça’nın zenginliğini ve ifade gücünü ortaya koyar. Gramer kategorileri ise, bu zenginliği işlevsel hale getirerek dilin iletişimsel etkinliğini de artırır.

Kaynakça

- Adams, C. (2002). Practitioner review: The assessment of language pragmatics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 43(8), 973–987. DOI:10.1111/1469-7610.00226
- Ahanov, K. (2008). *Dilbilimin Esasları*, (Aktaran: Murat Ceritoğlu). Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2016). *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Baker, M. 2003. *Lexical categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Başkan, Ö. (2003-b). *Lengüistik Metodu*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Bayraktar, N. (2004). *Dilbilimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Bybee, J.L. 1985. *Morphology: The Relation between Meaning and Form.*, Amsterdam: Johann Benjamins.
- Demir, N.-Yılmaz, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Demircan, Ö. (2015). *Türkçenin Ses Dizimi*, İstanbul: Der Yayıncılık.
- Ergenç, İ. (1989) *Türkiye Türkçesinin Görevsel Sesbilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Greenberg, JH. (1966). Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In *Universals of Grammar*, ed. JH Greenberg, pp. 73–113. Cambridge, MA: MIT Press. 2nd ed.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011) *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Johanson, Lars (2014). *Türk Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, (çev. Nurettin Demir). Ankara: TDK Yayınları. (Johanson, Lars (2014).)
- Kıran, Z. (2006). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Martinet, A (1998). *İşlevsel Genel Dilbilim*, (çev. Berke Vardar). İstanbul: TDK Yayınları.
- Saussure De F. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. (çev. Berke Vardar). Ankara: TDK Yayınları.
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toklu, O. (2015). *Dilbilime Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1984). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.